

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİKLERİ
(ALMANYA BADEN-WÜRTTEMBERG EYALETİ ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

Mahmut GÜZEL

Çorum 2019

**DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİKLERİ
(ALMANYA BADEN-WÜRTTEMBERG EYALETİ ÖRNEĞİ)**

Mahmut GÜZEL

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Macid YILMAZ

Çorum 2019

KABUL VE ONAY

Mahmut GÜZEL tarafından hazırlanan *Din Görevlilerinin Yeterlikleri (Almanya Baden-Württemberg Eyaleti Örneği)* başlıklı bu çalışma, 25/01/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza
Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK
(Başkan)

İmza
Doç. Dr. Macid YILMAZ
(Danışman)

İmza
Doç. Dr. İsmail ARICI
İmza
Doç. Dr. İsmail BULUT

İmza
Dr. Öğr. Üyesi İrfan SEVİNÇ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Enstitü Müdürü

T. C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.(25/01/2019)

Mahmut GÜZEL

ÖZET

GÜZEL, Mahmut. *Din Görevlilerinin Yeterlikleri (Almanya Baden-Württemberg Eyaleti Örneği)*, Doktora Tezi, Çorum, 2019.

Bu çalışma, Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin beklenen yeterliklere/niteliklere sahip olma düzeylerini tespit ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yurtdışında görev yapan din görevlileri hakkında çok fazla çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konuda araştırma yapmaya yönlendirmiştir. Almanya'da dernek çatısı altında faaliyet gösteren camiler aracılığıyla yürütülen din hizmetlerinin beklentileri karşılama düzeyi ve din görevlilerinin mesleki yeterliklerinin beklentileri ne derecede karşıladığı alan araştırması ile tespit edilmiştir. Bu çalışma, din görevlilerinin cemaate yönelik faaliyetleri açısından da ele alındığı, nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı karma yöntemli bir çalışmadır. Bu araştırmanın evrenini Baden-Württemberg Eyaleti DİTİB camilerinde görev yapan din görevlileri ve cemaat oluşturmaktadır.

Çalışmada, öncelikle din görevlilerinin mevcut durumlarını tespit edebilmek için yurtdışında görev yapan din görevlilerinin kendilerini nasıl değerlendirdikleri belirlenmiştir. Daha sonra din görevlilerinin yeterlikleri, hizmet verdikleri cemaatin bakış açısıyla tespit edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda din görevlileri ve cemaat için din görevlileri yeterlik ölçeği geliştirilmiştir. Araştırmada elde edilen nicel veriler, görüşmelerden elde edilen nitel verilerin betimsel analizi ile birlikte yorumlanmıştır. Ölçeklerden elde edilen toplam puanların bağımsız değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için, bağımsız değişkenlerin niteliğine göre testler kullanılmıştır. Yeterlik değerlendirmede din görevlileri ve cemaatin verileri ardışık olarak ele alınarak konuda bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen nicel verilerde, din görevlilerinin yeterlikleri ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin görev alanlarının genişliği ve cemaatin beklentileri göz önünde bulundurularak bu farklılıkların sebepleri nitel veriler ışığında yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Din Eğitimi, Din Görevlisi, Yeterlik, Din Hizmetleri

ABSTRACT

GÜZEL, Mahmut. *Qualification of Religious Officials (Germany Baden Württemberg province example)*, PhD. Thesis, Çorum, 2019.

This study aims to determine and evaluate at what level do the religious officers who are on duty in DITIB mosques (The Turkish-Islamic Union For Religious Affairs) of State of Baden Württemberg in Germany have the expected qualifications. The fact that there were not so many researches on this field guided us to this study. The level of meeting expectations of professional knowledge of religious officials and religious services which are carried out under the umbrella of unions operating in Germany was determined by field research. This study, which was assessed also in terms of community-oriented activities of religious officials, is a mixed methodical study that uses quantitative and qualitative data together. The universe of this study consists of religious officials who are active in DITIB mosques in the state of Baden Württemberg and congregations.

In the study, primarily it was determined that how the religious officers who are employed abroad evaluate themselves in order to reveal the present situation of them. Subsequently, the qualifications of the religious officials were determined from the perspective of the congregation of them. For the purpose of the research, a religious officers qualification scale for religious officers and congregation was developed.. The quantitative data which were obtained from the scales were interpreted with descriptive analyses of qualitative data that were acquired by means of interviews. We used tests in accordance with the quality of the independent variable in order to determine whether the total points that were obtained out of scales differ or not with regard to independent variables. In the evaluation of competence, the data of religious officers and congregation were handled successively for the purpose of reaching an integrity. In the obtained quantitative data, it was determined that there were meaningful differences between the qualifications of religious officers and the independent variables. Taking into consideration the breadth of fields in which the religious officers are on duty abroad and the expectation of the congregation, we tried to interpret the causes of these differences in the light of qualitative data.

Keywords: Religious Education, Religious Officer, Qualification, Religious Services

TEŞEKKÜR

Doktora tezi olarak yapılan bu çalışmanın hazırlanmasında desteği olan herkese teşekkür ediyorum. Bu bağlamda, öncelikle tez danışmanım Doç. Dr. Macid YILMAZ hocama, tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, Dr. Öğretim Üyesi İrfan SEVİNÇ ve Prof. Dr. Selim TÜRCAN Hocalarıma; tezin konu seçimi ve teorik yapısında desteğini gördüğüm Prof. Dr. Şevki AYDIN ve Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK hocalarıma; danışmanlık ve ölçek geliştirmede hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet KORKMAZ ve Doç. Dr. Yakup COŞTU hocalarıma; tezin incelenmesi ve düzenlenmesinde yol gösteren Doç. Dr. İsmail ARICI ve Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK hocalarıma; alanda veri toplanmasında gerekli kolaylıkları sağlayan Karlsruhe ve Stuttgart Din Hizmetleri Ataşelerine; görüşlerine başvurduğumuz DİTİB Genel Sekreteri Bekir ALBOĞA'ya; kendileri ile görüştüğüm tüm din görevlisi ve cemaate teşekkürlerimi sunuyorum.

Veri toplama araçlarının değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ALGUR, Ali GÜNGÖR, Osman CİNGÖZ'e; Tezin okunması ve düzenlenmesinde emeklerini esirgemeyen Dr. Muttalip ŞİMŞEK ve Cemil BAYRAKTAR hocalarıma teşekkür ederim. Bu tezin hazırlanması sürecinde desteğini yanımda hissettiğim eşim Seher GÜZEL'e özellikle teşekkür ediyorum.

,

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TABLolar DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvii
ÖNSÖZ.....	xx
GİRİŞ.....	1
A. PROBLEM.....	1
B. AMAÇ VE ÖNEM.....	6
C. SINIRLILIKLAR	8
D. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	8
E. HİPOTEZLER.....	9
F. VARSAYIMLAR.....	10
G. İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1. YÖNTEM	27
1.2. ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI	28
1.3. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	38

İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. DİN GÖREVLİLERİ	41
2.1.1. Din Görevlisi Kavramı	41

2.2. DİN GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ YETERLİKLERİ	42
2.2.1. Yeterlik Kavramı ve Mesleki Yeterlik	42
2.2.2. Yurtdışı Din Görevlilerinin Yeterlikleri	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ALMANYA'DA DİTİB VE DİN HİZMETLERİ

3.1. DİTİB/DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (TURKISCH ISLAMISCHE UNION DER ANSTALT FÜR RELIGION E.V)	52
3.2. DİTİB CAMİLERİNDE YAPILAN FAALİYETLER	57
3.2.1. Cami İçi Etkinlikler	58
3.2.1.1. Din Eğitimi Kursları	59
3.2.1.2. Eğitsel ve Kültürel Kurslar	61
3.2.2. Cami Dışı Etkinlikler	62
3.3. CAMİ DERNEKLERİNİN KURULUŞU VE AMAÇLARI	63
3.3.1. Anadil Eğitimi	66
3.3.2. İslam Dersinin Okutulması	67
3.4. ALMANYA'DAKİ BAŞLICA CAMİ ÇATI KURULUŞLARI	68
3.4.1. İKMB/İslam Kültür Merkezleri Birliği/VIKZ (Verband der Islamischen Kulturzentren e.V)	69
3.4.2. IGMG/İslam Toplumu Milli Görüş (Islamische Gemeinschaft)	69
3.4.3. ADÜTDF/Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (Föderation der türkisch-demokratischen Idealistenvereine in Deutschland e.V).....	70
3.4.4. ATİB/Avrupa Türk İslam Kültür Dernekleri Birliği (Union der Türkisch-Islamischen Kulturvereine in Europa en.V)	70
3.4.5. ATB/ Avrupa Türk Kültür Dernekleri Birliği (Türkischen Kulturvereine in Europa).....	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. ARAŞTIRMAYA KATILAN DİN GÖREVLİLERİNİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ.....	72
4.1.1. Yaş Durumları	72
4.1.2. Cinsiyetleri	73
4.1.3. Öğrenim Düzeyleri	74
4.1.4. Hafızlık Durumları	74
4.1.5. Mesleki Kıdem Düzeyleri.....	76
4.1.6. Almanya’da Görevli Olarak Çalıştıkları Yıl Durumları.....	76
4.1.7. Hizmet İçi Eğitim Durumları.....	77
4.2. ARAŞTIRMAYA KATILAN CEMAATİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ... 79	79
4.2.1. Yaş Durumları	79
4.2.2. Doğum Yerleri.....	80
4.2.3. Cinsiyetleri	81
4.2.4. Medeni Durumları	82
4.2.5. Eğitim Düzeyleri	83
4.2.6. Meslek Durumları.....	84
4.2.7. Camiye Gitme Sıklıkları.....	85
4.3. DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİKLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR.....	86
4.3.1. Din Görevlileri Yeterlik Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular	86
4.3.1.1. Nikâh, Nişan, Hatim, Açılış vb. Törenlerde Yapılacak Duaları Usulüne Uygun Yapabilme	88
4.3.1.2. Türkçeyi Doğru ve Etkili Biçimde Kullanabilme.....	90
4.3.1.3. Hz. Peygamberin Hayatını Ana Hatları ile Açıklayabilme.....	92
4.3.1.4. İslam İnanç, İbadet ve Ahlakının Temel Esas ve İlkelerini Açıklayabilme.....	93
4.3.1.5. Önemli Gün ve Gecelerde Program Düzenleyebilme.....	94

4.3.1.6. Sahip Olduğu Bilgi, Beceri, Görgü ve Aile Hayatı ile Çevresine Örnek Olma.....	95
4.3.1.7. İnanç-İbadet-Ahlak İlişkinini Açıklayabilme.....	96
4.3.1.8. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Özelliklerini Tespit Edebilme.....	97
4.3.1.9. İlkelerine Uygun Hutbe ve Vaaz Sunabilme	100
4.3.1.10. Yetişkinlerin Eğitim ve Öğretimine İlişkin Temel İlke ve Kavramları, Yaygın Din Eğitimi Uygulamalarında Kullanabilme	102
4.3.1.11. Belli Başlı Türkçe Meal, Tefsir, Hadis, İtikat, İbadet, Siyer ve İslam Tarihi ile İlgili Kaynaklardan Yararlanma.....	104
4.3.1.12. Kur'an-ı Kerim'den Namazda Okuduğu Sure ve Ayetlerin Anlamlarını Bilme.....	106
4.3.1.13. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İlgi ve İhtiyaçlarını Tespit Edebilme	107
4.3.1.14. Öğretimin İçeriğini Kolaydan Zora, Bilinenden Bilinmeyene Şeklinde Düzenleme	110
4.3.1.15. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Hedef Kitlenin İlgi, İhtiyaç ve Beklentilerini Dikkate Alarak Düzenleyebilme.....	110
4.3.1.16. Cemaatle (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Etkili Bir İletişim Kurabilme.....	113
4.3.1.17. Kur'an Öğretim Yöntemlerini (Küçük Adımlar, Kelime ve Metin Gruplama, İkili ve Grupla Öğretim) Bilme ve Uygulama	116
4.3.1.18. Ayet ve Hadisleri Yorumlarken Günün Şartları, İhtiyaçları ve Sorunlarıyla İlişki Kurabilme	118
4.3.1.19. Dersin Amaçlarını ve Öğrenci Kazanımlarını Belirleme ve Öğrenenlere Bildirme.....	120
4.3.1.20. Toplumsal Uyum ve Helal-Haram, Farklı Dinden İnsanlarla İlişkiler Gibi İçinde Yaşanılan Toplumla İlgili Sorunlarda Cemaatine Rehberlik ve Dinî danışmanlık Yapma	122
4.3.1.21. Öğretimde Zamanı İyi Kullanma	124
4.3.1.22. İtikadî ve Fıkhî Mezhepleri Ana Hatlarıyla Açıklayabilme	125
4.3.1.23. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Ayet ve Hadislerin Yanı Sıra, İbretli/Hikmetli Söz, Kıssa, Menkıbe, Mesel, Şiir, Güvenilir Tarihi Bilgiler ile Zenginleştirme	127

4.3.1.24. Yaygın Din Eğitiminde Kullanılan Strateji, Yöntem ve Teknikleri Bilme.....	128
4.3.1.25. Öğrenme Ürün ve Çabalarını Destekleme	129
4.3.1.26. Aile Hayatı (Evlenme, Eş Seçimi, Eşler-Arası İlişkiler, Ailede Rol ve Değer Çatışmaları Boşanma, Aile İçi Sorunlar vb) Konularda Ailelere Rehberlik ve Dinî danışmanlık Yapma	130
4.3.1.27. Mesleğiyle İlgili Güncel Gelişmeleri ve Yayınları Takip Edebilme ..	133
4.3.1.28. Öğrencilerin Sorunlarını Çözmeye Yardımcı Olabilmek İçin Velilere Rehberlik Yapmak	133
4.3.1.29. Vaaz, Sohbet ve Dinî bilgi Öğretiminde, Konuları Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İhtiyaçları ve Günlük Yaşamları ile İlişkilendirme	135
4.3.1.30. Amaca Ulaşıp Ulaşılmadığını Kontrol Etmek İçin Kullanılacak Ölçme Araç ve Gereçleri ile Değerlendirme Tekniklerini Bilme, Dersin Sonunda Öğrenme Düzeyini Tespit Etme	136
4.3.1.31. Din Bilimleri ile Diğer Bilimler Arasında İlişki Kurabilme.....	138
4.3.1.32. Ulaşılan Sonuçlara Göre Öğretim Etkinliğinin Gözden Geçirilmesi ve Gerekli Düzenlemelerin Yapılması	139
4.3.1.33. Öğrencilerde (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Sağlanan Gelişmenin Geri Bildirimini Yapılması	141
4.3.1.34. Ödev, Sınav vb. Etkinliklerin ve Sağlanan Gelişmenin Kayıtlarını Tutma.....	142
4.3.1.35. Yaşadığı Yerde ve Dünyada Mevcut Olan Dinî akımları Açıklayabilme.....	143
4.3.1.36. Öğretimde Bilgisayar, İnternet, Projeksiyon vb. Araç Gereçlerden Yararlanma ve Öğrenci İlgisini Ders Boyunca Canlı Tutma.....	145
4.3.1.37. Kişisel ve Mesleki Gelişimime Katkıda Bulunacak Bilimsel ve Kültürel Etkinliklere Katılma.....	147
4.3.1.38. Görev Yaptığı Bölgenin Sosyo-Kültürel ve Dinî özellikleri Hakkında Yeterince Bilgi Sahibi Olma Yeterliği.....	149
4.3.1.39. Müslümanlara ve Diğer Dinlere Mensup Kişi veya Kurumlara (Kilise, Rahipler vb) Görevinin Gerektirdiği Düzeyde İslam'ın Evrensel Değerlere, Barış ve Uzlaşma Kültürüne Katkılarını Açıklayabilme.....	152
4.3.1.40. Öğrencilerin Sorunlarını Tespit Etmek İçin (Gözlem Formu, Tanıma Kartı, Problem Tarama Testi vb) Kullanma	154

4.3.1.41. Almancayı Bilme ve Etkili Biçimde Kullanabilme.....	156
4.3.2. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterliklerine Yönelik Algıları ile İlgili Bulgular.....	159
4.3.2.1. Önemli Gün ve Gecelerde Program Düzenleyebilme.....	161
4.3.2.2. Nikâh, Nişan, Hatim, Açılış vb. Törenlerde Yapılacak Duaları Usulüne Uygun Yapabilme	162
4.3.2.3. Hz. Peygamberin Hayatını Ana Hatları ile Açıklayabilme.....	163
4.3.2.4. Sahip Olduğu Bilgi, Beceri, Görgü ve Aile Hayatı ile Çevresine Örnek Olma.....	164
4.3.2.5. Türkçeyi Doğru ve Etkili Biçimde Kullanabilme.....	165
4.3.2.6. Dinî Bilgi ve Kur'an Öğretimini Kolaydan Zora, Bilinenden Bilinmeyene Şeklinde Düzenleme.....	166
4.3.2.7. Belli Başlı Türkçe Meal, Tefsir, Hadis, İtikat, İbadet, Siyer ve İslam Tarihi ile İlgili Kaynaklardan Yararlanma.....	167
4.3.2.8. Ayet ve Hadisleri Yorumlarken Günün Şartları, İhtiyaçları ve Sorunlarıyla İlişki Kurabilme	168
4.3.2.9. Kur'an-ı Kerim'den Namazda Okuduğu Sure ve Ayetlerin Anlamalarını Açıklayabilme.....	168
4.3.2.10. İslam İnanç, İbadet ve Ahlakının Temel Esas ve İlkelerini Açıklayabilme.....	169
4.3.2.11. Dinî ve ahlaki Konuları Açılarken Dinî bilimlerle Diğer Bilimler Arasında İlişki Kurabilme.....	170
4.3.2.12. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Ayet ve Hadislerin Yanı Sıra, İbretli/Hikmetli Söz, Kıssa, Menkıbe, Mesel, Şiir, Güvenilir Tarihi Bilgiler ile Zenginleştirme	171
4.3.2.13. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Cemaatin İlgi, İhtiyaç ve Beklentilerini Dikkate Alarak Düzenleyebilme.....	172
4.3.2.14. İtikadî ve Fikhî Mezhepleri Ana Hatlarıyla Açıklayabilme	173
4.3.2.15. Aile Hayatı (Evlenme, Eş Seçimi, Eşler-Arası İlişkiler, Ailede Rol ve Değer Çatışmaları Boşanma, Aile İçi Sorunlar vb) Konularında Ailelere Rehberlik ve Dinî danışmanlık Yapma.....	173
4.3.2.16. Vaaz, Sohbet ve Dinî bilgi Öğretiminde, Konuları Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İhtiyaçları ve Günlük Yaşamları İle İlişkilendirme.....	174

4.3.2.17. Görev Yaptığı Bölgenin Sosyo-Kültürel ve Dinî özellikleri Hakkında Yeterince Bilgi Sahibi Olma.....	175
4.3.2.18. Toplumsal Uyum ve Helal-Haram, Farklı Dinden İnsanlarla İlişkiler Gibi İçinde Yaşanılan Toplumla İlgili Sorunlarda Cemaatine Rehberlik ve Dinî danışmanlık Yapma	176
4.3.2.19. Vaaz ve Sohbetlerinde Yetişkinlerin Özelliklerini Göz Önünde Bulundurarak Onların Seviyesine Uygun Yöntem ve Teknikler Kullanabilme.....	177
4.3.2.20. Yaşadığı Yerde ve Dünyada Mevcut Olan Dinî akımları Açıklayabilme.....	178
4.3.2.21. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Özelliklerini Tespit Edebilme.....	179
4.3.2.22. Vaaz, Sohbet, Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Bilgisayar, İnternet, Projeksiyon Gibi Araçlardan Yararlanma ve Öğrenenin İlgisini Sürekli Canlı Tutma.....	180
4.3.2.23. Müslümanlara ve Diğer Dinlere Mensup Kişi veya Kurumlara (Kilise, Rahipler vb) Görevinin Gerektirdiği Düzeyde İslam'ın Evrensel Değerlere, Barış ve Uzlaşma Kültürüne Katkılarını Açıklayabilme.....	180
4.3.2.24. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İhtiyaçlarını Tespit Edebilme.....	181
4.3.2.25. Çocukların ve Gençlerin Sorunlarını Çözmeye Yardımcı Olabilmek İçin Velilere Rehberlik Yapma	182
4.3.2.26. Cemaatle (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Etkili Bir İletişim Kurabilme.....	184
4.3.2.27. Vaaz, Sohbet, Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Amaca Ulaşılp Ulaşılmadığını Tespit Etme	185
4.3.2.28. Almancayı Bilme ve Etkili Kullanma.....	186

4.4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİNE YÖNELİK BULGULAR VE YORUMLAR

4.4.1. Din Görevlilerine Yönelik Problemlere İlişkin Bulgular	187
4.4.1.1. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Yaşları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	187
4.4.1.2. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Cinsiyetleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	189
4.4.1.3. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Öğrenim Düzeyleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	191

4.4.1.4. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Hafızlık Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	193
4.4.1.5. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Kıdemleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	195
4.4.1.6. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Görev Yılları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	198
4.4.1.7. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Hizmet İçi Eğitim Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	200
4.4.2. Cemaatin Din Görevlileri Yeterlik Algıları ile İlişkili Problemlere Yönelik Bulgular	203
4.4.2.1. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Yaşları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	203
4.4.2.2. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Cinsiyetleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	205
4.4.2.3. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Doğum Yerleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	207
4.4.2.4. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Medeni Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	208
4.4.2.5. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Öğrenim Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	209
4.4.2.6. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Meslek Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	211
4.4.2.7. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Camiye Gitme Sıklıkları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular	213
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	216
KAYNAKÇA.....	226
EKLER	240
EK-1: Din Görevlilerine Ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları.....	240
EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları	250
EK-3: Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı.....	259

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. DGYÖ veri setinin faktör analizi için uygunluğu	31
Tablo 1.2. DGYÖ güvenilirlik testi sonucu	32
Tablo 1.3. DGYÖ madde analizi Tablo	33
Tablo 1.4. CAÖ güvenilirlik testi sonucu	35
Tablo 1.5. CAÖ veri setinin faktör analizi için uygunluğu	36
Tablo 1.6. CAÖ madde analizi	37
Tablo 1.7. Beşli derecelendirme ölçeği puan sınırları	39
Tablo 1.8. Kendileri ile görüşme yapılan din görevlileri sayısı.....	40
Tablo 4.1. Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaş düzeyleri	72
Tablo 4.2. Araştırmaya katılan din görevlilerinin cinsiyetleri.....	73
Tablo 4.3. Araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim düzeyleri	74
Tablo 4.4. Araştırmaya katılan din görevlilerinin hafızlık durumları.....	74
Tablo 4.5. Araştırmaya katılan din görevlilerinin kıdem düzeyleri.....	76
Tablo 4.6. Araştırmaya katılan din görevlilerinin Almanya’da çalıştıkları yıl durumları	76
Tablo 4.7. Araştırmaya katılan din görevlilerinin hizmet içi eğitime katılma durumları.....	77
Tablo 4.8. Araştırmaya katılan cemaatin yaşı.....	79
Tablo 4.9. Araştırmaya katılan cemaatin doğum yeri.....	80
Tablo 4.10. Araştırmaya katılan cemaatin cinsiyeti	81
Tablo 4.11. Araştırmaya katılan cemaatin medeni durumu.....	82
Tablo 4.12. Araştırmaya katılan cemaatin eğitim düzeyi	83
Tablo 4.13. Araştırmaya katılan cemaatin meslek durumları	84
Tablo 4.14. Araştırmaya katılan cemaatin camiye gitme sıklıkları	85
Tablo 4.15. DGYÖ puan ortalaması	86
Tablo 4.16. Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme.....	89
Tablo 4.17. Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme.....	90
Tablo 4.18. Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme	92
Tablo 4.19. İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme.....	93
Tablo 4.20. Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme	94
Tablo 4.21. Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma..	96
Tablo 4.22. İnanç-ibadet-ahlak ilişkisini açıklayabilme	96

Tablo 4.23. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.....	97
Tablo 4.24. İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme	101
Tablo 4.25. Yetişkinlerin eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme	103
Tablo 4.26. Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma	105
Tablo 4.27. Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilme	106
Tablo 4.28. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme.....	107
Tablo 4.29. Öğretimin içeriğini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme	110
Tablo 4.30. Vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme.....	111
Tablo 4.31. Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme	113
Tablo 4.32. Kur'an öğretim yöntemlerini (küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupla öğretim) bilme ve uygulama.....	116
Tablo 4.33. Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme	119
Tablo 4.34. Dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme.....	120
Tablo 4.35. Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma.....	122
Tablo 4.36. Öğretimde zamanı iyi kullanma	124
Tablo 4.37. İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme	126
Tablo 4.38. Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme	127
Tablo 4.39. Yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri bilme	129
Tablo 4.40. Öğrenme ürün ve çabalarını destekleme	130
Tablo 4.41. Aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb) konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	131
Tablo 4.42. Mesleğiyle ilgili güncel gelişmeleri ve yayınları takip edebilme.....	133
Tablo 4.43. Öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak.....	133
Tablo 4.44. Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme.....	135

Tablo 4.45. Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme.....	137
Tablo 4.46. Din bilimleri ile diğer bilimlerde ilişki kurabilme.....	139
Tablo 4.47. Ulaşılan sonuçlara göre öğretim etkinliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması.....	140
Tablo 4.48. Öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildirimini yapılması.....	141
Tablo 4.49. Ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma....	142
Tablo 4.50. Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme.....	143
Tablo 4.51. Öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma.....	145
Tablo 4.52. Kişisel ve mesleki gelişimime katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma.....	147
Tablo 4.53. Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma.....	149
Tablo 4.54. Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme.....	152
Tablo 4.55. Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma.....	154
Tablo 4.56. Almancayı bilme ve etkili biçimde kullanabilme.....	157
Tablo 4.57. CAÖ puan ortalaması.....	159
Tablo 4.58. Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme.....	161
Tablo 4.59. Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme.....	162
Tablo 4.60. Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme.....	163
Tablo 4.61. Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma	164
Tablo 4.62. Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme.....	165
Tablo 4.63. Dinî bilgi ve Kur'an öğretimini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme.....	166
Tablo 4.64. Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma.....	167
Tablo 4.65. Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme.....	168
Tablo 4.66. Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını açıklayabilme.....	169
Tablo 4.67. İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme...	169

Tablo 4.68. Dinî ve ahlaki konuları açıklarken dinî bilimlerle diğer bilimler arasında ilişki kurabilme	170
Tablo 4.69. Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme	171
Tablo 4.70. Vaaz ve irşat faaliyetlerini cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme	172
Tablo 4.71. İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme	173
Tablo 4.72. Aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları, boşanma, aile içi sorunlar vb) konularında ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	174
Tablo 4.73. Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme.....	175
Tablo 4.74. Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma.....	175
Tablo 4.75. Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma.....	176
Tablo 4.76. Vaaz ve sohbetlerinde yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak onların seviyesine uygun yöntem ve teknikler kullanabilme.....	177
Tablo 4.77. Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme	178
Tablo 4.78. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.....	179
Tablo 4.79. Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araçlardan yararlanma ve öğrenenin ilgisini sürekli canlı tutma.....	180
Tablo 4.80. Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme	181
Tablo 4.81. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçlarını tespit edebilme.....	182
Tablo 4.82. Çocukların ve gençlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak	183
Tablo 4.83. Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme	185
Tablo 4.84. Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde amaca ulaşıp ulaşılmadığını tespit etme	186
Tablo 4.85. Almancayı bilme ve etkili kullanma.....	187
Tablo 4.86. Yaş değişkenine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	187
Tablo 4.87. Cinsiyet değişkenine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	189

Tablo 4.88. Eğitim durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	191
Tablo 4.89. Hafızlık durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	193
Tablo 4.90. Kıdem durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	195
Tablo 4.91. Görev yılı durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	198
Tablo 4.92. Hizmet içi eğitim durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	200
Tablo 4.93. Cemaatin yaşına göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	203
Tablo 4.94. Cemaatin cinsiyetine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	205
Tablo 4.95. Cemaatin doğum yerine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	207
Tablo 4.96. Cemaatin medeni durumu göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	208
Tablo 4.97. Cemaatin eğitim durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	209
Tablo 4.98. Cemaatin meslek durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	211
Tablo 4.99. Cemaatin camiye gitme sıklığına göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi.....	213

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Din görevlileri yeterlik ölçeği faktör analizi matrisi	32
Şekil 1.2. Cemaate yönelik faaliyetler yönüyle din görevlileri yeterlik ölçeği faktör analizi matrisi.....	36
Şekil 2.1. Din görevlileri yeterlik kavram haritası.....	44
Şekil 2.2. Din görevlileri ilişki tablosu	49
Şekil 3.1. DİTİB teşkilat şeması	56

KISALTMALAR

AİBÜİF	Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bk.	Bakınız
CAÖ	Cemaat Algı Ölçeği
CÜİF	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
CÜİFD	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DEÜİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DESTATIS	Almanya Federal İstatistik Dairesi
DGYÖ	Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBBYS	Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi
DİTİB	Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DŞTM	Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri
Ed.	Editör
EÜSBED	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
HÜİFD	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
HÜSBED	Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
KÜSBED	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

OMÜİFD	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.	Sayı
SBArD	Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi
SDÜSBED	Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
SÜİFD	Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ÖNSÖZ

Bir orta Avrupa ülkesi olan Almanya aynı zamanda bir göçmen ülkesidir. 1961 yılında Türkiye ve Almanya arasında imzalanan İş Gücü Antlaşması ile Almanya'ya gelen Türkler, çok kültürlü bir topluma uyum sağlamada karşılaştıkları problemleri cami dernekleri çatısı altında birleşerek çözmeye çalışmışlardır. Misafir işçilikten ev sahibi olma yolunda adım atan Türkleri bekleyen en önemli sorunlardan biri hiç şüphesiz dinî ve kültürel olarak varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan ibadet yeri ve din eğitimi ihtiyaçları olmuştur. Örgün eğitimde anadil ve din eğitimi konularında yaşanan problemler, Türklerin dernekler vasıtasıyla camilere yönelmelerini hızlandırmıştır.

Almanya'daki Türklere yaygın din hizmetleri veren cami ve derneklerin varlığı kadar belki daha da önemli olan bir husus, bu kurumlarda görev yapacak olan din görevlileri ve nitelikleridir. Din görevlilerinin niteliklerinin bilinmesi ve geliştirilmesi için öncelikle Diyanet Türk İslam Birliğine (DİTİB)'e¹ gönderilen din görevlilerinin atanma şartları ve çalışma alanlarının bilinmesi gerekmektedir. Almanya'da yüzlerce camiyi resmen olmasa da dernekler yoluyla kontrol eden DİTİB'de görev yapan din görevlileriyle ilgili yeterince alan çalışmasının olmaması bu çalışmanın ortaya çıkışını hazırlamıştır.

Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterlik ve nitelikleri ile göçün üzerinden 58 yılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen bugün hala dinî ve kültürel bağlarını camiler vasıtasıyla korumaya ve gelecek nesillere aktarmaya çalışan Almanya'daki Türklerin, camilerden ve dolayısıyla buralarda hizmet veren din görevlilerinden beklentilerini inceleyen bu çalışma, girişten sonra üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, alt problemleri, amacı, denenceleri, evreni ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Birinci bölümde araştırmanın yöntemi ve araştırmamızda kullanmak üzere din

¹ “Diyanet İşleri Türk İslam Birliği dini, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri gerçekleştirmek ve Almanya genelindeki kendisine bağlı derneklerin bu tür faaliyetlerini koordine etmek amacıyla, 05.07.1984 tarihinde 135 dernekle kuruluşu gerçekleşen ve bu gün 960 bağlı derneğe ulaşan, Alman dernekler yasalarına göre kuruluşunu tamamlamış, yapılan kamuoyu yoklamaları ve istatistiklerine göre, Almanya'daki müslümanların %70'nin teveccühünü kazanmış alanındaki en büyük sivil toplum örgütüdür.” Bk. DİTİB, *Kuruluş ve Teşkilat Yapısı*, erişim tarihi: 22 Eylül 2018, <http://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>

görevlileri için geliştirilen “Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği” (DGYÖ) ile cemaatin din görevlilerinden beklentilerini inceleme amacı taşıyan din görevlilerinin yeterliklerine yönelik “Cemaat Algı Ölçeği” (CAÖ) yer almaktadır. Ölçek güvenilirlik ve geçerlik testlerine yer verilen bu bölümde ayrıca konu ile ilgili alanda yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

İkinci bölümde, kavramsal çerçeve başlığı altında “din görevlileri”, “yeterlik” kavramları ve bu kavramlarla ilişkili “yurtdışı din görevlilerinin yeterlikleri” ele alınmıştır. Üçüncü bölümde DİTİB ve din hizmetleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra, cami derneklerinin oluşum süreci ele alınmıştır., Bulgular ve yorumlar başlığı altında yer alan dördüncü bölümde ise, ilk olarak din görevlileri ve cemaatle ilgili elde edilen kişisel bilgilere yönelik elde edilen verilere yer verilmiştir. Her iki katılımcı guruptan elde edilen kişisel veriler, benzer çalışmalarda elde edilen veriler ve süreç içindeki değişiklikler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Din görevlileri ve cemaate uygulanan ölçeklerden (DGYÖ-CAÖ) elde edilen nicel verilere ilişkin puan ortalamaları ve analizler de bu bölümde yer almaktadır. Bu bağlamda, din görevlileri ve cemaat ölçeklerinde elde edilen yeterlik toplam puanlarının bağımsız değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız değişkenlerin özelliklerine göre tek faktörlü varyans analizi (One Way ANOVA) ve ilişkisiz örneklem için t- testi (Independent Samples T-test) yapılmıştır. Nicel verileri desteklemek amacıyla görüşmelerden elde edilen nitel veriler ise betimsel analizler yapılarak değerlendirilmiştir.

Sonuç ve öneriler bölümünde araştırmanın nicel ve nitel verileriyle ulaşılan sonuçlar ve yurtdışında görev yapan din görevlilerinin niteliklerinin arttırılmasına yönelik öneriler yer almaktadır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları araştırma sonunda ek olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

A. PROBLEM

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir sanayileşme devri yaşayan Avrupa ülkeleri, 1960'lı yıllara geldiğinde sanayide kullanacağı kalifiye iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Birkaç Avrupa ülkesi, bu ihtiyacın giderilmesi için az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere iş gücü alınması yoluna başvurmuştur. Bu ülkelere biri de resmi adı Federal Almanya Cumhuriyeti (Bundesrepublik Deutschland) olan Almanya'dır. Almanya bir orta Avrupa ülkesi olup, 82,5 milyon nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 9,2 milyonunu yabancılar oluşturmaktadır.²

Alman İstatistik Dairesi 2016 yılına ait nüfus verilerine göre göçmen nüfusu, bir önceki yıla kıyasla yüzde 8,5 artmıştır. En büyük nüfusu yine Türkler oluşturmaktadır. Almanya'da 2 milyon 797 bin Türkiye kökenli göçmen yaşıyor. Bunun 1 milyon 369 bini Alman, 1 milyon 428 bini Türk vatandaşdır.³ 2017 verilerine göre Almanya'da toplam 10.142.486 göçmen yaşamaktadır ve bunun 1.490.731'i Alman vatandaşı Türk göçmenlerden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Almanya'daki göçmen sayısı içerisinde Türklerin oranı yüzde 14,7 ile ilk sırada yer almaktadır.⁴

Türklerin Almanya'ya gelişleri 30 Ekim 1961 yılında Almanya'nın isteğiyle iki ülke arasında imzalanan İş Gücü Anlaşması ile başlamıştır. 1973 yılına girildiğinde Türklerin sayısı 600.000 kişiyi geçmişti. Alman toplumu Türkleri ve Türk toplumunu yakından tanımaya çalışırken, Türkler de ortak sorunlarını çözmek için kaldıkları "Heim" denilen yurtlardaki çay sohbetleri ile örgütlenmenin ilk adımını atmışlardır. Bu dönemde ilk cami derneklerinin temelleri Heim'lerde namaz kılmak için ayrılan

²DESTATIS, *Almanya Federal İstatistik Dairesi (Statistisches Bundesamt)*, erişim tarihi: 14 Kasım 2017 https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Tabellen/Zensus_Geschlecht_Staatsangehoerigkeit.html; <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Bevoelkerung/Bevoelkerung.html>

³ Konsolosluk Randevu Alma, *Almanya'da Kaç Türk Yaşıyor? Almanya'da ki Türklerin Sayısı 2017*, erişim tarihi: 14 Kasım 2017, <http://konsoloslukrandevualma.com/almanya-da-kac-turk-yasiyor-almanya-da-ki-turklerin-sayisi-2017/>

⁴ Bundesamt Für Migration und Flüchtlinge, *Almanya Federal Göçmenler ve Mülteci Ofisi verileri*, erişim tarihi: 14 Kasım 2017, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Broschueren/bundesamt-in-zahlen-2016.pdf?__blob=publicationFile

odalarda atılmıştır. Misafir işçi (Gastarbeiter) olarak tanımlanan Türklerin, ilk dönemlerde para kazanıp Türkiye'ye geri dönecekleri düşünülmüştür. Ancak 1973 yılında işçi alımının durdurulmasından sonra, Türklerde artık "Almanya'da kalıcıyız" fikri yerleşmeye başlamıştır. 1974 yılında aile bireylerini yanlarına alma izninin çıkmasıyla da hızlı bir şekilde ailelerini yanlarına almaya başlamışlardır.

Türklerin teşkilatlanması ve dernek kurması ailelerinin kalıcı olup olmadıklarını bilmedikleri için çok yavaş seyretmiştir. Göç sürecinin başlamasından 10-15 yıl sonra siyasal ve toplumsal hayata katılmanın bir türü olan dernekleşmeler başlamıştır.⁵ Almanya'ya göç eden işçi aileleri, örgün eğitimde yeterince din eğitimi alamayan çocukları ve kendileri için dernek çatısı altında çözüm arayışlarına yönelmişlerdir. Din eğitimi faaliyetleri olarak günümüze kadar devam eden bu çalışmalar, yaygın din eğitimi kapsamında önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Bu bağlamda yaygın din eğitiminin imkânlarına göz atmakta fayda vardır.

Her ne kadar okul eğitimi bütün dünyada önemli bir yere sahipse de eğitimi sadece okula hasretmek doğru değildir. Yaygın din eğitiminde yetişkinlerin önemli bir potansiyel oluşturmasının yanında, örgün eğitimde yeterince din eğitimi alamayan ya da aldıkları din eğitimini uygulama alanı bulamayan çocukların ve gençlerin de ihmal edilmemesi gerekmektedir.⁶ Daha çok yetişkin din eğitimi olarak görülen yaygın din eğitimi, farklı yaş gruplarındaki bireylerin örgün eğitim içerisinde yeterince alamadığı dinî ve ahlaki bilgi, beceri ve tutumları kazanmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Örgün eğitimden yaş, eğitim seviyesi, hazır bulunuşluk seviyesi, gönüllülük gibi birçok alanda farklılıklar gösteren yaygın din eğitiminin tarihi, örgün eğitimden önce gelmektedir. Bireylerin dinî ve ahlaki değerleri öğrenme ihtiyaçlarının engellendiği dönemlerde de yaygın din eğitimi varlığını sürdürmüştür. "Din eğitiminin verildiği yaygın eğitim kurumları; aile, cami, Kur'an kursları, kitle haberleşme araçları, tarikat ve dinî cemaatler"⁷ olarak özetlense de Cumhuriyetin kuruluşunda yaygın din eğitimi

⁵Yusuf Adıgüzel, *Yeni Vatanda Dinî ve İdeolojik Yapılanma Almanya'daki Türk Kuruluşları* (İstanbul: Şehir Yayınları, 2011), 15-18.

⁶Mustafa Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 38-39.

⁷Hüseyin Yılmaz, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.2 (2001): 334.

görevi 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir.⁸

Başbakanlığa bağlı olarak çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlaki esasları ile ilgili işleri yürütmenin yanında din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetme konusunda da yetkili tek kurum olarak kurulmuştur. Söz konusu kanun çerçevesinde ülkemizde yaygın din eğitimi vaazlar, Kur'an kursları, yaz kursları, kitle iletişim araçları ile yapılan sesli, görüntülü yayınlar, süreli yayınlar, konferans ve paneller yoluyla resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, yaygın din eğitimi faaliyetlerini başkanlık ve taşra teşkilatlarında görev yapan Diyanet İşleri Başkanı, Müftü, Vaiz, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım, Kur'an Kursu Öğreticisi, Din Hizmetleri Uzmanı, Eğitim Uzmanı ve diğer görevlileriyle yürütürken, yurtdışı yaygın din eğitimi faaliyetlerini ise, Din Hizmetleri Müşaviri, Din Hizmetleri Ataşesi, Din Hizmetleri Koordinatörü ve Din Görevlisi eliyle yürütmektedir.⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün "Uluslararası antlaşmalar ve ilişkiler çerçevesinde ilgili makamlarla işbirliği yaparak yurt dışındaki vatandaşlarımızın din hizmetleri ve din eğitimi ile ilgili işlerini yürütmek, soydaş ve akraba toplulukları ile İslam dinine mensup diğer topluluklara bu konularda yardımcı olmak." şeklinde belirtilen görevleri gereğince din hizmeti yanında din eğitimi hizmetleri kapsamında yurtiçinde ve yurtdışında yabancı öğrencilere yönelik örgün ve yaygın eğitim-öğretim faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir.¹⁰

Yurtdışında, yaygın din eğitiminin en önemli uygulayıcıları olan din görevlileri, imamlık görevlerinin yanında müezzinlik, Kur'an öğretimi, vaizlik, dinî danışmanlık ve

⁸ "Cumhuriyetin bir kurumu olmakla birlikte tarihsel kökeni itibarıyla Şeyhülislâmîliğe dayanan ve onun geleneksel misyonunu sürdürmek üzere kurulan DİB'in görevi, kuruluş kanunu olan 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı Kanun'da 'İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dinî kurumları idare etmek' şeklinde ifade edilmiştir. Ülkedeki tüm cami ve mescitlerle bunların görevlilerinin idaresi Başkanlığa verildiği gibi tekke ve zaviyelerle bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi de Başkanlığa verilmiştir. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte bunlara dair hususlar Başkanlığın görev alanından çıkarılmıştır." Bk. *DİB, Kuruluş ve Tarihi Gelişim*, erişim tarihi: 15 Kasım 2017, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyamet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>

⁹ DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Tanıtım*, erişim tarihi: 01 Aralık 2015, <http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/Tanitim.aspx>

¹⁰ DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Eğitim ve Öğretim Hizmetleri*, erişim tarihi: 01 Aralık 2015, <http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/yurtdisiEgitim.aspx>

rehberlik faaliyetleri gibi çok geniş bir alanda hizmet vermek durumundadırlar.¹¹ Din görevlilerinin temel görevi, DİB mevzuatında da belirtildiği gibi, cami ve ibadet hizmeti vermek, din konusunda insanları bilgilendirmek ve ibadet yerlerini yönetmektir. Ancak günümüzde her alanda olduğu gibi din alanındaki ihtiyaçlarda da önemli değişiklikler olduğunu görmekteyiz. Din görevlilerinin görev ve sorumlulukları da bu ihtiyaç ve taleplere göre yeniden şekillenmektedir. Din görevlilerini doğru eğitebilmek için halkın ne tür hizmetler beklediğini de görmek gerekir.¹²

Almanya'ya göç eden ilk kuşak Türk işçiler, çokkültürlü bir topluma alışmada sıkıntı çektiklerinden içlerine kapanıp, dernekler yoluyla kendilerini ifade etmeye, dinî ve sosyal değerlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Ancak ikinci ve üçüncü kuşak, artık birinci kuşağın yaşadığı dil, din, gelenek ve diğer konularda yaşadıkları ikilemleri yaşamamaktadırlar.¹³ Dolayısıyla birinci kuşağın cami ve din görevlilerinden beklentileri ile ikinci ve üçüncü kuşağın beklentileri farklılaşmaktadır. Benzer bir durum Almanya'daki göçmen Türkler ile aynı kaderi yaşayan bir diğer Avrupa ülkesindeki Türk göçmenlerde görülmüştür.¹⁴ Avrupa'da göçle birlikte topluma uyum, din, dil, kimlik gibi konularda yaşanan benzer sorunların sebebi; Türklerin kendilerine özgü dinî, sosyal ve kültürel yapıları ile birlikte yaşamak zorunda oldukları hâkim kültürün yaşam biçimi ve değerleri arasındaki farklılıklardır.

Göçün ilk yıllarında ibadet yerlerinde görev yapan din görevlilerinden beklentiler, namaz, hutbe ve vaaz gibi ibadet ve irşat faaliyetleri ile din eğitimi iken ikinci ve üçüncü kuşakta ihtiyaç ve beklentiler de artmaya ve değişmeye başlamıştır. Almanya'da ailelerin beklentileriyle yetiştikleri toplumun beklentileri arasında kalan yeni neslin dil ve kültür açısından yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi için de cami ve din görevlilerine önemli görevler düşmektedir. Camiler ve din görevlileri, yeni nesle kendi din, dil ve kültürünü unutmadan içinde yaşadıkları toplumla barış ve uyum içerisinde yaşama sanatını öğretecek yegâne merciler olarak görülmektedir.

¹¹ DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

¹² Mustafa Çağrı, "Din Görevlileri: Toplumdaki Yeri, Görevi ve Eğitimi", *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, Ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 244,245.

¹³ İsmail Altıntaş, *Dış-Göç ve Din (Almanya'daki Türklerin Dinî Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme)* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 90.

¹⁴ İrfan Sevinç, "Hollanda'da Cami Eksenli Din Hizmetleri (Din Hizmetlerini Yürüten Görevliler ve Hizmetlerin Hedef Kitleleri Üzerine Bir Alan Araştırması)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 37-38

Sonuç olarak, her geçen gün görev ve sorumlulukları artan din görevlileri, mesleklerini en iyi şekilde yerine getirmek için eksikliklerini tespit edip kendilerini en iyi şekilde yetiştirmek zorundadırlar. Yurtdışında görev yapan din görevlileri, görevleri gereği çeşitli kurum ve kişilerle ilişki içerisinde. Din görevlileri, kendilerinden beklenti içerisinde olan bu grup veya kişilerin beklentilerini¹⁵ göz önünde bulundurarak hizmet vermek durumundadırlar.

İşte bu çerçevede araştırma, Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaleti'nde¹⁶ DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile cemaate göre din görevlilerinin yeterlik düzeylerini incelemek ve bu düzeyleri etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplamak üzere din görevlileri ve cemaatin çeşitli kişisel özelliklerini tespit ve din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile cemaate göre din görevlilerinin yeterliklerini belirlemek üzere iki ölçeğin yer aldığı anket formu kullanılmıştır. Araştırmanın temel problemi ise Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaleti'nde görev yapan din görevlilerinin yeterliklerinin hangi düzeyde olduğu ve bu düzeyi etkileyen özelliklerin neler olduğu sorusudur.

Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

Din Görevlileri Açısından;

1. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile yaşları arasında bir farklılaşma var mıdır?
2. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile cinsiyet durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?

¹⁵ Din görevlilerinden beklenti içerisinde olan kurum ve kişileri şu şekilde gruplandırabiliriz:

- Devlet memuru olmaları açısından devletin beklentileri
- DİB'in beklentileri
- DİTİB ve mahalli derneklerin beklentileri
- Cemaatin beklentileri
- Yerel makamların ve Alman toplumunun beklentileri.

Bu kurum veya kişilerin din görevlilerinden beklentileri için bk. Ahmet Çekin, "Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği", *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, der. Hayrullah Köken, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 270-282.

¹⁶ Baden-Württemberg Almanya'nın güneybatısında Fransa ve İsviçre'ye sınırı olan 10,8 milyon nüfusu ile Almanya'nın üçüncü büyük federal eyaletidir. Bkz. Baden-Württemberg.de, *Geografie*, erişim tarihi: 20 Aralık 2018, <https://www.baden-wuerttemberg.de/de/unser-land/land-und-leute/geografie/>; Alman Nüfus ve vatandaşlık işleri müdürlüğüne göre Baden-Württemberg Eyaleti'nde 1.300'den fazla Türk kökenli göçmenin yaşadığı belirtilmektedir. Bkz. DESTATIS, *Almanya Federal İstatistik Dairesi (Statistisches Bundesamt)*, erişim tarihi: 20 Aralık 2018 <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/link/tabelleErgebnis/12411-0009>

3. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile öğrenim düzeyleri arasında bir farklılaşma var mıdır?
4. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile hafızlık durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
5. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile mesleki kıdem düzeyleri arasında bir farklılaşma var mıdır?
6. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile yurtdışındaki görev yılı durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
7. Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile hizmet içi eğitim durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?

Cemaate yönelik faaliyetler açısından;

1. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile yaşları arasında bir farklılaşma var mıdır?
2. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile cinsiyet durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
3. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile doğum yerleri arasında bir farklılaşma var mıdır?
4. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile medeni durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
5. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile eğitim durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
6. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile meslek durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
7. Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile camiye gitme sıklıkları arasında bir farklılaşma var mıdır?

B. AMAÇ VE ÖNEM

Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin mesleki yeterliklerinde eğitim düzeyi, hafızlık, kıdem, görevlendirilme süresi gibi birçok unsurun etkisi vardır. Araştırmada kullanılan ölçek yoluyla, Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterlik düzeylerinin tespit edilerek, yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi, hafızlık, yurtdışındaki görev yılı, hizmet içi eğitim durumu ve

meslekteki kıdem durumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca cemaate göre din görevlilerinin yeterliklerinin hangi düzeyde olduğu tespit edilerek, cemaatin yaş, doğum yeri, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek durumu ve camiye gitme sıklıkları gibi bağımsız değişkenlerin farklılaşmaya sebep olup olmadığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan görüşme tekniği yoluyla, din görevlilerinin yurtdışı görevlerinde cami içi ve dışı dini-sosyal ve kültürel etkinliklerde kendilerini ne düzeyde yeterli gördükleri konusunda bulguların elde edilmesi amaçlanmıştır.

Nicel ve nitel tekniklerin kullanıldığı karma yöntemli bu çalışmanın nihai amacı; nicel ve nitel yollarla elde edilen sonuçların karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkların ortaya konması yoluyla, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin yeterlik düzeyleri konusunda bilimsel bilgi vermektir. Ayrıca ulaşılan sonuçların, bundan sonra görev yapacak olan din görevlilerinin niteliklerinin artırılması için yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Türk ve yabancı akademisyenler tarafından Almanya'daki Türklerin kurdukları dernek çatısı altında faaliyet gösteren camilerle ilgili birçok eser kaleme alınmışken, buralarda görev yapan din görevlilerinin yeterlikleri ve cemaatin beklentileri konusunda ise çok az çalışmanın olduğu görülmektedir. Buna göre bu çalışma aşağıdaki açılardan önem taşımaktadır;

- a.** Din görevlilerinin, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından din görevlileri için belirlenen yeterliklerin tekrar gözden geçirilmesine, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin görev ve sorumlulukları da göz önünde bulundurularak yeniden hazırlanmasına katkı sağlayabilir.
- b.** Halen yurtdışı görevini yerine getiren din görevlilerinin yeterlik düzeylerini kendi açılarından ve cemaat perspektifinden ortaya koyarak, onların yeterlik durumları hakkında sağlıklı, güncel bilgi verebilir. Araştırma bulguları neticesinde yurtdışı hizmetlerinin niteliğinin geliştirilmesi için yapılacak çalışmalara katkıda bulunulabilir.
- c.** Din görevlilerinin, yurtdışında yaşayan Türk göçmenlerin cami içi ve dışındaki etkinliklerden beklentilerini ne oranda karşıladığı konusunda fikir verebilir. Elde

edilen sonuçlar neticesinde yapılacak hizmetlerin niteliğinin artırılması için yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilir.

- d. Cemaate yönelik hazırlanan ölçek ile cemaatin din görevlileri yeterlik algılarının ölçülmesi sonucunda din görevlilerinden beklentilerin belirlenmesine ve ilgili kurumlarca gerekli düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlayabilir.
- e. Alanda yapılan araştırma neticesinde, yurtdışı din hizmetleri konusunda mevcut programların geliştirilmesine, eksikliklerin giderilmesine katkı sağlayabilir.
- f. Din görevlilerininin zayıf yönlerini görmelerini sağlayabilir.
- g. Mevcut ve bundan sonra görevlendirilecek din görevlileri için düzenlenebilecek hizmet içi eğitimler faaliyetleri için gerekli verileri sağlayabilir.

C. SINIRLILIKLAR

1. Bu araştırmanın evreni, 2014-2017 yılları arasında Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB'de görev yapmakta olan din görevlileri ile sınırlıdır.
2. Araştırma, yeterlik ölçeği ve görüşme formlarında sorulan sorulara verilen cevaplarla sınırlıdır.

D. EVREN VE ÖRNEKLEM

“Evren (population), araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür.”¹⁷ “Belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümelere” ise örneklem denir.¹⁸

Bu araştırmanın evrenini, 2014-2017 yıllarında Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlileri oluşturmaktadır. 2014 yılı itibariyle Baden-Württemberg Eyaleti'nin Stuttgart şehrinde 126, Karlsruhe şehrinde ise 71 olmak üzere toplam 197 din görevlisi görev yapmakta¹⁹

¹⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 147; ayrıca bu konuda bk. Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 80.

¹⁸ Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 148.

¹⁹ T.C.Stuttgart Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlisi ve Derneklerimiz*, erişim tarihi: 15 Kasım 2014, http://www.stuttgartdinataseligi.com/FileUpload/bs642623/File/din_gorevlisi_-_dernek_bilgileri_2014_site_kasim_2014.pdf

iken bu sayı 2016 yılında Stuttgart ve Karlsruhe Din Hizmetleri Ataşelikleri ile bizzat yapılan görüşmelerde Stuttgart'ta mevcut sayının 138, Karlsruhe'de ise 80 kişi olduğu olduğu tespit edilmiştir.²⁰

Beş yıllık araştırmanın örneklemini, Stuttgart ve Karlsruhe şehirlerinden yaş, eğitim seviyesi, cinsiyet ve yurtdışında bulunma süreleri vb. özellikleri göz önünde bulundurulan 114 din görevlisi ve 241 cemaat oluşturmaktadır. Örneklem seçilirken, evrendeki elemanların tamamının tek ve eşit seçilme şansına sahip oldukları oransız eleman örnekleme²¹ yöntemi kullanılmıştır.

E. HİPOTEZLER

Din görevlileri için;

- H1.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile yaşları arasında fark vardır.
- H2.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile arasında fark vardır.
- H3.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile öğrenim düzeyleri arasında fark vardır.
- H4.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile hafızlık durumları arasında fark vardır.
- H5.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile mesleki kıdemleri arasında fark vardır.
- H6.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile yurtdışındaki görev yılı durumları arasında fark vardır.
- H7.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile hizmet içi eğitim durumları arasında fark vardır.

Cemaate yönelik faaliyetler açısından;

- H8.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile yaş durumları arasında fark vardır.
- H9.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile cinsiyet arasında fark vardır.

²⁰ T.C.Karlsruhe Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlilerimiz*, erişim tarihi:06 Mayıs 2016, <http://www.karlsruhedinatasesligi.com/ataşeliğimiz/din-görevlilerimiz/>; Stuttgart Din Ataşeliği sayfasında 144 kadro görünmesine rağmen boş kadrolar çıkarıldığında sayı 138 olmaktadır. Bu konuda bk. T.C.Stuttgart Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlisi ve Derneklerimiz*, erişim tarihi: 06 Mayıs 2016, http://www.stuttgartdinatasesligi.com/FileUpload/bs642623/File/din_gorevlisi_2016.pdf

²¹ Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 151

H10.: Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile doğum yerleri arasında fark vardır.

H11.: Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile medeni durumları arasında fark vardır.

H12.: Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile öğrenim durumları arasında fark vardır.

H13.: Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile meslek durumları arasında fark vardır.

H14.: Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile camiye gitme sıklıkları arasında fark vardır.

F. VARSAYIMLAR

1. Araştırmada veri toplama aracı olarak geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Çünkü ölçek geliştirme sürecinde din eğitimi alanında uzmanların görüşleri alınmış ve çalışma evrenini temsil edecek bir örneklem gruba ölçek uygulanmıştır.
2. Araştırma gurubu, araştırmada kullanılan ölçek ve mülakat sorularını dürüst ve samimi olarak okuyup cevaplamışlardır.
3. Resmi kurumlardan alınan bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.

G. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

1. Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi(Avusturya Örneği)* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2000).

Avusturya İslam Diyanet Teşkilatını çeşitli yönleriyle ele alan bu çalışma, aynı zamanda Avusturya'daki Türk din görevlilerinin sosyal, kültürel ve mesleki problemlerini de inceleyen bir alan araştırmasıdır. Araştırma Giriş ve sonuç bölümleri dışında iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümü araştırmanın problem, amaç, varsayım, tanımlar, araştırmanın sınırları ve araştırmanın metodolojisinden oluşmaktadır. Birinci bölümde

Avusturya'daki Müslümanlar, İslami kuruluşlar ve faaliyetlerine yer verilmektedir. İkinci bölümde yurtdışında görev yapan din görevlilerinin kişisel, mesleki, sosyal ve kültürel yönleri ele alınmakta, elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. Sonuç kısmında ise araştırmadan elde edilen sonuçlar ve bunlara dayalı öneriler yer almaktadır.

2. Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2000).

Bu çalışma, Belçika'da örgün eğitim kurumlarında İslam Din Derslerinin Türk öğrencilere ve diğer Müslüman azınlıkların çocuklarına daha verilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma neticesinde, İslam Din Dersi'nin Belçika eğitim sistemi içindeki yeri, imkânları ve sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın alanı olan Belçika'nın ekonomik, sosyal, kültürel, demografik ve siyasi yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde Belçika'nın eğitim sistemi genel olarak ele alınmıştır. Bu bölümde Belçika'da yaşayan dini topluluklar ve eğitim konusuna yer verilmiştir. İkinci bölümde Belçika eğitim sistemi içerisinde yer alan İslam din eğitimine yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise kaynak taraması, anket ve mülakat teknikleri ile Belçika'da görev yapan ve İslam din derslerine giren Türk öğretmenlerden elde edilen bilgiler ve araştırma sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise araştırmada tespit edilen varsayımlarıyla, elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Öneriler kısmında ise çözüm bekleyen sorunlara öneriler sunulmuştur.

3. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005).

Almanya'da yaşayan Türk çocuklarının dinî ve kültürel kimliklerini korumaları için okulda verilen İslam din dersinin önemini anlatan bu eser, araştırmacının 1998-1999 yıllarında alanda yaptığı araştırmadan oluşmaktadır. Araştırma, Federal Almanya'nın Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletlerindeki temel eğitim okullarında eğitim gören Türk çocuklarına verilen din eğitimi ile sınırlı tutulmuştur.

Araştırma giriş bölümü, üç ana bölüm, sonuç ve öneriler, bibliyografya ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın teorik kısmı yer almaktadır. Araştırmada literatür inceleme ve analiz yönteminin yanında anket, gözlem, görüşme ve

ders izleme teknikleri kullanılmıştır. Birinci bölümde, Almanya’da temel okul eğitiminde İslam din derslerinin yasal statüsü, öğretim programı ve kitap hazırlama çalışmaları ile Türk ve Alman kurumlarının İslam din dersi ile ilgili görüş ve tutumları yer almaktadır. İkinci bölümde, araştırma alanı olarak seçilen Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletlerinde İslam din derslerinin durumu hakkında bilgi verilmektedir. Baden-Württemberg Eyaleti’nde İslam din derslerinin Türk öğretmenler tarafından, isteyen öğrencilere haftada bir gün öğleden sonra anadili tamamlama dersleri çerçevesinde verildiği belirtilmiştir. Okul yönetiminin sadece sınıf ve bina imkânlarını hazırladığı, ders kitapları ve öğretim programının Türkiye’dekine benzediği tespitler arasındadır. Bavyera Eyaleti’nde ise normal Alman sınıfına devam eden öğrencilerin haftada bir gün yapılan anadili tamamlama çerçevesinde isteğe bağlı olarak din dersi aldıkları, bunun yanında sadece bu eyalette bulunan iki dilli sınıflarda öğrencilere normal okul programı içinde İslam din dersinin verildiği bilgisi yer almaktadır.

Üçüncü bölümde, Baden-Württemberg ve Bavyera eyaletlerinde verilen İslam din dersleri ile ilgili bulgular ve yorumlara yer verilmektedir. Ankete katılan öğretmenler, din derslerinin okullardaki statüsü, İslam din derslerinin amacı, öğretim programı, ders kitapları, velilerin derslere karşı tutumları ve camilerin okullarda verilen din dersleriyle ilgisine de yer verilen çalışmada önemli veriler elde edilmiştir.

Sonuç bölümünde, Türk çocuklarına Almanya’da temel eğitimde verilen İslam din dersleri hakkındaki bilgilerin yanında Türk ve Alman resmi makamlarının görüşlerine de yer verilmiştir. Türkiye’den gelen öğretmenlerin Almanca dil bilgilerinin sınırlı olmasının yanı sıra Alman eğitim sistemi ve Hıristiyanlık hakkında bilgilerinin de az olduğu belirtilmiştir. Bu durumun, öğretmenlerin çevre ve okul yönetimleri ile iletişimlerine olumsuz olarak yansıdığı, derslerdeki başarıyı düşürdüğü sonucuna varılmıştır. İslam din dersinin anayasadaki yeri ve yasal statüsünden dolayı yaşanan sorunların da dile getirildiği sonuç bölümünde, İslam din dersinin haftalık ders saati içerisinde yer alması için gerekli adımların atılması ve İlahiyatçılarla eğitimcilerin ortak çalışmalarıyla din dersleri için öğretim programının hazırlanması önerilmektedir. Camilerde verilen Kur’an Okumayı Öğrenme ve Temel Dinî Bilgiler Kursları’nın okul derslerini tamamlayıcı bir özellik taşıdığı belirtilmiştir.

Öneriler kısmında T.C. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yurtdışındaki Türk çocuklarının genel eğitimi ve din eğitimi ile ilgili program geliştiren bir birimin oluşturulmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, yurtdışına gönderilen öğretmen ve din görevlilerinin üniversite öğretim üyelerince verilecek seminer ve toplantılarla eğitilmelerinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Yurtdışına gönderilecek öğretmenlerin uzun süreli bir dil kursuna tabi tutulmaları önerilmiştir. Almanya’da görev yapan öğretmen ve din görevlilerinin belirli periyotlarla yapılacak toplantı ve konferanslarla din eğitimi faaliyetleri hakkında aydınlatılmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Müfredat ve materyal konusunda Almanya’daki şartların göz önünde bulundurularak çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Bu çalışma, din görevlilerinin yeterlikleri konusunda yapılan çalışmaya, özellikle çocukların İslam din dersi ve Kur’an öğrenimi konusunda önemli veriler sağlamıştır. Öğretmenlerin ve din görevlilerinin yaşadığı sorunlar ve çözümleri, din görevlilerinin yeterliklerini ölçme konusunda çalışmamıza önemli katkılar sağlayacak niteliktedir. Bu çalışmanın bir kısmının yaptığımız çalışmayla aynı bölgede yapılmış olması da verilerin karşılaştırılması ve arada geçen zaman içerisinde giderilen eksiklikler ve halen devam eden sorunların tespiti açısından önemli bir değere sahiptir.

4. Süleyman Akyürek, “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.18 (2005/1): 175-192.

Bu makale, 11-12 Mart 2004 tarihlerinde EÜİF ve DİB işbirliği ile Kayseri’de düzenlenen “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” konulu tartışmalı ilmi toplantıda sunulan tebliğin geliştirilmiş şeklidir. Makalede Kur’an öğretiminin ve din eğitiminin Peygamberimizden günümüze kadar gelişimi özetlenirken, Kur’an kurslarındaki öğreticilerin niteliğinin, Kur’an kurslarındaki din eğitimi ve Kur’an öğretiminin niteliğinin artmasıyla doğru orantılı olarak geliştiği sonucuna varılmıştır. Kur’an kurslarındaki eğitim-öğretimin niteliğinin artmasında, öğreticilerin yeterliklerinin önemli katkısı olduğu vurgulanmıştır.

Bu çalışma ile Kur’an kursu öğreticilerinin yeterlikleri teorik olarak ortaya konurken, alanda yapılmış olan çalışmalar hakkında da bilgi verilmektedir. Kur’an kursu öğreticilerinin yeterliklerini ölçmek amacıyla yapılacak olan çalışmalara önemli bir veri niteliğindeki bu çalışmada yeterlik alanları; alan bilgisi, eğitim-öğretim bilgi ve

becerisi, genel kültür olmak üzere üç temel alanda ele alınmıştır. Yurtdışında çalışan din görevlilerinin, Kur'an ve dinî bilgiler kursları öğreticiliği görevini de yürütmelerinden dolayı bu çalışma, yapacağımız çalışmada yeterlik belirlemede katkı sağlayacaktır.

5. Cemal Tosun, *Din ve Kimlik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006).

1988-1990 yılları arasında alan araştırmasına dayalı olarak yapılan bu çalışma, Almanya'da DİTİB camilerinde çalışan ve araştırmanın everenini oluşturan din görevlilerinin tamamına (270) anketler uygulanarak yapılmıştır. Ayrıca cemaate uygulanan anketler için Kuzey Ren-Vestfalya'da yer alan Köln, Dortmund, Gelsenkirchen ve çevresinde bulunan 20 cami ve cemaati örnek olarak seçilmiştir. Anket, mülakat ve gözlem teknikleriyle yapılan bu çalışma "Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlikleri" adıyla doktora tezi olarak hazırlanmış daha sonra "Din ve Kimlik" adı ile basımı gerçekleştirilmiştir. Alanında yapılan kapsamlı ilk çalışma olması açısından önemli bir yere sahip olan bu çalışma giriş, üç bölüm, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Almanya'ya dönmek üzere işçi olarak giden Türklerin karşılaştıkları sorunların çözümü için atılan adımlar, Almanya'nın bunlara yönelik uyum politikaları, entegrasyon sorunları ve din eğitimi problemleri ele alınmaktadır. Araştırmanın amacı ve öneminin yanında, varsayımlar, evren ve örneklem, metot ve teknikler ile konuyla alakalı kavramlara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Almanya'daki camiler ve fonksiyonları hakkında bilgilerin yanında hazırlanan ankete katılan din görevlileri ile cemaat hakkında genel bilgiler verilmektedir. Bu bölümde ayrıca, camilerde yetişkin din eğitimi konusunda bulgular ve yorumlara; yetişkin din eğitiminin genel özellikleri yanında yetişkinlere yönelik Kur'an okuma ve dinî bilgiler kursları hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmektedir. Bu bölümün ekseriyeti yetişkinlere yönelik vaaz ve sohbetlere ayrılmıştır. Din görevlilerinin vaaz hazırlarken başvurdukları kaynaklar, konu seçimi, vaaz yöntemleri ve vaizlik açısından din görevlilerinin değerlendirildiği bu bölümde ayrıca cemaatin vaaz ve sohbetlerde din görevlilerinden beklentilerine de yer verilmektedir. Son olarak yetişkinlere yönelik cami dışı etkinliklere yer verilerek din görevlilerinin yurt dışında etkin olmaları beklenen alanlardan çay ocağı, hastane, hapishane ve aile ziyaretleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, Almanya’da camilerde çocuklara yönelik Kur’an okuma ve dinî bilgiler kurslarına ait bilgiler ve yorumlara yer verilmektedir. Bu kursların mahiyeti ve eleştirilerin yanında kurs öğretim konuları, ebeveynlerin beklentileri, kurs öğretim yöntemleri, kurslarda başarı durumu, din görevlisi, ebeveyn ve din dersi öğretmeni ilişkisi ayrıntılı olarak ele alınmakta ve önemli tespitlere yer verilmektedir.

Sonuç bölümünde, çalışmanın en önemli noktaları olan Almanya’daki Türkler için çok önemli bir yere sahip olan camilerin yeri ve önemi, camilerde yetişkin eğitimi ve vaaz yoluyla yapılan eğitimin önemi ile camilerde çocukların din eğitimi hakkında elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Asıl amacı din hizmetlerinin yürütülmesi ve din eğitiminin verilmesi olan camilerin birer sosyal ve kültürel merkez olarak kullanıldığına işaret eden Tosun, vaaz yoluyla eğitimde din görevlilerinin çoğunun yetişkinlerin seviyesini göz önünde bulundurduğunu ancak konu açısından cemaatin beklentilerini karşılamadıklarını tespit etmiştir. Bunun sebepleri arasında ise din görevlilerinin Almanya şartlarını tam olarak tanımadan göreve başlamalarını, dil yetersizliğini ve din görevlilerinin kendilerine ait birçok problemlerinin olmasını saymıştır. Çocuklara yönelik kurslarda ise ilginin çok yoğun olduğu tespitinin yanında, çocukların din eğitimi konusunda din görevlisi-din dersi öğretmeni ve ebeveyn arasındaki ilişkinin çok yetersiz olduğu belirtilmiştir. Cami kurslarında muhteva ve metot konusunda gelenekselliğin devam ettiği vurgulanmış özellikle ezber yönteminin sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir. Ezber yöntemini destekleyecek uygulamaların eksikliğinin yanında konuların da ebeveynlerin beklentilerini bütünüyle karşılamadığı ayrıca vurgulanmıştır.

Öneriler bölümünde, din görevlilerinin göreve başlamadan önce Almanya’daki camiler, cemaat ve çevrenin de dikkate alınacağı hizmet içi eğitime tabi tutulmaları tavsiye edilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın İlahiyat Fakülteleri ve yurtdışı ile ilgili çalışma yapanlarla fikir alış-verişinde bulunmasının ve daha önce Avrupa’da görev yapan din görevlilerinin tecrübelerinden faydalanılmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Yeni göreve başlayan din görevlileri için Almanya’daki cemaatin seviyesine uygun vaaz kitapları, ailelere yönelik psikolojik, sosyolojik, ailevi ve eğitsel el kitaplarının hazırlanmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Çocuklar için düzenlenen cami kursları için din görevlilerinin ayrıca hizmet-içi eğitime tabi tutulmaları öneriler arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, Almanya’da DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterlikleri ve camilerin fonksiyonları konusunda önemli bilgiler vermektedir. Ancak bu çalışmanın yapılmasının üzerinden 25 yıldan fazla bir zaman geçmiş ve bu süre içerisinde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin sayısında, niteliklerinde önemli değişiklikler olmuştur. İşçi olarak gelen Türkler üçüncü ve dördüncü nesillerin büyümesiyle artık geri dönmeyecek bir yola girmiş, eşit yurttaş olma yolunda önemli mesafeler kat etmişlerdir. Yeni neslin din görevlilerinden beklentileri de artmış, dolayısıyla bu alanda yeni çalışmaların yapılması durum tespiti ve eksikliklerin giderilmesi açısından faydalı olacaktır.

6. Ahmet Ali Çanakçı, “Balıkesir Ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

Çanakçı’nın, 2005 yılında Balıkesir ve merkez köylerinde görev yapan 204 imam-hatip’e uyguladığı anket sonucunda elde edilen verilerin kullanıldığı bu çalışma giriş, iki ana bölüm, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır. Çalışmanın teorik kısmının yer aldığı giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, evren ve örnekleme, sınırlılıkları, metod-teknikleri, temel kavramlar ve konuyla ilgili yapılmış çalışmalar yer almaktadır.

Birinci bölümde, din görevliliği terimi, din görevlileri ile ilgili genel bilgiler, imam-hatip ve müezzinlerde bulunması gereken vasıflar, yaygın din eğitiminde din görevlilerinin rolü, Balıkesir’deki dinî ve kültürel hayat hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde, katılımcılardan elde edilen bilgiler ve yorumlar yer almaktadır. Din görevlilerinin, bilgi, iletişim, sosyal ve kültürel alanlara yönelik mesleki yeterliklerine ve problemlere yer verilmektedir. Son bölümde ise, elde edilen bulgulara ve önerilere yer verilmektedir.

Din görevlilerinin yüzde 41,7’sinin İmam-Hatip Lisesi mezunu, yüzde 46,5’inin ise ön lisans ve lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan din görevlilerinden sadece ikisi lisansüstü eğitim gördüğünü belirtmiştir. Kariyer yapmış din görevlilerine günümüzde daha fazla ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve DİB’den bu hususta gerekli desteğin verilmesi önerilmiştir. Önemli gördüğümüz bu önerinin özellikle yurtdışı görevi için daha fazla önem arz ettiğini belirtmekte fayda görüyoruz.

Din görevlilerinden yüzde 71,6'sının İmam-Hatip Liseleri'nde yeterli mesleki bilgi ve formasyon almadıklarını belirtmişlerdir.

7. İrfan Sevinç, "Hollanda'da Cami Eksenli Din Hizmetleri (Din Hizmetlerini Yürüten Görevliler ve Hizmetlerin Hedef Kitlesi Üzerine Bir Alan Araştırması)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

Bu çalışma Hollanda'da görev yapan din görevlilerinin yeterlik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Hollanda'da yaşayan Türk vatandaşların cami hizmetlerini yapan din görevlilerinden beklentileri ve bu beklentilerin karşılanma oranının bağımsız değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için "ilişkisel tarama" modeli kullanılmıştır. Araştırmacı literatür tarama, gözlemler, din görevlileri ve cemaatle yaptığı görüşmelerden faydalanarak oluşturduğu iki tür ölçeği din görevlileri ve cemaate uygulamıştır.

Din görevlileri ve cemaat için hazırlanan ölçme aracının ilk bölümünde din görevlileri ve cemaatin kişisel niteliklerine ait sorulara yer verilirken, ikinci bölümde din görevlileri ve cemaatin vaaz hizmetlerine ilişkin düşüncelerine yönelik sorulara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise çocukların din eğitimi ve camilerde yürütülen Kur'an ve dinî bilgi kursları hakkında din görevlileri ve cemaatin görüşlerine yönelik sorular sorulmuştur.

Din görevlilerinden 58, cemaatten 483 deneğin doldurduğu anket formu değerlendirilmiştir. Ölçme aracı olarak nicel verilerin yanında cemaatten 17, din görevlilerinden 9 din görevlisi ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakat verilerinden de faydalanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS istatistik programının kullanıldığı araştırmada ilişki testi, t-testi ve Anova kullanılmıştır. Yorumlarda ise nitel verilerden faydalanılmıştır.

Araştırma sonucunda Hollanda'ya göç eden Türk vatandaşlarının ilk yıllardaki beklentileri ile günümüzdeki beklentilerinin kişisel verilerin değişimine bağlı olarak farklılıklar arz ettiği tespit edilmiştir. Din görevlilerinin ise Türkiye'de sahip oldukları mesleki yeterlikler hususunda kendilerini daha yeterli görmelerine karşılık, yabancı dil ve Hollanda'yı tanımama konularında kendilerini daha az yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sevinç'in Hollanda'da cami eksenli din hizmetlerinde din görevlileri ve cemaatin görüşleri çerçevesinde din görevlilerinin yeterliklerini değerlendirdiği bu çalışma, hizmet veren ve hizmet alan her iki grubun görüşlerine başvurulması açısından önemli bir çalışmadır. Ayrıca yakın zamanda cami etkinlikleri çerçevesinde din görevlilerinin yeterliklerini değerlendiren Sağlam'ın Fransa'da yaptığı çalışma ile birlikte Batı Avrupa'da görev yapan din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili önemli verilere ulaşmamızı sağlayan bu çalışma, elde edilen sonuç ve öneriler açısından da önem taşımaktadır.

8. Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011).

Giriş ve yedi bölümden oluşan bu eser 1991 yılında doktora çalışması olarak tamamlanmıştır. 1987 yılında sosyal, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak gelişmişlikleri göz önünde bulundurularak seçilen Erzurum, Ankara ve Antalya il merkezleri ile bu üç ilin merkezine bağlı köy ve kasabalarda görev yapan imamlara 14 sorudan oluşan genel ve 39 sorudan oluşan özel bir anket uygulanmıştır. İlk ankete 835 imamdan 683'ü cevap vermiş, ikinci ankete ise katılım daha az olmuş ve ankete cevap verenlerin sayısı 443 kişi olmuştur. Anket sorularının birbirleri ile bağlılık ve kontrol edicilik özelliği olduğu için her iki ankete cevap veren 443 kişinin anketi geçerli olarak kabul edilmiştir. İmamların yüzde 55,76 gibi büyük bir çoğunluğunun İmam-Hatip mezunu olduğu, yüzde 14,90'unun ilkökul mezunu olduğu yüzde 07,67'sin İmam-Hatip Lisesi birinci devre mezunu olduğu, yüzde 06,55'in iki yıllık yüksek okul mezunu olduğu, yüzde 06,32'sinin ise dört yıl ve daha fazla olan dinî yüksek kurumlardan mezun olduğu tespit edilmiştir. Cemaate dağıtılan 14 sorudan oluşan ankette ise 216'sı geri toplanabilmiştir. Cemaatte köy ve şehirde oturanların katılımı sağlanırken gençlerden katılımın az olduğu gözlenmiştir.

Cemaatten ankete katılım daha çok orta yaş ve ileri yaştaki kişilerden oluşmaktadır. Din görevlilerinin mesleklerini daha başarılı sürdürebilme güçlerini yani mesleki yeterlik veya yetersizliklerini, bunların nedenlerini ve bunlarla ilgili problemleri tespit etmek için yapılan bu çalışma giriş bölümünde, katılımcılarla ilgili bilgiler ve imam-hatipliğin cumhuriyet dönemindeki gelişimine yer vermiştir. Birinci bölümde, din görevlilerinin mesleki formasyonunun oluşumu sürecinde Osmanlı

dönemindeki uygulamalara da yer verildikten sonra günümüze kadar din eğitimi veren kurumlar ele alınmıştır. Ayrıca imamların ve cemaatin, imamların mesleki formasyonuna ait görüşleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, imamların mesleki uygulamaları konusunda imamların ve cemaatin bakış açısı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, imamların meslek içi ve dışında yaşayışlarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, imam ve cemaatin etkileşimi, karşılıklı beklentileri ve çözüm önerileri yer almaktadır. Genel sonuçların yer aldığı beşinci bölümde imamların ve cemaatin görüşleri neticesinde imamların yeterli ve yetersiz olduğu alanlar ve genel tespitler yer almaktadır. Altıncı bölümde bibliyografya ve son bölümde de imamlar ve cemaat için hazırlanan anketler yer almaktadır.

Sonuç olarak, alanında yapılan eserler içerisinde ilk diyebileceğimiz bu eser, Türkiye’de belirli illerde görev yapan din görevlilerinin yeterliklerinin kendileri ve cemaat tarafından ele alınmış olması açısından çok önem taşımaktadır. Araştırmaya katılan imamların büyük çoğunluğunun örgün eğitim kurumlarından din eğitimi almamış olmalarının yeterliklerini etkilediği tespit edilmiştir. Anket ve görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında imamların, mesleki bilgi, uygulama, yaşayış, vaaz, hutbe, cemaatle iletişim ve Kur’an öğretimi konularında kendilerini yetersiz görmeleri çok önemli görülmüştür. Türkiye’de yapılan bu çalışma temel din hizmetlerini yürüten imamların yeterlikleri hakkında önemli bilgiler içerdiğinden çalışmamıza önemli katkılar sunmuştur. Bu çalışmadan sonra aradan geçen yıllar içerisinde DİB tarafından din görevlileri için yeterlik kriterlerinin getirilmesi, yeni göreve başlayacak din görevlilerinin hizmete hazırlık kurslarına tâbi tutulması, hizmet içinde yetiştirme kurslarının düzenlenmesi imamların yeterliklerinin yeniden araştırma konusu olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

9. İsmail Sağlam, *Batı Avrupa’da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği (Fransa Örneği)*, (Bursa: Emin Yayınları, 2011).

Bu çalışma 2007-2008 yılları arasında Fransa’da 706 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen anket sonuçları ve yazarın gözlemleri sonucunda elde ettiği verilerden oluşmaktadır. Kitabın ismi ve içeriğinde Batı Avrupa’daki Türkleri kapsayıcı bir çalışma olduğu vurgulanmakla birlikte çalışmanın genelde, Lyon ve çevresini kapsadığı anlaşılmaktadır.

Araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın teorik yapısı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölüm iki kısma ayrılarak birinci kısımda katılımcıların; yaş, doğum yeri, cinsiyet, öğrenim durumu, meslek durumu, aylık gelir durumu, refah düzeyi ve medeni durumu gibi bağımsız değişkenler hakkında istatistikî bilgiler verilmektedir. İkinci kısımda ise, katılımcılara ait tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. “Genel olarak cami etkinlikleri yeterliği hakkındaki görüşler” başlığı altında cemaatin, camide yapılan programlar hakkındaki görüşleri ele alınmaktadır. Din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili bu başlıktan sonra sırasıyla “katılımcıların beş vakit namazı kılma durumu”, “katılımcıların cuma namazını kılma durumu”, “nikâhsız beraber yaşama hakkındaki görüşleri”, “katılımcıların Allah hakkındaki inanç durumu”, “katılımcıların Hz. Muhammed (sav) hakkındaki inanç durumu”, “katılımcıların kendilerini Fransızlarla eşit haklara sahip olarak görebilme durumu” ve “Türkiye’ye kesin dönüşü düşünme” gibi katılımcıların inanç, ibadet, muamelat ve sosyo-kültürel alanlardaki düşünceleri değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde “din görevlilerinin yeterlikleri” başlığı altında din görevlilerinin; “dinî bilgi ve donanım yeterliği”, “vaaz ve sohbet yapma yeterliği”, “güzel Kur’an okuma yeterliği”, “genel kültür yeterliği”, “Müslümanları temsil yeterliği”, “etkileyici kişilik yeterliği”, “yetişkinlerle iletişim kurma yeterliği”, “gençlerle iletişim kurma yeterliği”, “çocuklarla iletişim kurma yeterliği”, “cemaatin problemleri ile ilgilenme yeterliği” ve “ Türkçeyi iyi kullanma yeterliği” alt başlıkları altında din görevlilerin genel ve temel yeterlikleri değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, din görevlilerinin “din görevlilerinin cami etkinlikleri yeterliği” başlığı altında; “inanç konularını anlatım yeterliği”, “ibadet konularını anlatım yeterliği”, “Kur’an-ı Kerim okuma ve anlama etkinliği yeterliği”, “Hz. Peygamberin hayatını anlatım yeterliği”, “eşler arası iletişim konusunu anlatım ve uygulama yeterliği”, “çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği”, “yetişkin eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği”, “genç kızların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği”, “bayanların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği”, “çocukların okul başarısını yükseltme konusunu anlatım ve uygulama yeterliği” ve “insanlar arası ilişkiler konusunu anlatım yeterliği” alt başlıkları ile din görevlilerinin özel ve eğitim-öğretim yeterlikleri ele alınmaktadır.

Bu araştırma Fransa’da yaşayan Türklere göre din görevlilerin ve cami etkinliklerinin yeterliğini ele almaktadır. Bu araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun DİTİB (Diyanet Türk İslam Birliği)’e bağlı camilerde görev yapan din görevlilerinden oluştuğu 150 deneğin ise derneklere ait camilerde görev yapan din görevlileri olduğu vurgulanmaktadır. Bu da çalışmanın DİTİB’le sınırlı olmadığını göstermektedir. Araştırmada din görevlilerinin yeterlikleri, cemaate uygulanan anketler ve yazarın gözlemleri sonucunda elde ettiği verilerin değerlendirilmesi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu çalışma “din görevlilerinin yeterlikleri” başlığı altında Fransa’da görev yapan din görevlilerinin yeterlikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

10. Mehmet Korkmaz, *Kur’an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012).

Bu çalışma Kur’an kurslarında görev yapan öğretmenlerin “eğitim öğretim yeterlikleri” açısından kendilerini ne kadar yeterli gördüklerini tespit etme amacıyla 2007 yılında İstanbul, Bursa, İzmir, Antalya, Ankara, Kayseri, Trabzon, Samsun, Malatya, Erzurum, Gaziantep illerindeki Kur’an kurslarında görev yapan 998 öğreticiye uygulanan anket, yapılan mülakatlar ve gözlemlerden oluşmaktadır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün de içinde yer aldığı birinci bölümde, çalışmanın teorik çerçevesine yer verilmiştir. DİB’in tüm personel için hazırlanmış olduğu yeterlikler çerçevesinde Kur’an kursu öğretmenlerinin eğitim öğretim yeterlikleri ele alınmıştır. Yeterlik belirleme ve değerlendirme konusunda da bilgi veren bu çalışmada, daha iyi bir sonuç almak için yeterlik ölçeğinin yanında mülakat ve gözleme de başvurulduğu belirtilmiştir. Kur’an Kursu öğretmenlerinin eğitim öğretim yeterliklerini ölçmek için 73 maddelik ve 7 boyuttan oluşan bir ölçek hazırlanmıştır.

İkinci bölümde, katılımcıların kişisel özelliklerinden sonra değerlendirme ölçeğinin 7 boyutunu oluşturan; öğrenciyi tanıma, öğretimi planlama, öğretimi düzenleme, öğretimi yönetme, öğrenciye rehberlik yapma, öğretimi değerlendirme ve mesleki gelişim yeterlikleri alt yeterlik maddeleri ve bağımsız değişkenlerle ilişkisi açısından değerlendirilmiştir. Sonuç ve önerilerin yer aldığı üçüncü bölümde, genelde din hizmetlerini yürüten personelin özelde ise Kur’an kursu öğretmenlerinin yeterliklerinin belirlenmesi amacıyla DİB tarafından geliştirilen personel yeterlikleri

için atılan adımlar konusunda bilgi verildikten sonra bu yönde çalışmaların artarak devam edilmesinin yanında halen görev yapmakta olan öğretmenlerin, belirlenmiş olan bu yeterliklere ne derece sahip olduklarının da ölçülmesinin faydalı olacağı tavsiye edilmiştir. Kur'an kursu öğretmenlerinin yeterliklerinin her bir boyutundan elde edilen veriler özet olarak verilmiştir. Öneriler kısmında ise; Kur'an kurslarında görev yapan öğretmenlere, Kur'an kurslarını denetleyenlere, Kur'an kursu öğretmenlerinin yeterliklerinin geliştirilmesi ve hizmet içi eğitimleri ile ilgilenenlere, Kur'an kursu öğretmenlerinin meslek öncesinde eğitim gördükleri kurumlara, Kur'an kursları ve öğretmenlerle ilgili araştırma yapacaklara yönelik öneriler yer almaktadır.

Kur'an kursu öğretmenlerini eğitim-öğretim yeterlikleri açısından ele alan bu çalışma, yurtdışında Kur'an kursu eğitimi yerine camilerde din görevlileri tarafından verilen Kur'an ve dinî bilgiler kursları açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışma, ölçek hazırlamada olduğu gibi yöntem açısından da yapacağımız çalışmaya önemli katkı sağlamıştır.

11. İbrahim Turan, "Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13, sy. 1 (2013): 47-73.

2012 yılında Samsun, Amasya ve Trabzon illerinde toplam 600 imam-hatip üzerinde yapılmış bu çalışma kişisel bilgi anketi ve "Din Görevliliği Mesleki Yeterlilik Ölçeği"nden oluşmaktadır. Toplam 55 maddeden oluşan "Din Görevliliği "Mesleki Yeterlilik Ölçeği", "Dinî Danışmanlık ve Rehberlik", "Mesleki Alan Bilgisi", "Mesleki Pedagojik Formasyon", "Mesleki Beceri ve Uygulama" olmak üzere dört alt faktörden oluşmaktadır. Veri analizinde t-testi ve varyans analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda İlahiyat Fakültesi mezunu imam-hatiplerin din görevliliği mesleki yeterlilik düzeyi, İmam-Hatip Lisesi ve İlahiyat ön lisans mezunlarına göre daha yüksek çıkmıştır. Eğitim durumu açısından yapılan değerlendirmede İlahiyat Fakültesi mezunu din görevlilerinin, İmam-Hatip Lisesi ve İlahiyat ön lisans mezunu din görevlilerine göre "Mesleki Alan Bilgisi" ve "Mesleki Pedagojik Formasyon" yeterlikleri açısından daha yüksek bir puana sahip oldukları sonucu elde edilmiştir. Mesleki yeterlikleri üzerinde din görevlilerinin görev yaptıkları yer, mesleği tercih etme durumu vb. diğer faktörlerin etkisi olmakla birlikte temel olarak eğitim durumunun mesleki yeterlikle doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, Diyanet İşleri

Başkanlığı'nın istihdam ettiği din görevlilerinin mesleki yeterlik açısından değerlendirilerek din hizmetlerinde kalitenin artırılması ve hizmet içi eğitim faaliyetlerine veri sağlaması açısından çok önemli bir eksiği tamamlamaktadır.

12. İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kuran Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013).

Bu çalışma 2004 yılında İstanbul'un 14 farklı ilçesinde açılan yaz kurslarında öğrenim gören 990 öğrenciye uygulanan anketin sonuçları ve bu kurslarda görev yapan öğretmenler ile ilçe müftülerinin görüşlerini içermektedir.

Çalışma, giriş bölümüne ek olarak dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın teorik yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde, İslam eğitim tarihinde Kur'an eğitim ve öğretimi, ikinci bölümde, Osmanlı devletinde din eğitimi ve yenileşme hareketleri, üçüncü bölümde, Cumhuriyet dönemi eğitiminin özellikleri ve din eğitimi hakkında bilgi verilirken; dördüncü bölümde ise, bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Bulgular ve yorumlar kısmında "Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilik/ Kapasite Sorunu" alt başlığı ile din görevlilerinin pedagojik formasyon açısından yetersiz oldukları vurgulanmıştır. Bu sebeple her yıl kurslar başlamadan önce müftüler tarafından bir dizi seminerin düzenlendiği bilgisine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde, yaz Kur'an kurslarını olumsuz etkileyen birçok faktör sıralanmıştır. Bu faktörler arasında sayılan din görevlilerinin mesleki yeterlikleri ve motivasyonlarının başarı ve verimliliği doğrudan etkilediği belirtilmiştir. Din görevlilerindeki motivasyon eksikliğinin sebepleri ise şöyle sıralanmıştır:

- a) Din görevlilerinin sahip oldukları statü ile resmi ve toplumsal beklentiler arasında oransızlık
- b) Din görevlilerinin kendilerini yenileme ve gerçekleştirme idealinden mahrum olmaları
- c) Olaya manevi boyutuyla değil memur anlayışıyla yaklaşmaları
- d) Din görevlilerinin çoğunluğunun tek görevli olmalarından dolayı izin alamamaları

Başkurt'un, din görevlilerinin motivasyon ve eğitim-öğretim yetersizlikleri ile ilgili olarak dile getirdiği yukarıdaki eksikliklere baktığımız zaman, ilk iki maddenin din görevlilerinin yeterlikleri ile, son ikisinin ise motivasyonlarıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki yaz Kur'an kurslarının durumunu özetlemesi, din görevlilerinin yeterlikleri ve motivasyonunu etkileyen faktörleri tespit etmesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın, yapacağımız çalışmada din görevlilerinin eğitim-öğretim yeterliklerini belirleme ve sonuçlar arasında değerlendirme yapabilme imkânı vermesi açısından yararlı olacağını söyleyebiliriz.

13. Mevlüt Kaya ve Nurettin Küçük, "Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri: Safranbolu'da Görev Yapan Din Görevlileri Üzerine Bir Araştırma", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5 (2015): 1-18.

Bu çalışmada da İ.Turan'ın çalışması gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan imam-hatiplerin mesleki yeterlik düzeyleri incelenmiştir. 2014 yılında Karabük ilinin Safranbolu ilçesinde yapılan bu araştırma sonucunda, imam-hatiplerin görev yaptıkları cami türü, mesleki kıdem ve eğitim durumları ile mesleki yeterlik algı durumları arasında bir farklılaşma gözlemlenmezken, kitap okuma sıklığı ile mesleki yeterlik düzeyi puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir.

İmam-hatiplerin mesleki yeterliklerinin tespiti açısından önemli bir çalışma olan bu tür çalışmaların bundan sonra yapılacak çalışmalara örneklik teşkil edebileceğini söyleyebiliriz. Çalışmanın öneriler kısmında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istihdam edeceği imam-hatipler için, hizmet içi eğitime daha fazla zaman ayırması, yeterlik alanları ve toplumun ihtiyaç ve beklentilerine göre düzenlemelere gidilmesi gibi önemli hususlara işaret edilmektedir.

14. Fatma Latifoğlu, "Yurt Dışında Görev Yapan Din Görevlilerinin Problemleri: Almanya Örneği", *PESA International Journal of Social Studies* 1, Issue. 2 (2015): 3-14.

Bu çalışmada, 2013 yılında Almanya'da 13 Ataşelik bünyesinde çalışan 238 din görevlisi ile araştırmacı tarafından geliştirilen ve uygulanan anket tekniğinin yanında mülakat ve gözlem tekniğinden yararlanılmıştır.

Çalışmada 22 problemden elde edilen verilerin frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Yurtdışında camilerin sadece ibadet yerleri olmadığı, din eğitiminin yapıldığı birer yaygın eğitim kurumu olmasının yanında sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı sosyal alanlar olduğu vurgulanmıştır. Din hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesinin din görevlilerinin bilimsel ve teknolojik olarak desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanan çalışmada daha geniş kitlelere ulaşmak için de din görevlilerinin çağın gereklerine uygun bilgi ve donanıma sahip olmalarının gerektiği belirtilmiştir. Din görevlilerinin daha verimli bir din hizmeti sunmaları için onları olumsuz olarak etkileyen problemlerin tespit edilerek çözülmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre din görevlilerinin yaşadığı en önemli üç problem şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Hafta sonu kursa gelen öğrencilerin devamsızlık yapmaları
- b) Velilerin çocuklarının eğitimini takip etmemeleri
- c) Din görevlilerinin yeterli düzeyde yabancı dil bilmemeleri.

Dil eğitimi konusunda Türkiye’de, bütün eğitimini Türkçe olarak tamamlayan bir din görevlisinin, birkaç ay hizmet içi eğitim yoluyla dil kursuna tâbi tutulmasının yeterli olmadığı, bu sorunun çözümü için daha kalıcı adımların atılmasının gerektiği vurgulanmıştır. Çocukların eğitiminde materyal ve fiziki ortamların yetersiz olduğu belirtilmiş ve yurtdışında yaşayan çocuklara uygun müfredat ve iki dilli kitap çalışmalarının umut verici olduğu vurgulanmıştır. Geniş bir görev alanının olması ve muhatap olunan kitlenin kendisine özgü durumundan dolayı din görevlilerinin çoğunluğu beklentilerden dolayı baskı altında olduklarını ifade etmişlerdir.

Latifoğlu’nun elde ettiği bu bulgular, yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin çalışacakları ortamla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan göreve başladığını, dil ve iletişim yönünden sıkıntılar yaşadığını göstermektedir. Almanya’da görev yapan din görevlilerinin sorunlarının tespit edildiği bu çalışma aynı zamanda yeterlik belirleme ve eksikliklerin giderilmesi için yapılacak çalışmaların planlanmasında faydalı olacaktır.

İlgili çalışmalar da temel problemlerin çözümüne yöneliktir ancak yaptığımız çalışmayı diğerlerinden ayıran özellikler; güncel olması ve din görevlileri için hazırlanan ölçeğin yanında cemaate yönelik bir ölçeğin kullanılmış olmasıdır. Her iki ölçek ve görüşmelerden elde edilen veriler, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin mevcut durumlarının çok yönlü olarak tespitinin yapılmasına ve gerekli değerlendirmelerin yapılmasını katkı sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1. YÖNTEM

Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterlik düzeylerini tespit için alan çalışması olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, "karma yöntem" kullanılmıştır²². Karma yöntem, nicel²³ ve nitel²⁴ araştırma tekniklerinin ya da paradigmalarının karması olarak elde edilen bir araştırma yöntemi olarak tanımlanır.²⁵

Karasar, yerli ve yabancı literatürde nicel-nitel ayrımındaki sıkıntıyı fark eden yazarların, her iki tekniği de bir arada kullanma ihtiyacı duymalarının yeterli olmasa da olumlu bir girişim olduğunu belirtmiştir.²⁶ Aynı çalışmada hem nicel hem de derinlemesine nitel araştırmalar yapmak oldukça yorucu ve zor bir süreç gerektirir.²⁷ Ancak bazı araştırmalarda nicel veriler her zaman yeterli olmamakta nitel verilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim nicel verilerle yapılan çalışmalarda, problemin tanımlanması, verilerin yorumlanması aşamasında nitel müdahaleler gerekmektedir. Aynı şekilde, nitel verilerle yapılan çalışma sonucunda araştırmacı, bulduklarını başkalarına daha kolay aktarmak için nicelleştirmeye çalışmaktadır.²⁸ Araştırmanın problemi hem nicel hem de nitel tekniklerin kullanımını gerektirdiği için karma yöntem tercih edilmiştir.

Nicel desen kapsamında bu araştırmada "Din Görevlileri Kişisel Bilgi Formu", "Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği (DGYÖ)", "Cemaat Kişisel Bilgi Formu" ve cemaatin din görevlilerinin yeterliklerine yönelik "Cemaat Algı Ölçeği (CAÖ)" kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formları, DGYÖ ve CAÖ bu araştırma kapsamında geliştirilmiştir. Ölçek

²² Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2011), 42.

²³ Nicel araştırmalar, temelde pozitivizmle uyumludur, nesnel, genellenebilir, geçerli ve güvenilir bilgi elde etmeyi amaçlar. Bu konuda bk. Elif Kuş, *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2003), 105.

²⁴ Nitel araştırmalar, epistemolojik olarak anlamcı/öznelci, ontolojik açıdan ise yorumlayıcı yaklaşımlarla uyumlu olup, nitel veriler elde etmeyi amaçlar. Bu görüş ile ilgili bk. Kuş, *Nicel-Nitel...*, 86-87.

²⁵ Balcı, *Sosyal Bilimlerde...*, 42; ayrıca bu konuda bk. Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 45.

²⁶ Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 45.

²⁷ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma...*, 246.

²⁸ Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 45.

ve formlar din eğitimi, din sosyolojisi alanlarında çalışmaları olan uzmanlara gönderilerek değerlendirilmeleri alınmıştır.

Araştırmada nitel desen kapsamında ise yarı yapılandırılmış görüşme²⁹ formları oluşturulmuştur. Din görevlileri ve DİTİB Genel Sekreteri için oluşturulan görüşme formları Ek-2’de yer almaktadır.

1.2. ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI

Baden-Württemberg Eyaleti’nde din hizmetleri ataşeleriyle yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz bilgilere göre, her camide en az bir din görevlisinin görev yaptığı görülmüştür. Cami içi ve dışında önemli sorumlulukları üstlenen din görevlilerinin, mesleki açıdan kendilerini nasıl değerlendirdikleri kadar, cemaatin beklentilerinin hangi oranda karşılandığını tespit etmek de önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, din görevlilerinin yeterlik düzeylerini tespit amacıyla hazırlanan “Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği” ile birlikte cemaate yönelik faaliyetler açısından da cemaatin din görevlilerinin yeterliklerine ilişkin görüşlerini tespit için ayrı bir ölçek hazırlanmıştır. Almanya’daki Türklerin çoğunluğuna sosyal, kültürel ve dinî hizmetler sunan DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin, yeterlik düzeylerini objektif bir şekilde tespit etmek için alanda yapılan çalışmalar ve DİB'in "Personel Yeterlikleri" kriterlerini göz önünde bulundurarak geliştirilen ölçekler, araştırmamızda nicel veri elde etmek için kullanılmıştır.

DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin, imam-hatiplik görevlerinin yanında vaaz-irşat, eğitim-öğretim ve rehberlik faaliyetleri gibi geniş bir alanda hizmet vermeleri gerekmektedir.³⁰ Din görevlisi tabirinin, bu vazifelerin hepsini bünyesinde barındırdığını, dahası cami eksenli dinî hizmetlerin yanında DİTİB camilerinin fonksiyonu gereği sosyal ve kültürel etkinliklerde önemli görevler üstlendiklerini de

²⁹ “Görüşme; sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşülen kişiye göre görüşmeler; önderler, uzmanlar ve halk ile yapılanlar olmak üzere üçe ayrılır. Görüşmeler, uygulanan “kuralların katılığına göre de yapılandırılmış (formel), yarı yapılandırılmış (yarı formel) ve yapılandırılmamış (informal, serbest) olmak üzere üçe ayrılabilir.” Bk. Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 210-213.; derinlemesine bilgi sahibi olabilmek, gerektiğinde görüşülene kendini ifade edebilme gibi avantajlarına rağmen yarı yapılandırılmış görüşmelerde kontrolün kaybedilmesi, gereksiz zaman harcanması, belirli standartlardan sapma gibi dezavantajlar da bulunmaktadır. Bu konuda bk. Büyüköztürk vd. , *Bilimsel Araştırma...*, 152.; görüşme, mülakat olarak da adlandırılabilir. Bu konuda bk. Balcı, *Sosyal Bilimlerde ...*, 168.

³⁰ DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

söyleyebiliriz. Din görevlileri cami merkezli din hizmetlerinin yanında cezaevi ve hastanelerde dinî danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerini de yürütmektedirler. Din görevlilerinin; düğün, nişan, seminer, kutlu doğum programları, aile seminerleri ve bireysel dinî danışmanlık görevini de üstlendiklerini göz önünde bulundurduğumuzda din görevlisi teriminin kapsamının çok geniş olduğu söylenebilir.³¹ Birkaç görevi birlikte yerine getirmesi gereken din görevlilerinin, kendilerini ne kadar yeterli gördüklerinin tespiti için, görev ve sorumluluklarını kapsayıcı bir yeterlik ölçüğü oluşturulmuştur.

Yeterlik madde havuzu oluştururken yurtdışında görev yapacak din görevlilerinin çalışma alanları göz önünde bulundurarak öncelikle DİB personel yeterlikleri³² olmak üzere; DİB Görev ve Çalışma Yönergesi'nde yer alan yurtdışı kuruluşlarında görev yapan din görevlilerinin görev ve sorumlulukları esas alınmıştır.³³ Yeterlik belirlemede DİTİB'in din eğitimi ve din hizmetleri için ortaya koyduğu faaliyet alanları³⁴ ve DİB Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dinî bilgiler Kursları Yönergesi³⁵ de göz önünde bulundurulmuştur.

Din görevlilerinin çocuk, ergen ve yetişkinlere yönelik dinî bilgiler ve Kur'an öğretimi faaliyetleri göz önüne alınarak din görevlilerinin eğitim ve öğretim yeterlik düzeylerinin ölçülmesi için de ölçek maddeleri hazırlanmıştır. Ölçek maddeleri oluştururken alanda yapılan; İsmail Sağlam'ın "Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği (Fransa Örneği)"³⁶, İrfan Sevinç'in "Hollanda'da Cami Eksenli Din Hizmetleri"³⁷, Mustafa Tavukçuoğlu'nun "Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)" ve "Belçika'da Türk Ailesi ve Din

³¹ DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.; bu konuda bk. Yakup Coştu ve M.Akif Ceyhan, "DİTİB'in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", Hitit Üniversitesi, sy.1 (Haziran 2015): 39-51. ; bu konuda bk. Şuayip Özdemir, "Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dinî Danışmanlık", *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ed. Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 274,275.

³² DİB, *Personel Yeterlikleri*, 10-25.

³³ DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

³⁴ DİTİB, *Din Eğitimi ve Din Hizmetleri*, erişim tarihi: 16 Aralık 2015,

<http://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=1&lang=en>

³⁵ DİB, *Hukuk Müşavirliği-Mevzuat-DİB Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dinî bilgiler Kursları Yönergesi*, erişim tarihi: 16 Aralık 2015,

http://www.diyabet.gov.tr/UserFiles/foyyolant/5_yonergeler/13.pdf

³⁶ Bu konuda bk. İsmail Sağlam, *Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği (Fransa Örneği)*, (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 296-300.

³⁷ Sevinç, *Hollanda'da Cami Eksenli...*, 290-302.

Eğitimi”³⁸, Mehmet Korkmaz’ın “Kur’an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlikleri”³⁹ ve Cemal Tosun’un “Din ve Kimlik”⁴⁰ isimli çalışmalarından yararlanılmıştır. Süleyman Akyürek’in “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri” konulu tebliğinde Kur’an Kursu öğretmenleri için ortaya koyduğu yeterlik alanları⁴¹, M. Kaya ve N. Küçük’ün “Safranbolu’da görev yapan din görevlileri üzerinde yaptıkları yeterlik çalışması”⁴², İ. Turan’ın Samsun, Amasya ve Trabzon’da yapmış olduğu “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri” ölçek çalışmaları⁴³ ve Nevzat Yaşar Aşıkoğlu’nun “Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlikler Üzerine”⁴⁴ makalesi, bu çalışmada faydalanılan diğer kaynaklardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, personel yeterliklerini belirlerken imam-hatip, vaiz ve Kur’an kursu öğretmenlerinden her bir meslek grubu için yeterlikleri; temel yeterlikler ve özel yeterlikler olmak üzere iki başlık altında toplamıştır. Başkanlık, yeterlikleri belirlerken her bir meslek grubu personel için ayrıca genel kültür yeterliklerini belirlememiştir.⁴⁵ Ancak Başkanlık, Personel Yeterlikleri Yönetmeliği’nde DİB personelinin genel kültür özelliklerini bir bütün olarak tüm görevliler için 14 maddede ortak olarak ele almıştır.⁴⁶ Yurtdışında çalışan din görevlilerinin yeterlik düzeylerini tespit etmek amacıyla bu çalışma için oluşturulan ölçeklerde, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın personel yeterlikleri için oluşturduğu yeterlik maddelerinden faydalanılmıştır. Yeterlik düzeyini etkilediği düşünülen bağımsız değişkenler oluşturulurken de yine alanda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır.⁴⁷ Sonuç olarak din

³⁸Bk. Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi(Avusturya Örneği)* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2000), 283-321. ; bk. Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2000), 225-234.

³⁹ Bk. Mehmet Korkmaz, *Kur’an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 71-76.

⁴⁰Bk. Cemal Tosun, *Din ve Kimlik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), Ek-2.

⁴¹ Bk. Süleyman Akyürek, “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.18 (2005/1): 175-192.

⁴²Bk. Mevlüt Kaya ve Nurettin Küçük, “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri: Safranbolu’da Görev Yapan Din Görevlileri Üzerine Bir Araştırma”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5 (2015): 1-18.

⁴³Bk. İbrahim Turan, “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13, sy. 1 (2013): 47-73.

⁴⁴ Bk. Nevzat Yaşar, Aşıkoğlu “Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlikler Üzerine” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/2 (2004): 17-24.

⁴⁵ DİB, *Personel Yeterlikleri*, 23-25. ; bk. Korkmaz, *Kur’an Kursu...*, 24.

⁴⁶ DİB, *Personel Yeterlikleri*, 10.

⁴⁷ Bk. Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 296-298.; bk. Tosun, *Din ve...*, Ek. 2.

görevlilerinin yeterliklerini ölçmek için, din görevlileri ve cemaatin yeterlik algıları için iki ayrı ölçek oluşturulmuştur.

➤ Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği (DGYÖ)

DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterlik düzeylerini belirlemek için geliştirilen bu ölçek kapsamında, ilk önce alanda yapılan çalışmalar incelenerek 67 tutum maddesi hazırlanmıştır. Uzman görüşlerinden sonra yapılan değerlendirmede bazı soruların yanlış olduğu, bazılarının tekrarlandığı bazılarının ise birleştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Tutum maddeleri üzerinde yapılan değişikliklerden sonra elde edilen 46 maddelik yeterlik ölçeği pilot uygulama kapsamında seçilen 51 din görevlisine uygulanmıştır.⁴⁸

Ölçeğin geçerliğini tespit etmek için din eğitimi, din sosyolojisi ve din psikolojisi alanlarında uzmanların görüşü alınarak kapsam/içerik geçerliği sonra da faktör analizi yapılarak yapı geçerliği test edilmiştir.⁴⁹

Tablo 0.2’de Kaiser- Mayer- Olkin (KMO) ve Bartlett's testleri sonuçlarına göre KMO değerinin “,0704” olması, Bartlett’s değerinin “,000” olması faktör analizi yapmanın mümkün olduğunu göstermektedir.⁵⁰

Tablo 1.1. DGYÖ veri setinin faktör analizi için uygunluğu

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliğinin Ölçümü		,704
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1153,415
	df	820
	Sig.	,000

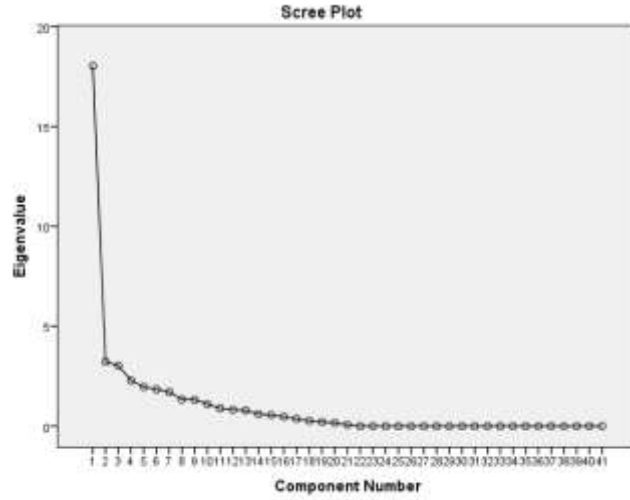
⁴⁸ Yapılan araştırmanın uygulamaya konulmadan önce, asıl çalışmayı temsil edebilecek daha küçük bir birim üzerinde ön deneme aşamasından geçmesi gerekir. Tarama modellerinde ön deneme grubunun elli kişi olması yeterli olarak görülmüştür. Bk. Karasar, *Bilimsel Araştırma...*,199.

⁴⁹ Ölçmede geçerlilik, ölçülen şeyin doğru bir şekilde ölçülebilme derecesine denir. Buna doğruluk da denir. Bir ölçmenin geçerli olabilmesi, yüksek bir oranda ölçülebiliyor olması koşuluna bağlıdır. İçerik geçerliği; ölçekte bulunan maddelerin ölçme amacına uygun olup olmadığının, ölçülmek istenen alanı temsil edip etmediği ile ilgili “uzman görüşü” ne göre belirlenmektedir. Bk. Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 195.; yapı geçerliği ise; ölçekten elde edilen puanların ölçek ile ölçülmek istenen kavramı gerçekte ne derecede ölçebildiği ile ilgilidir. Yapı geçerliği için sık kullanılan yöntemlerden birisi faktör analizidir. Bk. Büyüköztürk vd. *Bilimsel Araştırma...*, 119.

⁵⁰ Ölçeğin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik testi ile incelenir. KMO katsayısı, 60’dan yukarı çıkması beklenir. Bk. Büyüköztürk, *Veri Analizi...*, 136.; bk. Tablo 1.1.

Din görevlileri yeterlik ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek için, ölçeğin Cronbach's Alpha değeri ölçülmüştür. Ölçeğin Cronbach's Alpha değerinin de "0,922" olması,⁵¹ölçekteki değişkenler arasında iç tutarlığın olduğunu bize göstermiştir.⁵²

Elde ettiğimiz Scree Plot grafiğinde, birinci faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüşün olduğu gözlenmiştir.⁵³ Ölçeğin 1. boyut/ faktörden sonra yatay bir seyir takip ettiği görülmüştür. Bu durum ölçeğin tek faktörlü olabileceğini göstermektedir.

Şekil 1.1. Din görevlileri yeterlik ölçeği faktör analizi matrisi

Tablo 1.2. DGYÖ güvenilirlik testi sonucu

Güvenirlilik Testi		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	Madde sayısı
,922	,922	41

⁵¹ Bk. Tablo 1.2.

⁵² Ölçek oluşturma sürecinde ölçeğin güvenilir ve geçerliliği ile ilgili kanıtların toplanması gerekir. Bir ölçme sonuçlarının tesadüfi hatalardan arındırılması ya da belli bir özelliği ölçmek için oluşturulan ölçeğin aynı bireylere üzerinde benzer şartlarda tekrar test edilmesi de güvenilirlik kavramı ile açıklanmaktadır. Bk. Büyüköztürk, vd., , *Bilimsel Araştırma...*, 108; bir ölçme aracı için aranan; değişik zamanlarda elde edilen puanlar arasındaki eşitlik ve aynı zamanda elde edilen puanlar arasındaki tutarlılık için farklı güvenilirlik türleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de aynı zamanda elde edilen test puanları arasındaki iç tutarlığı ölçen Cronbach alfa güvenilirliğidir. Bk. Şener Büyüköztürk, *Veri analizi el kitabı* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014), 182.

⁵³ Bk. Şekil 1.1.

Yine faktör yük değerleri incelendiğinde, maddelerin en yüksek faktör yüklerinin 10 boyutta yer almasına rağmen yığılmanın birinci boyutta olduğu görülmüştür. Bu durum göz önünde bulundurularak genel kültür, temel, özel ve eğitim-öğretim yeterlikleri olmak üzere dört başlık altında toplanması düşünülen din görevlileri yeterlik ölçeği, yapılan faktör analizinden sonra tek boyutlu olarak ele alınmıştır. Tablo 0.4’te son şekli verilen 41 maddelik yeterlik ölçeği, din görevlilerine uygulanmıştır.

Uygulamanın sonucunda elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel işlemler sonucunda maddelerin toplam korelasyonları “0,687” ile “0,952” arasında değiştiği tespit edilmiştir. Elde edilen bu değer, ölçek puanlarının güvenilirliğini de göstermektedir.⁵⁴ Ölçekte yer alan maddelerden toplam korelasyon puanı “0,30”un altında değere sahip olan 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin yük değerleri ile madde toplam korelasyonları Tablo 1.3’te gösterilmiştir.

Tablo 1.3. DGYÖ madde analizi Tablo

Din Görevlileri Yeterlikleri (DGYÖ)			
		1.Faktör yük değeri	Madde Toplam Korelasyonları
1	Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma	,834	,868
2	Öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma	,832	,944
3	Aile hayatı(evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb)konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	,817	,895
4	Dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme	,805	,786
5	Öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildirimini yapılması	,789	,921
6	Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme	,788	,868
7	Ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma	,781	,907
8	Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin(çocuk, ergen, yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme.	,773	,825
9	Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.	,767	,823
10	Öğretimde zamanı iyi kullanma	,744	,931
11	Öğrenme ürün ve çabalarını destekleme	,744	,900
12	Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma	,739	,909

⁵⁴ Büyüköztürk, *Veri analizi...*, 183.

Tablo 1.3. DGYÖ madde analizi (Devam)

13	Yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri bilme	,739	,909
14	Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme	,738	,855
15	Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	,718	,919
16	Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme	,679	,809
17	Kur'an öğretim yöntemlerini (Küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupla öğretim) bilme ve uygulama	,678	,903
18	Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme	,670	,952
19	Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilme	,667	,922
20	Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme	,656	,938
21	Öğretimin içeriğini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme	,649	,775
22	Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme	,642	,687
23	Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme	,638	,897
24	İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme	,634	,795
25	Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme	,624	,807
26	İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme	,607	,858
27	Mesleğiyle ilgili güncel gelişmeleri ve yayımları takip edebilme	,607	,941
28	Yetişkinlerin Eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme	,607	,941
29	Almancayı bilme ve etkili biçimde kullanabilme	,593	,889
30	Kişisel ve mesleki gelişimime katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma	,591	,908
31	İslam inanç, ibadet ve ahlakımın temel esas ve ilkelerini açıklayabilme	,581	,922
32	Ulaşılan sonuçlara göre öğretim etkinliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması	,579	,796
33	Öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak	,555	,875
34	İnanç-İbadet-Ahlak ilişkisini açıklayabilme	,553	,877
35	Cemaatle(çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme	,547	,932
36	Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme	,532	,904
37	Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma	,484	,819
38	Vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme	,462	,790
39	Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma	,437	,896
40	Din bilimleri ile diğer bilimler arasında ilişki kurabilme	,407	,932
41	Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme	,395	,808

DGYÖ madde analizinde faktör yük değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Buna göre; madde yük değeri en yüksek olan madde “Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma”, en düşük olan madde ise “Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme” olarak tespit edilmiştir.

➤ **Cemaate Yönelik Faaliyetleri Açısından Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği (CAÖ)**

Din görevlilerinin Yeterlikleri ile ilgili cemaatin algısını tespit için hazırlanan 30 maddeden oluşan taslak ölçek, evreni temsil ettiği düşünülen 57 kişiye uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliğini tespit etmek için önce din eğitimi, din sosyolojisi ve din psikolojisi alanında uzmanların görüşleri alınarak kapsam/içerik geçerliği daha sonra faktör analizi yapılarak yapı geçerliği test edilmiştir.⁵⁵ SPSS 21 istatistik programına aktarılan veriler üzerinde gerçekleştirilen istatistiksel analizler sonucunda ölçeğin Cronbach's Alpha değerinin “0,911” olması,⁵⁶ ölçekteki değişkenler arasında iç tutarlığın olduğunu bize göstermiştir.⁵⁷

Tablo 1.4. CAÖ güvenirlik testi sonucu

Güvenirlik Testi		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	Madde sayısı
,911	,909	28

Tablo 1,5'te KMO değerinin “0,715” olması ve Bartlett's değerinin “,000” olması faktör analizi yapmanın mümkün olduğunu göstermektedir.⁵⁸

⁵⁵ Ölçek geçerliğinde kapsam ve yapı geçerliği için bk. Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 195-196.; Büyüköztürk vd. *Bilimsel Araştırma...*, 117-119.; Balcı, *Sosyal Bilimlerde...*, 116-117.

⁵⁶ Bk. Tablo 1.4.

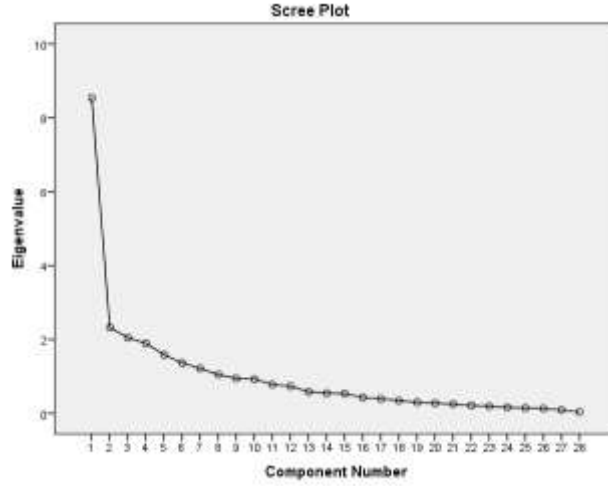
⁵⁷ Büyüköztürk, *Veri Analizi...*, 136.

⁵⁸ Bk. Tablo 1.5.

Tablo 1.5. CAÖ veri setinin faktör analizi için uygunluğu

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		,715
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	802,158
	df	378
	Sig.	,000

Scree Plot grafiğine bakıldığında, birinci faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüşün olduğu gözlenmiştir. Ölçeğin, 1. boyut/ faktörden sonra yatay bir seyir takip ettiği görülmüştür.⁵⁹ Bu durum ölçeğin tek faktörlü olabileceğini göstermektedir.

Şekil 1.2. Cemaate yönelik faaliyetler yönüyle din görevlileri yeterlik ölçeği faktör analizi matrisi

Yine faktör yük değerleri incelendiğinde maddelerin en yüksek faktör yüklerinin 8 boyutta yer almasına rağmen yığılmanın birinci boyutta olduğu görülmüştür. Madde toplam korelasyonlarında, değeri “0,30”un altında kalan iki madde çıkarıldıktan sonra maddelerin toplam korelasyonları “0,553” ile “0,875” arasında değişmektedir. Bu değer bize ölçeğin güvenilir olduğunu göstermiştir. Uzman görüşleri ve faktör analizinden sonra ölçek, 28 madde ve tek faktörden oluşmuştur. Ölçekte yer alan maddelerin yük değerleri ile madde toplam korelasyonları Tablo 1.6’da gösterilmiştir.

⁵⁹ Bk. Şekil 1.2.

Tablo 1.6. CAÖ madde analizi

Cemaat Algı Ölçeği (CAÖ)			
		1.Faktör yük değeri	Madde Toplam Korelasyonları
1	Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme	,707	,636
2	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin(çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.	,693	,663
3	Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve 3günlük yaşamları ile ilişkilendirme	,693	,749
4	Hz.Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme	,684	,690
5	Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme	,674	,675
6	Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme	,664	,875
7	Aile hayatı(evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb)konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	,661	,721
8	Dinî bilgi ve Kur'an öğretimini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme	,656	,704
9	Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme	,655	,667
10	Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme	,644	,553
11	Türkçe'yi doğru ve etkili biçimde kullanabilme	,643	,784
12	Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araçlardan yararlanma ve öğrenenin ilgisini sürekli canlı tutma	,634	,701
13	Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma	,621	,822
14	Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	,582	,797
15	Almancayı bilme ve etkili kullanma	,537	,581
16	Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma	,510	,785
17	Vaaz ve sohbetlerinde yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak onların seviyesine uygun yöntem ve teknikler kullanabilme.	,493	,715
18	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçlarını tespit edebilme.	,465	,704
19	İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme	,454	,792
20	İtikadi ve fıkhi mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme	,436	,667
21	Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını açıklayabilme	,413	,839
22	Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde amaca ulaşıp ulaşılmadığını tespit etme	,412	,678
23	Çocukların ve gençlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak	,408	,692
24	Vaaz ve irşat faaliyetlerini cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme	,356	,687
25	Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma	,350	,718
26	Dinî ve ahlaki konuları açıklarken dinî bilimlerle diğer bilimler arasında ilişki kurabilme	,333	,628
27	Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme	,323	,860
28	Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme	,308	,641

CAÖ madde analizinde faktör yük değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Buna göre; yük değeri en yüksek olan madde “Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme”, en düşük olan madde ise “Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam’ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme” olarak tespit edilmiştir.

1.3. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırma için Baden-Württemberg Eyaleti’nde bulunan Karlsruhe ve Stuttgart şehirlerinin Din Hizmetleri Ataşeleri ile birkaç defa görüşmeler yapılarak en iyi sonucun nasıl alınacağı konusunda fikir alış verişinde bulunulmuştur. Taslak ölçek hazırlanırken e-mail ile Karlsruhe’de görevli din görevlilerinin adreslerine gönderilen ölçekten sadece 20 tanesi geri döndüğünden bu seçenekten vazgeçilmiştir. Karlsruhe’de görevli din görevlilerinin üç aylık toplantısında posta pulu yapılandırılmış yeterli ölçekleri mektupla din görevlilerine dağıtılmış ancak bunlardan sadece 10 mektup tarafıma ulaştırılmıştır. Stuttgart şehrinde ise yine din görevlilerinin genel toplantısına katılarak yerinde ölçek doldurtulmuştur. 80 din görevlisi dağıtılan ölçekleri doldurarak geri vermiştir. Bunun yanında daha dar çerçevede din görevlilerinin bölgelerinde yapılan toplantılara katılarak ölçeklerin doldurulması sağlanmıştır.

Sonuç olarak her iki Ataşelikte görevli toplam 218 din görevlisinden 114’üne yeterli ölçeği formu doldurtularak, veriler SPSS istatistik programına yüklenmiştir. Cemaat için hazırlanan ölçek ise, Stuttgart ve Karlsruhe şehirlerinde yer alan 58 cami cemaatinden 241 kişiye doldurtulmuştur.

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21.00 (Statistical Package for Social Science) istatistik paket programı ile t-testi (Independent Samples T-Test)⁶⁰, Tek

⁶⁰ İlişkisiz(bağımsız) örneklem için t-testi, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır. Bk. Büyüköztürk, *Veri Analizi...*, 39.

Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA)⁶¹, Post Hoc Multiple Comparisons (Tukey HSD)⁶² testleri kullanılmıştır.

Veriler analizinde; yeterlik aritmetik ortalamaları (X), standart sapmalar (S), Serbestlik derecesi (Sd), F değeri (F), t değeri (t), anlamlılık değeri ise (P) ile gösterilmiştir.⁶³ Ölçeklerde her bir maddeye verilen yanıtın aritmetik ortalaması hesaplanırken $(5-1 = 4/5=0,8)$ formülü uygulanmıştır. Buna göre her seçeneğin puan sınırı 0,8 olarak belirlenmiştir. Ölçek puan değerlendirmesinde esas alınan kriterler Tablo 1.7’de yer almaktadır.⁶⁴

Tablo 1.7. Beşli derecelendirme ölçeği puan sınırları

YETERLİK DERECEŚİ	PUAN	PUAN SINIRI
Yetersizim	1	1,00-1,80
Biraz yeterliyim	2	1,81-2,60
Orta derecede yeterliyim	3	2,61-3,40
Oldukça yeterliyim	4	3,41-4,20
Tam yeterliyim	5	4,21-5,00

Din görevlilerinin yeterlik durumları hakkında bilgi edinmek için yöneticilerden DİTİB genel sekreteri ile görüşme yapılmıştır.⁶⁵ Ayrıca Din görevlilerinin yaş, cinsiyet, kıdem, hafızlık, bulunduğu yerde çalıştığı yıl, hizmet içi eğitim alma durumu ve öğrenim durumlarını göz önünde bulundurarak ulaşabildiğimiz 9 erkek, 3 bayan ile yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak görüşme yapılmıştır.⁶⁶ Kendileri ile görüşme yapılan din görevlileri ile bilgiler aşağıdaki Tablo 1.8’de gösterilmektedir.

⁶¹ Tek faktörlü varyans analizi, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını test etmek için kullanılır. Bk. Büyüköztürk, *Veri Analizi...*, 48.

⁶² ANOVA testi sonucunda en az iki grup arasında fark bulunmuşsa, bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post Hoch testi uygulanır. Post Hoch testlerinde birçok seçenek bulunmaktadır. Bk. Büyüköztürk, *Veri Analizi...*, 49.

⁶³ Büyüköztürk, *Veri Analizi...*, 39-49.

⁶⁴ Bk. Mehmet Şahin, “Öğretmenlerin Mesleki, Sosyal Ve Ekonomik Koşullarına İlişkin Sorunları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, sy. 81, (2018): 108.; Korkmaz, *Kur’an Kursu...*, 87-88.

⁶⁵ DİTİB Genel Sekreteri Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.; DİTİB’in Almanya’da Müslümanlar için üstlendiği misyonun yanında DİTİB’de görev alan din görevlileri ve derneklerle ilgili sayısal veriler, din görevlilerinin görevlendirildikleri camiler ve görevlendirilme kriterleri, din görevlilerinin mevcut nitelikleri ve bu niteliklerinin artırılması için yapılan çalışmalar, din görevlilerinin üstlendikleri misyonu yeterince yerine getirip getirmediği, geleceğe yönelik planlamalar konularında yetkili makamdan bilgi elde ettik. Elde ettiğimiz bu bilgilere çalışmamızda yeri geldikçe atıfta bulunduk.

⁶⁶ Görüşme; sözlü iletişim yoluyla bilgi elde etme tekniğidir. Görüşmelerde tercih edilen yöntem yüz yüze yapılmasıdır. Görüşmeler katılanların sayısına göre bireysel ve grup olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca

Tablo 1.8. Kendileri ile görüşme yapılan din görevlileri sayısı

Görüşülen	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Hafızlık Durumu	Meslekteki Kıdemi	Yurtdışında Çalıştığı Yıl	Görevlendirilme Süresi	Hizmet İçi Eğitim Durumu
G1	40	Kadın	Yüksek Lisans	Yok	10	3	5	Almamış
G2	32	Kadın	İlahiyat Lisans	Yok	9	2	5	Almamış
G3	36	Kadın	Yüksek Lisans	Yok	12	5	5	Almış
G4	40	Erkek	İlahiyat Ön lisans	Var	14	2	2	Almamış
G5	45	Erkek	Yüksek Lisans	Var	16	3	5	Almış
G6	46	Erkek	İlahiyat Ön Lisans	Yok	27	2	2	Almamış
G7	38	Erkek	İlahiyat Ön lisans	Var	17	5	5	Almış
G8	41	Erkek	İlahiyat Lisans	Var	19	3	5	Almış
G9	52	Erkek	İlahiyat Ön Lisans	Var	27	4	5	Almış
G10	32	Erkek	İlahiyat Lisans (İlitam)	Var	12	2	5	Almış (Dil ile birlikte 45 gün)
G11	50	Erkek	İlahiyat Ön Lisans	Yok	31	5	5	Almış (5 ay 20 gün)
G12	43	Erkek	İlahiyat Ön Lisans	Yok	15	2	5	Almış (Dil ile birlikte 2,5 ay)

Nitel verileri elde etmek için oluşturulan yarı yapılanmış görüşme formları Ek-2’de yer almaktadır. Nitel olarak elde edilen veriler din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili elde edilen nicel verilerle birlikte betimsel olarak doğrudan alıntı şeklinde verilecek olup, görüşleri alınan din görevlilerinin kişisel özellikleri kısaca belirtilecektir.

görüşmelerde uygulanan kuralların “katılığına” göre üç kategoride ele alınmaktadır: Yapılanmış, yapılanmamış ve yarı yapılanmış. Yarı yapılanmış görüşmeler, yapılanmış ve yapılanmamış görüşmelerin arasında yer alır ve görüşmeciyeye derinliğine bilgi sağlama imkânı tanır. Bk. Karasar, *Bilimsel Araştırma...*, 210-213.; Büyüköztürk vd. *Bilimsel Araştırma...*, 150-151. Biz de din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde, yeterlik ölçeğinde sorduğumuz yeterlik maddelerini açıklayıcı bilgiler elde etmek için yarı yapılanmış görüşme formu kullandık.

İKİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. DİN GÖREVLİLERİ

2.1.1. Din Görevlisi Kavramı

Toplumunu iyileştirme amacıyla, alanında uzman kişilerce yürütülen faaliyetlerin tümü din hizmetleri olarak adlandırılmaktadır. Din hizmetleri, tarihi süreç içerisinde zaman ve zemine göre nitelik ve usul açısından çeşitlilik arz etmekle birlikte bu hizmetle, temelde toplumun her kesimine ulaşma hedeflenmiştir.⁶⁷

22.06.1965 gün ve 633 sayılı kanunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve yetkileri tanımlanırken; “İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur”⁶⁸ denilmektedir. Kanun çerçevesinde, camilerde ve cami dışında yapılan din hizmetlerinin tamamını geçmişte “hademe-i hayrat (hayırlı işler görevlileri)” olarak adlandırılan “cami görevlileri” veya “din görevlileri” yerine getirmektedir.⁶⁹

İslam dininde, diğer dinlerde olduğu gibi ruhbanlık olmadığından her türlü dini hizmeti, özel bir eğitimden geçtikten sonra din eğitimini kendisine meslek edinen ve genel olarak din görevlisi olarak isimlendirilen kişiler yerine getirmektedir.⁷⁰

Din görevlisi kavramı, yapılan vazife ve resmi makama göre; Diyanet İşleri Başkanı, Müftü, Vaiz, Din Hizmetleri Uzmanı, Kur'an Kursu Öğreticisi, İmam-Hatip ve

⁶⁷ Halil Altuntaş, “Sosyal Açılımlı Din Hizmeti”, *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 214 (2008): 5.

⁶⁸ DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun için bk. Resmi Gazete, sy. 12038 Tarih: 02 Temmuz 1965, 1.http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf

⁶⁹ DİB Kuruluş ve Görevlileri Hakkındaki Kanunun Geçici 7. Maddesinde, daha önce “hademe-i hayrat” olarak kullanılan tabirin “Cami Görevlileri” olarak değiştirildiği belirtilmektedir. Ancak din hizmetlerini yerine getiren DİB personeli için genellikle “Din Görevlileri” tabiri kullanılmaktadır. Krş. DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun için bk. Resmi Gazete, sy. 12038 Tarih: 02 Temmuz 1965, 5.; Mehmet Koca, “Din Görevlilerinin İletişim Becerileri Konusunda Cami Cemaatinin Algıları Ve Beklentileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 35.; Mehmet Yılmaz, “Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 23.

⁷⁰ Yılmaz, *Din Eğitimi...*, 23.

Müezzin-Kayyımların tamamını kapsamaktadır.⁷¹ Yurtdışında DİTİB'e ait camilerde görev yapan ve DİB'e bağlı birimlerde çalışan personel de genel olarak "din görevlisi" olarak tanımlanmaktadır.⁷²

DİTİB derneklerine bağlı camilerde görev yapan din görevlileri, DİB bünyesinde görev yapan ve belirli şartları taşıyan kişilerden sınav ve mülakat yoluyla seçilmektedir.⁷³ Din görevlileri, cami içi ve dışı din hizmetleri olmak üzere çok geniş bir hizmet alanına sahiptirler. Vaiz, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatip ve Müezzin Kayyım'ın görevlerini içinde barındıran bu tabir, Türkiye'deki DİB personelinden farklı bir görev tanımı ile karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴ DİB Görev ve Çalışma Yönetmeliğine bağlı olarak yurtdışında görev yapan din görevlileri, bölgelerde Din Hizmetleri Ataşeleri, ülkelerde ise Din Hizmetleri Müşavirliği'ne bağlı olarak çalışmaktadırlar.⁷⁵ Almanya'da Başkonsolosluklara bağlı olarak 13 bölgede Din Hizmetleri Ataşeliği birimi bulunmaktadır.⁷⁶

2.2. DİN GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ YETERLİKLERİ

2.2.1. Yeterlik Kavramı ve Mesleki Yeterlik

"Yeterlik, genel olarak ferdin görevleri ile ilgili rollerini kurumun hedef ve amaçlarına uygun olarak yerine getirebilmesi için gereken bilgi, beceri ve tutumları ifade etmektedir."⁷⁷ Yeterlik, kişiye belli bir rolü oynayabilme gücünü kazandıran özelliklerin varlığı veya bu rolü oynamasına engel olan özelliklerin yokluğu olarak da ifade edilmiştir.⁷⁸ Din görevlilerinin, mesleklerinin gerektirdiği görev ve hizmetleri yerine getirebilmeleri için sahip olmaları gereken özellikler; "din görevlilerinin cami

⁷¹ Mustafa Çağrııcı, *Din Görevlileri...*, 241.; ayrıca bk. Adem Genç, "Din Görevlilerinin Halkla İlişkileri (Su Şehri ve Akıncılar İlçesi Örneği)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 22.

⁷² Çekin, "Mesleki ve Sosyal...", 265-266.

⁷³ DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun için bk. Resmi Gazete, sy. 12038 Tarih: 02 Temmuz 1965, 15-16.

⁷⁴ Yaptıkları vazife ve aldıkları resmi ünvana göre; Müftü, Vaiz, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyum ve Kur'an Kursu öğreticileri olarak adlandırılan din görevlilerinin birbirlerinden farklı vasıfları vardır. Bk. Yılgin, *Din Eğitimi...*, 23; DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

⁷⁵ Bk. DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 49.

⁷⁶ Bk. DİB, *Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*, erişim tarihi: 11 Temmuz 2018, <https://disiliskiler.diyaret.gov.tr/detay/223/din-hizmetleri-ata%C5%9Feli%C4%9Fi>

⁷⁷ Turan, *Din Görevlilerinin...*, 50.

⁷⁸ Ziya Bursalhoğlu, *Eğitim Yöneticisinin Yeterlikleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981), 5.

etkinlikleri yeterlikleri” ya da “din görevlilerinin mesleki yeterlikleri” başlıkları altında ele alınmıştır.⁷⁹

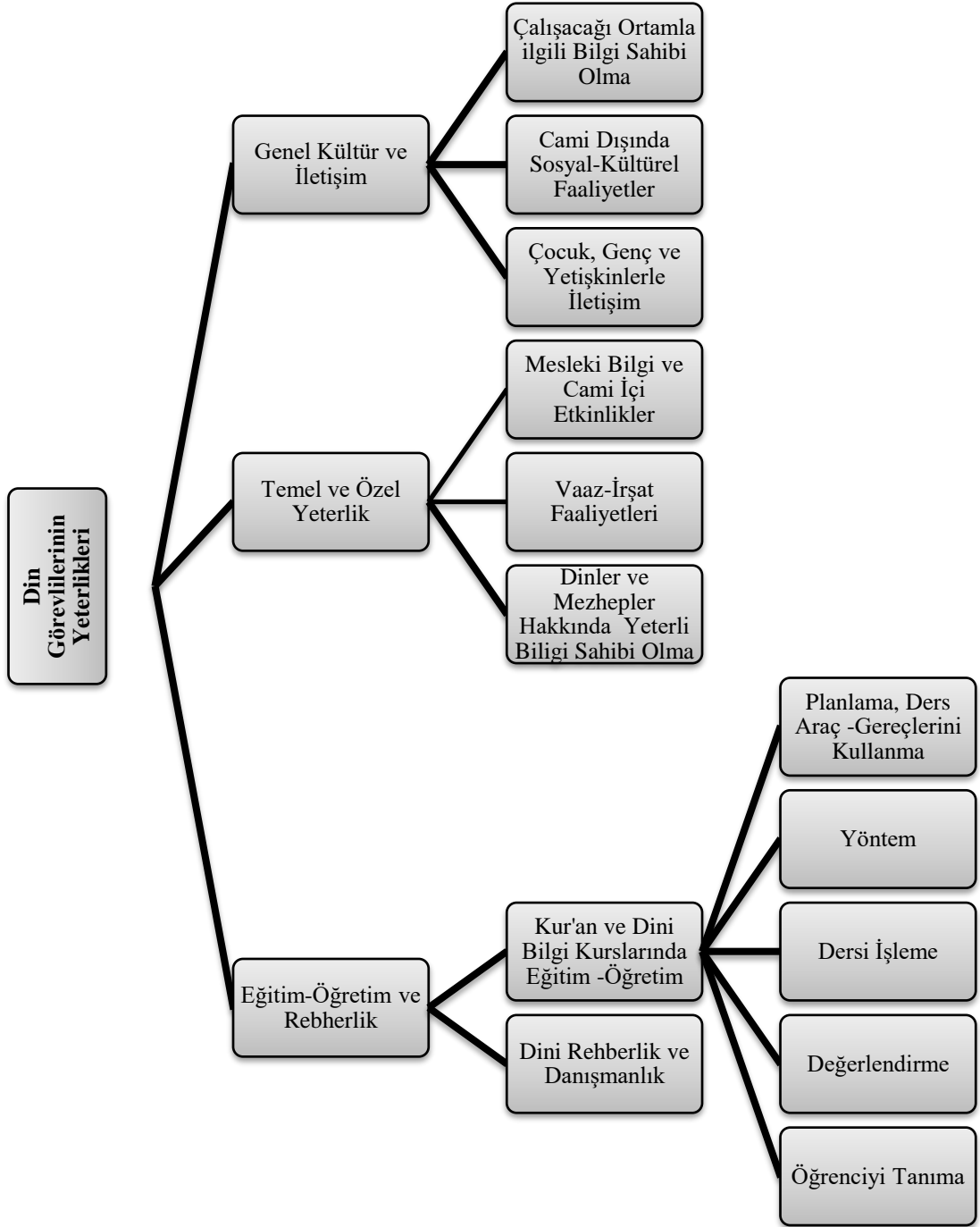
Din görevlilerinin alan bilgisi, genel kültür bilgisi, mesleği ile ilgili bilgi, beceriler ile iletişim, eğitim-öğretim ve rehberlik gibi görevini yerine getirmesi için sahip olması gereken temel bilgi ve beceri ve tutumların tamamı yeterlik/nitelik kavramı içerisinde ele alınabilir.⁸⁰

Son yıllarda din eğitimi ile ilgili bilimsel çalışmalarda, yaygın din eğitiminde rehberlik konusuna da vurgu yapılmaktadır. Söz konusu rehberliğin aynı zamanda dinî danışmanlık kavramı ile de ilişkilendirildiğini de göz önünde bulunduracak olursak, din görevlilerinin yeterlikleri açısından değerlendirilmesi ve çıkan sonuçlara göre gerekli çalışmaların yapılması daha da önem arz etmektedir.⁸¹ Bu çalışmada, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin; “genel kültür ve iletişim”, “temel ve özel”, “eğitim-öğretim ve rehberlik” alanlarındaki yeterlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Din görevlileri yeterlik alanları ile ilgili kavram haritası Şekil: 2.1’de yer almaktadır.

⁷⁹ Bk. Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 42-47.; Nurettin Küçük, “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri İle Mesleki Tutum Ve Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Karabük İli Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 10; Yılgin, *Din Eğitimi...*, 49-50;

⁸⁰ DİB, *Personel Yeterlikleri*, 5.

⁸¹ Nurullah Altaş, “Din Hizmetleri ve Dinî Danışmanlık İlişkisi”, *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ed. Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 21.

Şekil 2.1. Din görevlileri yeterlik kavram haritası

Din görevlilerinin yeterliklerinin tespitinde din görevlisinin cami içi ve dışında cemaatle olan ilişkisinin niteliğinin objektif olarak ortaya konması büyük bir öneme sahiptir. Din görevlisinin mesleğini temsil gücü ve toplumdaki konumunun belirlenebilmesi öncelikle içe bakış yöntemiyle din görevlilerinin kendilerini değerlendirmelerine sonra da ortaya çıkan bu sonucun, cemaate yönelik faaliyetleri açısından değerlendirilmesi ve beklentilerin karşılaştırılmasına bağlıdır.⁸²

Cemaatin beklentilerinin din görevlilerini yetiştiren ve istihdam eden kurumlar tarafından bilinmesi, bu beklentileri karşılayabilmek için gerekli önlemlerin alınması yönüyle büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan din görevlilerinin, cemaatin beklediği din hizmetlerini ya da çeşitli sosyal ve kültürel aktivitelerin yanında rehberlik psikolojik danışmanlık gibi konularda beklentilerini bilmeleri, kendilerini yetiştirmeleri ve cemaat için daha faydalı olabilecek yöntemlerle kendilerine hedefler oluşturmalarına rehberlik yapar.⁸³ Din görevlileri bizzat kendileri eğitim faaliyetlerine katılmaz ve kendilerini geliştirmezlerse, onların ne yetişkinlere, ne gençlere, ne de çocuklara verebilecekleri bir şey olmaz.⁸⁴

İbadetin yanında sosyal ve kültürel çok geniş bir çalışma alanına sahip camilerde görev yapan din görevlilerinin yeterlikleri, yapılan işin ve alınacak sonucun da kalitesini doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda nitelik/yeterlik konusunda cemaatin beklentileri ile DİB bünyesinde değişik ünvanlarla görev yapan personel için Başkanlık tarafından belirlenen niteliklerin örtüşmesi de önemlidir.

Gerek yeni atanan din görevlilerinin gerekse mesleğinde yıllarca çalışmış bir din görevlisinin sahip olduğu ve sahip olması gereken yeterliklerin tespiti bir ihtiyaçtır. Bu tespiti binaen Diyanet İşleri Başkanlığı 2004 yılında çeşitli üniversitelerden akademisyenlerin katılımı ile “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” konulu ilmi bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda “Müftülerin Yeterlikleri”, “İmamların Yeterlikleri”, “Din Hizmetleri Uzmanının Yeterlikleri”, “Vaizlerin Yeterlikleri” ve “Kur’an Kursu Öğreticisinin Yeterlikleri” tartışılmıştır.⁸⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı 2004 yılında

⁸² Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 350-351.

⁸³ Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 32,33.

⁸⁴ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi...*, 232.

⁸⁵ Toplantıda tebliğlerden; “Müftülerin Yeterlikleri” Dr. Nurullah Altaş; “İmamların Yeterlikleri” Yrd. Doç. Dr. Şükrü Keyifli; “Din Hizmetleri Uzmanının Yeterlikleri” Doç. Dr. Halit Ev; “Vaizlerin

yayımladığı “Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği”nde din görevlilerinin ilk atamasında yeterlik belgesi şartını koymuştur.⁸⁶

2009 yılında çıkarılan bir yönetmelikle din görevlilerinin ilk atama ve yer değiştirmelerinde üç kademeli puan sistemi getirilmiştir. Aynı zamanda camiler de dört gruba ayrılarak atamalarda yıl ve yeterlik şartı getirilmiştir.⁸⁷ Buna ek olarak Diyanet

Yeterlikleri” Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu; “Kur’an Kursu Öğreticisinin Yeterlikleri” Yrd. Doç. Dr. Süleyman Akyürek tarafından sunulmuştur. Bk. Şahin Güven, “Din Görevlilerinin Yeterlilikleri - Tartışmalı İlmî Toplantı- (11-12 Mart 2004 /Kayseri)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19, sy. 2 (2006): 402-408.

⁸⁶ Yönetmeliğin 4. üncü maddesinin birinci fıkrasının (g) bendinde “Yeterlik belgesi; Başkanlıktaki stajyer vaizlik, stajyer Kur’an kursu öğreticiliği, imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık kadrolarına ilk defa atanacaklara, Başkanlıkça yaptırılacak sözlü ve uygulamalı sınav ile mülakat sonucu verilecek belgeyi,” ifade ettiği belirtilmiştir. 33. Maddede ise; “İmam-hatip olarak atanabilmek için;

a) En az İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak,

b) İmam-hatiplik yapmaya mani bir özrü bulunmamak,

c) Yapılacak imam-hatiplik yeterlik belgesi sınavında başarılı olmak.” Şartı getirilmiştir.

Bk. Memurlar.net, *DİB Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği yayımlandı*, erişim tarihi: 26 Nisan 2017, <http://www.memurlar.net/haber/9171/diyanet-isleri-baskanligi-atama-ve-yer-degistirme-yonetmeligi-yayimlandi.html>

⁸⁷ Yönetmeliğin 4.üncü maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi şu şekilde değiştirilmiştir:”Yeterlik belgesi; Başkanlıktaki ilçe müftülüğü, vaizlik, murakıplık, stajyer vaizlik, stajyer Kur’an kursu öğreticiliği, imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık kadrolarına ilk defa atanacaklara, Başkanlıkça yapılacak veya yaptırılacak yazılı ve/veya sözlü ve uygulamalı sınav sonucu verilen ve (A) düzeyi için 90-100, (B) düzeyi için 80-89, (C) düzeyi için 70-79 puan olarak belirlenen belgeyi;” aynı yönetmeliğin 11.maddesinde ise, “Camilerin gruplandırılması” yer almaktadır.

MADDE 11/A – Camiler hizmetin özelliğine göre aşağıdaki şekilde gruplandırılır:

(A) Grubu camiler: Ülke düzeyinde tanınan sembol camilerdir.

(B) Grubu camiler: Bulunduğu bölge, il veya ilçede hizmet açısından önem arz eden özellikli camilerdir.

(C) Grubu camiler: İl, ilçe ve belde merkezlerinde olup günün her saatinde ibadete açık oluşu veya cemaat sayısı bakımından, birer adet imam-hatip ve müezzin-kayyım kadrosuna ihtiyaç duyulan camilerdir.

(D) Grubu camiler : (A), (B) ve (C) grubu camilerin özelliklerini taşımayan ve bir imam-hatip kadrosuna ihtiyaç duyulan camilerdir.

(E) Grubu camiler: Kadro verilmesi gerekmeyen ancak dönemsel olarak din hizmeti verilen camilerdir.” Bölümü eklenmiştir. Aynı yönetmeliğin 5.maddesinin g bendinde ise din görevlilerinden imam-hatiplerin gruplara ayrılan camilere atanma süreleri karara bağlanmıştır.” İmam-hatipler ilk defa (D) grubu camilere atanırlar ve bu gruptaki görev süresi asgari üç yıldır. (B) grubu camilere atanabilmek için; (D) ve (C) grubu camilerde toplam en az beş yıl görev yapmış olmak şarttır. (A) grubu camilere atanabilmek için ise, diğer grup camilerde en az sekiz yıl görev yapmış olmak ve aşere takrib ve tayyibe kursunu veya ihtisas kursunu veya hafız olup tashihi huruf kursunu bitirmiş olmak gerekir.” 5.maddede ise din görevlilerinin yer değiştirme durumunda yeterliklerinin tespiti için yapılacak iş ve işlemler şu şekilde belirtilmektedir: Cami görevlilerinin yer değiştirmelerine esas olmak üzere illerde il müftüsünün başkanlığında biri durumu görüşülecek görevlinin müftüsü olmak üzere dört ilçe müftüsü, ilçe müftüsü bulunmadığı takdirde il müftü yardımcısı veya vaizlerden oluşan bir “Değerlendirme ve Yer Değiştirme Komisyonu” kurulur. Bu Komisyon; her yıl Haziran ayında toplanarak cami görevlilerinden bulunduğu görev yerinde beş yılını tamamlamış olanların durumlarını bu Yönetmeliğin ekinde yer alan Ek-5 Cami Görevlileri Değerlendirme Kıstasları Formu ile 25/8/2004 tarihli ve 25564 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan DİB Sınav Yönetmeliğinin ekinde yer alan Ek-1 Cami Görevlileri Sözlü Sınavı Değerlendirme Formunda yer alan başarı puanlarıyla birlikte özlük ve sicil dosyalarına göre inceler. Bu Yönetmeliğin 11/A maddesinde belirtilen gruplardaki camilere Komisyonca nakli gerekli görülenlerin il içi nakilleri, 12. maddenin birinci fıkrasının (g) bendinde belirtilen esaslar göz önüne alınarak valiliklerce

İşleri Başkanlığı Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin-Kayyımlık için kariyer basamakları genel ve özel şartlarını belirleyerek din görevlilerinden her bir sınıf için özel şartlar istemiştir.⁸⁸ Bununla birlikte görev veya görev yerlerini değiştirmek için açılan sınavlara katılmak isteyen cami görevlileri, kariyer ünvanlar için yapılacak sınavlara katılmak isteyen personel ile yurt dışı, hac ve umre hizmetlerinde görevlendirilmek isteyenler için Başkanlıkça yapılacak sınavlara katılacakların, Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavına (MBSTS) girmeleri ve Başkanlıkça belirlenen puanı almaları şart koşulmuştur.⁸⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı, bünyesinde çalıştırdığı personelin sahip olması gereken genel ve özel niteliklerini belirlemek ve personelin niteliklerini arttırmak için "Personel Yeterlikleri Yönetmeliği"ni yayınlamaya bu alanda bir ilki gerçekleştirmiştir.⁹⁰ DİB personelinin görevlerini etkili ve verimli bir şekilde yerine getirmesi için hazırlanan bu yönetmelik ile yaygın din eğitiminde her yaşta insanla iletişim içinde bulunan, dinî konularda danışmanlık yapan ve dinle ilgili bütün süreçlere aktif olarak katılan din görevlilerinin yeterlikleri/nitelikleri belirlenmiştir. Yeterlikler belirlenirken Diyanet İşleri Başkanlığı'nda din hizmetlerini yürüten personelin görevini yerine getirmek için sahip olması gereken yeterlikler; "Temel Yeterlikler", "Özel Yeterlikler" ve "Genel Kültür Yeterlikleri" olmak üzere üç ana başlık altında

yapılır, il dışı nakil teklifleri ise Başkanlığa gönderilir. Nakli gerekli görülmeyenlerin, durumları her üç yılın sonunda aynı usulle yeniden değerlendirilir." Bk. Resmi Gazete, sy. 27214, Tarih: 29 Nisan 2009.

⁸⁸ DİB Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin-Kayyımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği için bk. Resmi Gazete, sy. 28151, Tarih: 23 Aralık 2011.

⁸⁹ DİB Sınav Yönetmeliği için bk. Resmi Gazete, sy. 28096, Tarih: 26 Ekim 2011.

⁹⁰ DİB, personel yeterlikleri yönergesi ile;

1. Diyanet İşleri Uzman Yardımcısı Ve Uzman Yeterlikleri
2. Müftü Yeterlikleri, Eğitim Görevlisi Yeterlikleri
3. Vaiz, Uzman Vaiz Ve Baş Vaiz Yeterlikleri
4. Din Hizmetleri Uzmanı Yeterlikleri,
5. Eğitim Uzmanı Yeterlikleri
6. Rehber Öğretmen Yeterlikleri
7. Kur'an Kursu Öğreticisi Uzman Öğretici Ve Baş Öğretici Yeterlikleri
8. İmam-Hatip Uzman İmam-Hatip Ve Baş İmam-Hatip Yeterlikleri
9. Müezzin-Kayyım Ve Baş Müezzin-Kayyım Yeterliklerini belirlemiştir. Bk. DİB, *Personel Yeterlikleri*, 11-27.

sıralanmıştır. Aynı başlıklar altında kariyer basamaklarına göre din hizmeti veren personel de yapılandırılmıştır.⁹¹

2.2.2. Yurtdışı Din Görevlilerinin Yeterlikleri

DİB “Görev ve Çalışma Yönergesi” ile görev tanımı yapılan din görevlileri, yurtdışında ikamet eden vatandaş ve soydaşlarımız için cami içi ve dışı din hizmetlerini yürütmekle görevlendirilmektedirler.⁹² Din görevlileri bu hizmetleri yürütürken kişi, toplum ve kurumların beklentilerini de karşılamak durumundadırlar.⁹³ Din görevlilerinin kendilerinden beklentileri olan kişi, kurum ve toplum ile ilgili ilişkisi aşağıda Şekil 2.2’de yer almaktadır.

⁹¹ Anayasa ve DİB Kuruluş ve Görevleri hakkındaki kanunlar çerçevesinde hazırlanan personel yeterlikleri, Başkanlığa bağlı olarak din hizmetlerini yürüten personelin görev ve sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için sahip olması gereken bilgi, beceri ve tutumları kapsamakta olup ilgili yönetmelikte şu şekilde yer almaktadır:

“2. Yeterlikler üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

a- Genel Kültür Yeterlikleri

b- Temel Yeterlikler

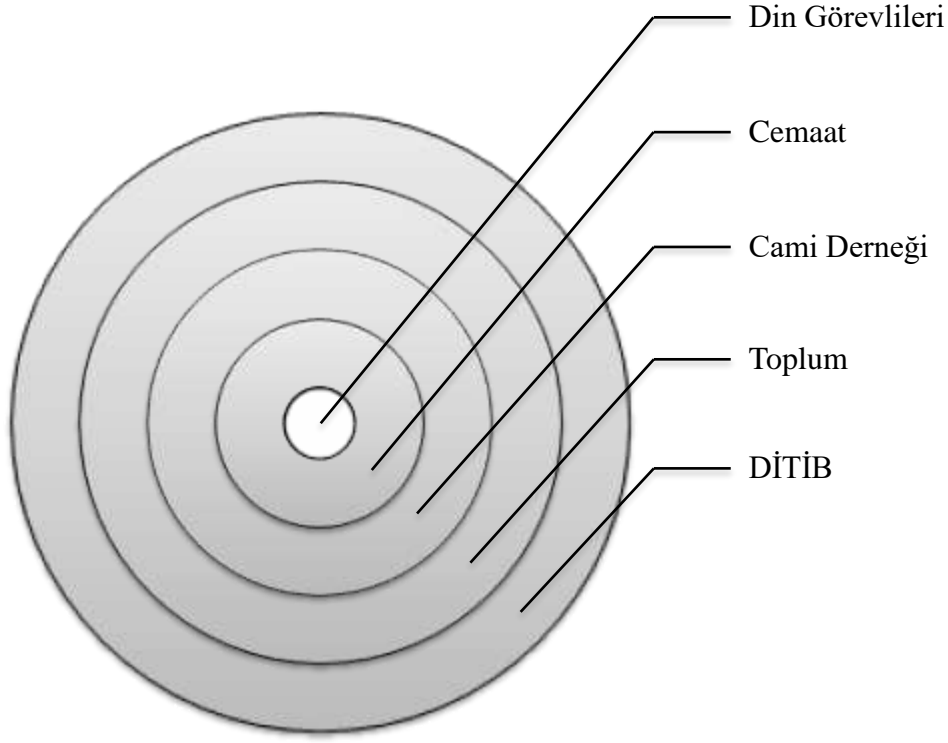
c- Özel Yeterliklerdir

3. Din hizmetlerini yürüten tüm personelin sahip olması gerekli ortak bilgi, beceri ve yetkinlikler olan Genel Kültür Yeterlikleri en başta bir kez verilmiş ve her görevli için tekrar edilmemiştir.

4. İslam ilimleriyle ve din hizmetleri ile ilgili temel nitelikteki bilgi, beceri ve yetkinlikleri ifade eden Temel Yeterlikler ve icra edilen meslek alanı ile ilgili kişide bulunması istenen bilgi, beceri ve yetkinlikler anlamındaki Özel Yeterlikler her görev alanı için ayrı ayrı belirlenmiştir.” Bk. DİB, *Personel Yeterlikleri*, 6-8.

⁹² DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

⁹³ Yurtdışında görev yapan din görevlilerinden kurumlarının gerektirdiği zorunlu görevlerin yanında beklenti grubunun doğal olarak yapılmasını beklediği dinî, sosyal ve kültürel faaliyetlerdir. Bunların yanında özellikle toplumun din görevlilerinden umdukları faaliyetler de vardır. Din görevlilerinden beklentiler ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Çekin, “*Mesleki ve Sosyal...*, 270-282.

Şekil 2.2. Din görevlileri ilişki tablosu

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yurtdışında görev yapan din görevlilerinin görev alanı sınırları çizilmiş rutin görevlerden oluşmamaktadır. Yurtdışında görev yapan din görevlilerini, görev yaptıkları camilerin üstlendikleri fonksiyonları göz önünde bulundurarak yorumlamakta fayda vardır. Din görevlilerinin yurtdışındaki hizmetlerindeki zorlukların bir kısmı, içinde yaşanılan toplum ve insanlarla ilgili iken diğer kısmı Türkiye’deki gibi din hizmetlerini yürüten yerleşik kurumsal yapılanmanın olmamasından kaynaklanmaktadır.⁹⁴

Yurtdışında görev yapacak olan din görevlilerinin yeterlikleri konusuna baktığımızda süreç şu şekilde gelişmektedir; Din görevlileri, “Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavı (MTSBS)’ndan en az 70 puan aldıklarında, Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu tarafından Mesleki Ehliyet sınavlarına tabi tutulmaktadır. Bu sınavdan da 70 ve üzeri puan alan din görevlileri yabancı dil kursu ve uyum kursuna

⁹⁴ Çekin, *Mesleki ve Sosyal...*, 288.

tabi tutulmaktadırlar. Dil kursu ve uyum kursunu da başarı ile tamamlayanlar başarılı sayılmaktadırlar.⁹⁵

Bu aşamada Türkiye'deki görev ve sorumluluklarından çok daha fazlası ile karşılaşacak olan din görevlilerinin mevcut nitelikleri ile Avrupa'daki Türk göçmenlerin dinî, sosyal ve kültürel anlamda beklentisini yerine getirebilecek donanımda olup olmadıklarının tespiti önem arz etmektedir. Yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin kendilerinden beklenen sorumlulukları yerine getirebilmeleri için, mesleki alan bilgisi, mesleki beceri ve uygulamalardaki yeterliklerinin yanında eğitim ve öğretimde kendilerinden beklenen performansı ortaya koyabilmeleri için pedagojik formasyon ve dinî danışmanlık açısından yeterli olup olmadıklarının bilinmesi gerekir.⁹⁶

Bu bağlamda, yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin, gittikleri yerlerde halka ne ölçüde faydalı olabildiklerini, uygulama alanında karşılaştıkları zorlukları ve bu zorluklarla başa çıkmanın yollarını yerinde tespit etmek önem arz etmektedir. Kaldı ki, yeterlik bir sonuç olarak değil süreç olarak ele alındığında yere ve zamana göre sürekli değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Personel yeterlikleri belirlenirken din hizmetlerini yürüten her bir sınıf için ayrı ayrı yeterliklere yer verilmesine rağmen yurtdışında görev yapan ve çok geniş bir alanda din hizmeti sunan din görevlileri için özel yeterlikler belirlenmemiştir. Yurtdışında din hizmetleri sunan din görevlileri Vaiz, İmam-Hatip, Müezzin Kayyım, Kur'an Kursu Öğreticiliği gibi birçok personelin görevini üstlendiğinden, bu göreve atanan personel için yeni bir görev tanımına ve özel yeterliklere ihtiyaç duyulmaktadır.

DİTİB'de görev yapan din görevlilerinden, Türk azınlık ile çoğunluk toplumu arasında entegrasyonu desteklemesi de beklenmektedir.⁹⁷ Üstlenecekleri görevin zorlukları göz önünde bulundurulduğunda, yurtdışında görev yapacak niteliklere sahip din görevlilerinin görevlendirilmesi daha fazla önem arz ediyor. Yurtdışı görevi için yapılan sınavlar, hazırlık kursları Alman kültürü ve dili açısından beklentileri tam

⁹⁵ DİBBYS, *Diyanet Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı Nasıl Yapılıyor?*, erişim tarihi: 04 Nisan 2017, <http://www.dibbys.net/node/376>

⁹⁶ İbrahim Turan, *Din Görevlilerinin...*,49-50.

⁹⁷ Din görevlilerinden, yurtdışındaki Türk vatandaşlarımızın kimliğini koruyan dini bir hizmet sunmak (Vatandaşlarımız kimliklerini koruma) ve yaşadıkları toplumu bütünleştirme (Türk'lerin yaşadıkları, toplumla bütünleşmeleri) görevini de yerine getirmeleri ile ilgili beklentiler konusu ile ilgili bk. Yaşar, *Die DİTİB Zwischen...*, 130.

olarak karşılamadığından, Başkanlık, DİTİB, Ankara ve Marmara Üniversitelerinin işbirliği ile 2006 yılından itibaren, Avrupa’da lise eğitimini tamamlayan gençler için “Uluslar arası İlahiyat Programı” çalışmaları başlatılmıştır.⁹⁸ ‘Yeni Din Görevlisi Yetiştirme Projesi’ olarak da adlandırılan bu proje ile görev yapacağı ülkenin vatandaşı olan ve en az lise mezunu olan gençlere, Türkiye’de İlahiyat fakültesini burslu olarak okuma imkânı sağlanmıştır.⁹⁹ Bu projenin diğer bir ayağı da Frankfurt A. Main’de Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi’ne bağlı Protestan İlahiyat Fakültesi’dir. Her iki fakülteden mezun olan öğrencilerden varılmak istenen hedef, Almanya başta olmak üzere Avrupa’nın değişik ülkelerinde yaşayan vatandaşlarımızın dini konulardaki ihtiyaçlarına cevap verecek niteliklere sahip din görevlilerine duyulan taleplerini karşılamaktır.¹⁰⁰

⁹⁸ Bk. Yaşar, *Die DITIB Zwischen...*, 131.

⁹⁹ Bk. Gemici, *Uluslararası İlahiyat ...*,183.

¹⁰⁰ Bk. Gemici, *Uluslararası İlahiyat ...*,183-184.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ALMANYA'DA DİTİB VE DİN HİZMETLERİ

3.1. DİTİB/DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (TURKISCH ISLAMISCHE UNION DER ANSTALT FÜR RELIGION E.V)

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1979 yılında Almanya'daki soydaşlarımızın dinî hizmetlerini yürütmesi için din görevlileri göndermeye başlamasıyla birlik ve beraberliğin sağlanması için bir adım atılmıştır. 1984 yılında Köln'de Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) kurularak din işleri daha organize ve verimli bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır.¹⁰¹ Kuruluş amacını “dinî, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri gerçekleştirmek ve Almanya genelindeki kendisine bağlı derneklerin bu tür faaliyetlerini koordine etmek” olarak belirten DİTİB, 960 derneğe sahip ve Almanya'daki Müslümanların yüzde 70'inin teveccühünü kazanmış bir sivil toplum örgütüdür.¹⁰²

DİTİB camilerine din görevlileri iki yıl kısa dönem veya beş yıllığına uzun dönem görevli olarak gönderilmektedir. Almanya'daki Müslüman Türklere dinî destek amacıyla gönderilen bu din görevlilerinin denetimi ve maaşlarının ödenmesi konsolosluklar bünyesinde bulunan din hizmetleri ataşelikleri vasıtasıyla yapılmaktadır. Türkiye'nin bu hizmeti, yeterli dinî eğitim almamış ya da bu görevi gelir getirici bir iş olarak yapan din görevlilerine ve mensubu oldukları diğer kuruluşlara kıyasla DİTİB'e bir avantaj sağlamaktadır. DİTİB'in diğer derneklere nazaran daha çok tercih edilmesinin sebeplerinden biri olarak bu durumu gösterebiliriz.¹⁰³ Yaşar da, 1984 yılına kadar Almanya'da meslekten olmayan din görevlilerinin imkânları kısıtlı olan camilerde

¹⁰¹ Tosun, *Din ve ...*, 24.

¹⁰² DİTİB, *Kuruluş ve Teşkilat yapısı*, erişim tarihi: 17 Kasım 2017, <http://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>; Ditib Genel Sekreteri Bekir Alboğa, Almanya genelinde cami sayısının 900 olduğunu, ancak dernek sayısının 1000'in üzerinde olduğunu beyan etti. Ayrıca cami dernekleri dışındaki derneklerin spor ve kültür dernekleri olduğunu da belirtti. Diyanetin gönderdiği din görevlisi sayısının 1200 civarında olduğunu ve bunlardan yaklaşık 200'ü bayan olduğunu söyledi. Alboğa'nın beyanına göre DİTİB'in bünyesinde 100'ün üzerinde camide iki veya üç din görevlisi bulunmaktadır. Din görevlilerinin üçte biri oranında 2 yıllık görevli bulunmaktadır. Üçte ikisi ise 5 yıllık görevle uzun süreli olarak görev yapmaktadır. Bunun yanında DİB, DİTİB dışında Milli Görüş ve ATİB'e de din görevlisi göndermektedir. Ancak bunların sayısı çok fazla değil. DİTİB Genel Sekreteri 'Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.

¹⁰³ Thomas Lemmen, *Islamische Vereine und Verbände in Deutschland* (Bonn: Frierich Ebert Stiftung, 2002), 36.

ibadet ve din öğretimini üstlendiklerini belirterek, DİTİB'in kurulmasıyla birlikte eğitilmiş personellerle Türkiye'den göç eden vatandaşların ihtiyacının karşılandığını belirtmektedir.¹⁰⁴

DİTİB bünyesinde görev yapan din görevlilerinin mesleki yeterlik açısından iyi olmalarına rağmen, nitelik açısından sorgulanmaya değer eksikliklerinin olduğunu da unutmamak gerekir. Nitekim Lemmen, din görevlilerinin çalışacakları yerin yaşam koşulları hakkında yeterli bilgilerinin olmamaları ve Almanca'ya yeterince hâkim olamamalarından dolayı, tüm iyi niyetlerine rağmen yabancılarla iletişim kuramadıklarını belirtmiştir.¹⁰⁵ Din görevlileri ile ilgili yapılan eleştirilere rağmen DİTİB'in tercih edilmesinde en önemli sebep olarak, belirli bir siyasi anlayış veya cemaat anlayışıyla kurulan diğer cami derneklerine göre, daha kapsayıcı ve herkesi kucaklayan yönüyle Almanya'daki bütün Müslümanlara hizmet veren bir kuruluş olmasını gösterebiliriz. Perşembe'nin, bu durumun bir göstergesi olarak DİTİB cemaatini, genellikle aşırı uçlara gitmeyen, devletine ve milletine bağlı ve genellikle çevresiyle uyumlu insanlardan oluşması olarak tanımlaması da bu kurumun misyonu ile bağdaşmaktadır.¹⁰⁶

Uzun yıllar Almanya'da araştırmalar yapmış olan Gemici de, DİTİB'e olan bağlılığı üç sebebe bağlamaktadır: “Bunlardan ilki bir otoriteye bağlılık eğilimi ve mensubiyet ihtiyacıdır. Bu konuda kayda değer ikinci husus ise ibadet edilen mekânlarda görev yapan din görevlilerinin maaşlarının Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden ödenmesidir. Üçüncü bir neden de cami veya işçi derneklerinin, Türkiye'den din görevlisi getirme konusunda yaşadıkları deneyimlerden anlaşılacağı üzere, imam olarak Türkiye'den birisini Almanya'ya davet ve çalışma izni olmaksızın istihdam etmek ve buna dair giderleri cemaatten temin etmek ciddi bir külfettir. Zira Türkiye'den imamet ve diğer din hizmetleri için getirilen görevlilerin sahip oldukları yeşil pasaportları, onların Almanya'da sadece üç ay kalmalarına imkân vermektedir.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ Aysun Yaşar, *Die DITIB Zwischen der Türkei und Deutschland* (Würzburg: Ergon-Verlag GmbH, 2012), 61.

¹⁰⁵ Lemmen, *Islamische Vereine...*, 36.

¹⁰⁶ Erkan Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 139.

¹⁰⁷ Nurettin Gemici, “Uluslararası İlahiyat Projesi ve Diyanet İşleri Türk- İslam Birliği (DİTİB)'nin Almanya'daki Din Hizmetlerine Katkısı”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 12, sy. 30 (Aralık 2015): 187.

Almanya’da yaşayan Türklerin dinî ve kültürel birçok ihtiyaçlarına cevap veren¹⁰⁸ DİTİB cemiyeti, kuruluşundan günümüze kadar cemiyet ve din hizmetleri alanında kendini geliştirerek günümüze kadar gelmiştir. Cemiyet ve din görevlisi sayısı açısından Almanya’da hatırı sayılır bir yere sahip olan bu kuruluş, geniş bir hizmet alanına sahip olup bunlardan en önemlisi şüphesiz din görevlilerinin yaptıkları “din eğitimi ve din hizmetleridir.”¹⁰⁹ DİTİB, din eğitimi ve din hizmetleri yanında sosyal ve

¹⁰⁸ DİTİB bünyesindeki yer alan cami ve sosyal-kültürel etkinlik alanları, kendilerini yabancı olarak hissettikleri bir toplumda Müslümanlar için önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin, camiler erkekler için toplantı yerleri olmalarının yanında günümüzde Müslüman kadınlar ve gençlik grupları için de kullanılmaktadır. Birçok camide çay evi, yemek yeri, alış-veriş yeri ve kitapçı da bulunmaktadır; müslümanlar buralardan tanıdık ve helal tüketim mallarını alabilir ve kendi kültürel alışkanlıklarını kazanabilirler. Bk. Nils Feindt-Riggers und Udo Steinbach, *Islamische Organisationen in Deutschland Ein aktuelle Bestandsaufnahme und Analyse* (Hamburg: Deutsches Orient-Institut Hamburg, 1977), 15.

¹⁰⁹ Diyanet Türk İslam Birliği amacını; alanında uzman din görevlileri vasıtasıyla İslam dinini, Kur’an ve Sünnete uygun olarak anlatmak, hurafe ve batıl inançlardan arınmış bir şekilde tanıtmak, öğretmek olduğunu belirtmiştir. Bu amaca uygun olarak “Din Eğitimi ve Din Hizmetleri Faaliyetleri” şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Cami faaliyetleri
 - Vakit Namazları,
 - Cuma Namazları,
 - Bayram Namazları,
 - Cenaze Namazları,
 - Ramazan programları ve Teravih Namazları,
2. Temel dinî bilgiler kursları (bütün yaş grupları için)
3. Vaaz, İrşat, konferans ve seminerler,
4. Kandil gecelerinin kutlanması,
5. Almanya genelinde yarışmalar (Dinî bilgiler, Hutbe, Ezan, Kuran okuma)
6. Kutlu Doğum haftası kutlamaları,
7. Hapishane ziyaretleri,
8. Hastane ziyaretleri,
9. Cenaze ile ilgili dinî vecibeler,
10. Telefon ile dinî sorulara cevap verme,
11. Düğün merasimleri,
12. Sünnet merasimleri,
13. Fetva hattı,
14. İftar programları

kültürel alanda da çocuklardan yetişkinlere kadar her yaş grubu erkek ve kadınlara yönelik birçok faaliyet düzenlemektedir.¹¹⁰ Bir çatı kuruluşu olan DİTİB, kendisine bağlı diğer yerel derneklerle birlikte Türkler başta olmak üzere Almanya'daki Müslümanlara hizmet eden en önemli sivil toplum kuruluşudur.

DİTİB, resmi olarak Alman yasalarına göre kurulmuş Merkez Teşkilatı ve dernekleri bünyesinde toplayan 15 Eyalet Birliğinden oluşmaktadır.¹¹¹ DİTİB (Çatı kuruluşu), Eyalet Birlikleri¹¹² ve Dernekler (Cemiyetler)¹¹³ ile ilgili teşkilat şeması şekil 3.1'de gösterilmiştir.

Bk. DİTİB, *Din Eğitimi ve Din Hizmetleri*, erişim tarihi: 17 Kasım 2017, <http://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=1&lang=en>

¹¹⁰ DİTİB'in hizmet alanları:

1. İslami Manevi Rehberlik
2. Dinler ve Kültürlerarası İlişkiler
3. Kültürel Faaliyetler
4. Eğitim ve Uyum Hizmetleri
5. Rehberlik
6. Gençlik Çalışmaları
7. Kadın Kolları
8. Hayır Hizmetleri
9. Cenaze Nakli ve Fonu
10. Hac ve Umre Hizmetleri
11. Halkla İlişkiler
12. DİTİB Danışma Hattı
13. Proje Geliştirme

DİTİB'in hizmet alanları ile ilgili geniş bilgi için bk. DİTİB, *Hizmet Alanlarımız*, erişim tarihi: 20 Kasım 2017, <http://www.ditib.de/default.php?id=6&lang=en>

¹¹¹ Bk. Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 82; DİTİB, *DİTİB Eyalet Birlikleri*, erişim tarihi: 01 Nisan 2018, <http://www.ditib.de/default.php?id=12&lang=en>

¹¹² Cemiyetleri bünyesinde barındıran Eyalet Birlikleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Berlin

Hamburg ve Schleswig-Holstein

Niedersachsen ve Bremen

Isl. Religionsgemeinschaft DITIB-NRW Münster + Essen + Düsseldorf + Köln Bölge Birlikleri

NRW Münster Bölgesi

NRW Essen Bölgesi

NRW Düsseldorf Bölgesi

NRW Köln Bölgesi

Hessen

Rheinland-Pfalz

Saarland

Baden

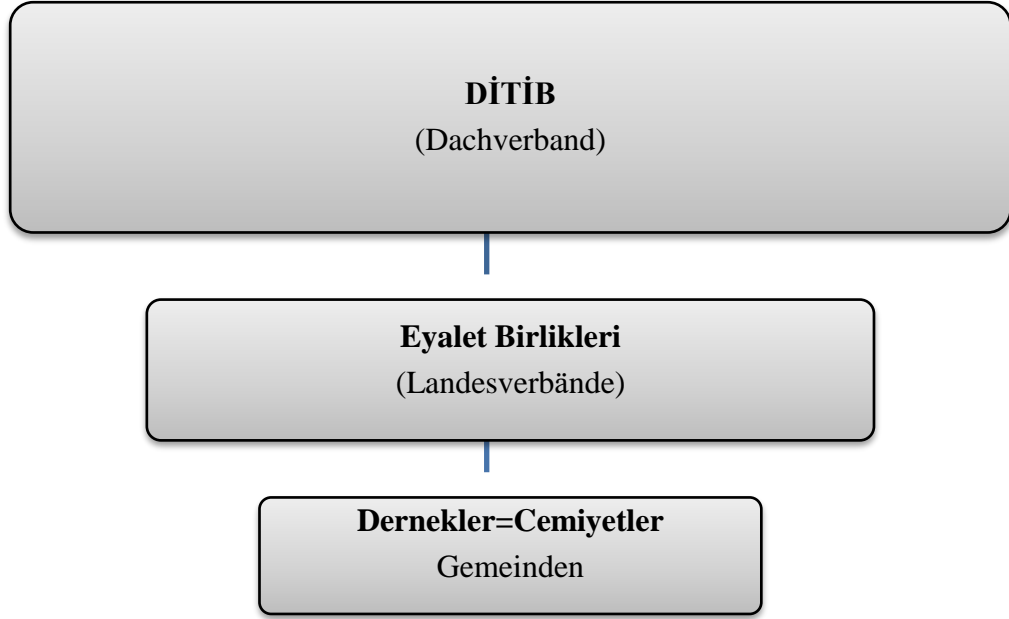
Württemberg

Kuzey Bavyera

Güney Bavyera

Bk. DİTİB Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V., *DİTİB Eyalet Birlikleri*, erişim tarihi: 01 Nisan 2018, (<http://www.ditib.de/default.php?id=12&lang=en>)

¹¹³ DİTİB'e bağlı 911 derneğe ait bilgiler için bk. DİTİB Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V., *Derneklerimiz*, erişim tarihi: 01 Nisan 2018, (<http://www.ditib.de/default.php?id=13&lang=en>)

Şekil 3.1. DİTİB teşkilat şeması

DİTİB dernek faaliyetlerinin ortak paydasını Kuran ve Sünnet, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa Birliği İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi, Federal ve Eyalet Anayasaları ve yürürlükteki kanunlar oluşturmaktadır.¹¹⁴ DİTİB, kuruluşu, teşkilat yapısı ve çalışması ile Federal Almanya yasalarına göre faaliyet göstermektedir. Ancak Din Hizmetleri Müşaviri, Din Hizmetleri Ataşeleri ve din görevlilerinin Türkiye’den gönderilmesinden dolayı DİB’e bağlı olduğunu dile getirenler de olmuştur.¹¹⁵ 25 maddeden oluşan DİTİB dernekler tüzüğünde; İslam dinine bağlı dini cemiyetler olarak kurulan Cemiyetlerin (Gemeinden), Eyalet Birlikleri (Landesverbände) ve Köln’de bulunan DİTİB genel merkezi (Dachverband) çatısı altında dinlerini yaşatmak ve topluma katkıda bulunmak

¹¹⁴ DİTİB Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V., *DİTİB Dernekler Tüzüğü*, erişim tarihi: 01 Nisan 2018, (<http://www.ditib-kirn.de/tuezoek.html>)

¹¹⁵ Yaşar, çalışmada “Türk Devleti ve İslam Dini Arasında Diyanet” başlığı altında bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir; “DİTİB’in ana kuruluşu Diyanet’le olan ilişkisi, Türk devletiyle olan yakın bağlarını gösteriyor. Diyanet’e bakmadan DİTİB tatmin edici bir şekilde anlaşılabilir.” Bk. Yaşar, *Die DİTİB Zwischen...*, 23. ; bk. Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 82; bk. Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği...*, 138.

için kuruldukları belirtilmektedir.¹¹⁶ Eyalet Birlikleri Tüzüğü'nün 17. Maddesinde Din Hizmetleri Görevlilerinin yerine getirmeleri gereken görevleri ve görevlendirilmeleri ile ilgili esaslar yer almaktadır.¹¹⁷

3.2. DİTİB CAMİLERİNDE YAPILAN FAALİYETLER

Cami Etkinlikleri; Din görevlilerinin cami içi ve cami dışında yerine getirmesi beklenen ibadet, eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlerin hepsi cami etkinlikleri olarak ele alınacaktır. Din görevlilerinin, DİB görev ve çalışma yönergesinde belirlenen, müşavirlik ve ataşelikler nezdinde yerine getirmesi gereken çalışmalar ile cami içinde ibadet, vaaz, hutbe, eğitim görevlerinin yanında cami müstemilatında veya hastane, hapisane ve okul gibi cami dışında yerine getirmesi gereken sosyal ve kültürel faaliyetlerin tamamı cami etkinlikleri olarak kullanılacaktır. Yurtdışındaki camiler Türkiye'deki cami fonksiyonlarının yanında birçok sosyal ve kültürel faaliyetin de yapıldığı yerler olarak faaliyet göstermektedir.¹¹⁸

Camilerin şehirdeki konumu ve cemaatin çalışma saatlerinin durumundan dolayı vakit namazlarında cami cemaatinin çok az olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma alanımızdaki camilerin, hafta sonlarında "Kur'an ve Dinî Bilgiler Kursları"nın, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapılmasından dolayı cemaat açısından da yoğun olduğunu görülmüştür. Hafta sonları camilere ait çay ocakları, gençlere ait gençlik odaları, cami

¹¹⁶ DİTİB Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V., *Ditib Dernekler Tüzüğü, Önsöz*, erişim tarihi: 23 Ocak 2018, (<http://www.ditib-kirn.de/tuezoek.html>)

¹¹⁷ DİTİB Eyalet Birlikleri Tüzüğü'nde Din Hizmetleri Görevlileri ile ilgili yer alan maddeler şunlardır: "17.1. Eyalet Birliği Dini İstişare Kurulu, cemiyet din hizmetleri ve eğitim sorumlusu olarak, bir veya daha fazla din hizmetleri görevlisi atar.

§ 17.2. Din hizmetleri görevlisi; cemiyetin din hizmetleri, dini eğitim ve öğretim, İslam harici cemaatler ve dünya görüşleriyle diyalogun teşviki ve mescit ve ibadethanelerin idare ve yönetiminden sorumludur. Din hizmetleri görevlisi; cemiyet ve üyelerini İslam inanç ve ibadetleri, aile, gençlik ve sosyal hizmetler gibi konularda bilgilendirir.

Din hizmetleri görevlisi, İslam dini eğitim ve esasları sorumlusudur.

§ 17.3. Cemaat kütüğü yetkili ve sorumlusu din hizmetleri görevlisidir. Cemaat kütüğü çalışmalarıyla ilgili, cemiyet Yönetim Kurulu üyeleri arasından görevlendirme yetkisine sahiptir.

§ 17.4. Cemiyet Yönetim Kurulunun vermiş olduğu, resmi din hizmetleri görevlisi dışında başka bir din hizmetleri görevlisinin görevlendirilmesi kararı, ancak Yüksek Dini İstişare Kurulu'nun onayıyla uygulanabilir.

§ 17.5. Cemiyet ve din hizmetleri görevlisi arasındaki resmi ilişki, usul ve esaslarını din hizmetleri görevlisi yönetmeliği belirler." Bk. DİTİB Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V., *Ditib Dernekler Tüzüğü, 17.1, 17.2,17.3,17.4,17.5. maddeler*, erişim tarihi: 23 Ocak 2018, (<http://www.ditib-kirn.de/tuezoek.html>)

¹¹⁸ Diyanet İşleri Çalışma ve Görev Çalışma Yönergesi "Yurtdışı Din Görevlisi" maddesi konusunda bk.; DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

müştemilatında bulunan bakkal, berber gibi işletmelerin, cami cemaatinin artmasında etkili olduğu söylenebilir. Cemaatin en yoğun olduğu zamanlar, Türkiye’de olduğu gibi cuma ve bayram namazlarıdır. Ramazanda iftar programlarının, teravih namazına gelenlerin çoğalmasına etkisi görülmektedir.

3.2.1. Cami İçi Etkinlikler

Camilerin asıl fonksiyonu ibadet mekânı olmalarıdır. Beş vakit namaz, cuma ve bayram namazları yanında önemli bir yere sahip olan hutbe ve vaazlar gurbetteki Türklerin din eğitimi açısından önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Yaygın din eğitimi olarak vaaz ve hutbeler örgün eğitimde yeterince din eğitimi almamış çocuk, genç ve yetişkinlerin eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Hafta sonları ve tatillerde cemaatin çok olduğu zamanlarda namazlardan önce yapılan Kur’an ve hadis sohbetleri, önemli gün ve gecelerde yapılan programlar da cami içi etkinlikler arasında yer almaktadır. Ramazan ayında her gün Din Müşavirliği tarafından belirlenen konu çerçevesinde yapılan sohbetleri de bu etkinlikler içerisinde değerlendirebiliriz. Ayrıca Ramazan ayı boyunca camilerin özellik ve konumuna göre Türkçe, Almanca ve Arapça mukabele okuma geleneği de DİTİB camilerinde her yıl yapılan etkinlikler arasında yer almaktadır.

Yıl boyunca camilerde Kur’an ve Dinî bilgiler kurslarına katılan öğrencilerin katıldıkları Ataşelik nezdinde bölgesel ve Almanya genelinde bölgeler arası finali yapılan “Kur’an-ı Güzel Okuma, Ezan’ı Güzel Okuma, Hutbe Okuma, Temel Dinî Bilgiler ve Genel Kültür Yarışmaları” da cami içi etkinliklerinde önemli bir yere sahiptir. Bunların yanında DİTİB camilerinde aile eğitimi ve çocuklarda din eğitimi gibi ihtiyaç duyulan konularda alanında uzman kişilerin getirilmesiyle seminerler düzenlenmektedir. İstiklal Marşı’nın Kabulü, Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma haftalarında millî ve manevî değerlerin önemine vurgu yapmak için birçok camide Türk Okul Aile Birlikleri ile birlikte programlar düzenlenmektedir.¹¹⁹

Camiler aynı zamanda başta dinî konular olmak üzere her türlü sorunun konuşulduğu önemli bir danışma merkezi konumundadırlar. Bütün bu ve benzeri

¹¹⁹ DİTİB camilerinde yapılan cami içi faaliyetler konusunda bk.. Coştu ve Ceyhan, *DİTİB’in Din Eğitimi...*, 47-48.

etkinliklerin yanında yurtdışındaki camilerin en önemli fonksiyonlarından biri de düzenlenen kurslar açısından birer yaygın eğitim merkezleri olmalarıdır. Camilerde yapılan yaygın eğitim kurslarını iki grupta ele alabiliriz;

3.2.1.1. Din Eğitimi Kursları

Almanya’da camilerde yapılan yaygın din eğitimi kurslarının başında çocuklar ve gençler başta olmak üzere her yaşta kadın ve erkek için yapılan “Kur’an ve Dinî Bilgiler Kursları” gelmektedir. Son zamanlarda 4-6 yaş arası okula gitmeyen çocuklara yönelik (Kindermoschee) kurslarını da bu kategoride ele alabiliriz. Bu kurslara değinmeden önce Almanya’da İslam din eğitimi sorununa ve çözüm arayışlarına bakmakta fayda vardır.

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya’da da Türklerin ibadetlerini yerine getirecekleri camilerden sonra en önemli problemi din eğitimidir. Ailelerin İslam inancı konusunda çocuklarına yeterli bilgiyi verecek konumda olmamaları da din eğitiminin önemini arttırmıştır.¹²⁰ Uluslararası antlaşmalar ve Alman anayasasında din eğitimi ve din özgürlüğü konusunda açık hükümler bulunmasına rağmen, İslam din dersinin örgün eğitimde verilmesi problemi günümüzde bile büyük oranda devam etmektedir. İslam din dersi sorunu ilk defa 1982 yılında, Türk çocuklarının eğitimi ile ilgili Türk-Alman karma komisyonunun 6. toplantısında ele alınmış, gelen istekler 1984 yılında Kültür Bakanlığı nezdinde tavsiye niteliğinde yedi “İslam Din Dersi Modeli” olarak ilgililere sunulmuştur.¹²¹

Müslümanları temsil edecek kurum problemi, İslam din dersi konusunda ilgili yasaların yorumu ve eyaletler arasındaki uygulamalardaki farklılıklarından Almanya genelinde “İslam Din Dersi” ya da “Din Bilgisi ve Ahlak Dersi” olarak yedi ayrı model şeklinde uygulanmaktadır.¹²² Başlangıçta okullarda İslam din dersinin olmayışından, sonraları ise okullarda verilen din derslerinin yetersiz oluşu ve ailelerin beklentilerini karşılamamasından dolayı oluşan boşluğu camilerde verilen kurslar doldurmuştur.

¹²⁰ Bk. Halit Ev, “İslam Din Dersleri Hakkında Görüşler (Kuzey Ren-Westfalen Örneği)”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. XVI (2002): 281-282.

¹²¹ Bk. Aşıkoğlu, *Almanya’da...*, 26-27; bk. Tosun, *Din ve...*, 20-21.

¹²² Almanya’da örgün eğitimde İslam din dersleri ile ilgili eyaletler arasındaki farklar konusunda bk. Halise Kader Zengin, “Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri (Bavyera Eyaleti Örneği)”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara 2007), 19-42.; Aşıkoğlu, *Almanya’da...*, 34-39.

“Kur’an Okuma ve Dinî bilgiler Kursları” olarak adlandırılan bu kursların fayda sağlaması için Türk yetkililer tarafından bazı şartların gerçekleşmesi şartı öne sürülürken Alman yetkililer tarafından ise çeşitli eleştiriler dile getirilmiştir.

Kurslar hakkında tarafların farklı beklentilerinin olduğu gerçeği ile konunun bilimsel araştırmalar çerçevesinde incelenip ona göre yaklaşım tarzlarının geliştirilmesi yerinde olur.¹²³ Yapılacak araştırmalarda özellikle çocuklar için açılan bu kurslara ilginin, din eğitime duyulan ihtiyaçla doğru orantılı olarak her geçen gün arttığı göz önünde bulundurulursa sağlıklı bir sonuç elde edilebilir.

Almanya’da Türkiye’deki gibi Kur’an Kursu ve yaz kursları bulunmamaktadır. Bunun yerini çocuk, genç, yetişkin her yaştan erkek ve kadınlara eğitim öğretim dönemi içerisinde genellikle hafta sonları ve ara tatillerde verilen Kur’an ve dinî bilgiler kursları doldurmaktadır.¹²⁴ Din eğitiminin her yaş için bir ihtiyaç olmasının yanında çocukluk döneminde daha da önem kazandığı göz önünde bulundurulduğunda son yıllarda okul öncesi çocuklar için cami bünyelerinde açılan ve 4-6 yaş arası okula gitmeyen çocuklara Anaokullarında (Kindermoschee) din eğitimi veren kursların açılmasının önemi daha iyi anlaşılır.

Almanya’da çocukların anaokullarında sosyalleşmeleri ve okula hazırlanmaları için 3 yaşından itibaren çoğunluğu kiliselere bağlı anaokullarında eğitildiği bilinmektedir.¹²⁵ Özellikle çocuklarda dinî duyguların uyandığı dönemde, çocukların gelişim özellikleri göz önünde bulundurulmadan yapılan bir dinî eğitimin daha sonraki zihinsel öğrenmelerin de temelini oluşturacağından telafisi mümkün olmayan hasarlara neden olacağı bilinmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla ailede sağlıklı bir din eğitimi alamayan çocukların, dinî duygu gelişimine katkı sağlayacak kurumlara daha fazla ihtiyaç duyacağı düşüncesi ile hareket edilmelidir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki,

¹²³ “Camilerde yapılan Kur’an Kurslarının okullardaki İslam Din Derleri karşısındaki konumu ve “Kur’an Okuma Kursları”na ilginin sebebi, ailelerin beklentileri, Türk ve Alman yetkililerin bu kurslarla ilgili olumlu ve olumsuz görüşleri ile kursların faydalı olması için gereken şartlar hakkında bk. Aşıkoğlu, *Almanya’da...*, 39-44.; bk. Tosun, *Din ve...*, 124-143.

¹²⁴ Tosun, *Din ve...*, 62.

¹²⁵ Almanya’da din eğitimi anaokullarında başlar ve lise son sınıfa kadar devam eder. Anaokullarının %70’e yakını kiliselere bağlı olması, cami derneklerine bağlı anaokullarındaki (Kindermoschee) din eğitiminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Anaokullarındaki din eğitiminin önemi hakkında bk. İrfan Başkurt, *Federal Almanya’da Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No:101, 1995), 152.

¹²⁶ Hasan Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011), 30-36.

çocuklara din eğitimi verecek olan kişilerin de çocuk gelişimi ve din eğitimi alanında uzman, yeterli formasyona sahip eğitimciler olması da zorunludur.

Çocukların dinî duygularının gelişimine önemli katkılar sunacak olan dinî kurumlara duyulan ihtiyaç hâlâ artarak devam etmektedir. Camilerde düzenlenen “Kur’an Okuma ve Dinî bilgiler Kursları” ile ilgili yapılan araştırmalarda bu kursların yetişkin erkek ve kadınlara da verildiği tespit edilmiştir.¹²⁷ Ancak bu kurslara en büyük ilgiyi çocukların gösterdiği, yapılan anketler sonucunda ortaya çıkmıştır.¹²⁸

3.2.1.2. Eğitsel ve Kültürel Kurslar

Almanya’da cami bünyelerinde din eğitimi veren kursların yanında ihtiyaca göre çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik farklı kurslar da yapılmaktadır. Bunların başında çocukların okul eğitimine destek mahiyetinde özellikle Almanca dil öğretimi ve matematik başta olmak üzere verilen (Nachhilfe) kurslarıdır. Okul çağını bitirmiş olanlara yönelik meslek edindirme kursları adı altında (bilgisayar, elektrik, halıcılık, dikiş-nakış vb) kurslar düzenlenmektedir. Bu kurslar “Almanya Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu” (Arbeitsamt) tarafından desteklenmektedir. Bunların yanında gençlerin boş zamanlarını değerlendirmeleri için çeşitli spor kursları da cami dernekleri bünyesinde açılan kurslardandır. Köln DİTİB merkez camiinde olduğu gibi, ihtiyaç durumunda yabancılara yönelik Türkçe dil kursları da düzenlenmektedir.

Cami derneklerinin yardımı ile açılan dil, meslek ve spor kurslarının amacı, gençlere beceri ve meslek kazandırmanın yanında onlara boş zamanlarını geçirecekleri ve cami kültürüne yakınlaşmalarını sağlayacak ortamlar hazırlamaktır.¹²⁹ Bunların yanında DİTİB, Türklerin içinde bulunduğu toplumla uyum içerisinde yaşamaları için gerekli olan seminer, panel, bilgilendirme, rehberlik ve danışmanlık konularında uzman kişi ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde faaliyetler düzenlemektedir.¹³⁰

¹²⁷ Almanya’da gençlere, yetişkin erkek ve kadınlara yönelik Kur’an Okuma ve Dinî Bilgiler Kursları konusunda bk. Tosun, *Din ve...*, 62-63.

¹²⁸ Din görevlileri ile yapılan ankette, çocuklara yönelik kursların %86,7, gençlere yönelik kursların %43,3, yetişkin erkeklere yönelik kursların %27,8, kadınlara yönelik kursların ise %33,3 ilgi gördükleri konusunda bk. Tosun, *Din ve...*, 121.

¹²⁹ Cemal Tosun, “Almanya’da Türk-İslam Kültür Merkezleri: Camiler”, *Journal of Islamic Research* 6, Issue 3 (1992): 178. ; bk. Tosun, *Din ve...*, 39-40.

¹³⁰ DİTİB, *Eğitim ve Uyum Faaliyetleri*, erişim tarihi: 12 Mart 2018, <http://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=5&lang=en>

3.2.2. Cami Dışı Etkinlikler

DİTİB camilerinde yapılan faaliyetler sadece dinî eğitim olmadığı gibi sadece cami içi etkinliklerle de sınırlı değildir. Bugün 1000'in üzerinde derneğe sahip olan DİTİB'in bazı dernekleri kültür ve spor dernekleri olarak faaliyet göstermektedir.¹³¹ Bunların yanında manevi rehberlik adı altında;

- Hapishane manevi rehberliği
- Hastane manevi rehberliği
- Acil durum (kriz anında müdahale) manevi rehberliği ve
- Çeşitli sosyal amaçlı gruplara yönelik manevi rehberlik alanlarında aktif olmaya çalışan DİTİB, bu konuda her türlü iletişim ve işbirliği çalışmalarını sürdürmektedir.¹³²

Bunların yanında DİTİB çay ocakları ve alış veriş yerleri din görevlileri ile cemaatin bir araya geldiği en önemli sosyal-kültürel alanlardandır. Almanya'da camiler arasındaki mesafelerin uzak olması ve Türk nüfusunun dağınık olmasından dolayı, cami çay ocakları adeta bir danışma ve toplanma merkezi olarak görev yapmaktadır. Din görevlilerinin cemaate cami dışında ulaşabileceği en önemli mekânlardan biri olan çay ocakları hafta sonları ve tatillerde daha fazla yoğunluğa ulaşmaktadır. Ayrıca cemaatin düğün, nişan, sünnet gibi sevinçli günlerinde ve cenaze gibi üzüntülü günlerinde ihtiyaç duydukları her zaman yanlarında gördükleri din görevlileri, DİTİB'in Almanya'daki Türklerin hayatındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

DİTİB bünyesinde 2013 yılında faaliyetlerine başlayan DİTİB Akademisi ile Almanya'da camilerde verilen eğitimin yanında, geleceğin din görevlilerini yetiştirmek için cami dışında da, din eğitimi alanında önemli adımlar atılmıştır. Bunlardan bazıları;

¹³¹ DİTİB genel sekreteri Bekir Alboğa; "takriben 900 Camimiz var ancak dernek sayısı 1000'in üzerinde. Diğer dernekler daha çok kültür ve spor dernekleri." DİTİB Genel Sekreteri Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.; ayrıca DİTİB'in internet sayfasında 960 derneğe sahip olduğu bu derneklerin Alman yasalarına uygun olarak dinî, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri gerçekleştirmek için kurulduğu hususunda bk. DİTİB, *Kuruluş ve Teşkilat Yapısı*, erişim tarihi: 12 Mart 2018, <http://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>

¹³² DİTİB, *İslami Manevi Rehberlik*, erişim tarihi: 12 Mart 2018, <http://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=2&lang=en>

- Almanya’da bulunan İlahiyat Fakülteleri’nde okuyan öğrencilere yönelik “Uygulamalı Din Hizmetleri Sertifikası Programları” düzenlemek.
- Din eğitimi amaçlı öğrenci yurt ve eğitim merkezleri açmak.
- Üniversite bulunan şehirlerde öğrencilere millî ve manevi değerleri kazandırmak amacıyla öğrenci evleri açmak.
- Okullarda okutulacak “İslam Din Dersi” kitaplarını hazırlamaya çalışmak
- DİTİB bünyesinde oluşturulan, “İslam Din Eğitimi Koordinasyon Bürosu (Kompetenzzentrum)” ile okul ve camilerde verilecek din eğitiminin sağlıklı yürütülmesini sağlamaktır.

DİTİB’in cami içi ve cami dışında yaptığı faaliyetlerin başarıya ulaşmasında derneklerin hukuki ve fiziki yapılarıyla büyük bir öneme sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ancak bundan daha önemlisi bu derneklerin eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlerinde en önemli rolü üstlenen din görevlileri gerçeğini değiştirmemektedir. Cami içinde ve dışında çok geniş bir çalışma alanına sahip olan din görevlilerinin, üstlendikleri sorumluluk alanlarında mesleki, sosyal ve kültürel yeterliğe sahip olmaları daha da önem kazanmaktadır.

3.3. CAMİ DERNEKLERİNİN KURULUŞU VE AMAÇLARI

1961 yılında Almanya’ya geçici olarak iş göçü ile gelen Türk işçileri, ailelerini de yanlarına almalarıyla birlikte artık geri dönmeme yoluna girmişlerdir. Yeni bir vatan edinme yolunda adımlar atan Türkler, çok kültürlü bir toplumda dinî ve etnik kültürlerini yaşama konusunda sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Türk göçmenler, haklı olarak yeni vatanlarında eşit haklara sahip bir vatandaş olarak yaşamayı isterken çoğunluk kültürün baskısı ile karşı karşıya kalmışlardır. Günümüze kadar halen devam eden bu süreçte asimilasyonu açık bir şekilde dillendirip bu süreci daha da güçleştirenler de olmuştur.

Alman toplumunun daha entelektüel kesimi ve siyasetçiler ise, yabancılarla birlikte yaşama modelleri geliştirmeye çalışmışlardır. Bu sürecin bir parçası olan Türkler ise, bir taraftan çok kültürlü bir topluma uyum diğer taraftan da kültürel

kimliklerini koruma duyguları arasında varlığını sürdürme çabası içinde olmuşlardır.¹³³ Entegrasyon veya uyum diyebileceğimiz bu süreç özellikle ikinci ve üçüncü kuşak için hiç de kolay olmamıştır. Kültürel kimliğini korumaya çalışan göçmenler bu sorunu çözmek için kurumsallaşma yoluna gitmiş ve sivil toplum örgütleri olan dernekler-camiler etrafında birleşmeye başlamıştır.

Almanya’da kurulan derneklerin, Türklerin kültürel kimliklerini korumada önemli bir yeri olduğu bir gerçektir. Türk göçmenlerin, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları derneklerin çoğu cami dernekleri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu dernekler ibadetlerin yanında sosyal, kültürel ve eğitsel açıdan ihtiyaç duyulan birçok fonksiyonu da üstelenmiştir.

Almanya’da daha çok cami dernekleri olarak kurulan sivil toplum kurumlarının üstlendikleri rolü daha iyi anlamak için, Müslümanların camiler ve mescitlere verdiği önemi ve değer biçtikleri rolü göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Müslümanlar, İslam’ın ilk asırlarından itibaren mescid ve camilerin fonksiyonunu geniş tutmuşlardır. Peygamber hayattayken mescitler ibadet yeri, ilim müessesesi, yargı dairesi, ordu karargâhı ve elçilerin kabul edildiği bir mekân olarak kullanılıyordu.¹³⁴ En öncelikli fonksiyonu ibadet yeri olmakla beraber camiler, Müslümanların eğitim başta olmak üzere sosyal ve kültürel ihtiyacını gideren önemli mekânlar olmuşlardır. İslam dünyasında eğitim, medreselerin kurulmasına kadar yaygın eğitim şeklinde camilerde devam ettirilmiştir.¹³⁵

Cami ve mescitlerin, İslam’ın ilk dönemlerinde üstlendikleri sosyal-kültürel etkinliklerin merkezi olma fonksiyonu zamanla zayıflamıştır. Günümüzde camiler vaaz, hutbe, cami dersleri ve yaz kursları gibi faaliyetlerle Müslümanlar için ibadet yeri olmanın yanında kısmen eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü önemli bir konumda bulunmaktadır.¹³⁶ Müslümanlar için camilere atfedilen değer her dönemde önemini

¹³³ Bk. Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 44.; bk. Hakkı Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya (Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler)* (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2011), 28.; bk. Altıntaş, *Dış-Göç...*, 122.

¹³⁴ Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev: Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1998), 79-80.

¹³⁵ Zeki Salih Zengin, “İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi: İslam’da Eğitim ve Öğretim”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 19-21.

¹³⁶ Hüseyin Yılmaz, “Cami Eksenli Din Eğitimi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 315-316.

korurken, camilerin fonksiyonu bulunduğu yere göre de farklılıklar göstermektedir. Müslümanların çok olduğu bir ülkede camiler daha çok ibadet yeri ve kısmen yaygın eğitim faaliyetlerinin yapıldığı kutsal mekânlar olarak faaliyet göstermektedir. Almanya gibi Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerde ise camilerin, ibadet yeri olmasının yanında cami ve mescitlerin başlangıcındaki rolüne yakın bir rolü üstlendiklerini söyleyebiliriz. Büyük umutlarla kurulan cami dernekleri asimilasyona karşı bir sığınak olmuştur. Ancak bu derneklerin sayısı hızla çoğalırken bu defa da karşılıklarına kendilerine rehberlik yapacak, yol gösterecek bir liderlerinin olmayışı problemi çıkmıştır.¹³⁷ Bu dönemde dinî hizmetler çeşitli grupların istismarına da açık hale gelmiştir. Ancak Almanya'daki Türk göçmenlerin, dinî ve millî değerlerini yaşacakları dernekler etrafında toplanmaları hız kesmeden devam etmiştir.

Başlangıçta hiçbir ayrışmanın olmadığı cami derneklerinde, 1970'li yıllarının ikinci yarısından itibaren Türkiye'deki siyasal mücadele ortamına benzer cemaatsel aidiyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dernek ve cami etrafında oluşan bu gruplaşmalar birden fazla derneğin doğuşuna da sebep olmuştur. Aynı siyasal ve ideolojik görüşe sahip kişiler için camiler, Türkiye'deki işlevlerinin çok ötesinde bir konuma sahiptirler. İbadet yerleri olmanın dışında, her türlü kursun, çeşitli kültürel ve sosyal faaliyetin yapıldığı mekânlardır.¹³⁸

Almanya'ya ilk gelen kuşak öncelikli olarak dinî ibadetlerini yerine getirecek yerler temin etme düşüncesinde iken sonraki nesiller ibadetlerin yanında kültürel ve sosyal ihtiyaçların da giderilmesi için daha büyük yerler kiralama veya satın alma yoluna girmişlerdir. Türk işçilerin, cami ve dernekler etrafında toplanması, sosyalleşme ve dindarlık adına olumlu bir adım olarak görülse de her bir derneğin farklı bir amacının olması ve diğerlerini dışlaması, dernekler arasında dayanışmanın olmaması ve göçmenlerin ortak sorunlarına çözüm bulma adına birlikte hareket edilmemesi daha atılacak birçok adımın olduğunu göstermekteydi.

Almanya'daki derneklerin/cemaatlerin devletten mali destek alarak okul açmalarına, sosyal ve hayır faaliyetlerinde bulunmalarına imkân veren resmi bir hukuki statüleri de bulunmamaktadır. Almanya'da 2400 civarında cami derneği vardır. Bu

¹³⁷ İrfan Başkurt, "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 12 (2009-2): 85.

¹³⁸ Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği...*, 136-137.

dernekler Federal Almanya'daki bürokratik zorluklardan dolayı çatı kuruluşların bünyesinde toplanmışlardır. Ancak herhangi bir organizasyona bağlı olmayanlar da vardır.¹³⁹ Çatı kuruluşlar, Türk işçi ve ailelerinin temel ihtiyaçları olan ibadet, anadil eğitimi ve din eğitimi konularında söz sahibi olabilmek için kanunlar çerçevesinde gerekli girişimde bulunmaya devam etmektedirler.

3.3.1. Anadil Eğitimi

Almanya'daki Türkler, özellikle çocuklarının eğitiminde dil ve din probleminin çözümü için dernekler aracılığıyla ve Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle girişimlerde bulunmuşlardır. Bu süreç içerisinde Türkiye ve Almanya arasında karşılıklı antlaşmalar çerçevesinde anadilde Türkçe ve Türk Kültürü (TTK) derslerinin verilmesi sağlanmıştır. Bu dersler isteğe bağlı olarak çoğunlukla öğleden sonra verilmekte olup notla değerlendirilmemektedir.¹⁴⁰

Türkiye'den gelen öğretmenler tarafından verilmekte olan TTK dersi içerisinde din dersi de yer almakta ancak derslerin ne kadarının din dersi olacağı sınırlandırılmamaktadır.¹⁴¹ Ayrıca bu dersleri vermek için seçilen öğretmenlerin çoğunluğunun din dersini verecek yeterlikte olmaması da önemli bir sorun olarak görülmelidir.¹⁴² Kültürel varlıklarını sürdürmek isteyen Türklerin anadil ve din eğitimi konularında dernekler aracılığıyla çözüm arayışları günümüzde de devam etmektedir.

¹³⁹ Faruk Şen. vd., *Euro-İslam Eine Religion Etabliert Sich in Europa Stand, Perspektiven , Herausforderungen*, Stiftung Zentrum für Türkeistudien, (Institut an der Universität Duisburg-Essen: Zft –Aktuell 1202 November 2004), 13.

¹⁴⁰ Hüseyin Gündoğar, *Almanya'da Göçmen Dillerine Yönelik Politikalar Ve Bu Politikaların Türklerin Sosyal Yaşamına Etkisi*, (Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012), 60.

¹⁴¹ Almanya'da Anadili tamamlama dersleri içerisinde verilen din dersi modelinin yanında bazı eyaletlerde Alman eğitim kurumları sorumluluğunda yine Türk öğretmenler tarafından Türk öğretim planına uygun olarak din dersi verilmektedir. Bu modelde de Anadili tamamlayan derslerin ne kadarını din dersinin oluşturacağı net değildir. Bir diğer modelde ise haftalık ders programı içerisinde iki saat olmak üzere Türk öğretim programların göre din dersi verilmesidir. Bu uygulama da millî laik özelliklerinden dolayı cemaatler ve Alman makamları tarafından itiraz edilecek muhtevaya sahiptir. Bk. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 36-38.

¹⁴² Almanya'da görevlendirilen TTK dersi için farklı branşlardan öğretmenler seçilmektedir. İlahiyat veya Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı, Almanca, Sınıf Öğretmeni, Sosyal Bilgiler öğretmenleri ile aynı grup içerisinde yer almış olması din eğitimi almış öğretmenlerin görevlendirilmesi oranını oldukça düşürmektedir. Din eğitimi almış öğretmen sayısının az olması, okullardaki derslerde verilecek din öğretimi açısından önemli bir sorundur. Yurtdışına gönderilecek öğretmenlerin branşlara göre sayıları hakkında bk. MEB, *Yurt Dışında Görevlendirilecek Öğretmenlerin Mesleki Yeterlilik Sınavı ve Temsil Yeteneği Mülakatı Başvuru Kılavuzu (2015-II)*, erişim tarihi: 16 Nisan

3.3.2. İslam Dersinin Okutulması

Okullarda TTK dersleri dışında İslam din derslerinin örgün eğitim içerisinde yer alması konusu da eyaletler bazında hâlâ çözülememiş bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. Din derslerinin okullarda okutulmasının zorunluluğu Alman Anayasasının 7. maddesinin 3. fırcasındaki şu ifadelerle dayandırılmaktadır:

Din dersi resmi okullarda, din öğretimi yapmayan okullar hariç düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydı ile din dersi, Dinî cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilir. Hiçbir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermekle yükümlü tutulamaz.¹⁴³

Bu maddedeki din dersinin sadece Hıristiyan din dersi olmadığı, İslam din dersinin de bu madde kapsamında ele alınması gerektiğini uzun yıllar Alman hükümeti yabacılar sorumlusu olan Funcke de dile getirmiştir.¹⁴⁴

Baden-Württemberg Eyalet anayasasında da okullarda din eğitimi verme hususunda kilise ve cemaatlerin yetkili olduğu belirtilmekte hatta devlet, kilise ve dinî cemaatlere yerine getirdikleri bu hizmetten dolayı yardım etmeyi de garanti etmektedir.¹⁴⁵ Ancak anayasa maddesinde din dersinin devlet denetiminde dinî cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilmesi konusu önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anayasa maddesinden anlaşılacağı üzere din dersinin programını ve amaçlarını dinî cemaatlerin belirlemesi esasa bağlanmıştır. Hıristiyan din dersi, kiliseler aracılığı ile verilmektedir. Ancak İslam dininde kilise benzeri bir yapı olmadığından dernek ve cemaatlerin her biri din dersi konusunda kendilerinin söz sahibi olduğunu ileri sürmüş, dolayısıyla birliktelik sağlanamadığı için Müslümanların çoğunluğunu temsil edecek muhatap da bulunamamıştır.¹⁴⁶ Ankara'daki Alman Büyükelçiliği'nin Kültür bölümü başkanı olan Sräga da, Almanya'daki Müslüman kuruluşların bütün Müslümanları bağlayıcı bir din dersi içeriği üzerinde anlaşamadıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla İslam

2018,

http://www.meb.gov.tr/sinavlar/dokumanlar/2015/kilavuz/YurtDisiOgrtSnvKlavuz_2015_II/ABDIGMSn ayKlavuzu2015_II.pdf

¹⁴³ Gündoğar, *Almanya'da Göçmen...*, 87.

¹⁴⁴ Liselotte Funcke, *Die zweite Ausländergeneration : soziale und politische Aspekte, Integration der Kinder Ausländischer Arbeitnehmer? Probleme und Antworten auf eine Herausforderung* (Köln: Hanns Martin Schleyer-Stiftung, 1982), 45.

¹⁴⁵ Başkurt, *Federal Almanya'da...*, 81.

¹⁴⁶ Aşıkoğlu, *Almanya'da...*, 28-30.

din bilgisi dersini vermeyi düşünen eyaletler de bu durumun farkında olduklarından dolayı bu dersi “din dersi” değil de “İslam din bilgisi dersi” statüsünde kabul etmişlerdir.¹⁴⁷

Eyaletler bazında farklılıklar olsa da genel anlamda İslam din derslerinin verilmesinde yaşanan sıkıntılar Müslümanları farklı çözüm arayışlarına itmiştir. Müslüman çocuk ve gençler okulda istenilen dinî eğitimi alamadıklarından aileleri tarafından dernek bünyelerinde bulunan cami din derslerine yönlendirilmişlerdir. Bu dersler hafta sonları ve tatillerde verildiğinden din eğitimi adına yeterli olmadıkları gibi ailelerin farklı cemiyetler etrafında toplanmasından dolayı ayrışmalara da sebep olmuştur. Farklı tarikat ve cemaatlerin kurdukları cemiyetler Alman makamları karşısında birleşme ve hak arama adına durumu daha da zorlaştırmıştır. Türk işçilerinin dil, din ve entegrasyon gibi bir çok konuda sorunlarının devam etmesi, soruna çözüm bulacak ve toplumun büyük çoğunluğunun teveccühünü kazanacak çatı kuruluşlara ihtiyaç olduğunu göstermiştir.

3.4. ALMANYA'DAKİ BAŞLICA CAMİ ÇATI KURULUŞLARI

Almanya'ya iş göçü için gelen Türkler, öncelikle ibadet ihtiyaçlarını gidermek için girdikleri arayışta yıllarca siyaset ve dinî cemaatlerin etkisinde kalmışlardır. Ekonomik veya siyasi bir kaygı taşımadan sadece Almanya'da yaşayan vatandaşlarımızın dinî ihtiyaçlarını karşılama amacıyla kurulmuş olan DİTİB cemiyetinden önce ve sonra siyasi veya dinî sebeplerle birçok cemiyet kurulmuştur. DİTİB'in ve din görevlilerinin üstlendiği misyonu daha iyi anlayabilmek için Türkler tarafından Almanya'da kurulan diğer cami derneklerine göz atmakta fayda vardır. Almanya'da Türklere ait diğer cami derneklerini ve kuruluş amaçlarını şu şekilde açıklayabiliriz:

¹⁴⁷ Gudrun Sräga, “Almanya'da İslam Din Dersleri Konusundaki Tartışmalar”, *Türkiye ve Almanya'da İslam Din Dersi Tartışmaları*, Ed. Hasan Coşkun, Mehmet Zeki Aydın, Lars Peter Schmidt ve Helga Schwenk Ankara: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, 2000), 44.

3.4.1. İKMB/İslam Kültür Merkezleri Birliği/VIKZ (Verband der Islamischen Kulturzentren e.V)

Bu derneğin teşkilatlanmaya 1967 yılında (Türkische Union) Türk Birliği olarak başladığı bilinmektedir.¹⁴⁸ Çatı kuruluş olarak Köln’de 1973 yılında kurulan bu kuruluş, camiler ve Kur’an kursları şeklinde örgütlenmiştir. Dernek, ülke çapında yaklaşık 300 bağımsız cami ve eğitim derneğine sahiptir. Dernek çalışmalarının amacı ise, Almanya’daki Müslümanlara dinî, sosyal ve kültürel destek sağlamak olarak belirtilmiştir.¹⁴⁹ Türkiye’de “Süleymancılar” olarak bilinen ve Kur’an kursları örgütünün Avrupa şubesi olarak bilinen bu derneğin mensupları kendileri için kullanılan bu isimden rahatsız olduklarını belirtmektedirler.¹⁵⁰

3.4.2. IGMG/İslam Toplumı Milli Görüş (Islamische Gemeinschaft)

1976 yılında Avrupa Türk Birliği (Türkische Union Europas), olarak kurulan dernek, 1983 yılında "Avrupa İslam Birliği" olarak yeniden adlandırıldı ve aynı yıl radikal İslamcı "Hilafet Devleti" olarak adlandırılan Cemalettin Kaplan'ın grubundan ayrıldı.¹⁵¹ 1985 yılından itibaren 10 yıl boyunca AGMT (Avrupa Milli Görüş Teşkilatı) adıyla faaliyetlerine devam etmiştir. 1996 yılında yapılan toplantı ile organizasyonun yapısı değiştirilmiş ve adı da IGMG olmuştur.¹⁵² İslam Toplumı Millî Görüş (IGMG) kapsamlı bir şekilde dinî, sosyal ve kültürel hizmetler veren İslami bir cemaat olarak kendisini tanıtmaktadır. IGMG, 304’ü Almanya’da olmak üzere Avrupa genelinde toplam 518 cami ile faaliyet göstermektedir. Bu şubelere kadın, gençlik, öğrenci, eğitim, kültür ve spor dernekleri de eklenince bu sayı 2330’u bulmaktadır.¹⁵³

¹⁴⁸ Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 87.; Yaşar ise çalışmasında kuruluş yılı olarak 1967 yılını esas almıştır. Bk. Yaşar, *Die DITIB Zwischen...*, 60.

¹⁴⁹ VIKZ, *Organisation*, erişim tarihi: 15 Kasım 2017, <http://www.vikz.de/index.php/ueber-uns.html>

¹⁵⁰ Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 87-90; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği...*, 147-150.

¹⁵¹ Şen vd., *Euro-İslam...*, 17.

¹⁵² Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği...*, 242-244.

¹⁵³ IGMG, *Hakkımızda*, erişim tarihi: 14 Kasım 2017, <https://www.igmg.org/tr/hakkimizda/2/>

3.4.3. ADÜTDF/Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (Föderation der türkisch-demokratischen Idealistenvereine in Deutschland e.V)

Kuruluş ve amacını, Avrupa Türklerinin sorunlarına yardımcı olmak, üzerinde yaşadıkları ülke toplumlarının değerlerine saygılı ve yasaları çerçevesinde sosyal ve kültürel etkinlikler yaparak millî ve manevi değerlerin korunması, yaşatılması ve nesillere aktarılması olarak belirten dernek, 1978’de “Türk Federasyon” ismi ile Frankfurt’ta kurulmuştur. 2007 yılında yapılan genel kurulla ismini Almanya Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyon’u olarak değiştirmiştir.¹⁵⁴ Almanya’da ADÜTDF’ye atfedilen yaklaşık 150 dernek var. Bunlar ağırlıklı olarak Baden-Württemberg, Bavyera, Kuzey Ren-Vestfalya ve Hessen eyaletlerine dağılmış durumdadır.¹⁵⁵

3.4.4. ATİB/Avrupa Türk İslam Kültür Dernekleri Birliği (Union der Türkisc-İslamischen Kulturvereine in Europa en.V)

17 Ekim 1987 tarihinde, Federal Almanya’nın Nieder-Olm/Mainz şehrinde ADÜTDF’den ayrılarak kurulan ATİB kuruluş serüvenini şu şekilde belirtmektedir:

Göçün ilk yıllarından itibaren Avrupa’da yaşayan ve kendini Avrupa Türklerine hizmete adanmış teşkilatçı insanların ve derneklerin ortak kararıyla; partiler üstü, Avrupa’daki insanımızın gerçeklerine ve taşıdığı değerlere dayalı sivil bir teşkilat olarak, yola çıkmıştır.¹⁵⁶

Ülke çapında 120 den fazla cami ve dernekleri vardır.¹⁵⁷ Türk Milliyetçiliği ile İslam arasında bir sentez üzerinde yoğunlaşan ve bu sebeple İslam’a ADÜTDF’den daha fazla yer veren bir dernektir. ATİB tarafından işletilen camilerin imamları kısmen

¹⁵⁴Almanya Türk Federasyon, *Hakkımızda*, erişim tarihi: 14 Kasım 2017, <http://turkfederasyon.com/avrupa-turk-federasyonu/kurulusu>

¹⁵⁵ ADÜTDF, *Föderation der Türkisch-Demokratischen Idealistenvereine in Deutschland e. V.* (Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu), erişim tarihi: 14 Kasım 2017, <http://www.verfassungsschutz-bw.de/Lde/Startseite/Arbeitsfelder/ADUeTDF>

¹⁵⁶ ATİB, *Kuruluş*, erişim tarihi: 14 Kasım 2017, <http://www.atib.org/unterseite-1.html>

¹⁵⁷ Cami ve dernekler konusunda 120,123 ve 126 gibi farklı sayılar verilmiştir. Bk. ACADEMIC, *Deusch Wikipedia*, erişim tarihi: 15 Kasım 2017, <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/1435169> ; Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 107; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği...*, 52.

Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'nin (DİTİB) din görevlileri olup, maaşı kısmen Türk Devleti ve kısmen de örgüt tarafından ödenmektedir.¹⁵⁸

3.4.5. ATB/ Avrupa Türk Kültür Dernekleri Birliği (Türkischen Kulturvereine in Europa)

1994 yılında Frankfurt'ta ADÜTDF'den ayrılan, Muhsin Yazıcıoğlu taraftarı olarak bilinen bir grubun oluşturduğu Türk-İslam düşüncesine bağlı bir kuruluştur. Federal Almanya'da 21 dernekleri mevcuttur.¹⁵⁹ ATB kendi resmi sitesinde belirttiği gibi, Avrupa'da belirli bir fikir ve bakış açısına sahip kişilerin oluşturduğu bir çatı kuruluştur.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Şen vd., *Euro-İslam...*, 20.

¹⁵⁹ Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği...*, 153.

¹⁶⁰ Avrupa Türk Birliği, *ATB*, erişim tarihi: 16 Kasım 2017, <http://www.atb-europa.com/ATB>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE YORUMLAR

SPSS statistics 21 programı ile yapılan değerlendirmede din görevlilerinin bağımsız değişkenler açısından dağılımları sayı, yüzde ve kümülatif yüzde oranları tespit edilmiştir. Aynı alanda daha önce yapılan çalışmaların sonuçları da göz önünde bulunarak değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁶¹

4.1. ARAŞTIRMAYA KATILAN DİN GÖREVLİLERİNİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

4.1.1. Yaş Durumları

Tablo 4.1. Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaş düzeyleri

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
25-30	2	1,8	1,8
31-35	18	15,8	17,5
36-40	31	27,2	44,7
41-45	23	20,2	64,9
45 ve üzeri	40	35,1	100,0
Toplam	114	100,0	

Araştırmaya katılan din görevlilerinden 40 ve daha düşük yaş gurubunda olanların oranı yüzde 64,9, 41 yaş ve üstü olanların oran ise yüzde 35,1 olduğu görülmektedir.¹⁶² İlk yetişkinlik ve orta yetişkinlik dönemleri hakkında farklı anlayışlar bulunmaktadır.¹⁶³ Ancak biz Erikson'un "Psikososyal Gelişim Kuramı"na göre gelişim evrelerini esas alarak 20-40 yaşlarını ilk yetişkinlik, 41-65 orta yetişkinlik dönemi

¹⁶¹ Almanya'da 2013 yılında 13 eyalette yapılan Yurtdışında DİB yurtdışı görevi ile çalışan DİTİB din görevlilerinin sorunları çalışmasında yaş, cinsiyet, eğitim durumu, görevlendirilme süresi, meslekteki kıdemi konularında ortaya konan sonuçlar ile çalışmamızda ulaştığımız sonuçların benzerlik arz ettiği görülmektedir. Bk. Fatma Latifoğlu, "Yurt Dışında Görev Yapan Din Görevlilerinin Problemleri: Almanya Örneği", *PESA International Journal of Social Studies* 1, Issue. 2 (2015): 3-14.

¹⁶² 1989-1990 yılları arasında "Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlikleri" adlı doktora tez çalışmasında kendilerinden bilgi alınan din görevlilerinden % (75,6)'sının 31-40 yaş grubuna girdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç yaptığımız çalışmadaki verilerle büyük oranda örtüşmektedir. Bk. Tosun, *Din ve...*, s.42.; Avusturya'da yapılan bir çalışmada da 72 din görevlisinden (%82,3)'ünün 18-45 yaş arasındaki gruptan olduğu tespit edilmiştir. Bk. Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk ...*, 79, 244.

¹⁶³ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi...*, 56; Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 180.

olarak değerlendirdik.¹⁶⁴ Araştırmaya katılan din görevlilerinin çoğunluğunun ilk yetişkinlik döneminde olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.2. Cinsiyetleri

Tablo 4.2. Araştırmaya katılan din görevlilerinin cinsiyetleri

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Kadın	11	9,6	9,6
Erkek	103	90,4	100,0
Toplam	114	100,0	

Araştırmaya katılan din görevlilerinin yüzde 90,4'ünün erkek, yüzde 9,6'sının ise bayan olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzde, her iki şehirde görev yapan din görevlilerinin erkek, kadın kadro dağılımı ile de benzerlik arz etmektedir.¹⁶⁵ Erkek din görevlilerinin çok olması, hizmet verilen yerlerde ayrı bir kurum olarak Kur'an Kursu müessesesinin olmamasından kaynaklandığı gibi, görevlendirilen din görevlilerinin sadece imam-hatip olarak değil aynı zamanda Kur'an kursu öğreticiliği, vaizlik, dinî danışmanlık ve rehberlik gibi geniş bir görev tanımı ile hizmet etmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁶ Konu ile ilgili görüşlerini aldığımız DİTİB genel sekreteri de, bayanların sayısının az olmasını çalışma şartları, görev alanları ve çocuklarının eğitimi gibi nedenlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak son yıllarda bu sayının arttığını da vurgulamıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Demet Vural Yüzbaşı, "Türkiye'de Beliren Yetişkinlik: Yetişkinlik Kriterlerinin Ve Yetişkinlik Statülerinin İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 4-5.

¹⁶⁵ T.C. Karlsruhe Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlilerimiz*, erişim tarihi: 06 Mayıs 2016, <http://www.karlsruhedinatasesligi.com/ataşeliğimiz/din-görevlilerimiz/>; T.C.Stuttgart Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlisi ve Derneklerimiz*, erişim tarihi: 06 Mayıs 2016, http://www.stuttgartdinatasesligi.com/FileUpload/bs642623/File/din_gorevlisi__2016.pdf,

¹⁶⁶ DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.

¹⁶⁷ 1200 civarındaki din görevlilerinden yaklaşık 200'ü bayan. Bayan din görevlilerinin sayısı giderek artıyor. Bayan din görevlilerinin gelmesi kolay olmuyor. Yalnız gelemiyorlar. Ailesinin durumu, çocuklarının eğitimi sorun olabiliyor. DİTİB Genel Sekreteri 'Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.

4.1.3. Öğrenim Düzeyleri

Tablo 4.3. Araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim düzeyleri

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
İlahiyat Ön lisans	46	40,4	40,4
İlahiyat Fakültesi	48	42,1	82,5
Yüksek Lisans	20	17,5	100,0
Toplam	114	100,0	

Araştırmaya katılan din görevlilerinin yüzde 40,4'ünün İlahiyat ön lisans, yüzde 42,1'inin İlahiyat lisans, yüzde 17,5'inin ise yüksek lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Doktora seçeneğini ise işaretleyen olmamıştır. Bu sonuçlar, yurtdışında görev yapacak olan din görevlileri için aranan nitelikler açısından ve görev yapılan yerde dinî hizmet alanlarının yanında sosyal ve kültürel etkinliklerde görev alması gereken nitelikli, gerekli donanımlara sahip din görevlilerinin bulunması gerçeği ile de bağdaşmamaktadır.

DİB'in din görevlileri ile ilgili 2014 yılına ait verileri ile kıyasladığımızda, yurtdışında görevli din görevlilerinin lisans eğitimi başta olmak üzere eğitim seviyelerinin genele oranla açık bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir.¹⁶⁸ Din görevlilerinin yurt dışı görevi için en az ön lisans mezunu olmaları şartının bulunmasının da bu sonuca katkısının olduğunu göz ardı etmememiz gerekir.

4.1.4. Hafızlık Durumları

Tablo 4.4. Araştırmaya katılan din görevlilerinin hafızlık durumları

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Evet	40	35,1	35,1
Hayır	74	64,9	100,0
Toplam	114	100,0	

¹⁶⁸ DİB 2014 verilerine göre; y.lisans %14,9, Lisans %7,5, Ön lisans %53, İHL %22,2 geri kalan %2,3 ise Lise ve dengi okul, Ortaokul ve dengi okul, ilkokul şeklinde yer almıştır. Bk. DİB, *İstatistikler*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2016, <http://www.diyane.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>

Araştırmaya katılan din görevlilerinden yüzde 35,1'i hafız olduğunu, yüzde 64,9'u ise hafız olmadığını belirtmişlerdir. Din görevlilerinin cami içi ve cami dışında yapmış oldukları dinî vazifelerin çoğunda Kur'an okumak zorunda oldukları göz önünde bulundurulduğunda, hafız din görevlilerinin büyük bir avantaja sahip olduklarını söyleyebiliriz. Hafızlık, din görevlilerinin mesleklerinde kendilerini daha yetkin görmelerinde ve motive olmalarında önemli bir etkiye sahiptir. Hafız olan din görevlileri, vaaz ve sohbetlerinde ayetlerin birbirleri ile olan bağlantısını da göz önünde bulundurabilirler. Dolayısıyla hafız olmak, din görevlilerinin hitabet açısından muhataplarına daha doyurucu bilgi vermelerine, kıraat açısından ise daha rahat davranmalarına imkân sağlar.¹⁶⁹ Din görevlilerinin hafız olmalarının, hafızlık eğitimi alacak olanlar için de teşvik edici bir rolünün olduğu göz ardı edilemez.

Hafızlık, namaz kıldırırken veya çeşitli vesilelerle ezberden Kur'an okurken önemlidir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Kur'an öğrenmenin ilk basamağı olarak kabul edilen hafızlıktan sonra çıkılması gereken birçok basamak bulunmaktadır.¹⁷⁰ Aydın, hafızlık eğitiminin günümüzdeki şartları göz önünde bulundurulduğunda, hafızlık yapan öğreticilerin mutlaka pedagojik formasyona sahip İlahiyat Fakültesi mezunu olmaları kanaatini dile getirirken, DİB'in son yıllardaki çabalarına rağmen öğreticilik yapan hafızlardan İlahiyat ve dengi okul mezunlarının oranının çok düşük olduğunu da belirtmiştir.¹⁷¹

Araştırmamıza katılan din görevlilerinin yüzde 35,1'inin hafız olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, DİB bünyesinde görev yapan hafızların toplam oranın göre yurtdışında görev yapan din görevlilerinin oranının çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷²

¹⁶⁹ Yasemin Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslüman'ın Dinî Hayatındaki Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 77-79.

¹⁷⁰ M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 212.

¹⁷¹ Aydın, *Bir Din Eğitim Kurumu...*, 218.

¹⁷² Din görevlilerinin eğitim düzeyleri için tablo 14, hafızlık durumları için de tablo 15'e bakılabilir. DİB bünyesinde 2009 yılı itibariyle her ünvanda çalışan hafız oranının 14,443 olduğu ve bunlardan İlahiyat mezunu olanların oranının %9,6 altı olduğuna dair bk. Aydın, *Bir Din Eğitim Kurumu...*, 227-229.

4.1.5. Mesleki Kıdem Düzeyleri

Tablo 4.5. Araştırmaya katılan din görevlilerinin kıdem düzeyleri

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
1-5 yıl arası	5	4,4	4,4
6-10 yıl arası	14	12,3	16,7
11-15 yıl arası	28	24,6	41,2
16-20 yıl arası	17	14,9	56,1
21-25 yıl arası	12	10,5	66,7
26 yıl ve yukarısı	38	33,3	100,0
Toplam	114	100,0	

Araştırmaya katılan din görevlilerinden 1-5 yıl arasında kıdeme sahip olanların oranı yüzde 4,4, 6-10 yıl kıdeme sahip olanların oranı yüzde 12,3, 11-15 yıl kıdeme sahip olanların oranı ise yüzde 24,6'dır. Bu sonuçlara göre, din görevlilerinin kıdem ve yurtdışı görev tercihleri arasında doğru orantılı bir artışın olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin yurtdışı görevi için gerekli olan kıdem şartları¹⁷³ da göz önünde bulundurduğunda anlamlı olan bu artışın, 16-20 ve 21-25 yıl arası kıdeme sahip din görevlileri için gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

4.1.6. Almanya'da Görevli Olarak Çalıştıkları Yıl Durumları

Tablo 4.6. Araştırmaya katılan din görevlilerinin Almanya'da çalıştıkları yıl durumları

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
1 yıl	38	33,3	33,3
2 yıl	22	19,3	52,6
3 yıl	25	21,9	74,6
4 yıl	15	13,2	87,7
5 yıl	14	12,3	100,0
Toplam	114	100,0	

¹⁷³ Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı için "Başvurunun son günü itibariyle; lisansüstü diploması olanlar için 3 (üç) yıl, dört yıllık dinî yükseköğrenim mezunları için 4 (dört) yıl, iki yıllık dinî yüksek öğrenim mezunları için 6 (altı) yıl fiili olarak Başkanlık teşkilatında görev yapmış olmak." şartı aranmaktadır. Bk. DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı 2014*, erişim tarihi: 10 Mayıs 2016, <http://www2.diyenet.gov.tr/DisIlişkilerGenelMudurlugu/Documents/20141229/duyuru.pdf>

Araştırmaya katılan din görevlilerinden 1. yılını çalışanlar 2015 yılında yapılan yurtdışı din görevlisi sınavından sonra atanmışlardır. 2015 yılında ABD, Avrupa Ülkeleri, Avustralya, Japonya, Kanada, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Müslüman Topluluklarının buldukları ülkelere görevlendirilmek üzere 200 din görevlisi seçilmek üzere sınava tabi tutulmuştur.¹⁷⁴ Bu sayı 2016 yılı sonunda ise 267 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁵ Aynı ülkelere 2013 ve 2014 yıllarında sadece 100'er din görevlisi için sınav düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda, 1. yılını çalışan din görevlilerinin sayısındaki artışın anlamlı olduğu görülecektir.¹⁷⁶ Son yıllarda Almanya'da DİTİB camilerindeki artış din görevlisindeki artışı da beraberinde getirmektedir.¹⁷⁷ Almanya'da son yıllarda DİTİB dışında diğer cemiyetlerden de din görevlisi talebinin olması, görevli sayısının artışında önemli bir etkiye sahiptir.

4.1.7. Hizmet İçi Eğitim Durumları

Tablo 4.7. Araştırmaya katılan din görevlilerinin hizmet içi eğitime katılma durumları

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Evet	72	63,2	64,3
Hayır	40	35,1	100,0
Toplam	112	98,2	
Missing	System	2	1,8
Toplam	114	100,0	

¹⁷⁴DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı 2015*, erişim tarihi: 11 Mayıs 2016, <http://www2.diyenet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Documents/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu%20.pdf>

¹⁷⁵DİB Strateji Geliştirme Başkanlığı, *2016 Yılı Faaliyet Raporu*, erişim tarihi: 15 Ocak 2017, <http://www2.diyenet.gov.tr/StratejiGelistirme/Faaliyet/2016%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

¹⁷⁶DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınav Duyurusu 2013*, erişim tarihi: 11 Mayıs 2016, <http://www2.diyenet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/HaberDetay.aspx?rid=9&lst=DuyurularListesi>; DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınav Duyurusu 2014*, erişim tarihi: 11 Mayıs 2016, <http://www2.diyenet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Documents/Duyurular/duyuru20140328.pdf>

¹⁷⁷25 Ocak 1985 yılında resmen kurulmuş olan DİTİB, 2004 yılında 863 cami derneği, 2005'te 870 cami derneği, 2016 yılında 907 Cami ve dernekle Almanya'da en teşkilatlı cami İslam organizasyonu olarak hizmet vermektedir. Bk. Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 79.; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği...*, 139.; DİTİB, *Derneklerimiz*, erişim tarihi: 11 Mayıs 2016, <http://www.ditib.de/default.php?id=13&lang=en>

DİB, Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği'nin hazırlanma amacını şu şekilde ortaya koymuştur:

Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin günün şartlarına uygun olarak görevlerinin gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışlar kazanmalarını; etkinlik ve tutumluluk bilinci ile yetiştirilmelerini sağlamak ve üst görevlere hazırlanmaları için uygulanacak hizmet içi eğitimin hedeflerini, ilkelerini, planlama esaslarını ve değerlendirme usullerini, eğitim yerleri ile diğer hususları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.¹⁷⁸

Bu yönetmelikle, adaylık süresinde temel eğitimin, asli görev süresi içerisinde ise verimliliği artırma eğitiminin verileceği belirtilmiştir.¹⁷⁹ Yurtdışında görevlendirilecek DİB personeli için de bu seminerler, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hizmet İçi Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu amaçla 15 eğitim merkezi açılmış ve hizmete sunulmuştur.¹⁸⁰ Bu bağlamda yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinden geçerli bir mazereti olmayanların yabancı dil kursu ve uyum seminerlerine katılmaları zorunlu tutulmuştur.¹⁸¹ Araştırmaya katılan din görevlilerinin yüzde 63,2'si yut dışı görevi için hizmet içi seminer aldığını, yüzde 35,1'i ise seminer almadığını ifade etmiştir. Katılımcıların yüzde 1,8 ise bu soruyu cevaplamamıştır. 2009 yılında Nilüfer Eğitim Merkezinde üç haftalık bir mesleki ve kültürel seminer düzenlenmiş, yurtdışına gidecek

¹⁷⁸ 11/09/2012 tarihli ve 93 sayılı Bakan onayı ile yürürlüğe giren DİB Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği için bk. DİB İç Denetim Birimi Başkanlığı, *DİB Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği*, erişim tarihi: 20 Kasım 2017, http://www2.diyaret.gov.tr/IcDenetimBirimiBaskanligi/Documents/hizmet_ici_egitim.pdf

¹⁷⁹ Hizmet İçi Eğitimin Planlanması ve Uygulanması Hususunda ;“Hizmet içi eğitimler; adaylık süresi içinde temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve staj şeklinde, “DİB Aday Memurların Yetiştirilmelerine Dair Yönetmelik”; asli memurluk süresi içinde verimliliği artırma eğitimi (bilgi tazeleme eğitimi, değişikliklere intibak eğitimi) bu yönetmelik; üst görev kadrolarına hazırlama eğitimi ve üst kademe yöneticilerin yetiştirilmesi eğitimi ise “DİB Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği” ve bu yönetmelik hükümleri çerçevesinde yapılır.” Bk. DİB İç Denetim Birimi Başkanlığı, *DİB Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği*, erişim tarihi: 20 Kasım 2017, http://www2.diyaret.gov.tr/IcDenetimBirimiBaskanligi/Documents/hizmet_ici_egitim.pdf

¹⁸⁰ DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Eğitim Merkezleri*, erişim tarihi: 23 Kasım 2017, <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Egitim-Merkezleri.aspx>

¹⁸¹ Yurtdışında görev yapacak din görevlileri sınav duyurusu: “Söz konusu sınavı kazanarak öngörülen yabancı dil kurslarını ve seminerleri tamamlamış olup planlamaları yapılmış bulunan personel, geçerli olmayan mazeretler ileri sürerek planlanan göreve gitmekten imtina etmeleri halinde, haklarından feragat etmiş sayılacak daha sonra bu amaçla açılacak yurtdışı sınavlarına en az üç yıl süreyle katılmayacaklardır.” Bk. DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Uzun Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı 2017*, erişim tarihi: 21 Kasım 2017, <http://www2.diyaret.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/SiteAssets/Lists/DuyurularListesi/manset/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu.pdf>; 2018 yılında planlan kurs programına göre din görevlilerinin yoğunlaştırılmış olarak 2 aylık bir A1 seviyesinde Almanca dil kursu verilmesi, sonrasında ise iki haftalık uyum kursuna alınması planlanmıştır. “Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı” Ek-3'te gösterilmiştir.

din görevlilerine yurtdışı din hizmetleri hakkında bilgi verilmiştir.¹⁸² 2016 yılında Rıfat Börekçi Eğitim Merkezi'nde yapılan eğitim seminerine yurtdışında görev yapacak 170 din görevlisi katılmış ve seminer 12 gün sürmüştür.¹⁸³

4.2. ARAŞTIRMAYA KATILAN CEMAATİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

4.2.1. Yaş Durumları

Tablo 4.8. Araştırmaya katılan cemaatin yaşı

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
15-20	24	10,0	10,0
21-30	27	11,2	21,2
31-40	59	24,5	45,6
41-50	72	29,9	75,5
50 yaş ve üzeri	59	24,5	100,0
Toplam	241	100,0	

Araştırmaya katılan cemaatin yüzde 21,2'sinin 15-20 ve 21-30 yaş arası gençlerden oluştuğunu görülmektedir. En büyük çoğunluğu yüzde 54,3 ile ikinci kuşak diyebileceğimiz orta yaş cemaat oluşturmaktadır. 50 yaş üzeri ve çoğunluğu birinci kuşaktan oluşan cemaatin oranı ise yüzde 24,5 ile azalma göstermesine rağmen camiye devam açısından önemli bir çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Sevinç'in Hollanda'da cami eksenli din hizmetlerini ele aldığı alan çalışmasında da cemaatin yaş oranları benzerlikler göstermektedir.¹⁸⁴ Sağlam'ın Fransa'da bütün dinî cemiyetleri içeren araştırmasında ise 40 yaş altı katılımcıların sayısı yüzde 59,5 gibi yüksek bir orana sahipken 50 yaş ve üzeri katılımcıların oranı yüzde 22,2 ile araştırmamızdaki

¹⁸² Yurtdışına gidecek din görevlilerinin seminer programı ve içeriği için bk. Sağlam, *Batı Avrupa'da...*, 289-291.

¹⁸³ Yurtdışında görev yapacak din görevlileri için düzenlenen "Yurtdışı Göreve Hazırlayıcı Eğitim Semineri" hakkında bk. TRT Diyanet, Görmez, *Yurtdışında Görev Yapacak Din Görevlileriyle Bir Araya Geldi 2016*, erişim tarihi: 22 Kasım 2017, <http://www.diyamet.tv/gormez-yurtdisinda-gorev-yapacak-din-gorevlileriyle-bir-araya-geldi/>

¹⁸⁴ Hollanda da yapılan araştırmaya katılan Cemaatin %10'unu 30 yaşın altında olduğu, %63,7'sinin 31-50 yaş arası orta yaş bireylerden oluştuğu, %22,8'inin ise 51 yaş ve üzeri yaşlılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Bk. Sevinç, *Hollanda'da Cami Eksenli...*, 83.

sonuçlara yakın bir veri elde edilmiştir.¹⁸⁵ Din görevlileri yeterlik ölçeğini cevaplayan cemaatin yaş oranları aynı zamanda camiye gitme sıklığı ve cami ile cemaat arasındaki bağ konusunda da önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2. Doğum Yerleri

Tablo 4.9. Araştırmaya katılan cemaatin doğum yeri

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Türkiye	172	71,4	71,4
Almanya	66	27,4	98,8
Diğer	3	1,2	100,0
Toplam	241	100,0	

Doğum yeri Türkiye olanların oranının yüzde 71,4 ile büyük bir çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Almanya’da doğanların oranları ise yüzde 27,4 olarak tespit edilmiştir. Cemaatten doğum yeri olarak Türkiye ve Almanya dışında diğer seçeneğini işaretleyenlerin sayısı ise yüzde 1,2 ile cüzi bir çoğunluk oluşturmaktadır. Bu sonuçta, cemaatin önemli bir bölümünün birinci kuşaktan olmasının rolünün yanında aile birleşiminden dolayı sonradan Almanya’ya gelen aile bireyleri ve çeşitli sebeplerle sığınmacı olarak gelen kişilerin de etkisi bulunmaktadır. Sonuçları Türklerin göç ettikleri bir başka Avrupa ülkesi Hollanda ile karşılaştırdığımızda, Almanya’da doğanların oranının önemli bir şekilde arttığını görmekteyiz.¹⁸⁶ Sağlam’ın Fransa’da yaptığı araştırmada da Hollanda örneğine benzer bir sonuç elde edilmiştir.¹⁸⁷ Almanya’ya göçün üzerinden 50 yılın üzerinde bir zaman geçmesine rağmen doğum yeri değişkenini araştırmamızda bağımsız bir değişken olarak ele almamızın sebebi Almanya’da yaşayan Türklerin aidiyet hususunda farklı görüşlere sahip olmalarıdır.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 55-56.

¹⁸⁶ Hollanda’da araştırmaya katılan cemaatin %89,4’ünün doğum yerinin Türkiye , %8,7’sinin Hollanda, %1’inin ise diğer ülkeler olduğu tespit edilmiştir. Bk. Sevinç, *Hollanda’da Cami Eksenli...*, 85.

¹⁸⁷ Fransa’da yapılan araştırmada katılımcılar doğum yeri olarak , %13,9 Fransa, %85,4 Türkiye ve %0,7 diğer şikkını işaretlemiştir. Bk. Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 56.

¹⁸⁸ Yaşar, yaptığı araştırmada Almanya’daki Türk göçmenlerin bazılarının, Türkiye’yi ve Almanya’yı eşit aidiyet yeri olarak tanımladıklarını, bazılarının kendilerini “bir ayağı Almanya’da bir ayağı Türkiye’de” olarak tanımladıklarını, bazılarının ise kendilerini Almanya’ya ait olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Bk. Yaşar, *Die DITIB Zwischen...*, 200.

4.2.3. Cinsiyetleri

Tablo 4.10. Araştırmaya katılan cemaatin cinsiyeti

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Kadın	48	19,9	19,9
Erkek	193	80,1	100,0
Toplam	241	100,0	

Araştırmaya katılan cemaatin yüzde 19,9'u kadın, yüzde 80,1'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Bu oran Avrupa'da yapılan benzer araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir.¹⁸⁹ Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da yapılan camilerde de kadınlara ait bölümler oluşturulmasına rağmen vakit ve cuma namazlarına katılımın çok az olduğu Ramazan'da ise katılımın yoğun olduğu görülmektedir. Yavuzer, cami hizmetlerini sosyolojik olarak ele aldığı araştırmasında bu durumun sebebi olarak, teamül gereği camilerin daha çok erkekler tarafından kullanılması ve camiye devam edenlerin erkeklerden oluşması gibi toplumdaki geleneksel anlayışa işaret etmektedir.¹⁹⁰ Almanya'daki camilerin sadece namaz için değil aynı zamanda sosyal ve kültürel etkinliklerin yapıldığı merkezler olarak görev yaptıklarını göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'deki camilerden farklı bir cemaat profiline sahip olduğu görülecektir. DİTİB'in "Federal Kadın Birliği" ile 15 "Eyalet/Bölge Birliği" ve 850 dernek kadın temsilcisine sahip olduğu göz önüne alındığında Almanya'da cami ve cemiyet içerisinde kadınların varlığı ve etkinliğinin artmakta olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹¹ Ayrıca DİTİB'in tüzüğünde cemiyetlerin yönetiminde başkan veya başkan yardımcılarında birisinin bayan olması zorunluluğu getirilmiştir. Bunun yanı sıra gençlik kolunun bir komisyon tarafından idare edilmesi ve komisyonun iki üyesinin genç kızlardan oluşması şartı getirilmiştir. Bunlara ilaveten tüzük gereği cemiyet,

¹⁸⁹ Sevinç'in Hollanda'da yaptığı araştırmada bu oran %17 kadın, %83 erkek olarak çıkmıştır. Bk. Sevinç, *Hollanda'da Cami Eksenli...*, 84; bk. Sağlam'ın Fransa'da yaptığı araştırmada ise kadınların oranı %32,4, erkeklerin oranı ise %67,6 olarak çıkmıştır. Elde edilen bu veriler, Hollanda'da yapılan araştırma ve bizim araştırmamıza oranla kadın cemaatin oranının en yüksek olduğu sonuçtur. Bk. İsmail Sağlam, "Fransa'daki Türklerin Din Görevlilerini Mesleki Yeterlik Açısından Değerlendirmeleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy.1 (2010): 57.

¹⁹⁰ Hasan Yavuzer, "Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sy. 18 (Eylül 2008): 184-185.

¹⁹¹ DİTİB, *Ditib Federal Kadın Birliği*, erişim tarihi: 23 Ocak 2018, <http://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=12&lang=en>

toplum ve aile içerisinde kadının yeri ve önemini temsilen kadın kolları birimi de oluşturulmaktadır.¹⁹² Dolayısıyla kadınların namaz veya diğer etkinlikler için camiye gitme oranlarının Türkiye'ye kıyasla daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

4.2.4. Medeni Durumları

Tablo 4.11. Araştırmaya katılan cemaatin medeni durumu

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Evli	183	75,9	75,9
Bekar	48	19,9	95,9
Boşanmış	10	4,1	100,0
Toplam	241	100,0	

Araştırmaya katılan cemaatin yüzde 75,9'unun evli, yüzde 19,9'unun bekâr, yüzde 4,1'inin ise boşanmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evli olanların oranının çok olması camiye devam eden cemaatin çoğunluğunun orta ve yaşlı kişiler olması ile örtüşmektedir. Sağlam'ın Fransa'da yaptığı araştırmada evli cemaatin oranı daha yüksek çıkarken bekâr olanların oranlarında ise araştırmamıza oranla bir düşüş görülmektedir. Boşanmış ve dul olanların oranı beraber alındığında elde edilen oranın araştırmamızla örtüştüğü görülmektedir.¹⁹³ Evli ve bekâr katılımcılardan elde edilen sonuçlarda, her iki araştırmada kullanılan yaş kategorilerinin etkisi olmakla birlikte boşanmış olanların oranına bir etkisinin olma ihtimali oldukça düşüktür. Almanya'da yaşayan Türklerin dinî hayatına dair sosyolojik bir çalışma yapan Altıntaş'ın elde ettiği verilerde de anketlere katılanların medeni durumları göz önünde bulundurulduğunda, bekâr olanların oranı düşük olmakla beraber evli ve bekâr olanların oranı ile elde ettiğimiz sonuçların örtüştüğü görülmektedir.¹⁹⁴

¹⁹² DİTİB Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V., *Ditib Dernekler Tüzüğü*, 13,15,16. Maddeler, erişim tarihi: 23 Ocak 2018, (<http://www.ditib-kirn.de/tuezuek.html>)

¹⁹³ Sağlam'ın araştırmasında elde ettiği verilere göre katılımcıların %89,4'ü evli, %6,3'ü bekâr, boşanmış ve dul olanların oranı ise ayrı verilmekle birlikte toplamda %4,3 olarak tespit edilmiştir. Bk. Sağlam, *Batı Avrupa'da...*, 63.

¹⁹⁴ Altıntaş'ın elde ettiği verilerde ankete katılanların %72,8'inin evli, %24,94'ünün bekâr, %2,24'ünün ise dul olduğu tespit edilmiştir. Bk. Altıntaş, *Dış-Göç...*, 176.

4.2.5. Eğitim Düzeyleri

Tablo 4.12. Araştırmaya katılan cemaatin eğitim düzeyi

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
İlkokul Mezunu	38	15,8	15,8
Ortaokul-Lise Mezunu	81	33,6	49,4
Meslek Lisesi Mezunu	76	31,5	80,9
Ön lisans Mezunu	23	9,5	90,5
Üniversite Mezunu	15	6,2	96,7
Yüksek Lisans Mezunu	6	2,5	99,2
Doktora Mezunu	2	,8	100,0
Toplam	241	100,0	

Araştırmaya katılan cemaatin yüzde 15,8'i ilkokul, yüzde 33,6'sı ortaokul-lise mezunu, yüzde 31,5'i meslek lisesi mezunu, yüzde 9,5'i ön lisans mezunu, yüzde 6,2'si lisans mezunu, yüzde 2,5'i yüksek lisans mezunu ve yüzde 0,8'i ise doktora mezunudur. Katılımcıların yüzde 80,9'u gibi çok büyük bir kısmının meslek lisesi ve daha düşük bir eğitim görmüş olmaları sadece birinci kuşak göçmenlerle izah edilemez. Bu oran aynı zamanda Türklerin eğitim ve öğretim konusunda oldukça düşük bir seviyede olduklarını da göstermektedir. Günümüzde göçmen Türk nüfusu, genç bir kuşağa sahip olmakla beraber eğitimde istenilen seviyeyi yakalayamamıştır. Bu sonuçta dil bilmemenin etkisinin yanında ailelerinin eğitim düzeyi ve çocuklarıyla ilgilenmemeleri de etkili olmaktadır. Eğitim ve ailede başlayan toplumsallaşma deneyimi çocukların okul başarılarını da etkilemekte ve Türk gençlerinden çoğu, okul ve iş hayatında şanssız olduklarına inanmaktadırlar.¹⁹⁵ “Almanya ve göç 50. Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu”nda Türklerin, Alman eğitim sisteminde başarısız oldukları vurgulanmış ve en iyi liseler olan Gymnasium’lara gitme oranları göz önünde bulundurulduğunda, Almanlara kıyasla Türk öğrencilerin oranının çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak, Türklerin başarısızlıklarının okul sonrasında da devam ettiği ve iş bulma şanslarının Almanlara oranla 2 ya da 3 kat daha zor olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Başkurt, *Almanya’da Yaşayan...*, 89-90.

¹⁹⁶ Ali Sak, “Alman Eğitim Sisteminde Fırsat Eşitliği ve Çok Kültürlülük”, *Almanya ve Göç 50. Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu* (1-2 Kasım 2011 Berlin): 216.

“Göçmen Türk veliler için veli akademisi ve bu bağlamda eğitim malzemeleri geliştirilmesi projesi” çerçevesinde 2013-2014 yılları arasında yapılan bir araştırma, göçün 53. yılında Türklerin eğitim problemlerinin azalmakla beraber devam ettiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonucuna göre, her eyalette olduğu gibi Baden-Württemberg Eyaleti’nde de önemli sorun, eğitim sisteminde devam eden başarısızlık olarak tespit edilmiştir. Almanlar ve diğer göçmen gruplarla kıyaslandığında Türk gençlerin daha zor çıraklık yeri bulduğu ve çalıştıkları meslek gruplarının çoğunun çalışma saatleri veya ücretlerinden dolayı Alman gençler tarafından tercih edilmeyen meslekler olduğu görülmektedir. Testlerde anaokulundaki göçmen Türk çocuklarının Türkçe ve Almanca dil gelişimlerinin yaşlılarına göre geri olduğu görülmektedir. Dilin yanında çocukların motorik gelişimlerinde de problemler tespit edilmiştir. Dolayısıyla okul öncesindeki olumsuzlukların okul hayatında da öğrencilerin zorlanmasına ve öğrenme istek ve arzularının kırılmasına sebep olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁷ Alman öğrencilere kıyasla Alman olmayanlardan, ortaokul (Realschule) diploması alan ve liseyi bitirip yüksek öğrenime hak kazananların sayısı oldukça düşüktür. PISA araştırmaları sonucunda da örgün ve meslek eğitiminde Alman olmayanlar için fırsat eşitliğinin sağlanamadığı tespit edilmiştir.¹⁹⁸

4.2.6. Meslek Durumları

Tablo 4.13. Araştırmaya katılan cemaatin meslek durumları

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Müteşebbis	13	5,4	5,4
Emekli	23	9,5	14,9
Teknik Eleman	43	17,8	32,8
İşçi	96	39,8	72,6
İşsiz	9	3,7	76,3
Diğer	57	23,7	100,0
Toplam	241	100,0	

¹⁹⁷ Havva Engin, *Heidelberg Veli Akademisi Veli El Kitabı* (Heidelberg: Heidelberg Zentrum für Migrationsforschung und Transkulturelle Pädagogik-Hei-Mat, Reihe Heidelberger Schriften zur Migrationsforschung und Transkulturalität, Nr. 1. 2014), 36-37.

¹⁹⁸ Keskin, *Türklerin Gölgesinde...*, 91-94.

Araştırmaya katılan cemaatin yüzde 5,4'ü müteşebbis, yüzde 9,5'i emekli, yüzde 17,8'i teknik eleman, yüzde 39,8'i işçi, yüzde 3,7'si işsiz, yüzde 23,7'si ise diğer şikkını işaretlemişlerdir.¹⁹⁹ Sağlam'ın Fransa'da yaptığı araştırmada işçi ve işsizlerin oranı ile elde ettiğimiz veriler birbirine yakınken, müteşebbis oranı yüksek çıkmıştır. Teknik eleman oranı yüksek çıkarken emekli ve diğer şikkı işaretleyenlerin oranı ise araştırmamızdan düşük çıkmıştır. Ev hanımı tercihinin yüzde 22,6 gibi yüksek olmasının diğer şikkı işaretleyenlerin oranında düşüşe sebep olduğunu düşünüyoruz. Buna mukabil diğer şikkının oranının yüzde 23,7 olmasında, yaptığımız araştırmada ev hanımı ve öğrenci tercihinin olmaması etkili olmuştur.²⁰⁰

4.2.7. Camiye Gitme Sıklıkları

Tablo 4.14. Araştırmaya katılan cemaatin camiye gitme sıklıkları

	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
5 Vakit Namazı Camide Kılarım	14	5,8	5,8
Ara Sıra Giderim	140	58,1	63,9
Cuma ve Bayram Namazlarında Giderim	74	30,7	94,6
Vakit Olmadığından Gidemiyorum	13	5,4	100,0
Toplam	241	100,0	

Cemaatin 5 vakit namazı camide kılma oranı yüzde 5,8 iken, ara sıra camiye gidenlerin oranı yüzde 58,1, cuma ve bayram namazlarına gidenlerin oranı yüzde 30,7, vakit olmadığından camiye gidemeyenlerin oranı ise yüzde 5,4 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun (yüzde 58,1), ara sıra camiye gittiğini belirtmiş olması önemli bir veridir. Çünkü çalışanların 5 vakit namazı camide kılmaları mümkün olmazken, camilerin birbirlerine uzaklıklarının bölgelere göre 20-25 km uzaklıkta olması vakit namazlarında cemaatin camiye gitmesini zorlaştırmaktadır. Vakit namazlarında cemaatin çoğunluğunu emekliler veya çalışmayanlar oluşturmaktadır. Emeklilerin çoğunluğunu oluşturan yaşlıların yatsı ve sabah namazlarına gelmesi daha

¹⁹⁹ Katılımcıların durumları ile ilgili tablo Sağlam'ın çalışmasından bu çalışma için uyarlanarak alınmıştır. Bk. Sağlam, *Batı Avrupa'da...*, 60

²⁰⁰ Sağlam'ın yaptığı araştırmada katılımcıların; %15,4'ü müteşebbis, %44,1'i işçi, %3,8'i emekli, %22,6'sı ev hanımı, %3,5'i öğrenci, %4,3'ü teknik eleman, %4,1'i işsiz, %2,3'ü diğer şikkı işaretlemişlerdir. Bk. Sağlam, *Batı Avrupa'da...*, 60.

zor olduğundan birçok camide sabah ve yatsı namazlarında cemaat bulunmamaktadır. Vakit namazlarında cemaatin yoğun olduğu zamanlar tatiller olurken, en fazla yoğunluk ramazan ayında, cuma ve bayramlarda birlikte kılınan namazlarda yaşanmaktadır.

4.3. DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİKLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

4.3.1. Din Görevlileri Yeterlik Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular

Aşağıda DGYÖ'de yer alan ifadelerin puan ortalaması çoktan aza doğru sıralanmıştır.

Tablo 4.15. DGYÖ puan ortalaması

		Frekans	Ortalama	Algı Düzeyi
1	Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme	114	4,37	Tam Yeterli
2	Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme	114	4,26	Tam Yeterli
3	Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme	114	4,25	Tam Yeterli
4	İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme	114	4,20	Oldukça Yeterli
5	Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme	114	4,19	Oldukça Yeterli
6	Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma	114	4,12	Oldukça Yeterli
7	İnanç-İbadet-Ahlak ilişkisini açıklayabilme	114	4,11	Oldukça Yeterli
8	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.	114	4,11	Oldukça Yeterli
9	İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme	114	4,10	Oldukça Yeterli
10	Yetişkinlerin Eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme	114	4,08	Oldukça Yeterli
11	Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma	114	4,06	Oldukça Yeterli
12	Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilme	114	4,04	Oldukça Yeterli
13	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme.	114	4,04	Oldukça Yeterli
14	Öğretimin içeriğini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme	114	4,03	Oldukça Yeterli
15	Vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme	114	4,00	Oldukça Yeterli
16	Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme	114	3,98	Oldukça Yeterli
17	Kur'an öğretim yöntemlerini (Küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupla öğretim) bilme ve uygulama	114	3,96	Oldukça Yeterli

Tablo 4.15. DGYÖ puan ortalaması (Devam)

18	Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme	114	3,91	Oldukça Yeterli
19	Dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme	114	3,91	Oldukça Yeterli
20	Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	114	3,87	Oldukça Yeterli
21	Öğretimde zamanı iyi kullanma	114	3,86	Oldukça Yeterli
22	İtikadi ve fıkhi mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme	114	3,85	Oldukça Yeterli
23	Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme	114	3,82	Oldukça Yeterli
24	Yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri bilme	114	3,79	Oldukça Yeterli
25	Öğrenme ürün ve çabalarını destekleme	114	3,77	Oldukça Yeterli
26	Aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb) konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	114	3,73	Oldukça Yeterli
27	Mesleğiyle ilgili güncel gelişmeleri ve yayınları takip edebilme	114	3,71	Oldukça Yeterli
28	Öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak	114	3,71	Oldukça Yeterli
29	Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme	114	3,70	Oldukça Yeterli
30	Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme	114	3,64	Oldukça Yeterli
31	Din bilimleri ile diğer bilimler arasında ilişki kurabilme	114	3,60	Oldukça Yeterli
32	Ulaşılan sonuçlara göre öğretim etkinliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması	114	3,59	Oldukça Yeterli
33	Öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildiriminin yapılması	114	3,54	Oldukça Yeterli
34	Ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma	114	3,50	Oldukça Yeterli
35	Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme	114	3,44	Oldukça Yeterli
36	Öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma	114	3,42	Oldukça Yeterli
37	Kişisel ve mesleki gelişimime katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma	114	3,33	Orta Düzeyde Yeterli
38	Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma	114	3,31	Orta Düzeyde Yeterli
39	Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme	114	3,25	Orta Düzeyde Yeterli
40	Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma	114	3,24	Orta Düzeyde Yeterli
41	Almanca'yı bilme ve etkili biçimde kullanabilme	114	1,59	Yetersiz
ORTALAMA		114	3,78	Oldukça Yeterli

Tablo 4.15’te görüldüğü gibi DGYÖ puan ortalaması 3,78’dir. Bu sonuç, araştırmaya katılan din görevlilerinin kendilerini “oldukça yeterli” gördükleri anlamına gelmektedir. Din görevlilerin yeterlik maddelerine ait algılarına ilişkin bulgular, ölçekten elde ettiğimiz bulgular ile birlikte değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede, din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz nitel veriler ve yeterlik ölçeğinde sorduğumuz “Yurtdışında mesleğini icra ederken karşılaştıkları problemler” açık uçlu sorusuna verdikleri cevaplardan da faydalanacağız.

4.3.1.1. Nikâh, Nişan, Hatim, Açılış vb. Törenlerde Yapılacak Duaları Usulüne Uygun Yapabilme

Din görevlilerinin namaz, hutbe ve vaaz gibi cami içerisinde yapmaları gereken dinî ritüeller yanında cami dışında yerine getirdikleri nikâh, hatim, cenaze töreni gibi dinî vazifelerle, nişan, mevlit, açılış gibi örf ve adet olarak yapmaları beklenen görevleri vardır. Cami dışı din hizmetlerini dört ayrı kategoride ele alabiliriz;

- Sosyal-kültürel din hizmetleri: hatim duası, mevlit merasimi ve işyerlerinde yapılan dinî sohbetler.
- Mutlu anlarda yapılan din hizmetleri: Nişan, nikâh, isim koyma vb. hizmetler.
- Kederli anlarda yapılan din hizmetleri: Hasta ziyareti ve taziyede bulunma gibi hizmetler.
- Dinî telkin ağırlıklı psikolojik yardım hizmetleri: Bunalımda olan kişilere veya içki-kumar gibi kötü alışkanlıkları olan kişilere yapılan dinî yardımlar.²⁰¹

Cami dışı din hizmetleri ile beş vakit namaz, cuma, bayram namazları ve hutbeleri gibi camide yapılması gereken ibadetler dışındaki dinî hizmetleri kastediyoruz. Cenaze, nikâh, sünnet gibi dinî ibadetler yanında mevlit, nişan, açılış törenlerinde yapılan örf ve adetler de halk arasında dinî birer vecibe olarak yerini almıştır. Dinî duygu ve düşüncelerin canlı tutulması, halk arasında dinî yaşayışın şekillenmesi, gelişmesi yönüyle bid’at ve hurafelerden arındırılmış örf ve adetlerin önemi büyüktür.²⁰² Din görevlilerinin bu tür merasimleri birer fırsat bilerek insanlara iman, ibadet ve ahlak esaslarını hatırlatmaları cami dışı din hizmetlerinde önemli bir

²⁰¹ Cami dışı din hizmetleri ile ilgili vazifeler ile ilgili olarak bk. Ahmet Onay, “Cami Eksenli Din Hizmetleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, sy. 4 (2006): 162-163.

²⁰² Buyrukçu, *Din Görevlisinin...*, 176-178.

fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin cami dışında nişan, nikâh, hatim, açılış, taziye, hasta ziyareti, dinî-psikolojik destek gibi geniş bir alanda dinî hizmet alanlarına sahip olmalarından dolayı bu husustaki yeterlikleri de önem arz etmektedir. Din görevlilerine konu ile ilgili olarak yönelttiğimiz soruda daha çok örf ve adet olarak yapılan dinî merasimlerde duaları usulüne uygun yapma gibi din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerinin sınırlı bir alanı ile ilgili yeterlik algılarını ölçmeye çalıştık. Ölçekten elde ettiğimiz sonuç yurtdışında görev yapan din görevlilerinin söz konusu alanda kendilerini oldukça yeterli gördüklerini göstermektedir. Bu çerçevede Tablo 4.16’da araştırmaya katılan din görevlilerinin nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme yeterliğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.16. Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	13	11,4
Oldukça yeterliyim	36	31,6
Tam yeterliyim	62	54,4
Toplam	114	100,0

Tablo 4.16’da görüldüğü gibi din görevlilerinden kendilerini “oldukça yeterli veya tam yeterli” görenlerin oranı (yüzde 86) oldukça yüksektir. Söz konusu yeterlikte kendilerini “yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı (yüzde 2,7) oldukça düşüktür. “Orta derecede yeterliyim” diyen din görevlilerinin oranı ise yüzde 11,4 olarak tespit edilmiştir. Genel olarak bu maddenin yüksek bir yeterlik puanına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu ifade, araştırmaya katılan din görevlilerinin yeterlik ölçeği ortalamasının ($\bar{x}=3,78$) üzerinde yer alan ve ölçeğin en yüksek ortalamasına sahip yeterlik ifadesidir . Araştırmaya katılan din görevlilerinin bu yeterlik maddesine ait ortalaması da ($\bar{x}=4,37$) genel ortalamanın üzerinde yer almaktadır. Bu sonuç, din görevlilerinin sözü edilen konuda kendilerini “tam yeterli” gördüklerini göstermektedir. Buyrukçu, Ankara, Antalya ve Erzurum illerinde din görevlileri ve cemaatle yaptığı çalışmada din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerinin önemi konusunda çoğunlukla

olumlu düşüncelere sahip olduklarını belirtmekle birlikte yeterlik konusunda kendilerini yeterli görenlerin yanında yetersiz görenlerin de olduğunu tespit etmiştir.²⁰³

Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin, saydığımız cami dışı hizmetlerinde Türkiye’de görev yapanlar üzerinde yapılan araştırmaya göre kendilerini daha yeterli görmelerinde, görev yaptıkları yerdeki cemaatin dinî bilgi ve kültür seviyesinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Araştırma evrenimizdeki veli ve öğrencilerin çoğunluğunun örgün eğitimde İslam din dersi almaları mümkün değildir. Camilerde verilen dinî bilgiler ve Kur’an dersleri ise hafta sonlarında ve isteğe bağlı olarak verilmektedir. Bu durumun, cemaatin dinî bilgi ve kültür açısından istenilen seviyede olmamasında etkili olduğu söylenebilir. Türkiye’de yaygın ve örgün eğitim içerisinde yeterince din eğitimi imkânı olan cemaatin din görevlilerden beklentileri de doğal olarak daha fazladır. Sosyal çevrenin farklılığı ve hassasiyeti de cami dışı dinî hizmetlerin Türkiye’deki faaliyetler kadar çeşitli olmasını etkilemektedir. Dolayısıyla sınırlı imkân ve çevre şartları göz önünde bulundurulduğunda en az ön lisans eğitimi almış din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerinde zorlanmadığını söyleyebiliriz.

4.3.1.2. Türkçeyi Doğru ve Etkili Biçimde Kullanabilme

Araştırmaya katılan din görevlilerinin DGYÖ’den elde edilen genel ortalamanın ($\bar{x}=3,78$) üzerinde yer alan ve en yüksek değere sahip yeterlik ifadelerinden ikincisidir. Bu yeterlik ifadesinden elde edilen ($\bar{x}=4,26$) yüksek ortalama bize araştırmaya katılan din görevlilerin sözü edilen konuda kendilerini “tam yeterli” olarak gördüklerini ifade etmektedir. Söz konusu madde konusunda din görevlilerinin yeterlik algılarına ilişkin bulgular Tablo 4.17’de yer almaktadır.

Tablo 4.17. Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	3	2,6
Orta derecede yeterliyim	12	10,5
Oldukça yeterliyim	51	44,7
Tam yeterliyim	48	42,1
Toplam	114	100,0

²⁰³ Buyrukçu, *Din Görevlisinin...*, 178-184.

Bu konuda kendisini “oldukça yeterli” görenlerin yüzdesi 44,7, “tam yeterli” görenlerin yüzdesi ise 42,1 gibi yüksek bir oranla karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görenlerin ortalaması yüzde 86,8 ile büyük bir orana denk gelmektedir. Ayrıca “yetersizim” tercihinde bulunan hiçbir din görevlisinin de bulunmaması, din görevlilerinin bu konuda kendilerini yeterli gördüklerini göstermektedir.

Yurtdışında görev yapan din görevlileri, Türkçe ve Türk kültürü açısından oldukça yetersiz bir durumda olan bir nesil ile muhatap olmaktadır. Özellikle göçle Almanya’ya gelen ilk nesilden sonra Almanya’da yetişen ikinci, üçüncü hatta yeni yetişen dördüncü nesil, Türkçe ve Türk kültürü açısından oldukça yetersiz bir durumdadır. Din görevlilerinin eğitimleri ve meslekleri gereği Türkçeyi doğru ve etkili kullanmaları beklenen bir durumdur. Ancak din görevlilerinin, Türkçe dil ve kültür açısından çok zayıf olan ve Türkçe, Almanca arası bir dil kullanan bir nesille iletişim konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirttikten sonra, Türkçeyi etkili bir şekilde kullandıklarını belirtmeleri beklenen bir durum değildir. Din görevlileri görev mahallerinde karşılaştıkları sorunlarla ilgili sorduğumuz açık uçlu soruya verdikleri cevaplarda konu ile ilgili bazı görüşleri şöyledir:

“Zaman zaman dil kullanımında anlama ve anlatma sıkıntısı yaşıyorum. İnsanlara ulaşma konusunda sıkıntı yaşıyorum.”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Öğrenciler Türkçe dilinden hoşlanmıyor, 15-20 yıl sonra gelecek din görevlileri ihtiyaca cevap veremeyecek çünkü çocuklarımız tamamen Almanlaşacak” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız 15-20 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“...çocuklardaki yetersiz Türkçeden kaynaklanan iletişimsizlik,” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

“Öğrenciler Türkçeyi tam bilmediklerinden dolayı anlatılan dersi anlamıyorlar, bu sebepten verimli ders yapamıyorum.” (Bayan, İlahiyat ön lisans mezunu, 21-25 yıl arası kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere, din görevlileri Türkçe dilini etkili bir şekilde kullanma sıkıntısı yaşamaktadır. Din görevlilerinden çoğunun öğrenciler ile Türkçe dil konusunda anlaşamadığı görülmektedir. Bir din görevlisi ise öğrencilerin

Türkçeden hoşlanmadığını belirterek sorunun başka bir boyutuna işaret etmektedir. Yaptığımız gözlemlerden de elde ettiğimiz bilgiler çerçevesinde Türk çocuklarının içinde yaşadığı topluma uyum ve birlikte yaşama kültürü konusunda tamamen arada kalmış bir görünüm oluşturduğunu söyleyebiliriz. Kimlik ve aidiyet problemi yaşayan çocukların Türkçe konusunda da sıkıntı yaşayacağı muhakkaktır. Din görevlilerinin, DGYÖ’de Türkçeyi doğru ve etkili kullanma konusunda kendilerini oldukça yeterli gördüklerini belirtmelerine rağmen, yetişkin ve öğrencilerle dil konusunda anlaşamamaları ve problem yaşamaları ayrıca araştırmaya değer bir konudur.

4.3.1.3. Hz. Peygamberin Hayatını Ana Hatları ile Açıklayabilme

Araştırmaya katılan din görevlilerinin DGYÖ ortalamasına ($\bar{x}=3,78$) oranla ($\bar{x}=4,25$) yüksek bir yeterlik düzeyine sahip oldukları diğer bir yeterlik ifadesi de “Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme”dir. Söz konusu yeterlik ifadesinin ortalaması, din görevlilerinin kendilerini “tam yeterli” gördükleri son yeterlik ifadesi olması açısından da önemli bir algı ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tosun, Almanya’da din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili yaptığı çalışmada cemaatin en çok vaaz edilmesini istediği konular arasında ikinci sırayı Hz. Peygamberin hayatı, sahabenin hayatından örnekler ve İslam Tarihi konularının geldiğini tespit etmiştir.²⁰⁴ Cemaatin en fazla ilgi gösterdiği konular arasında yer alan Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile anlatma konusunda kendilerini “tam yeterli” görmeleri din görevlilerinin siyer konusunda donanımlı oldukları anlamına gelmektedir.

Aşağıda Tablo 4.18’de din görevlilerinin, Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme konusundaki algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.18. Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	14	12,3
Oldukça yeterliyim	51	44,7
Tam yeterliyim	47	41,2
Toplam	114	100,0

²⁰⁴ Tosun, *Din ve...*, 81.

Tablo 4.18’de görüldüğü gibi, din görevlilerinin yüzde 85,9’u, Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme konusunda kendilerini “oldukça yeterli veya tam yeterli” olarak görmektedir. Söz konusu yeterlik konusunda kendilerini “ biraz yeterli veya orta dereceli yeterli” hissedenlerin oranı sadece yüzde 14,1’dir. Din görevlilerinin yüzde 44,7’sinin ise kendilerini “ oldukça yeterli” görmesi de din görevlilerinin bu konuda kendilerini yüksek oranda yeterli gördüklerini göstermektedir.

4.3.1.4. İslam İnanç, İbadet ve Ahlakının Temel Esas ve İlkelerini Açıklayabilme

Din görevlilerinin, meslekleri ile ilgili temel dinî bilgileri bilmeleri kadar muhataplarına aktarmaları da önemlidir. Özellikle dinî bilgi seviyesi oldukça düşük olan bir nesle dinin özünü oluşturan itikat, ibadet ve ahlak gibi önemli hususlarda doyurucu ev anlaşılır bir açıklama yapmanın hem anlatan hem de muhatap açısından üzerinde durulması gereken yönleri vardır. Din görevlilerinin bu konudaki yeterlik algılarını ortaya koyabilmek için DGYÖ’de yer alan soruya verilen cevaplarla ilgili veriler şöyledir:

Araştırmaya katılan din görevlilerin DGYÖ genel ortalaması ($\bar{x}=3,78$) üzerinde bir yeterlik düzeyine sahip oldukları dördüncü yeterlik ifadesi ise “İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme”dir. Din görevlileri, genel ortalamanın üzerinde ($\bar{x}=4,20$) bir yeterlik düzeyiyle söz konusu yeterlik ifadesi konusunda kendilerini “oldukça yeterli” gördüklerini belirtmişlerdir. Din görevlilerinin, söz konusu yeterlik ifadesi konusundaki algılarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 4.19’da yer almaktadır.

Tablo 4.19. İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	14	12,3
Oldukça yeterliyim	57	50,0
Tam yeterliyim	41	36,0
Toplam	114	100,0

Tablo 4.19’da elde ettiğimiz bilgilere göre din görevlilerinin yüzde 86’sı kendilerini “İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme”

konusunda “oldukça veya tam yeterli” görürken, kendilerini “biraz veya orta derecede yeterli” görenlerin oranı yüzde 14,1 olarak tespit edilmiştir. Kendilerini yetersiz gören hiçbir din görevlisinin olmaması da göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen konuda din görevlilerinin kendilerini yeterli gördükleri anlaşılmaktadır.

4.3.1.5. Önemli Gün ve Gecelerde Program Düzenleyebilme

Söz konusu yeterlikle ilgili Kandil geceleri, Ramazan ve Kurban Bayramları, Cuma ve Aşure günü gibi gün ve gecelerde din görevlilerinin camilerde mevlid, Ku'an ve dinî sohbetler şeklinde yaptıkları programlar, cemaatin yoğun ilgi gösterdiği programlardandır. “Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme”, araştırmaya katılan din görevlilerinin yeterlik ölçeği genel ortalamasının ($\bar{x}=3,78$) üzerinde bir yeterlik düzeyine sahip oldukları beşinci sıradaki yeterlik ifadesidir. Söz konusu yeterlik ifadesi ($\bar{x}=4,19$) ortalaması ile din görevlilerinin “oldukça yeterli” oldukları algısına sahip olduklarını göstermektedir. Araştırmaya katılan din görevlilerinin söz konusu yeterlikle ilgili algılarına ilişkin verilere aşağıdaki Tablo 4.20’de yer verilmiştir.

Tablo 4.20. Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	5	4,4
Orta derecede yeterliyim	10	8,8
Oldukça yeterliyim	53	46,5
Tam yeterliyim	45	39,5
Toplam	114	100,0

Tablo 4.20’de de görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 86’sı kendilerini “önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme” konusunda “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Bu orana “orta derecede yeterli” görenleri de eklediğimizde din görevlilerinin (yüzde 94,8) çoğunluğunun bahsi geçen yeterlik konusunda kendilerini yeterli gördüğü anlaşılmaktadır.

Din görevlilerinin, önemli gün ve gecelerde program düzenleme açısından kendilerini yeterli görmelerini cemaatin beklentileri açısından da değerlendirmekte

fayda vardır. Bu sonuçları, cemaatin görüşlerini de ele aldıktan sonra değerlendirdiğimizde daha sağlıklı sonuçlar elde edebiliriz.

4.3.1.6. Sahip Olduğu Bilgi, Beceri, Görgü ve Aile Hayatı ile Çevresine Örnek Olma

Din görevlileri, görevlerinin gereği olarak cemaati ve öğrencileri üzerinde bir liderlik, örneklik pozisyonunda bulunurlar. Din görevlileri toplumda bilgi ve beceri sahibi, insanları ikna edebilen kişiler olarak karşılık görmektedir. Din görevlilerinin bu konularını din eğitimini verebilmek için kullanmaları toplumun da beklentileri ile örtüşmektedir.²⁰⁵ Köylü, din görevlisinin başkalarına örnek olabileceği İslami hayat ve yaşayışın iki temel esasa dayandığını belirtmiştir. Bu esaslardan birincisi güzel ahlak ikincisi ise söz ve davranış uyumudur. Bu iki temel esasın din görevlisinin yaşayışında olmasının en güzel tebliğ ve irşada, olmamasının da halkın dinden uzaklaşması ve din görevlilerinden nefrete sebep olacağını vurgulamıştır.²⁰⁶ Tetik ise, din görevlilerinin sağlam kişilikleri ile sözlü iletişim kadar sözsüz iletişim yoluyla da cemaatinin üzerinde derin izler bırakabileceklerini belirtmiştir.²⁰⁷

Dolayısıyla içinde buldukları topluma yön veren insanlar olarak din görevlilerinin, gerek kendileri gerekse aileleri ile çevrelerine örneklik teşkil edip etmediklerinin sorgulanması gerekmektedir. Bu amaçla din görevlilerine yönelttiğimiz soru ile ilgili veriler aşağıda yer almaktadır.

Bu yeterlik maddesi, ($\bar{x}=4,12$) ortalama puanı ile DGYÖ ortalamasına ($\bar{x}=3,78$) göre din görevlilerinin kendilerini “oldukça yeterli” olarak gördükleri bir yeterlik ifadesidir. Söz konusu yeterlik ifadesi ile ilgili din görevlilerinin yeterlik algılarına ilişkin verilere aşağıda Tablo 4.21’de yer verilmiştir.

²⁰⁵ Şaban Karasakal, “Lider Olarak Din Görevlilerimiz”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2, sy. 4 (2014): 52.

²⁰⁶ Mustafa Köylü, “Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1990): 139.

²⁰⁷ Hayati Tetik, “Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri-Cemaat İletişiminin Önemi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 34, sy. 2 (1998): 105-106.

Tablo 4.21. Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Orta derecede yeterliyim	19	16,7
Oldukça yeterliyim	58	50,9
Tam yeterliyim	36	31,6
Toplam	114	100,0

Tablo 4.21’de görüldüğü üzere “sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma” konusunda din görevlilerinin yüzde 92,5’i kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmüşlerdir.

4.3.1.7. İnanç-İbadet-Ahlak İlişkisini Açıklayabilme

Yaygın din eğitimi ve öğretimi veren din görevlilerinin öncelikli olarak iyi bir alan bilgisine sahip olması gerekir. Bu bilgilerin başında Kur’an okuma becerisinin yanında temel ilmiyal bilgilerini oluşturan inanç-ibadet ve ahlak bilgisi gelmektedir.²⁰⁸ Din görevlilerinin, farklı seviyelerde temel dinî bilgilere sahip olan değişik yaşlardaki muhataplarına temel dinî bilgileri ve bu bilgilerin birbirleriyle olan bağlantıları kuracak şekilde anlatması önemlidir. Yurtdışında çalışan din görevlilerinin bu konuda sahip oldukları bilgi ve beceriyi alanda görev yapanların bakış açılarıyla ele almakta fayda görüyoruz. Din görevlilerinin, inanç-ibadet-ahlak ilişkisini açıklayabilme konusundaki yeterlik algıları ile ilgili bulgular aşağıda Tablo 4.22’de yer almaktadır.

Tablo 4.22. İnanç-ibadet-ahlak ilişkisini açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	17	14,9
Oldukça yeterliyim	62	54,4
Tam yeterliyim	33	28,9
Toplam	114	100,0

Tablo 4.22’de görüldüğü üzere, “inanç-ibadet-ahlak ilişkisini açıklayabilme” konusunda kendilerini “oldukça veya tama yeterli” gören din görevlilerinin oranı yüzde 83,3’tür. Söz konusu yeterlik konusunda kendilerini “biraz veya orta derecede yeterli”

²⁰⁸ Ferhat Koca, “Din Görevlisi ve Cemaat İlişkisi”, *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 214 (2008): 17.

görenlerin sayısı yüzde 16,7 iken kendilerini yetersiz gören hiçbir din görevlisinin olmadığı görülmektedir.

4.3.1.8. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Özelliklerini Tespit Edebilme

Öğretici olarak din görevlilerinin muhataplarının bilişsel, duyuşsal, dinî-ahlaki gelişim özelliklerini, ilgi, ihtiyaç, yetenek ve beklentilerini bilmeleri gerekmektedir.²⁰⁹ Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin, Kur'an ve dinî bilgi öğretimindeki hedef kitesinin çok geniş olması da muhatabı tanımayı güçleştirmektedir. Nitekim DİB, Kur'an Kursu öğreticilerinin en az Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninin formasyonuna sahip olmasını öngörerek yeterlikler belirlemiştir.²¹⁰ Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin, en önemli görev alanlarından biri olan Kur'an ve dinî bilgi öğretimi hususunda çocuk, genç ve yetişkinlerin özelliklerini bilmeleri, yapacakları eğitimi planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında kolaylık sağlayacaktır.

Tablo 4.23'te, din görevlilerinin "Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme" konusundaki yeterlik algılarına ait bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.23. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	20	17,5
Oldukça yeterliyim	56	49,1
Tam yeterliyim	36	31,6
Toplam	114	100,0

Tablo 4.23'te görüldüğü üzere, sözü edilen konuda din görevlilerinin yüzde 80,7'si kendilerini "oldukça veya tam yeterli" görürken kendilerini orta dereceye yeterli görenlerin oranı yüzde 17,5 olarak tespit edilmiştir. Yetersiz şikkını işaretleyen hiçbir katılımcının olmaması, din görevlilerinin kendilerini sözü edilen konuda büyük ölçüde

²⁰⁹ Korkmaz, *Kur'an Kursu...*, 112.

²¹⁰ Aydın, *Bir Din Eğitim Kurumu...*, 243.

yeterli gördüklerini göstermektedir. Geniş bir kitleye hitap eden din görevlileri, muhataplarını tanıma hususunda kendilerini büyük ölçüde yeterli görseler de yaptığımız görüşmeler, onların bu husustaki yeterliklerinin sorgulanmaya değer olduğunu göstermektedir. Din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde; “Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde öğrencileri tanımak için hangi yolu izliyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar bu görüşümüzü destekler niteliktedir:

Aileleri ziyaret etmeye çalışıyorum ama şartlardan dolayı evleri ziyaret etmek çok zor. Gözlem formu veya diğer formları doldurmuyoruz. Çocukları derste gözlemliyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Birebir konuşuyorum. İsteklerine göre hareket ediyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Öğrenciler kendiliğinden kendilerini gösteriyor. Birkaç derse gelen öğrencinin bilgi seviyesini, yaramaz olup olmadığını anlıyorum. Çocuklar zaten iki günde dengini buluyor. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yılda en az bir defa veli toplantısı yapıyorum. Onun dışında derste tanımaya çalışıyorum. Öğrencilerin bilgi seviyesi, kapasitesinin bilinip sınıflandırılması önemli ancak bunu yapacak ne ortamımız var ne de öğrencileri gruplara bölme şansımız var. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere din görevlilerinin bir kısmı öğrencileri tanıma yeterlikleri hususunda daha çok bilişsel boyut, dinî ve ahlaki gelişim boyutuna vurgu yapmaktadır. Öğrencilerin duygusal gelişimi, ilgi ve ihtiyaçlarına değinilmemektedir. Din görevlilerinden bir kısmı ise öğrencileri tanımak için velileri ile görüşmeler yaparak ya da velileri tanıyarak öğrencileri tanımaya çalıştığını belirtmiştir:

“Aileleri ile görüşüyorum.” (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Velilerle birebir görüşüyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Aileleri tanıyorum. Aileyi tanıyınca çocukları da tanıyorum.” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Bazı din görevlileri ise, öğrencileri tanımak için velilerle görüşmelerin yanında öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını tespit etmeye, birebir görüşmeye çalıştığını belirtmektedir. Bazıları da öğrencilerin öğretmenleri ve arkadaşları ile görüşerek ders dışında gözlemlene yoluyla tanımaya çalıştığını belirtmiştir.

Öğrencilerin bütün bilgilerini okul bilgileri dâhil not tutuyorum. Öğrencilerimin hepsinin evine ailemle birlikte ev ziyareti yapmaya çalışıyorum, bütün ailelere ulaşmak zor olsa da bunun çok faydasını gördüm. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Ailesi ile irtibata geçerek, ev ziyareti veya telefon görüşmesi yaparak ya da birebir çocuklarla konuşma ve görüşmelerle tanımaya çalışıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Oynadıkları oyunlar, hobileri, yapmayı sevdikleri etkinlikler çocuklar hakkında bilgi veriyor. Velilerle görüşmeler sırasında da çocuklar hakkında epeyce bilgi ediniyorum. Kahvaltı, sabah namazı buluşmaları gibi ailelerle yapılan etkinlikler sırasında ve teneffüslerde öğrencileri gözlemliyorum. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Öncelikle öğrencinin hangi okula gittiğini, okuldaki başarısını, öğretmenlerle ve arkadaşlarıyla iletişimini hem ailesine hem de kendisine sormak yoluyla tanımaya çalışıyorum. Bunun haricinde ders dışındaki etkinliklerle (oyun, gezi, el işleri vb.) gözlemlene fırsatı oluşturuyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere din görevlilerinin bir kısmı öğrencilerin zihinsel, duygusal, ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tespit etmek için öğrencilerin kendileri, arkadaşları, velileri ile görüşmeler yapmanın yanında gözlemlerde bulunduğunu belirtmektedir. Ancak büyük çoğunluk öğrencinin bilişsel boyutuna yönelik yüzeysel olarak tanımaya çalışmaktadır. Din görevlilerinden elde ettiğimiz bu verilerin cemaatin beklentileri ile örtüşüp örtüşmediğini görmek için, cemaatten elde ettiğimiz verilerle karşılaştıracaktır.

4.3.1.9. İlkelerine Uygun Hutbe ve Vaaz Sunabilme

Yaygın din eğitimi faaliyetlerinde önemli bir konuma sahip olan camilerde din görevlilerinin, hitap ettikleri kitlelerin çokluğundan dolayı en geniş din hizmeti hutbe ve vaazlardır. Yurtdışında örgün eğitimde yeterince din eğitimi alamayan insanlar için hutbe ve vaazlar, dinî eğitim ve öğretim açısından önemli olduğu kadar kimlik bilincinin gelişmesi ve korunmasında da önemli bir role sahiptir. Avrupa’da insanların çalışma şartları ve camilerin birbirine uzak olmasından dolayı cuma hutbeleri genellikle kısa tutulurken, yetişkin eğitiminde önemli bir yere sahip olan vaazlar cuma günleri dışında da verilmektedir. Cemaatin fazla olduğu hafta sonları, Ramazan ayı, kandiller ve tatil günlerinde birçok camide vaazlar verilmektedir. Türkiye’de iken din hizmetlerinin farklı alanlarında çalışan din görevlilerinin yaptıkları vaazların hazırlanış, sunuş ve amaca ulaşım ulaşılmadığı değerlendirilmeye değer bir konudur. Tosun’un yaptığı araştırma sonuçlarına göre vaazlara cemaatin ilgisinin yaşla orantılı olarak yükseldiği belirlenmiştir. Bunda yaş etkeninin yanında çalışma veya çalışmamanın da etkili olduğu görüşü vurgulanmıştır. Araştırmada din görevlilerinin vaaz konularında muhataplarının seviyelerine dikkat ettikleri, cemaatin problemleri ve ihtiyaçlarına gerekli önemi verdikleri vurgulanırken, diğer taraftan dil yetersizliği ve cemaatle yeterince kaynaşamamaktan dolayı cemaatin problemlerini ve ihtiyaçlarını tespit etme ve yorumlamada güçlük çektikleri sonucuna varılmıştır.²¹¹

Araştırmaya katılanlardan çok azının vaiz veya müftü olması vaaz tecrübesi açısından önem taşımaktadır. Alanda yapılan diğer araştırmalarda ortaya çıkan sonuca göre, yurtdışında görev yapanlardan Türkiye’de iken vaiz ve müftü olanların oranı araştırmamıza göre oldukça yüksektir. Bu durum vaiz ve müftülerden yurtdışı görevini tercih edenlerin sayısında yıllara göre azalma olduğunu göstermektedir.²¹² Bayanlara yönelik vaaz ve sohbetlerde ise yıllara göre artış olsa da bu faaliyetler, istenen nicelik ve nitelikte değildir. Bölgede görev yapan bayan din görevlisi az olduğundan, mevcut bayan din görevlileri kendi bölgelerinde farklı 6-7 caminin bayan cemaatine de iki haftada bir sohbetler yapmaktadırlar. Bazı camilerde ise bu görevi erkek din

²¹¹Tosun, *Din ve...*, 61-71.

²¹²Almanya’da 1988-1990 yıllarında yurtdışında görev yapan din görevlileri hakkında yapılan araştırmada çalışanların %26,7 vaizlik, %36,7’sinin ise daha önce müftülük yaptığı anlaşılmaktadır. Bk. Tosun, *Din ve...*, 44.; Sevinç’in 2010 yılında Hollanda da yaptığı araştırmada ise araştırmaya katılan din görevlilerinin %30,2’sinin vaiz olduğu tespit edilmiştir. Bk. Sevinç, *Hollanda’da Cami Eksenli...*, 103.

görevlilerinin eşleri yapmaktadır. Vaaz ve sohbet görevini üstlenen din görevlilerinin sayıları kadar nitelikleri de önemlidir. Mevcut din görevlilerinin vaaz hazırlarken kaynak, içerik, sunum ve muhatapları dikkate alarak vaaz vermeleri için gerekli olan yeterliklere sahip olup olmadıklarını kendilerine sorduk. Din görevlilerinin “ilkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme” yeterlikleri ile ilgili bulgular aşağıda Tablo 4.24’te yer almaktadır.

Tablo 4.24. İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	14	12,3
Oldukça yeterliyim	65	57,0
Tam yeterliyim	32	28,1
Toplam	114	100,0

Tablo 4.24’te görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 85,1’i söz konusu yeterlik alanında kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Kendilerini orta derecede yeterli görenlerin oranı ise yüzde 12,3 seviyesindedir. Din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz veriler ise şöyledir:

Türkiye’deki görevim vaizlik olmasından dolayı vaaz hazırlama noktasında herhangi bir materyal sıkıntısı yaşamıyorum. İnternette aldığım vaazlara eklemeler yaparak kullanıyorum. (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Vaazlarımda Kur’an mealleri, Riyazus-Salihin, Kürsüden Vaazlar kitaplarından faydalanıyorum. Namaz kılanların sayısı çok düşük olduğundan daha çok namaz ve ibadet konuları üzerinde duruyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Genelde buradaki ihtiyaçları göz önünde bulundurarak hazırlıyorum. Tasavvufi eserlerden faydalanıyorum. İlk iki yıldan sonra anlaşılmadığımı anlayıp daha dikkatli anlatmaya başladım. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere din görevlileri vaaz hazırlama ve sunumunda temel dinî kaynakları kullanma konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. İki yıl boyunca temel dinî kaynakların dışındaki kaynakları esas alarak vaaz edip anlaşılmadığını belirten din görevlisinin, sorunu sadece anlatım yönteminde

bulması da din görevlilerinin vaaz hazırlama ve muhatabı tanıma konusunda sıkıntı yaşadığını göstermektedir.

“Hadislerle İslam ve 52 Vaaz kitaplarını kullanıyorum.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Ben surelerin tefsirini anlattığım için önemli konu ve günler varsa onları anlatıyorum. Tefsir kitaplarına az bakıyorum. Fakat DİB’in Mürşit adlı CD’den yararlanıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Hadis kitapları ve interneti kullanıyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Genellikle DİB’in yazılı kaynaklarını tercih ediyorum. DİB tarafından basılan Hadislerle İslam, Kuran Yolu eserlerinin yanında internetten de faydalanıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Günümüzdeki başvuru araçlarının başında internet geliyor.” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde ise din görevlilerinin bir kısmının kaynak olarak hadis, tefsir veya DİB yayınlarından faydalandığını, çoğunluğunun ise internetten faydalandığını görmekteyiz. Bu sonuçtan, din görevlilerinin vaaz hazırlarken daha çok hazır ve kolay erişilebilir kaynakları tercih ettiğini görüyoruz. Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin çoğunluğunun vaiz veya müftü olmamasından dolayı vaaz hazırlama ve sunma hususunda ortak yönlerin az olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda cemaatin, din görevlilerini değerlendirecek bir konumda olmamalarından dolayı, din görevlilerinin görüşleri ile yetiniyoruz. Cemaatin bu konudaki görüşleri için, din görevlilerinin vaaz ve sohbet konuları ile ilgili diğer yeterli ifadelerine bakmakta yarar vardır.

4.3.1.10. Yetişkinlerin Eğitim ve Öğretimine İlişkin Temel İlke ve Kavramları, Yaygın Din Eğitimi Uygulamalarında Kullanabilme

Günümüzde cami cemaatinin büyük bir çoğunluğunu yetişkinler oluşturmaktadır. Yetişkinleri tanımadan, onların öğrenme yetenekleri ve özelliklerini

bilmeden yapılacak bir din eğitiminin başarıya ulaşması mümkün değildir.²¹³ Bir din eğitimcisi olarak din görevlileri, yetişkinlerin eğitim öğretim açısından temel özelliklerini bilmeli, öğretim için kullanacağı metotları seçmeli ve ona göre eğitim öğretimi planlamalıdır.²¹⁴

Din görevlilerinin “yetişkinlerin eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 4.25’te yer almaktadır.

Tablo 4.25. Yetişkinlerin eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	5	4,4
Orta derecede yeterliyim	35	30,7
Oldukça yeterliyim	53	46,5
Tam yeterliyim	21	18,4
Toplam	114	100,0

Tablo 4.25.’ten anlaşılacağı üzere, din görevlilerinin yüzde 64,9’u kendilerini söz konusu yeterlik hususunda “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Kendilerini orta derecede görenlerin oranı ise yüzde 30,7 ile oldukça yüksek bir orana sahiptir. Söz konusu alanda kendisini yetersiz gören hiçbir din görevlisi olmamıştır. Din görevlilerinin; hutbe, vaaz ve sohbetlerin yanında yetişkinlere yönelik öğretim faaliyetlerinin başında Kur’an ve dinî bilgi öğretimi gelmektedir. Biz de din görevlilerinin söz konusu öğretim faaliyetlerinde yetişkinlere yönelik eğitim öğretimin özelliklerini dikkate alıp almadıkları ile ilgili görüşlerini aldık. Bu konuda din görevlilerine doğrudan bir soru sormak yerine dolaylı olarak aşağıdaki soruyu sorduk.

“Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde hangi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?” sorununun din görevlilerinin verdikleri cevaplar şunlardır:

“Arapça harflerin mahreçleri ile dersi dinleme konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Devam konusunda sıkıntı yaşıyorum.” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

²¹³ Yılmaz, “Cami Eksenli Din Eğitimi”, *Din Eğitimi El Kitabı...*, 32.

²¹⁴ Eğitim ve öğretim açısından yetişkinlerin özellikleri, kullanılacak metot ve planlama hususunda bk. Köylü, *Yetişkinlik Dönemi ...*, 185-238.

“Yöntem konusunda sıkıntı yaşıyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Devamsızlık. Zamanın az olması. Yetişkinlerin daha önce öğrendiklerini unutmaları, yanlış öğrenmelerin düzeltilmesi sorunu. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Devamsızlık ve ders çalışmalarında sıkıntı yaşıyorum. Dersler haftada bir defa yapıldığından evde çalışmıyorlar.” (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Konu ile ilgili görüş belirten din görevlilerinin üçünün İlahiyat ön lisans veya lisans tamamlama yoluyla lisans mezunu olması dikkat çekicidir. Bu konuda lisans mezunlarının daha az sorun yaşadığı söylenebilir. Ancak yüksek lisans mezunu bayan bir din görevlisinin de yetişkinlerin eğitim ve öğretim açısından farklılıklarını sorun olarak yazması, onun da yetişkin eğitimi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Diğer din görevlilerinin de yaşadıkları sorunlara baktığımızda din görevlilerinin, yetişkinlerin öğretim özellikleri ve kullanılacak yöntemler konularında sıkıntılar yaşadıkları anlaşılmaktadır.²¹⁵

4.3.1.11. Belli Başlı Türkçe Meal, Tefsir, Hadis, İtikat, İbadet, Siyer ve İslam Tarihi ile İlgili Kaynaklardan Yararlanma

Din görevlilerinin cami içi ve cami dışı vaaz ve sohbetlerinde temel dinî kaynaklardan yararlanmaları temel, özel ve eğitim-öğretim yeterlikleri açısından önemlidir. Farklı yaş ve seviyeye sahip muhataplarına cami içi ve dışında çok geniş bir alanda hitap eden din görevlilerinin mesleki açıdan donanımlı olmaları gerekmektedir. Din görevlilerinin sahip oldukları dinî bilgi ve birikimleri yanında temel dinî kaynaklarından yararlanarak dinî bilgi ve kültürünü arttırması çok kültürlü bir ortamda daha da önem kazanmaktadır.

²¹⁵ Yetişkinlerin sorumluluklarından dolayı derslere belirli zaman diliminde gelmeleri güçtür. Yaşlıların bireysel şartları ve sağlık durumlarından dolayı öğrenmeye ve motivasyona engel olan güçlükleri vardır. Yetişkinlerde yaşlanmayla birlikte tecrübe artmakla birlikte hafıza ve ezberlemede düşüşler yaşanabilmektedir. Yaşlılar genel olarak gençlere göre daha yavaş algıladıkları için bunun için kullanılacak yöntemlerin de iyi seçilmesi gerekiyor. Bk. Köylü, *Yetişkinlik Dönemi...*, 185-225.

Din görevlilerinin “belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma” konularındaki yeterlik algıları ile ilgili bulgulara aşağıda Tablo 4.26’da yer verilmiştir.

Tablo 4.26. Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	3	2,6
Orta derecede yeterliyim	21	18,4
Oldukça yeterliyim	56	49,1
Tam yeterliyim	34	29,8
Toplam	114	100,0

Tablo 4.26’den anlaşılacağı üzere din görevlileri, yüzde 78,9 oranında bahsi geçen konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Söz konusu yeterlik konusunda kendilerini yetersiz gören hiçbir din görevlisi bulunmazken, kendilerini “orta derecede yeterli” görenlerin oranı yüzde 18,4 olarak görülmektedir. Biraz yeterli olduklarını belirtenler ise yüzde 2,6 ile oldukça düşük bir oranla karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta din görevlilerinin görüşleri ise şöyledir:

Mesleki olarak kendimi geliştirebilecek tefsir, meal, hadis kitaplarını okumaya ihtiyacım olduğunu düşünüyorum ama buradaki cemaatin dinî bilgi seviyesi düşük olduğundan ve öğrenmeye de gayretleri olmadığından çok fazla okuma ihtiyacı hissetmiyorum. Çay ocağında fazla durmamam sorun oluyor. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“İnsanları bilgilendirme konusunda sıkıntı yaşıyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Ayrıca burada görev yapmak her alanda bilgi sahibi olmayı gerektiriyor. Çünkü hem çocuk ve genç eğitime devam ederken hem de hanımlar ve ailelerin gelişimine katkı sağlamak zorundasınız. Bu sebeple kişide bitmeyen bir okuma ve öğrenme arzusunun olması gerekiyor. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıdaki görüşleri söyleyenlerden İlahiyat ön lisans mezunu erkeklerin, cemaate dinî bilgi aktarımında sorun yaşadıkları görülmektedir. Mevcut bilgilerinin kendisine yettiğini belirten din görevlisinin, kendisini yenileme ihtiyacı hissetmemesine

rağmen, cemaat tarafından dinî bilgi ve sohbet açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilecek ortamlardan uzak durmasından dolayı eleştirilmesi de bu durumu desteklemektedir. Dinî bilgi aktarımında sıkıntı yaşayan din görevlisi, bu sıkıntısının formasyon eksikliğinden mi yoksa bilgi eksikliğinden mi kaynaklandığı belirtmemiştir. Bayan İlahiyat mezunu din görevlisinin ise muhataplarının özelliklerinin farklılığından dolayı okumaya ve öğrenmeye ihtiyacının devam ettiğini belirtmesi, mesleği için gerekli kaynaklara başvurduğu anlamına gelmektedir. Din görevlileri, bahsi geçen hususta kendilerini yeterli olarak görmüşlerdir. Durumun daha iyi analiz edilebilmesi için cemaatin bu konudaki algılarına bakmakta fayda vardır.

4.3.1.12. Kur'an-ı Kerim'den Namazda Okuduğu Sure ve Ayetlerin Anlamlarını Bilme

Din görevlilerinin “Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgulara aşağıdaki Tablo 4.27'de yer verilmiştir.

Tablo 4.27. Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	6	5,3
Orta derecede yeterliyim	23	20,2
Oldukça yeterliyim	41	36,0
Tam yeterliyim	43	37,7
Toplam	114	100,0

Tablo 4.27'de görüldüğü üzere din görevlilerinin 2/3'ünden fazlası (yüzde 37,7) bahsi geçen konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Kendilerini “orta derecede yeterli” olarak görenleri de bu orana dâhil ettiğimizde, din görevlilerinin sözü edilen konuda yüksek (yüzde 93,9) bir yeterlik düzeyine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Din görevlilerinin temel yeterlikleri arasında yer alan, ezbere okuduğu ayetlerin anlamlarını bilme konusunda din görevlilerine görüşmede ayrıca bir soru sormadık. Ancak cemaate bu konuda, din görevlilerinin namazda okudukları sure ve ayetlerin anlamlarını açıklayabilme şeklinde bir soru sorarak konu ile ilgili görüşlerini almaya

çalıştık. Dolayısıyla cemaatin bu konudaki algılarına ilişkin veriler ile din görevlilerinden elde ettiğimiz verileri karşılaştırma imkânını elde etmiş olduk. Cemaat ile ilgili veriler bölümünde bu konuya değinilecektir.

4.3.1.13. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İlgi ve İhtiyaçlarını Tespit Edebilme

Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde öğreticilerin sahip olmaları gereken önemli özelliklerden biri de cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarını bilmedir. Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını iyi bilen bir öğretici, öğretim programını duruma uyarlayabilecektir. Kendilerine hitap eden bir eğitim programı ise katılımcıların daha aktif olmalarını sağlayabilir.²¹⁶ Din görevlilerinin bahsi geçen konu ile ilgili yeterlik algılarına ait bulgulara aşağıda Tablo 4.28'de yer verilmiştir.

Tablo 4.28. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	4	3,5
Orta derecede yeterliyim	19	16,7
Oldukça yeterliyim	60	52,6
Tam yeterliyim	31	27,2
Toplam	114	100,0

Tablo 4.28'de görüleceği üzere, bahsi geçen konuda din görevlileri yüzde 79,8 gibi yüksek bir oranda kendilerini “oldukça veya tam” yeterli görmektedir. Söz konusu yeterlik alanında kendilerini yetersiz gören din görevlisi olmazken, “biraz veya orta derecede yeterli” olduklarını ifade edenlerin oranı ise yüzde 20,2'dir. Din görevlilerine konu ile ilgili olarak sorduğumuz; “Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen ve yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduruyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

Çocukların seviyeleri farklı olduğundan her öğrenciyi ayrı dinliyorum. Öğrencilerin hepsine ders anlatmak çok zor. Çocukların kelime dağarcıkları çok az olduğundan birçok şeyi bilmiyorlar. Ailelerinden dolayı çocuklar

²¹⁶ Korkmaz, *Kur'an Kursu...*, 118.

dinî alana çok lakaytlar. Çocuk ailede din konusunda ikilem yaşıyor. Dil problemi yaşanıyor. Büyükler bazen çocuklara müdahale ediyor. Çocuklar normal değil, hiperaktif. Çocuklardan çoğu sakinleştirici ilaç kullanıyor. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

En çok sıkıntı çocuklarda çünkü ailelerinin isteği ile geliyorlar. İhtiyaçlarının farkında değiller. Velilerle Whatsaptan görüşebiliyorum veli toplantılarına katılım çok az oluyor. Whatsaptan gönderdiğim mesajlar etkili oluyor. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Kurslarda kullandığımız kitaplar Türkiye'dekinden farklı olmalı, iki dille yazılmış kitaplar faydalı olur. Ancak dersi veren din görevlilerinin de iki dili bilmesi gerekir. Derslerde yardımcı araç gereç kullanmıyorum. Derslerde farklı yaşlardan çocukların olması dersi olumsuz etkiliyor. Bayanlara ve kızlara yönelik Kur'an ve dinî bilgi kursları veremiyoruz. Ayda bir bölgeden gelen bayan din görevlisi sohbet yapıyor. Bayanlara yönelik kurslar için İlahiyat eğitimi almış bayan bir din görevlisinin görevlendirilmesi iyi olur. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Çocuklar ve gençlerin özelliklerinden dolayı dersimde çok etkili olamıyorum.”

(Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Bayanlara yönelik kursta cemiyet başkanının hanımı ders veriyor. Ortaokul mezunu ve hafızlığı bırakmış. Ataşelikten okuma belgesi var. Ancak İlahiyat mezunu, formasyon almış bayan bir din görevlisinin olması daha faydalı olur. Türkiye'den gelecek din görevlilerinin buradaki çocuk ve gençlerin seviyesine inmesi ve daha sosyal olması çok önemlidir. En çok bu konularda sıkıntı yaşıyoruz. Çocukların gelişim ve öğrenim seviyeleri istenilen seviyede değil. Bazı öğrenciler çok iyi kavriyor bazıları ise anlamada zorluk çekiyor. Çocukların derse ilgisiz olması da çok büyük bir problem. Gerekli altyapı olmaması ve formasyon eksikliğinden dolayı çocuk eğitiminde istenilen verimi alamıyorum. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

En önemli etken çocukların seviyesine inebilmek, onlarla arkadaş olmak. Hocalık taslamaya çalışırsan dağılıp giderler. Sevdirmesini bilirsen çoğalırlar. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Ailelerin dinî eğitimi diğer derslere nazaran daha hafife almaları işi zorlaştırıyor. Din dersi diğer dersler kadar önem arz etmeyebiliyor. Bu da öğrencilerin derse verdiği önemi, öğrencilerin derse katılımını ve öğrencilerin dersle ilgili sorumluluk bilincini önemli ölçüde olumsuz etkiliyor. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere din görevlilerinin çoğunluğu çocukların gelişim, öğrenme ve motivasyon sorunlarından dolayı eğitimin zorluğundan bahsediyor. Din görevlilerinden bir kısmı ise derslerin zorunlu olmaması ve ailelerin çocuklarıyla ilgilenmediğini sorun olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Çocukların yaşadıkları sorunlara değinen din görevlileri sorunun çözümüne ise değinmemişlerdir. Sadece İlahiyat lisans mezunu bir din görevlisi eğitimde istediği verimi alamamasının sebebi olarak formasyon eksikliği olduğunu belirtmiştir. Görüşlerini aldığımız din görevlileri öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini tespit etmek yerine, öğrencilerden ve ailelerden kaynaklanan sorunlara değinmişlerdir. Bayanlara yönelik Kur'an ve dinî bilgi öğretiminin daha fazla sorun olduğu görülmektedir. Formasyon almamış, örgün eğitimde din eğitimini en fazla lise düzeyinde almış kişilerin ataşelikten belge alarak kız öğrencileri okutması sorun olarak dile getirilmiştir. Özellikle kız öğrenciler ve bayanlar için İlahiyat lisans mezunu bayan öğreticilerin görevlendirilmesinin faydalı olacağı vurgulanmaktadır. Gerek öğrenciyi tanıma gerekse din öğretimi konusunda formasyon almış lisans mezunu İlahiyat mezunlarına görev verilmesinin daha çok faydalı olacağını söyleyebiliriz. Bununla birlikte yurtdışında görev yapacak din görevlilerinin çalışacakları ortamı tanımaları ve dil konusunda da yeterli olmaları eğitim ve öğretime olumlu olarak katkı sağlayacaktır.

Nitekim kültürel farklılıklar ve toplumdaki din anlayışını sorun olarak gören bir din görevlisi, insanları bilgilendirme konusundaki sıkıntılarını şu şekilde dile getirmiştir:

Sosyal ve kültürel farklılıklardan doğan yaşam ve anlayış farklılıklarından dolayı etkili olamıyorum. İnsanların çalışma ve dünya işlerine yönelmesinden dolayı dinî hassasiyetleri azalmış. Yaşamaya çalışanlar da horlanıyor. İnsanları bilgilendirme konusunda sıkıntı yaşıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Sonuç olarak din görevlilerinin çoğunluğunun Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (özellikle çocuk ve gençlerin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme hususunda kendilerini yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Ancak görüşmelerden elde ettiğimiz veriler din görevlilerinin cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarından çok sorunlara odaklandığını görmekteyiz. Din görevlilerinin bu alandaki yeterlikleri hususunda bazı eksikliklerin olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.1.14. Öğretimin İçeriğini Kolaydan Zora, Bilinenden Bilinmeyene Şeklinde Düzenleme

Öğretimi bilinenden bilinmeyene şeklinde öğretim ilkesine uygun olarak düzenlemenin, öğrenilecek yeni kavramlar ile öğrenilmiş olanlar arasında bağ kurmayı kolaylaştıracağı ve öğrenmeyi pekiştireceği bilinmektedir.²¹⁷ Din görevlilerinin öğretimi kolaydan zora düzenlemesi kadar işleyecekleri konuları öğrencilerin önceden öğrendikleri ile ilişkilendirerek bilgiyi sistemli bir bütün halinde algılamalarına yardımcı olmaları da önemlidir.²¹⁸ Bu çerçevede din görevlilerinin “öğretimi kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 4.29’da yer almaktadır.

Tablo 4.29. Öğretimin içeriğini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme

	Frekans	Yüzde
Orta derecede yeterliyim	29	25,4
Oldukça yeterliyim	53	46,5
Tam yeterliyim	32	28,1
Toplam	114	100,0

Tablo 4.29’da görüldüğü üzere, din görevlilerinden, bahsi geçen konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görenlerin oranı yüzde 74,6’dır. Kendilerini “orta derecede yeterli” görenleri de hesaba kattığımızda din görevlilerinin tamamının kendilerini bahsi geçen konuda yeterli gördüğü anlaşılmaktadır. Bu konuda kendilerini “yetersiz veya biraz yeterli” gören hiçbir din görevlisi olmamıştır.

4.3.1.15. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Hedef Kitlenin İlgi, İhtiyaç ve Beklentilerini Dikkate Alarak Düzenleyebilme

Din görevlilerinin vaaz ve sohbetlerinde cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurarak konu seçiminde bulunması gerekir. Din görevlileri, vaaz ve sohbetlerde konu seçerken DİB ve DİTİB’in genel ilkelerini göz önünde bulundurarak hitap ettiği cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine göre gerekli düzenlemeleri

²¹⁷ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 18.

²¹⁸ Korkmaz, *Kur’an Kursu...*, 196.

yapmalıdır.²¹⁹ Akyürek’in vaizlerin sorunları ve çözümlerine yönelik yaptığı çalışmada araştırmaya katılan vaizler, cemaatin beklentilerinin dikkate alınmamasını bir sorun olarak gördüklerini belirtmiştir. Buna ek olarak vaizlerin başarılı olabilmeleri için de cemaatin beklentilerini dikkate almalarının son derece önemli olduğu vurgulanmıştır.²²⁰ Yurtdışında çalışan din görevlilerinin vaaz ve irşat faaliyetlerini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Araştırmamıza katılan din görevlilerinin “vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme” konusundaki yeterlik algıları ile ilgili bulgular aşağıda Tablo 4.30’da yer almaktadır.

Tablo 4.30. Vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	3	2,6
Orta derecede yeterliyim	21	18,4
Oldukça yeterliyim	59	51,8
Tam yeterliyim	30	26,3
Toplam	114	100,0

Tablo 4.30’da görüldüğü üzere din görevlileri kendilerini, yüzde 78,1 oranında “oldukça veya tam yeterli”; yüzde 18,4 oranında “orta derecede yeterli”; yüzde 2,6 oranında ise biraz yeterli olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Söz konusu yeterlik konusunda kendilerini yetersiz gören din görevlisi ise bulunmamaktadır. Kendilerini “orta derecede yeterli” ve “oldukça veya tam yeterli” olanları da hesaba kattığımızda (yüzde 96,5) , din görevlilerinin neredeyse tamamının bahsi geçen konuda kendilerini yeterli gördükleri ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sonucu din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz sonuçlar ile karşılaştıracamız. Konu ile ilgili görüşler şöyledir:

Önemine binaen sünnetin önemi ve peygamberimizin dindeki yeri (önemi) üzerinde duruyorum. Çünkü bulunduğum bölgede birçok genç sünneti önemsemeyen bazı dinî gruplara katılıyor. Gençlere daha çok peygamber sevgisini öğretmeye çalışıyorum. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız

²¹⁹ Cemal Tosun, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXVI, sy. 1 (1997): 191-194.

²²⁰ Süleyman Akyürek, *Türkiye’de Din Hizmetlerini Yürütenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri (Vaizlik Örneği)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 425-427.

değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Bu görüşü dile getiren din görevlisinin, gençlerin dinin temel kaynaklarını önemsememelerini problem edindiği ve çözüm yolları geliştirmeye çalıştığı görülmektedir.

“Bölge insanının ihtiyacından dolayı ticaret ahlakı, helal-haram konularına ağırlık veriyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşü dile getiren din görevlisinin de bölge insanının ihtiyaçları çerçevesinde vaaz ve irşat faaliyetleri gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

“En çok gençler ve hatalardan ders alma konuları üzerinde duruyorum. Ancak yeterli ilgi olmuyor.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşleri dile getiren din görevlisinin ısrarla üzerinde durduğu konunun gençlerin ilgisini çekmediği anlaşılmaktadır. Sorunun konu veya içerikten mi yoksa üsluptan mı kaynaklandığı bilinmemektedir. Ancak bu görüşü dile getiren din görevlisinin şikâyetinden cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmadığını anlıyoruz.

Buradaki insanların (gurbette olmalarından dolayı) duygusal durumunu göz önünde bulunduruyoruz. Bazen anlatacağımız kıssayı gurbettekileri göz önünde bulundurarak anlatıyoruz. Cuma akşamları lokalde, vaazda konuşulan konu hakkında sorular soruluyor. (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşleri dile getiren din görevlisinin cemaatin ilgisini çekecek bir üslupla konuları anlattığı anlaşılmaktadır. Vaazlarda dile getirdiği konularla bağlantılı olarak farklı mekânlarda soruların sorulması cemaat–din görevlisi arasında iyi bir diyalogun olduğunu göstermektedir. Din görevlisinin cemaatin ihtiyaçlarını önemseydiği ve onların ilgisini çeken bir üslupla vaaz ettiği anlaşılmaktadır.

Konu seçiminde cemaatin sorunlarını göz önünde bulunduruyorum. Genelde ailevi sorunlar, çocuk eğitimi, itikat, ibadet ve ahlak konularındaki eksiklikler üzerine vaazlar hazırlıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

İçinde yaşadığım toplumun güncel sorun ve problemlerini göz önünde bulundurarak ihtiyaçlar ölçüsünde gerekli bilgileri Kur'an-ı Kerim tefsirleri ve hadisler ışığında yer alan bilgileri sistematik şekilde bir araya getirerek düzenleme metoduyla hazırlarım. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşleri dile getiren din görevlilerinin de cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurarak vaaz hazırladıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan din görevlilerin görüşlerinden de anlaşılacağı üzere din görevlilerinin çoğunluğunun, cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak vaaz hazırladığı veya sunduğu anlaşılmaktadır.

4.3.1.16. Cemaatle (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Etkili Bir İletişim Kurabilme

Din görevlilerinin “cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 4.31’de yer almaktadır.

Tablo 4.31. Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	3	2,6
Orta derecede yeterliyim	27	23,7
Oldukça yeterliyim	53	46,5
Tam yeterliyim	31	27,2
Toplam	114	100,0

Tablo 4.31’den anlaşılacağı üzere din görevlilerinin yüzde 73,7 gibi büyük bir oranı bahsi geçen hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görmektedir. Söz konusu yeterlik alanında kendilerini “yetersiz” görenler bulunmazken, “biraz yeterli” olduğunu belirtenlerin oranının yüzde 2,6 gibi düşük bir oranda kaldığı görülmektedir. Ölçekte çıkan sonuç bize din görevlilerinin, cemaatle etkili bir iletişim kurduğunu göstermektedir. Ancak din görevlilerinin, yurtdışında yaşadıkları sorunlar konusunda verdikleri cevaplar ölçekten çıkan sonucu desteklememektedir. Din görevlilerinin iletişim hususundaki sorunlarından bazıları şöyledir:

“Öğrencilerle iletişim kurmakta zorlanıyorum” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Dil yetersizliği çocuk ve gençlerle iletişimde sorun oluyor”, (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 6-10 yıl arası kıdeme sahip, Kur’an-Kursu öğreticisi).

Dil problemi yaşıyorum. İletişim kurabiliyorum öğrencilerle ama dil yeterli olmadığından en ufak bir kelimedede bile bilgi sahibi olmadıklarından sorun yaşıyorum dersi verirken. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 1-5 yıl arası kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

“Çocuklardaki yetersiz Türkçeden kaynaklanan iletişimsizlik”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üstü kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Öğrenciler ve Almanlarla iletişimde sıkıntı yaşıyorum”,(Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere; bazı din görevlileri Almanca dil yetersizliğinden dolayı iletişimde sorun yaşadığını belirtirken bazıları ise öğrencilerin Türkçe konuşma ve anlamada sıkıntı yaşamalarından dolayı sağlıklı bir iletişim kuramadığını belirtmiştir.

Genel olarak dil konusunda sıkıntısı yaşıyorum. Yetişkinlerde sorun olmuyor. Yabancılar resmi kurum ve gençlerle iletişim konusunda dil önemli bir sorun olarak karşıma çıkıyor. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

20-25 yaş arası gençlerle iletişim kuramıyorum. Çoğu cuma namazı dışında namaza gelmiyor. Gençler genelde cami derneklerinde bir yerlerinin olmasını istiyor. Kendilerine yer verilmediği gibi değer de verilmediğini söylüyorlar. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıdaki görüşleri dile getiren din görevlilerinin de özellikle gençlerle iletişimde sorun yaşadıklarını görmekteyiz. Yetişkinlerin çoğunluğunun çocukluklarını Türkiye’de geçirmiş olmaları, bilgi, kültür açısından da fazla değişmemelerinin, onlarla olan iletişimin çocuk ve gençlere nazaran daha kolay sağlanmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Kuşaklar arası farkın giderek açıldığı da yukarıdaki cümlelerden anlaşılmaktadır.

Cemaatin dinî yaşama seviyesinin düşük olmasından iletişimde sıkıntı yaşıyorum. Kültürel yozlaşma (edep-saygı-sevgi) eksikliğinden dolayı sıkıntı yaşıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Yeni nesil ile anlaşmada sıkıntı yaşıyoruz”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“...cemaat profili (her şeyi bildiğini düşünen)”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 6-10 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“İnsanları ikna zorluğu”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 16-20 arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

Herkesin din konusunda fikir sahibi olduğunu savunması, anne- babalardan öğrenilen bilginin mutlak kabul edilmesi, farklı yerlerden öğrenilen bilgilerin tek doğru olduğunun kabul edilmesi, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

İnsanlara ulaşma açısından problem yaşıyoruz. Cami dışındaki her şeye ilgi ve alaka duyuluyor. Din ve cami ile alakalı hususlarda her konu zoraki yapılmaya çalışılıyor. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“İnsanların psikolojik durumu”, (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 26 yıldan daha fazla kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

“...cemaat profili (her şeyi bildiğini düşünen), adapte olma sorunu”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 6-10 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

Yukarıdaki görüşleri dile getiren din görevlileri, cemaatin (çocuk, genç, yetişkin) gelişim özelliklerinden kaynaklanan sorunlardan bahsetmişlerdir. Bununla birlikte kaynak konumunda olan din görevlilerinin, cemaatle iletişimde yaşadıkları sıkıntıları da göz önünde bulundurduğumuzda iletişimsizliğin tek taraflı olmadığını söyleyebiliriz. Buldukları konum itibariyle din görevlilerinin yeterli mesleki alan bilgisine sahip olduklarını varsaymakla beraber bilgiyi düzenleyip muhatapların özelliklerini göz önünde bulundurarak iletme konularında sorun yaşadıklarını söyleyebiliriz.²²¹

²²¹ Dinî iletişimi yönetme ve kontrol etme sürecinde en önemli unsur olarak kaynak durumunda olan din görevlilerinin sahip olmaları gereken özellikler hakkında bk. Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim* (İstanbul: İz yayıncılık, 2003), 161-192.

Kendimi yetersiz gördüğüm bir alan şu ana kadar oluşmadı. Toplumun ihtiyacı ne ise tespit ettikten sonra, alanda kendimi yetersiz hissedersen araştırılmaya yöneliyorum. Çalışmayı ve gayret etmeyi her türlü yetersizliğin bir ilacı olarak gördüğümden elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

İletişim konusunda kendisini yeterli gören tek din görevlisinin, lisansüstü eğitim almış olması ve kendisini geliştirmek için sürekli çaba sarf etmesinin önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, farklı bir sosyal ve kültürel alt yapıya sahip insanlarla iletişim konusunda din görevlilerinin sorumluluğunun daha da önem kazandığı ifade edilebilir. Mesleki açıdan kendisini yetiştiren bir din görevlisinin, din eğitimi, din sosyolojisi ve din felsefesi gibi bilim dallarından faydalanması ve kişisel olarak kendisini yetiştirmesi gerektiğini belirtmekte fayda görüyoruz.

4.3.1.17. Kur'an Öğretim Yöntemlerini (Küçük Adımlar, Kelime ve Metin Gruplama, İkili ve Grupla Öğretim) Bilme ve Uygulama

Aşağıda Tablo 4.32'de araştırmaya katılan din görevlilerinin "Kur'an öğretim yöntemlerini (küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupla öğretim) bilme ve uygulama" hususundaki yeterlik algıları hususundaki bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.32. Kur'an öğretim yöntemlerini (küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupla öğretim) bilme ve uygulama

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	29	25,4
Oldukça yeterliyim	55	48,2
Tam yeterliyim	28	24,6
Toplam	114	100,0

Tablo 4.32'de görüleceği üzere, söz konusu hususta din görevlilerinin kendilerini yüzde 72,8 oranında yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Bahsi geçen hususta kendilerini yetersiz gören din görevlisi bulunmazken "orta derecede yeterli" olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 25,4 olarak tespit edilmiştir. Din görevlilerinin Kur'an öğretiminde eski yöntemlerin yanında yeni yöntemleri kullanıp kullanmadıklarını

öğrenmek için sorduğumuz soruya, din görevlilerinin çoğunluğu “yeterli” cevabını vermiştir.

Konu ile ilgili görüşlerine başvurduğumuz din görevlilerinin ifadeleri ise şöyledir:

“Bütün yöntemleri kullanıyorum. (tekrar, anlatım, dinleme, ezberleme)” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“İhtiyaca göre yöntem değişiyor. Çocuk, genç ve yetişkinlere aynı yöntemi kullanıyorum. Takrir ve ezberleme.” (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Anlatım ve ezberleme yöntemlerini kullanıyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Geleneksel yöntemleri daha fazla kullanıyorum. Duaları ezbere okuyup öğrencilerin dinlemesini sağlıyorum.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, din görevlilerinin bir kısmı genel olarak anlatım (takrir) metodunu kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında yöntem olarak ezberleme ve dinleme gibi ifadelerin bir yöntem değil öğretim yöntem ve tekniklerinin bir adımı olduğu söylenebilir.

“Her türlü yöntemi kullanıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Çocuklarla okuma-dinleme, tecvid öğretme, mahreç gösterip yaptırma ve dinî bilgileri anlatma yöntemlerini izliyorum.” (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Dinî bilgilerde hikâye yöntemini kullanıyorum. Ezberde koro yöntemini kullanıyorum.” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Türkiye’dekinden farklı bir yöntem kullanıyorum. Projeksiyonu çok kullanıyorum. Çocuklara topluca tekrar yaptırıyorum. Uluslararası İlahiyat

okumuş bir öğrenciden faydalandım. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Öncelikle dersin amacı, neden öğretilmesi gerektiğinin kavratılması önemli. Bundan sonra anlatma, grup çalışmaları ve konuyla ilgili materyal hazırlatma gibi farklı eğlenceli ve etkin metotlarla dersi işliyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden din görevlilerinin gösterip yaptırma, grup (küme) çalışması gibi yöntemleri kullandıklarını bunun yanında işbirliğine yönelik teknikleri ve bu eğitim öğretim yöntemlerinin işlem basamaklarını uyguladıklarını görmekteyiz. Din görevlilerinin tecvid öğretme, ezberleme ve dinleme gibi öğretim yöntem ve tekniklerde kullanılan işlemleri yöntem olarak belirtmeleri bu konuda bilgi eksikliklerinin olduğunu göstermektedir. Eğitim ve öğretimde başarılı olmak için kime, neyi, neden vermek gerektiğini bilmek kadar öğretim yöntem ve tekniklerini de bilmek gerekir. Özellikle yurtdışında görevli olan din görevlileri etkin ve verimli bir hizmet verebilmeleri için donanımlı olmalıdırlar. Eğitimsel yönü ve tecrübesi olan din görevlilerinin yurtdışında istihdamına öncelik verilmelidir.²²² Yukarıdaki görüşlerini de göz önünde bulundurduğumuzda, din görevlilerinin genel olarak klasik öğretim yöntemlerini kullandıkları, bu hususta farklı teknikleri kullanma gayreti içinde olanların da bulunduğunu söyleyebiliriz.

4.3.1.18. Ayet ve Hadisleri Yorumlarken Günün Şartları, İhtiyaçları ve Sorunlarıyla İlişki Kurabilme

Din görevlilerinin dinin temel kaynaklarını kullanırken günün şartları, muhataplarının durumları ile bağlantıyı kurabilecek yeterliğe sahip olması beklenir. Özellikle yurtdışındaki cemaatin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bu konu daha da önem kazanıyor. Ayet ve hadislerin aslına sadık kalınarak güncel olaylarla olan bağlantılarının kurulması ve dinin günümüze bakan yönüyle cemaate aktarılması ilgiyi arttıracığı gibi ihtiyaçlara da cevap verecektir. Nitekim aşağıdaki görüşleri dile getiren din görevlisinin cemaate dinî bilgi aktaramamasında yaşadığı sıkıntının, konuyu günün

²²² Hasan Yerkazan, “Öğrencilerin Gözüyle Almanya’da Cami Dersleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 2, (2017): 202-203.

şartları, cemaatin ihtiyaçları ve sorunlarıyla bağlantı kuramamasından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Buraya gelecek olacak din görevlilerine cemaatle ilgili bilgiden daha fazla dinî bilginin verilmesini tavsiye ediyorum. Cemaat yanlarında oturup seviyelerine uygun sohbet yapmamızı bekliyor, dinî konuları anlatınca dinleyen az oluyor. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Aşağıdaki görüşleri belirtilen din görevlilerinin bu konuda farklı kaynakların yanında toplumun sorun ve problemlerini göz önünde bulundurarak ihtiyaçlara uygun bilgileri cemaate anlattıkları anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili ayetlerin tamamını ve tefsirlerini incelerim. Konuyla ilgili Hadis-i Şerifleri de dikkate alarak, günümüz âlimlerinin yorumlarıyla harmanlar ve konumu kendi cümlelerimle toparlarım. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

İçinde yaşadığım toplumun güncel sorun ve problemlerini göz önünde bulundurarak ihtiyaçlar ölçüsünde gerekli bilgileri Kur'an-ı Kerim tefsirleri ve hadisler ışığında yer alan bilgileri sistematik şekilde bir araya getirerek düzenleme metoduyla hazırlarım. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşlerin yanında din görevlilerinin bu konuda DGYÖ'deki soruya verdikleri cevaplara da bakmak gerekir. Tablo 4.33'de din görevlilerinin "ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme" hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.33. Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	6	5,3
Orta derecede yeterliyim	26	22,8
Oldukça yeterliyim	54	47,4
Tam yeterliyim	28	24,6
Toplam	114	100,0

Tablo 4.33'de görüldüğü üzere, din görevlilerinin yüzde 72'si bahsi geçen hususta kendilerini "oldukça veya tam yeterli" görmektedir. Kendilerini "orta derecede yeterli" gören din görevlilerinin oranını da (yüzde 22,8) buna dâhil ettiğimizde araştırmaya katılanların çoğunluğunun (yüzde 94,8) kendilerini yeterli gördüğü

anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan din görevlilerinin bu konuda kendilerini yeterli gördüklerini anlıyoruz. Görüşlerine başvurduğumuz din görevlilerinin de aynı fikirde olması bunu desteklemektedir.

4.3.1.19. Dersin Amaçlarını ve Öğrenci Kazanımlarını Belirleme ve Öğrenenlere Bildirme

Eğitimde planlama yaparken dersin amaçlarını öğrenci kazanımlarını belirleme önemli bir yeterlik ifadesidir. Kur'an kursu öğretim programlarında derslerin genel amaçları ve öğrenci kazanımları genel çerçevede verilmektedir. Ancak yurtdışında yapılan Kur'an ve din bilgiler kursları Türkiye'den çok farklıdır. Bu kurslar DİTİB tarafından belirlenen bir müfredat çerçevesinde yürütülmektedir.²²³ Cami derslerinde DİTİB'in hazırladığı 7-9 yaş grubu için "Camiye Gidiyorum 1" din dersi kitabı, beceri, kazanım ve öğrenci merkezli olarak hazırlanarak bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuştur.²²⁴ Bununla birlikte Almanya şartlarına uygun tüm camilerde uygulanacak ortak güncel bir müfredat ile anlamlı öğrenme sağlanmalı, temel kavram ve konular öğrencilerin günlük yaşantıları ile ilişkilendirilmelidir. Eğitim programlarında hedef ve kazanımlar açık olarak belirtilmelidir.²²⁵ Bunun için mevcut din görevlilerinin görüşleri alınarak gerekli güncellemelerin yapılması büyük önem taşımaktadır. Bu konu ile bağlantılı olarak aşağıda Tablo 4.34'te yurtdışında görev yapan din görevlilerinin "dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme" hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.34. Dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	3	2,6
Orta derecede yeterliyim	29	25,4
Oldukça yeterliyim	57	50,0
Tam yeterliyim	25	21,9
Toplam	114	100,0

²²³ Coştu ve Ceyhan, *DİTİB'in Din Eğitimi...*, 47.

²²⁴ DİTİB'in hazırladığı "Camiye Gidiyorum 1" kitabı için bk. DİTİB, *Ditib Basını*, erişim tarihi: 26 Mart 2017, <http://www.ditib.de/detail2.php?id=1089&lang=en>

²²⁵ Yurtdışında camilerde yapılan Kur'an ve dinî bilgiler kursları müfredat önerileri için bk. Yerkazan, *Öğrencilerin Gözüyle...*, 205.

Tablo 4.34'te görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 71,9'u bahsi geçen hususta kendilerini yeterli görmektedir. Bu orana “orta derecede yeterli” olanları da eklediğimizde (yüzde 25,49), din görevlilerinin neredeyse tamamının (yüzde 97,39) sözü edilen konuda kendilerini yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Buna yönelik olarak din görevlilerine görüşmede sorduğumuz; “Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde dersin amacını ve öğrenci kazanımlarını belirleme hususunda hangi yolu izliyorsunuz?”, “Ders amaç ve hedeflerini belirlemede ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorularına verilen cevaplara bakmak gerekir.

Bazı noktalarda yetersiz olduğumu görüyorum, örneğin burada okuttuğumuz kitaplar genellikle Türkiye’de yaz kurslarında öğrencilere okutturulan kitaplar. Oradaki öğrenciler için belirlenen amaçlar ve kazanımlar buradaki öğrencilere uymuyor. Almanya’da yaşayan ve Türkçe bilgisi ve kelime dağarcığı çok az olan çocuklarımız bu kitapları anlamakta zorluk çekiyor. Çocukların birçoğu ise Türkçe yerine Almanca konuşuyor. Son yıllarda DİTİB bu durumu görmüş olacak ki iki dilli (Türkçe-Almanca) Elif-Ba yayınladı. Bu da bizim için çok faydalı oldu. Bunların yanında çocukların bilgi seviyelerini göz önünde bulundurarak DİB yayınlarından da faydalandım. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Kendi bilgimi yeterli görüyorum. Kuran öğretiminde sınıflardaki öğrencilerin seviyeleri farklı olduğundan her öğrenciyle ayrı ayrı ilgileniyorum. Bundan dolayı bazı öğrenciler gürültü çıkarabiliyor. Bölgenin şartlarından dolayı cemaatimiz değişik yaştaki çocuklarını aynı saatlerde kursa getiriyor. Bundan dolayı sıkıntılar yaşıyorum. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Kur’an ve dinî bilgiler kursu amacına uygun olan DİB, DİTİB’e ait yayınlar Cd’ler ve işime gelen bütün materyalleri tarayarak öğrencilere göre uyarlıyorum. Ancak ders materyalleri buradaki öğrencilerin ihtiyacına göre amaç, hedef ve içerik olarak yeniden düzenlenmeli. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere görüşlerini aldığımız din görevlileri genel olarak derslerin amaçları ile öğrenci kazanımlarını belirlemede sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruna bağlı olarak öğretim ve materyalleri konusunda da problemlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Türkiye’deki ve yurtdışındaki dersler için belirlenen amaç ve kazanımların kıyaslanması, din görevlilerinin sorunun farkında olduklarını göstermektedir. DİTİB’in, hazırladığı yayınların bu alanda yaşanan sorunun çözümüne katkı sağlayacağını ve önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz. Bunun

yanında, din görevlilerinin de bu süreç içerisinde hizmet içi eğitim yolu ile bilgilendirilmeleri faydalı olacaktır.

4.3.1.20. Toplumsal Uyum ve Helal-Haram, Farklı Dinden İnsanlarla İlişkiler Gibi İçinde Yaşanılan Toplumla İlgili Sorunlarda Cemaatine Rehberlik ve Dinî Danışmanlık Yapma

Aşağıda Tablo 4.35’te din görevlilerinin “toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinlerden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.35. Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	7	6,1
Orta derecede yeterliyim	29	25,4
Oldukça yeterliyim	50	43,9
Tam yeterliyim	28	24,6
Toplam	114	100,0

Tablo 4.35’ten anlaşılacağı üzere, din görevlilerinin yüzde 68,5’i bahsi geçen konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görmektedir. Bu orana, kendilerini “orta derecede yeterli” olanların oranını da (yüzde 25,4) eklediğimizde, din görevlilerinin çoğunluğunun (yüzde 93,9) söz konusu hususta kendilerini yeterli gördükleri anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgili görüşlerini aldığımız din görevlerinin görüşleri ise şöyledir:

Farklı millet ve dine mensup kişilerle yapılan evliliklerde danışmanlık için başvuruyorlar. Resmi nikâh yapılmadan dinî nikâh yapılması isteniyor. Kaynaklardan elde ettiğim bilgiler sayesinde yardımcı olmaya çalışıyorum. Problemini çözemediğimi Din Ataşeliği’ne yönlendiriyorum. (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Ailelerin yaşam şekilleri, insanların karşılaştıkları olaylar ve sorunlar, çalışma şartları ve beklentileri Türkiye’den gözle görülür bir şekilde farklılık gösteriyor. Özellikle vaaz ve soru cevaplama dilini değiştirmek gerekiyor. İslam Hukuku’ndaki “Şartlar değiştikçe hükümler değişir” kuralına göre her olayı biricik kabul ediyorum. Pek çok meseleyi DİB Fetva

Kurulu olan Din İşleri Yüksek Kuruluna danışma zorunluluğu hissediyorum. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıda görüşlerini aldığımız yüksek lisans ve lisans mezunu din görevlilerinin çalıştıkları ortamın şartlarını göz önünde bulundurarak çözüm ürettikleri görülmektedir.

Keşke Türkiye’de konu ile ilgili bir bilgi alsaydık. Yolu ve yöntemini bilmediğimizden dolayı kendi bilgilerimizle yetinmeye çalışıyoruz. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıda görüşlerini aldığımız yüksek lisans mezunu bayan din görevlisinin ifadelerinden, cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık hususunda sıkıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu din görevlisinin hizmet içi eğitim almamış olmasının da bu duruma etkisinin olduğunu düşünüyoruz.

Eski kalıpları yıkmak çok zor. Sorulan soruların cevaplarını kendileri veriyor. Cevabını kendisi veren ya da din görevlisini küçük düşürmek için soru soranlar oluyor. Helal haram konusunda sorunlarda Kur’an merkezli cevaplar verince sorun çözülüyor. (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Evlilik konularında sorunlar yaşıyorum. Yabancı eşle evlenme, farklı dinlerden olan eşlerin çocuklarının durumları konusunda ikileme kalıyorum. Anlattığımız dinî konularda bilgi almak için soruları olanlar başvuruyor. Cemaatin genelinde itikadî ve fikhî konularda temel bilgi eksikliği ve algılama sorunları yaşıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşleri dile getiren din görevlilerinden ilkinin cemaatin sorunlarından çok yanlış dinî anlayış ve tutumlarından yakındığı anlaşılmaktadır. Ancak Kur’an rehberliğinde bu sorunu çözdüğünü görmekteyiz. Son olarak görüşlerine başvurduğumuz din görevlisinin karşılaştığı sorunlara çözüm bulmada büyük sıkıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, din görevlilerinin yurtdışında yaşayan Müslümanların toplumsal sorunlarına çözüm bulma hususunda bireysel çözüm üretmeye çalıştıkları görülmektedir. Her ne kadar bu konuda kendilerini yeterli görseler de görüşme sonuçları, din görevlilerinin karşılaştıkları problemleri çözmeye sıkıntılar yaşadıkları göstermektedir. Yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin bu sıkıntıları yaşamamaları için temel alan bilgisinin yanında din sosyoloji, din psikoloji ve rehberlik alanlarında da gerekli donanıma sahip olmaları sağlanmalıdır.

4.3.1.21. Öğretimde Zamanı İyi Kullanma

Yurtdışında camilerde yapılan Kur'an ve din bilgiler kursları çocuklar ve gençler için genellikle hafta sonları ve tatil günlerinde yapılmaktadır. Yetişkinler için ise genellikle hafta içinde namazlardan sonra haftada bir veya iki defa yapılmaktadır. Camilerde yapılan bu derslere en fazla ilgiyi çocuklar göstermektedir. Yaz tatillerinde din görevlilerinin izinde olmaları veya ailelerin tatile çıkmalarından dolayı birçok camide dersler yapılmamaktadır. Devam zorunluluğu olmadığından özellikle çocukların bu kurslara düzenli olarak gelmediği görülmektedir. Derslerde, öğrenciler arasındaki yaş farkının çok olmasına rağmen gruplandırılmalar çoğunlukla yaşlara göre değil, öğrencilerin kurslardaki öğretim seviyelerine göre yapılmaktadır.²²⁶ Çünkü bu kurslara rağbet çok olmasına rağmen din görevli sayısı yeterli değildir. Bu derslere ayrılan ders saatinin de sınırlı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda zamanın iyi kullanılması daha çok önem kazanmaktadır. Yerkazan, öğrencilerin gözü ile Almanya'daki kurslar hakkında yaptığı araştırma sonucunda öğrencilerin çoğunluğuna göre din görevlilerinin derslerde zamanı iyi kullandığı sonucuna ulaşmıştır.²²⁷ Yaptığımız araştırmada din görevlilerinin “öğretimde zamanı iyi kullanma” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler ise aşağıda Tablo 4.36'da yer almaktadır.

Tablo 4.36. Öğretimde zamanı iyi kullanma

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	1	,9
Orta derecede yeterliyim	39	34,2
Oldukça yeterliyim	49	43,0
Tam yeterliyim	25	21,9
Toplam	114	100,0

Tablo 4.36'da görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 64,9'unun bahsi geçen hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” gördükleri anlaşılmaktadır. Bu orana “orta derecede yeterli” olanları da (yüzde 34,2) eklediğimizde din görevlilerinin öğretimde zamanı iyi kullanma hususunda yüksek (99,1) bir yeterlik düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bu hususta din görevlilerine yönelttiğimiz, “Kur'an ve dinî bilgiler derslerinde zamanı verimli kullanabiliyor musunuz?” ve “Kur'an ve dinî bilgiler

²²⁶ Tosun, *Din ve...*, 124.

²²⁷ Yerkazan, *Öğrencilerin Gözüyle...*, 185-186.

derslerinde zamanı verimli kullanmada ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?” sorularına verilen cevaplar şöyledir:

Çocukların yaramazlığı. Yaptırım gücümüz yok. Not veya karne olmadığından ve düzenli gelmediklerinden öğrendiklerini de unutuyorlar. Onlara harcadığım zamanın çoğu boşa gidiyor. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Ders zamanlarını verimli olarak kullanmaya çalışıyorum ama zamanın az olmasından dolayı her çocuğa yeterli zaman ayıramıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Çocuklar Türkçeyi iyi bilmedikleri için anlamada güçlük çekiyorlar. Bundan dolayı özellikle dinî bilgileri verirken ders zamanının çoğu boşa gidiyor. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere din görevlilerinin, öğretimde zamanı iyi kullanma konusunda bazı sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin devamsızlık yaptıklarını belirten din görevlisi, öğrencilerin düzensiz derse gelmelerinden dolayı zamanının çoğunu tekrara ayırdığı için boşa harcadığını belirtmektedir. Bir diğer din görevlisi ise zamanı verimli kullanmaktan çok zamanın az olduğundan dolayı, her çocuğa yeteri kadar zaman ayıramamaktan şikâyet etmiştir. Son olarak görüş belirten din görevlisi ise çocukların anadillerini iyi konuşamadıklarından anlatılanları anlamada sıkıntı yaşadıklarını belirterek, zamanını boşa harcadığını belirtmiştir. Sonuç olarak, din görevlilerinin Kur'an ve dinî bilgiler kurslarında özellikle öğrencilerle yaptıkları derslerde zamanı iyi kullandıkları söyleyebiliriz. Bunun yanında devamsızlık, zamanın azlığı ve anadil problemlerinden dolayı din görevlileri zamanı verimli kullanmada sıkıntılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

4.3.1.22. İtikadî ve Fikhî Mezhepleri Ana Hatlarıyla Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.37'de din görevlilerinin “itikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme” yeterlik algılarına ait bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.37. İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	7	6,1
Orta derecede yeterliyim	26	22,8
Oldukça yeterliyim	54	47,4
Tam yeterliyim	26	22,8
Toplam	114	100,0

Tablo 4.37’de elde ettiğimiz bulgular bize din görevlilerinden yüzde 70,2’sinin bahsi geçen yeterlik hususunda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu hususta kendilerini “orta derecede yeterli” olarak algılayanların oranı yüzde 22,8 iken “yetersiz veya biraz yeterli” olanların oranı yüzde 7 olarak tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak din görevlilerine yönelttiğimiz, “İtikadî ve fikhî mezhepler hakkında bilgilerinizi yeterli görüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

“Kendimi yeterli görüyorum. Doğu Anadolu’da yetiştiğimden Şafii ve Hanefi fikhına hâkimim.” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Tam yeterli değil. Ön bilgimiz var. Mezheplerin ayrıntıları konusunda yeterli değil. İslam dinî ve mezhepleri konusunda ana bilgilere sahibim. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Mezhepler hakkındaki bilgilerim temel bilgi mahiyetinde. Toplumun ihtiyaçları ölçüsünde yeterli bilgiye sahip olduğumu söyleyebilirim. Tabi akademik anlamda sorulursa yeterli bilgiye sahip değilim. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yetiştığımız bölgenin sorunları ile şu an görev yaptığımız bölgenin dinî ve fikhî konuları farklılık gösterdiği için araştırma ve okumaya her zaman ihtiyacımız var. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere, din görevlilerinin çoğunluğu mezhepler konusunda temel bilgilere sahip olduklarını düşünmektedirler. Din görevlileri bu konuda bazı eksikliklerinin bulunduğunun farkındadırlar ve bu hususa bağlı olarak öğrenme konusunda istekli olduklarını söyleyebiliriz.

4.3.1.23. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Ayet ve Hadislerin Yanı Sıra, İbretli/Hikmetli Söz, Kıssa, Menkıbe, Mesel, Şiir, Güvenilir Tarihi Bilgiler ile Zenginleştirme

Yurtdışında görev yapan din görevlileri, aynı zamanda bir vaiz gibi vaaz ve irşat faaliyetlerinde de bulunmak zorundadır. Din görevlilerinin yaptıkları vaazların cemaat üzerinde etkili olabilmesi için ayet ve hadislerin yanında vaazlarında İslam Tarihi, Mezhepler Tarihi, Dinler Tarihi, İslam Felsefesi, Din Sosyolojisi, Dinî Edebiyat ve Din Psikolojisi alanlarında gerekli bilgilere sahip olması gerekir.²²⁸ Bu çerçevede araştırmamıza cevap veren din görevlilerinin; “vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler aşağıda Tablo 4.38’de yer almaktadır.

Tablo 4.38. Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	5	4,4
Orta derecede yeterliyim	31	27,2
Oldukça yeterliyim	53	46,5
Tam yeterliyim	24	21,1
Toplam	114	100,0

Tablo 4.38’de görüldüğü üzere, bahsi geçen hususta din görevlilerinden yüzde 67,6’sı kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görmektedirler. Araştırmaya katılanlardan kendilerini “orta derecede yeterli” görenlerin oranı ise yüzde 27,2’dir. Bu hususta kendilerini yetersiz veya biraz yeterli" algılayanların oranı ise yüzde 5,8’dir. Dolayısıyla din görevlilerinin söz konusu yeterlik konusunda genel olarak kendilerini yeterli gördükleri anlaşılmaktadır.

²²⁸ Bahattin Turgut, “Etkin Bir İletişim Aracı Olarak Vaaz”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 1 (2015): 70-71.

Konu ile ilgili görüştüğümüz din görevlilerine yönelttiğimiz, “Vaazlarınızın içeriğini zenginleştirmek için hangi kaynaklardan faydalanıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

Konuyla ilgili ayetlerin tamamını ve tefsirlerini incelerim. Konuyla ilgili Hadis-i Şerifleri de dikkate alarak, günümüz âlimlerinin yorumlarıyla harmanlar ve konumu kendi cümlelerimle toparlarım. (Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

İçinde yaşadığım toplumun güncel sorun ve problemlerini göz önünde bulundurarak, ihtiyaçlar ölçüsünde gerekli bilgileri Kur’an-ı Kerim tefsirleri ve hadisler ışığında yer alan bilgileri sistematik şekilde bir araya getirerek düzenleme metoduyla hazırlarım. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere din görevlileri, genellikle vaazlarını Kur’an ve hadisler ışığında ihtiyaçlar duyulan konularda düzenlemeler yaparak hazırlamaktadırlar. Ancak bu cümlelerden din görevlilerinin vaazlarını zenginleştirmek için ayet ve hadisler dışında hangi kaynaklardan faydalandıkları anlaşılmamaktadır. Vaizliğin ayrı bir ihtisas alanı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin bu konuda eksikliklerinin olması muhtemeldir.

4.3.1.24. Yaygın Din Eğitiminde Kullanılan Strateji, Yöntem ve Teknikleri Bilme

Yaygın din eğitiminde öğretim yöntem ve teknikleri bir taraftan öğreticinin öğretme etkinlikleri, diğer taraftan da öğrenenin öğrenme etkinliklerini içermektedir. Yaygın din eğitimine katılanların çoğunluğu yetişkinler olmakla birlikte hedef kitle toplumun tamamı olduğundan oldukça kapsamlıdır. Din eğitimcilerinin, yaygın din eğitiminde geleneksel yöntemlerin yanında yeni ortaya çıkan öğrenme-öğretme yöntem ve tekniklerindeki gelişmelerden de yararlanmaları gerekir. Yaygın din eğitiminin, yetişkinlerin özelliklerine ve yaşadıkları çevreye uygun olması gerekmektedir.²²⁹

Dolayısıyla yaygın din eğitimcilerinin hedef kitlelerini çok iyi tanımaları gerektiği gibi, yapacakları eğitimle ilgili alan eğitiminin yanında formasyon ve güncel bilgilere de sahip olması gerekir. Yurtdışında çalışan din görevlilerinin vaiz, müftü,

²²⁹ Recai Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 279-281.

imam-hatip, Kur'an kursu öğreticiliği gibi her biri ayrı yeterlikler gerektiren alanların tamamında yeterli olmaları oldukça zordur. Din görevlilerinin, bu hususta kendilerini ne oranda yeterli olarak algıladıklarını kendilerine sorduk. Aşağıda Tablo 4.39'da din görevlilerinin "yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri bilme" hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.39. Yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri bilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	8	7,0
Orta derecede yeterliyim	37	32,5
Oldukça yeterliyim	50	43,9
Tam yeterliyim	19	16,7
Toplam	114	100,0

Tablo 4.39'da din görevlilerinin yüzde 60,6'sı söz konusu yeterlik hususunda kendilerini "oldukça veya tam yeterli" görmektedirler. Din görevlilerinin 1/3'üne yakını (yüzde 32,5) bahsi geçen hususta kendilerini "orta derecede yeterli" görmektedir. Kendilerini yetersiz algılayan din görevlisi olmazken "orta derecede yeterli" görenler ise yüzde 7 gibi düşük bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.1.25. Öğrenme Ürün ve Çabalarını Destekleme

Yurtdışında yaygın din eğitimi faaliyetlerini gerçekleştiren din görevlileri, her yaş ve eğitim durumuna sahip öğrencilere ders vermek durumundadırlar. Öğretme çabaları sonucunda istenen öğrenmelerin artarak devam etmesi için öğrencilerin ortaya koydukları öğrenme ürün ve çabalarının pekiştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.²³⁰ Öğretimde olumlu pekiştirmeler, belirli bir davranışın yapılma olasılığını arttırmaktadır.²³¹ Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin öğretimde "öğrenme ürün ve çabalarını destekleme" hususundaki yeterlik algılarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 4.40'da yer almaktadır.

²³⁰ Korkmaz, *Kur'an Kursu...*, 246-247.

²³¹ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 150.

Tablo 4.40. Öğrenme ürün ve çabalarını destekleme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	3	2,6
Orta derecede yeterliyim	41	36,0
Oldukça yeterliyim	49	43,0
Tam yeterliyim	21	18,4
Toplam	114	100,0

Tablo 4.40’da görüldüğü üzere, din görevlilerinin yüzde 51,4’ü bahsi geçen konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 36’sı “ orta derecede yeterli”, yüzde 2,6’sı ise “biraz yeterli” olarak görmektedirler. Bu konuda din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde kendilerine ayrıca bir soru sormadık. Din görevlilerinin yarısından fazlasının bu hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak gördüklerini söyleyebiliriz.

4.3.1.26. Aile Hayatı (Evlenme, Eş Seçimi, Eşler-Arası İlişkiler, Ailede Rol ve Değer Çatışmaları Boşanma, Aile İçi Sorunlar vb) Konularda Ailelere Rehberlik ve Dinî danışmanlık Yapma

Psikolojik, sosyolojik, ekonomik vb. alanlarda sorunlar yaşayan inançlı insanlar dinî ve manevi değerlere yönelmektedirler. Psikolojik, sosyal veya ailevi problemlerine dinî inanç ve manevi değerler yardımı ile çözüm arayan kişiler bu amaçla din görevlilerine başvurumaktadırlar.²³² Toplumda din hizmetlerine bağlı olarak karşılaşılan sorunlardan biri de sosyal yaşantılarla ilgili olanlardır. Din, bireysel bir olgu olduğu kadar aynı zamanda sosyal bir kurumdur. Her alanda olduğu gibi sosyal alanda da sorunlar yaşanmaktadır. Bazı sorunlar yaşanıp geçilirken bazıları ise yanlış din anlayışından da güç alarak güçleşmektedir. Sosyal alanda özellikle aile içinde yaşanan din kaynaklı sorunların çözümünde, din görevlilerinin bir danışman ve rehberlik uzmanı olarak görev yapması beklenmektedir.²³³ DİB, yoğunlaşan aile sorunlarına başvurulara cevap vermek üzere 2002 tarihinde İl Müftülükleri bünyesinde “Aile İrşat ve Rehberlik

²³² İlhan Topuz, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt-1*, Ed. Ali Ayten, Mustafa Koç ve Nuri Tınaz (Ankara: Dem Yayınları, 2016), 237-238.

²³³ Suat Cebeci, *Dinî Danışma ve rehberlik* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 149-150.

Bürolarını” hizmete açmıştır.²³⁴ Ancak yurtdışında bu alanda hizmet veren bir birim olmadığı için cemaat, sorunlarına çözüm bulmak için din görevlilerine başvurumaktadırlar. Rehberlik ve danışmanlığın bir uzmanlık gerektiğini göz önünde bulundurduğumuzda din görevlilerin bu husustaki yeterlikleri daha da önem kazanmaktadır. Bu çerçevede aşağıda Tablo 4.41’de yurtdışında görev yapan din görevlilerinin “aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları, boşanma, aile içi sorunlar vb) konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.41. Aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb) konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	8	7,0
Orta derecede yeterliyim	36	31,6
Oldukça yeterliyim	49	43,0
Tam yeterliyim	21	18,4
Toplam	114	100,0

Tablo 4.41’de görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 61,4’ü kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görürken, yüzde 38,6’sı “biraz veya orta derecede yeterli” görmektedir. Yurtdışında pek çok alanda hizmet veren din görevlilerinin, ailelere dinî rehberlik ve danışmanlık hususunda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmelerinin, din görevlilerinden alınan görüşlerle birlikte değerlendirilmesi daha ayrıntılı bilgi elde etmemizi sağlayacaktır. Bu konuda din görevlilerine yönelttiğimiz, “Görev yaptığınız bölgede aile hayatı ile ilgili sorunlarda rehberlik ve danışmanlık yapıyor musunuz?” ve “Ailelere rehberlik ve danışmanlık hususunda ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorularına verilen cevaplar şu şekildedir:

Daha çok çocuklarla ilgili sorunları olduğunda veya evlenme konularında sorular soruyorlar. Tatmin olmadıklarında başka hocalara ya da Ataşeliğe soruyorlar. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

²³⁴ Hüseyin Peker, “Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri”, *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ed. Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 301-302.

“Çocukların ve ailelerin sorunlarını çözmek kolay olmuyor. Beklentiler çok fazla ve ben bunların çoğunu karşılayamıyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Boşanma noktasına gelen aileler yuvalarının kurtarılması için başvuruyorlar. Bilgim ölçüsünde yardımcı olmaya çalışıyorum.” (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Evlenenlerin boşanması sorunu ve aile içi çocuklarla ilgili sorunlarla daha çok karşılaşıyorum. Babalara eşlerinizle sıkıntıda beni arayın diyorum. Ailelere yönelik olarak birkaç aileyi bir araya getirip sohbet yapıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Aile ve çocuklara dinî danışmanlık ve rehberlik çok önemli ancak bizim buna ne zamanımız yetiyor ne de bu konuda yeterince bilgimiz var. Buraya gönderilecek din görevlilerinin rehberlik ve danışmanlık konularında yeterince bilgilendirilmeleri gerekiyor. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Dinî rehberlik ve danışmanlık konusu çok ayrı bir alan. Bu alanın; rehberlikle ilgili temel yaklaşımları içermesi, danışmanlık alanında bilgi ve beceriye sahip olmayı gerektirmesi ve hizmet içi eğitimle desteklenmesi gibi hususiyetleri var. İnsanların soruları ve durumları karşısında olumsuz tutumlar ve davranışlarla nasıl başa çıkılması gerektiği çok iyi öğretilmeli. Bu alanda sadece bilgilerin değil psikoloji eğitiminin de önemli olduğunu düşünüyorum. Almanya’da yeterli din görevli sayısı bulunmadığından toplumun her kesiminden (çocuk, genç ve yaşlı) gelen insanlar aynı din görevlisine sorularını yöneltiyor. Bir din görevlisinin ise bu farklı kesimlerin ihtiyaçlarına cevap vermesi mümkün değil. Sadece bu işi bilen alanında uzman görevlilerin görevlendirilmesi gerekiyor. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşlerden anlaşıldığı üzere, din görevlilerinin aile konusunda; boşanma, aile içi geçim, çocuklarla yaşanan sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunları çözmekte bazı problemler yaşadıkları anlaşılmaktadır. Din görevlileri bu sorunun farkında olup çözüm yolu olarak; bu hususta kendilerine yardımcı olacak uzman öğreticilerin görevlendirilmesi, yurtdışına gönderilecek din görevlilerinin bu hususta yeterli bilgi ile donatılmaları ve mevcut din görevlilerinin ise hizmet içi eğitimden geçirilmeleri önerilerinde bulunmaktadır.

4.3.1.27. Mesleğiyle İlgili Güncel Gelişmeleri ve Yayınları Takip Edebilme

Din görevlilerinin özel alan bilgilerine yönelik güncel gelişme ve yayınları takip etmesi, mesleki bilgi ve gelişimleri açısından önemli bir husustur. Bu çerçevede yurt dışında görev yapan din görevlilerinin, “mesleğiyle ilgili güncel gelişmeleri ve yayınları takip edebilme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler aşağıdaki Tablo 4.42’de yer almaktadır.

Tablo 4.42. Mesleğiyle ilgili güncel gelişmeleri ve yayınları takip edebilme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	8	7,0
Orta derecede yeterliyim	32	28,1
Oldukça yeterliyim	59	51,8
Tam yeterliyim	15	13,2
Toplam	114	100,0

Tablo 4.42’de görüldüğü üzere, din görevlilerinin yüzde 65’i kendilerini söz konusu yeterlik alanında “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 35,1’i ise “ biraz veya orta derecede yeterli” görmektedir. Bu konu ile ilgili olarak din görevlilerine ayrıca bir soru sormadığımızdan din görevlileri ölçeğinden elde ettiğimiz verileri ölçü alıyoruz.

4.3.1.28. Öğrencilerin Sorunlarını Çözmeye Yardımcı Olabilmek İçin Velilere Rehberlik Yapmak

Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin, “öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler aşağıda Tablo 4.43’te yer almaktadır.

Tablo 4.43. Öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	13	11,4
Orta derecede yeterliyim	30	26,3
Oldukça yeterliyim	48	42,1
Tam yeterliyim	23	20,2
Toplam	114	100,0

Tablo 4.43'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan din görevlilerinin yüzde 62,3'ü söz konusu hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Bahsi geçen yeterlik konusunda, yetersiz olduğunu belirten hiçbir din görevlisi bulunmazken, “biraz veya orta derecede yeterli” olduğunu belirtenlerin oranı yüzde 37,7'dir. Konu ile ilgili olarak görüşme yaptığımız din görevlilerine yöneltilen; “öğrencilerin problemlerine yardımcı olabilmek için velilere rehberlik konusunda ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar aşağıdadır:

Çocukların disiplin, düzensizlik ve devamı noktasında sıkıntı yaşıyorum. Çocukları Elif-Ba ve Kur'an okuyanlar olarak ikiye ayırıyorum. Ayrıca kız ve erkek öğrenciler ayrı ayrı ders görüyor. Bırakanlar için velisiyle görüşülüyor, zorlama yapılmıyor. (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“En başta velilerin duyarsızlığı. Çocukları camiye bir bırakmaya bir de almaya geliyorlar. Görüştüğümde de ilgilenmiyorlar.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Kursa katılan çocukların dinî eğitimleri üzerine görüşlerini velileri ile görüşmek istediğimde veliler hiç ilgilenmiyorlar. Veliden çocuğunun gelmesini istediğimizde, çocuk gelmek istemiyorsa veli, “çocuğu sıkmak istemiyorum” diyor. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Ailelere çocuklarla ilgili sorunları paylaştığımda kabulleniyorlar ancak çocuklarda değişim olmuyor.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere din görevlilerinin çoğunluğu öğrencilerin derse gelmeme ve dinî eğitim sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Az da olsa öğrencilerin genel sorunlarını dile getiren din görevlileri de olmuştur. Görüşlerini aldığımız din görevlilerinin, çocukların sorunlarını çözmek için velilerle görüştikleri ancak sonuç alamadıkları anlaşılıyor. Din görevlileri, bu sonucun sebebi olarak velilerin ilgisizliğini göstermişlerdir.

4.3.1.29. Vaaz, Sohbet ve Dinî bilgi Öğretiminde, Konuları Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İhtiyaçları ve Günlük Yaşamları ile İlişkilendirme

Aşağıda Tablo 4.44’te din görevlilerinin “vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.44. Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	2	1,8
Orta derecede yeterliyim	22	19,3
Oldukça yeterliyim	55	48,2
Tam yeterliyim	35	30,7
Toplam	114	100,0

Tablo 4.44’te görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 78,9’u söz konusu yeterlik hususunda kendilerini “yeterli veya tam yeterli” olarak görmektedir. Bu hususta kendilerini “biraz veya orta derecede yeterli” görenlerin oranı yüzde 21,1 iken, kendilerini “yetersiz” gören olmamıştır. Konu ile ilgili olarak din görevlilerine sorduğumuz “Vaaz ve sohbetlerinizde konuları cemaatin ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirebiliyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar aşağıdadır.

Vaazlarda cemaatin bilgi seviyesine göre Kur’an ve Sünnet bütünlüğünü göz önünde bulundurarak itikat, ibadet ve muamelat konularından bahsediyorum. Çok ciddi itikat eksikliği var. İbadetlere gereken hassasiyet gösterilmiyor. Bizim söylediklerimizi de anlamak istemiyorlar. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

İnternette özellikle DİB tarafından önerilen ya da güvenilir olan kaynaklardan aldığım bilgileri, çalıştığım bölgenin şartlarını göz önünde bulundurarak gerekli değişiklikleri yaptıktan sonra kullanıyorum. Vaaz konularında genellikle güncel konuları seçiyorum. Cemaatimin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaya çalışıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşlerden din görevlilerinin, vaaz ve sohbetleri için konu seçiminde cemaatin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurduklarını anlıyoruz. Ancak bir din

görevlisinin söylediklerinin anlaşılmadığını belirtmesi, cemaatle din görevlileri arasında bir iletişim sorununun olduğunu göstermektedir. Bu durumun, vaazın konusu veya güncel yaşamla ilişkisinden çok üslup farklılıklarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

4.3.1.30. Amaca Ulaşıp Ulaşılmadığını Kontrol Etmek İçin Kullanılacak Ölçme Araç ve Gereçleri ile Değerlendirme Tekniklerini Bilme, Dersin Sonunda Öğrenme Düzeyini Tespit Etme

Öğretimde öğrencilerin neler öğrendiğini belli aralıklarla kontrol etmek için gerekli olan ölçme araç ve gereçlerini tespit etmek, değerlendirme tekniklerini bilmek ve öğrencilerin öğrenme düzeyini kontrol etmek gerçekleştirilen eğitimin niteliği açısından önemlidir.²³⁵ Öğreticilerin öğretmeye yaptıkları yatırımın harcadıkları zamana, emeğe ve maliyete değer olup olmadığını tespit edebilmek için, iyi bir ölçme ve değerlendirme bilgisine sahip olmaları gerekir. Ölçmede varlıkların, olayların veya olguların herhangi bir özelliği gözlemlenerek gözlem sonucu sayı veya sembollerle ifade edilir. Değerlendirme ise, ölçme sonuçlarının aynı alana ait bir standart, ölçüt veya kriter ile kıyaslanarak, ölçülen nitelik hakkında bir değer yargısına varma süreci olarak tanımlanır. Eğitimde sıkça kullanılan ölçme teknikleri; sözlü sınav, yazılı sınav, doğruyanlış test, kısa cevaplı test, eşleştirmeli test ve çoktan seçmeli test teknikleri olarak gruplandırılmaktadır.²³⁶ Bir eğitimci olan din görevlilerinin, öğretimdeki başarıyı değerlendirme ve aksaklıkları gidererek öğretimi yeniden planlamak için yeterli bilgi ve formasyona sahip olmaları oldukça önemlidir.

Aşağıda Tablo 4.45’te din görevlilerinin “amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

²³⁵ Korkmaz, *Kur’an Kursu...*, 336-337.

²³⁶ Ahmet Saban, *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000), 215-217.

Tablo 4.45. Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	10	8,8
Orta derecede yeterliyim	37	32,5
Oldukça yeterliyim	47	41,2
Tam yeterliyim	19	16,7
Toplam	114	100,0

Tablo 4.45'te görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 57,9'u söz konusu yeterlik alanında kendilerini “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 42,2'si ise “yetersiz, biraz veya orta derecede yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerinin yarısından fazlasının kendilerini “oldukça veya tam yeterli” gördükleri bu hususla ilgili din görevlilerine yönelttiğimiz, “Öğretimde amaca ulaşıp ulaşmadığınızı kontrol etmek için hangi ölçme araç-gereçlerinden faydalanıyorsunuz?” ve “Öğrencilerin öğrenim seviyelerini tespit etmek için dersin sonunda hangi yolu takip ediyorsunuz?” sorularına verilen cevaplardan bazıları şöyledir:

Yoklama, ezber takibi gibi çizelgeleri kullanıyorum. Dersin son 20 dakikasında dinî bilgi öğretimine yer ayırıyorum. Bunun dışında duruma göre Kur'an dersi esnasında dinî bilgi anlattığımız da oluyor. (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Normalde bir ölçü yok. Birkaç defa sınav yaptım, sonuçları çocukları motive etmedi. Umursamıyorlar. Dersin sonunda değerlendirme yapıyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Dersi anlattıktan sonra soru sorulmuyorsa, olumlu veya olumsuz tepki verilmiyorsa dersin fazla anlaşıldığını tahmin etmiyorum. Başka bir değerlendirme yöntemi kullanmıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Öğrencileri dinleyerek tespit ediyorum” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Sınav yapmıyorum ancak öğrencilerin derslerini takip ediyorum. Başarılı olanlar zaten kendiliğinden ön plana çıkıyor.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Çizelge tutuyorum (özellikle ezberlerde)” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Sözlü tekrar ve cami içerisinde uygulama yaparak durumlarını öğreniyorum. Ders başında ve sonunda öğrenilen dinî bilgileri tekrar yaptırdığımda öğrencinin durumunu görebiliyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, din görevlileri, ezber takibi, çizelge tutma, soru-sorma, sözlü tekrar ve camide uygulama yapma gibi dersin işlenişinde kullandıkları, yöntem ve tekniklerin alt basamakları ile ilgili uygulamaları ölçme ve değerlendirme faaliyeti olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla kendileri ile görüşme yaptığımız din görevlilerinin öğrencilerin öğrenmelerini ölçme ve öğrenim düzeyini tespit etme konusunda sıkıntı yaşadıklarını söyleyebiliriz.

4.3.1.31. Din Bilimleri ile Diğer Bilimler Arasında İlişki Kurabilme

Temel dinî bilgi yeterliklerinin yanında günümüz din görevlileri, her türlü dinî olgu ve olayları güncel ilmi usullere göre ele alıp inceleyebilmelidirler. Bunun için, din görevlileri; din eğitimi, din psikolojisi, din sosyolojisi, mezhepler ve tarikatlar konusunda da görüşlerine ilk başvurulacak kişiler olmalıdırlar.²³⁷ Bunun yanında din görevlilerinin günümüzde karşılaştıkları problemlere cevap verebilmek için İslam Hukuku, İslam Tarihi, Dinler Tarihi ve İletişim Teknikleri gibi hususlarda da eğitim alması gerekmektedir.²³⁸ Din görevlilerinin görev mekânı olan camiler, kültürel ve manevi açıdan merkezi fonksiyonunu geçmişten günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Bu hizmet gelecekte de devam edecektir. Dolayısıyla gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarına göre camideki hizmetlerin ve hizmeti sunanların da gelişmesi, yenilenmesi de bir ihtiyaçtır. Bu çerçevede din görevlilerinin sağlıklı bir dinî bilgilendirme yapabilmeleri için rehberlik ve iletişim hususunda da kendilerini geliştirmeleri gerekir.²³⁹ Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin “din bilimleri ile diğer bilimler

²³⁷ Köylü, *Din Görevlilerinde ...*, 137.

²³⁸ Ahmet Emin Seyhan, “Din Hizmetlerinde Verimlilik ve Kalite”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 14 (2011/2): 241.

²³⁹ Mustafa Önder, “Camilerde Sunulan Hizmetlerin Rehberlik ve İletişim Açısından Değerlendirilmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Spring II (2016): 245-246.

arasında ilişki kurabilme” yeterlik algılarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 4.46’da yer almaktadır.

Tablo 4.46. Din bilimleri ile diğer bilimlerde ilişki kurabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	2	1,8
Biraz yeterliyim	6	5,3
Orta derecede yeterliyim	42	36,8
Oldukça yeterliyim	50	43,9
Tam yeterliyim	14	12,3
Toplam	114	100,0

Tablo 4.46’da görüldüğü üzere, bahsi geçen hususta din görevlilerinin yüzde 56,2’si kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedir. Kendilerini “orta derecede yeterli” görenlerin ise yüzde 36,8 oranında olduğu görülmektedir. Elde ettiğimiz bu sonuca göre, din görevlilerinin yarısından fazlasının söz konusu alanda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak algıladıkları sonucunu çıkarıyoruz. Bu alanda kendilerini yetersiz görenlerin yüzde 1,8 oranında olması da din görevlilerinin söz konusu alanda iyi bir yeterlik düzeyine sahip olduklarını desteklemektedir.

4.3.1.32. Ulaşılan Sonuçlara Göre Öğretim Etkinliğinin Gözden Geçirilmesi ve Gerekli Düzenlemelerin Yapılması

Eğitimde mevcut durumu ortaya koyarak, eldeki verilerle karşılaştırmak, gerekli düzenleme ve geliştirmeleri yapmak sürecine ölçme ve değerlendirme denir. Değerlendirmenin amacı öğrencilerin öğrenmeleri hakkında geri bildirim olarak onları geliştirmektir. Sadece bir defa değil sürekli olarak yapılacak bu değerlendirme sonucunda öğrencilerin durumları ve öğrenme ihtiyaçları tespit edilerek gerekli düzenlemelerin yapılması sağlanır. Din görevlilerinin de yaptıkları öğretim faaliyetlerinde cemaatin durumunu ve gelişimini tespit etmeleri ve elde ettikleri veriler sayesinde öğrenenlerin ihtiyaçlarını gidermek için öğretimde düzenlemeler yapması gerekir. Bu amaçla din görevlilerinin; “ulaşılan sonuçlara göre öğretim etkinliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması” hususunda sahip oldukları yeterlik algılarına ilişkin elde edilen veriler aşağıda Tablo 4.47’de yer almaktadır.

Tablo 4.47. Ulaşılan sonuçlara göre öğretim etkinliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	11	9,6
Orta derecede yeterliyim	40	35,1
Oldukça yeterliyim	44	38,6
Tam yeterliyim	18	15,8
Toplam	114	100,0

Tablo 4.47’de görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 54,4’ü bahsi geçen hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak algılamaktadır. Söz konusu alanda kendilerini “orta derecede yeterli” görenlerin oranı da (yüzde 35,1) oldukça fazladır. Kendilerini yetersiz görenler düşük bir orana sahipken “biraz yeterli” olduğunu belirtenlerin oranı da yüzde 9,6 seviyelerindedir. Bu sonuçtan anlaşılacağı üzere din görevlilerinin yarısından fazlasının kendilerini bahsi geçen hususta “oldukça veya tam yeterli” olarak algılamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak din görevlilerine direkt bir soru sormadık ancak “öğrencilerin başarısını değerlendirmede nasıl bir yol izliyorsunuz?” sorusunu sorarak dolaylı yoldan bilgiye ulaşmaya çalıştık. Konu ile ilgili görüşler şunlardır:

“Geri dönüt alamıyoruz.” Sadece bilgi yarışmasına katılan öğrencilerin başarısına göre başarımız değerlendiriliyor.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Öğrencileri dinliyorum, sonuca göre anlatım, özet dokümanlar vererek tekrar yöntemini kullanıyorum. Özetleri dosya olarak veriyorum. Öğrenmelerini sağlamaya çalışıyorum (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 15 yıllık kıdeme sahip, 43 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere, din görevlileri ölçme ve değerlendirme hususunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Öğrencilerin başarılarını, sadece yarışmalardaki performanslarına veya dinleme durumlarına bakarak ve başka hiçbir ölçme tekniği kullanmadan değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla din görevlilerinin öğretimden elde ettikleri sonuçları sağlıklı olarak ölçmeleri veya değerlendirmeleri zordur. Öğretim sonucunda öğrencilerin ne öğrendikleri tam olarak ölçülmediği için gerekli düzenlemelerin yapılması da mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak, din

görevlilerinin öğretim sonucuna göre öğretim etkinliklerini gözden geçirmeleri ve gerekli düzenlemeleri yapma hususunda eksikliklerinin olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.1.33. Öğrencilerde (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Sağlanan Gelişmenin Geri Bildiriminin Yapılması

Aşağıda Tablo 4.48’de din görevlilerinin “öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildiriminin yapılması” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.48. Öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildiriminin yapılması

	Frekans	Yüzde
Biraz yeterliyim	14	12,3
Orta derecede yeterliyim	38	33,3
Oldukça yeterliyim	49	43,0
Tam yeterliyim	13	11,4
Toplam	114	100,0

Tablo 4.48’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan din görevlilerinden yüzde 54,4’ü söz konusu yeterlik hususunda kendilerini “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 33,3’ü “orta derecede yeterli” ve yüzde 12,3’ü ise “biraz yeterli” olarak algılamaktadır. Konu ile ilgili olarak din görevlilerine yönelttiğimiz, “Derslerinize devam edenlerin sağladıkları gelişmeleri kendilerine bildiriyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplardan bazıları şöyledir:

Eğitim öğretim yılının başında öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olarak her öğrenci için hedefler belirliyorum. Öğrencinin o hedefe ulaşması halinde öğrenciyi mutlu ve memnun edecek çeşitli hediye ve etkinliklerle ödüllendiriyorum. Böylece bu ödüllendirme diğer öğrencilerin de motive olmasını sağlıyor. Bu sayede öğrenci notunu başarılı olarak kendine vermiş oluyor ve bunu yılsonu karnesine de yansıtıyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki görüşleri belirten din görevlisinin öğrencilerin mevcut durumunu tespit edip, gelişmelerde de ödül ile geri bildirimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yılsonunda karne ile de bu geri bildirimini pekiştirdiği görülmektedir.

Öğrenciler düzenli şekilde kursa devam edemediği için öğrendiklerini unutarak tekrar geliyorlar. Öğrencideki değişimleri kendilerine söylüyorum.

(Bayan, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Bu görüşleri ifade eden din görevlisi ise öğrencilerde sağlanan gelişmeleri sözlü olarak geri bildirimde bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu hususta görüş bildirenlerin ikisinin de bayan olduğu ve erkeklerin hiçbirinin görüş bildirmediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak din görevlilerinin bu hususta kendilerini yeterli olarak görmelerine rağmen sıkıntılar yaşadıkları da anlaşılmaktadır.

4.3.1.34. Ödev, Sınav vb. Etkinliklerin ve Sağlanan Gelişmenin Kayıtlarını Tutma

Din görevlilerinin öğrencilere verdikleri ödev veya yaptıkları sınav gibi etkinliklerde sağlanan gelişmelerin kayıtlarını tutmaları ölçme, değerlendirme ve ödüllendirme için önemli olduğu kadar eksikliklerinin giderilmesi ve derslerin yeniden planlanması için de önemlidir. Bu çerçevede yurtdışında görev yapan din görevlilerinin “ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin elde ettiğimiz veriler aşağıda Tablo 4.49’da yer almaktadır.

Tablo 4.49. Ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	3	2,6
Biraz yeterliyim	11	9,6
Orta derecede yeterliyim	40	35,1
Oldukça yeterliyim	46	40,4
Tam yeterliyim	14	12,3
Toplam	114	100,0

Tablo 4.49’da görüleceği üzere araştırmaya katılan din görevlilerinin yüzde 52,7’si kendilerini “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 35,1’i “orta derecede yeterli”, yüzde 9,6’sı “biraz yeterli” ve yüzde 2,6’sı ise yetersiz olarak algılamaktadır. Bu sonuca göre din görevlilerinin çoğunluğu bahsi geçen hususta kendilerini yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Ancak daha önce din görevlilerine yönelttiğimiz, “ amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme” sorusuna cevap

verenlerin ölçme ve değerlendirme hususunda sıkıntı çektiklerini tespit etmiştik.²⁴⁰ Ayrıca yurtdışında düzenlenen Kur'an ve dinî bilgiler kursları sonucunda resmi olarak bir belge verilmediğinden, yıl içinde yapılan ölçme ve değerlendirme faaliyetleri de din görevlilerinin bireysel çabasıyla sınırlı kalmaktadır.

4.3.1.35. Yaşadığı Yerde ve Dünyada Mevcut Olan Dinî Akımları Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.50'de din görevlilerinin "yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme" hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.50. Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	1	,9
Biraz yeterliyim	18	15,8
Orta derecede yeterliyim	40	35,1
Oldukça yeterliyim	40	35,1
Tam yeterliyim	15	13,2
Toplam	114	100,0

Tablo 4.50'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan din görevlilerinin yüzde 48,3'ü kendilerini bahsi geçen hususta "oldukça veya tam yeterli" olarak algılamaktadır. Kendilerini "yetersiz, biraz veya orta derecede yeterli" görenlerin oranının (yüzde 51,8) yüksek olduğu gözlenmektedir. Araştırmaya katılanların yarısından fazlasının bu alanda "orta derecede yeterli" veya daha aşağı seviyede bir yeterlik düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde; "Görev bölgenizdeki dinî akımlar hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?", "Görev bölgenizde diğer din ve mezheplerle iletişiminiz nasıldır?", "Diğer din ve mezhepleri tanıma konusunda sıkıntı yaşıyor musunuz?" sorularını sorduk. Kendileri ile görüşme yaptığımız din görevlilerinin görüşlerini üç grupta toplamak mümkündür:

²⁴⁰ Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme konusunda din görevlilerinin görüşleri için bk.140- 141.

- Görev bölgesinde mevcut olan din ve mezhepler hakkında yeterli bilgiye sahip olmayanlar. Dolayısıyla diğer dinlere mensup kişi veya kurumlarla iletişim kuramayanlar.
- Dinler ve mezhepler hakkında kısmen yeterli bilgiye sahip olduğunu söyleyenler. Bunların bir kısmı kendisini geliştirmek için çaba sarf ettiğini söylemiştir.
- Dinler ve mezhepler hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu belirtenler. Bu hususta kendisini yeterli gören sadece bir kişi olmuştur. Bu görüşte olan din görevlisi daha önce Almanya’da çalıştığını belirtmiştir.

Bu konuda kısmen veya tam yeterli olduğunu belirten din görevlilerinin diğer din mensupları ile iletişimlerinin karşılıklı ziyaretler şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunların dışında konuyu sadece İslam mezhepleri açısından ele alan bir din görevlisi ise mezhepler konusunda sıkıntı çektiğini belirtmiştir.

“Burada sıkıntı yaşıyorum. Diğer din mensupları ile iletişim kuramadığımızdan beraber etkinlik de yapmıyoruz.” (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Sadece okuldan aldığım bilgilerle yetiniyorum. Ancak edindiğim bilgiler yeterli olmuyor. Buradaki Müslüman olmayanlarla diyalogum olmadığından fazla bir bilğim yok. Dil bilmediğimden kiliseleri ziyaret etmedim. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Dilden dolayı okuldan öğrendiğimiz bilgileri test etme şansımız olmuyor. Ancak cami ve kiliseler ile karşılıklı ziyaretler yapılıyor. Bu ziyaretlerin istenilen seviyede olduğunu söyleyemem. Dernek yönetiminde olanların gerekli donanıma sahip olmaları ilişkilerin daha sağlıklı olmasını sağlar. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Göreve başlamadan önce okul döneminde aldığım dinî bilgilerim, İslam dinî ve mezhepleri konusunda yeterli oluyor. Ancak diğer dinlerle ilgili aldığım bilgilerin, örneğin Hıristiyanlık, Yahudilik ve mezhepleri hakkında yetersiz kaldığını gördüm. Görev yerime geldiğimde bu eksikliği gidermek için bir dinler tarihi kitabı okudum ve bilgi sahibi oldum. Şu anda bilgilerim tam yeterli olmasa bile kendimi geliştirdiğimi düşünüyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Kısmen yeterliyim. Hâlâ okumalar yapmaya ve araştırmaya devam ediyorum. Ayrıca Dinler Tarihinde yüksek lisans yapıyorum. (Bayan,

İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Bulduğum bölge çok kültürlü bir yapıya sahip. Çeşitli milletlerden insanlar mevcut. Farklı dinlere mensup insanlar var. Mesleki bilgilerim, onların dinî inançları hakkında yeterli olmamakla birlikte bazı bilgilerim var. Ama dil probleminden dolayı fazla bir iletişimimiz olmadığından ayrıntılarını bilemiyorum. Kiliselerle karşılıklı olarak ziyaret ve tebrikleşmelerde bulunuyoruz. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Dinler ve mezhepler konusunda gerek fakültede gerek daha önceki Almanya hizmetinde bilgi sahibi olduğumdan sıkıntı yaşamıyorum. Göreve başladığımdan bu güne kadar kiliselerle bir toplantımız oldu. Ayrıca diğer din mensuplarını Ramazan ayında iftara çağırdık. (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Mezhepler konusunda sıkıntı yaşıyorum. Diğer milletlerden (Müslüman) gençler Türk gençleri etkiliyor.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıda görüşlerine başvurduğumuz din görevlilerinin görev yaptıkları bölgelerdeki diğer din ve mezhepler konusunda çok az bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumun diğer din mensupları ile iletişimi güçleştirdiğini de söyleyebiliriz.

4.3.1.36. Öğretimde Bilgisayar, İnternet, Projeksiyon vb. Araç Gereçlerden Yararlanma ve Öğrenci İlgisini Ders Boyunca Canlı Tutma

Aşağıda Tablo 4.51’de din görevlilerinin “öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.51. Öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	8	7,0
Biraz yeterliyim	16	14,0
Orta derecede yeterliyim	29	25,4
Oldukça yeterliyim	42	36,8
Tam yeterliyim	19	16,7
Toplam	114	100,0

Tablo 4.51’de görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 53,5’i bahsi geçen hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” görmektedir. Bu hususta kendilerini yetersiz algılayanların (yüzde 7) ve “biraz veya orta derecede yeterli” olduğunu belirtenlerin (yüzde 39,4) oranında artışın olduğu gözlenmektedir. Konu ile ilgili olarak din görevlilerine yönelttiğimiz, “Öğrencilerinizin ilgilerini ders boyunca canlı tutmak hangi teknolojik araçlardan faydalanıyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların bir kısmı şu şekildedir:

Çocukların kavrama kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak bilgisayar, akıllı telefon ve görsel olarak tahtayı mutlaka kullanırım. Yani göze kulağa hitap edecek tüm teknikleri kullanmaya çalışırım. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Bazen bilgisayar ve projeksiyon kullanıyorum.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Almanca-Türkçe Elif-Ba ve internetten faydalanıyorum.” (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

DİB’in internet sayfasında yer alan materyalleri kullanıyorum. Ayrıca İmam Hatip Liselerinde okutulan derslerin içeriklerinin online çıktısı da epey faydalı. Ayrıca Almanya’da okullarda okutulan İslam din dersi için hazırlanan materyalleri de faydalı buluyorum. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere din görevlilerinin derslerde öğrenci ilgilerini canlı tutmak için bilgisayar, projeksiyon, telefon ve internetten faydalanmaktadırlar.

Tablo 4.15’teki din görevlileri yeterlik algı ölçeğinin en sonunda yer alan ve ölçeğin genel ortalamasının ($\bar{x}=3,78$) altında bulunan ölçeğin son beş yeterlik ifadesi ise aşağıda yer almaktadır.

4.3.1.37. Kişisel ve Mesleki Gelişimime Katkıda Bulunacak Bilimsel ve Kültürel Etkinliklere Katılma

Aşağıda Tablo 4.52’de din görevlilerinin “kişisel ve mesleki gelişimine katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma” hususunda sahip oldukları yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.52. Kişisel ve mesleki gelişimime katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	4	3,5
Biraz yeterliyim	14	12,3
Orta derecede yeterliyim	44	38,6
Oldukça yeterliyim	44	38,6
Tam yeterliyim	8	7,0
Toplam	114	100,0

Din görevlilerinin “Kişisel ve mesleki gelişimine katkıda bulunacak bilimsel etkinliklere katılma” yeterlik maddesi DGYÖ’de düşük puana sahip olup, sondan beşinci sırada yer almaktadır. Ölçekte din görevlilerinin kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri son madde olması açısından da önemli olan bu ifade ($\bar{x}=3,33$) puan ortalaması ile de ölçeğin toplam puan ortalamasından önemli derecede farklılaşmaktadır.

Tablo 4.52’de görüldüğü üzere din görevlilerden yüzde 7’si kendilerini söz konusu alanda “tam yeterli”, yüzde 38,6’sı “oldukça yeterli”, yüzde 38,6’sı “orta derecede yeterli”, yüzde 15,8’i ise “yetersiz veya biraz yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerinin ölçekteki diğer yeterlik ifadelerine göre düşük bir yeterliğe sahip olduklarını gördüğümüz bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bir analiz için görev yapılan bölgenin şartlarına ve din görevlilerinin imkânlarına bakmakta yarar vardır.

Geniş bir alana sahip olan Baden-Württemberg Eyaleti’nde camiler büyük yerleşim yerlerinde faaliyet göstermektedir. ²⁴¹ Köy ve kasabaların bir araya

²⁴¹ 35.676 km² alan ve 10.879.618 nüfusa sahip bir eyalet olan Baden-Württemberg’de toplam 218 din görevlisinin bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda camilerin birbirlerinden uzaklıkları tahmin edilebilir. Baden-Württemberg Eyaleti ile ilgili istatistikî bilgiler için bk. Baden-Württemberg Statistisches Landesamt, *Eckdaten zur Bevölkerung*, erişim tarihi: 14 Aralık 2017, <https://www.statistikbw.de/BevoelkGebiet/Bevoelkerung/99025010.tab?R=LA>

gelebilecekleri ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerlerinde yapılan camilerde görev yapan din görevlilerinin diğer din görevlileri ile sık sık bir araya gelmesi mümkün olmamaktadır. Ataşeliklerden aldığımız bilgiler ve gözlemlerimize göre zorunlu haller dışında bölge din görevlileri, Karlsruhe ve Stuttgart Din Ataşeliği başkanlığında yıllık en az iki defa genel toplantıda bir araya gelmektedir. Karlsruhe ve Stuttgart şehirlerinde birbirine yakın olan 10-16 civarında cami ve dernek, bir bölge olarak kabul edilerek her bölgede aylık din görevlileri ve cemiyet toplantıları gerçekleştirilmektedir. Ayrıca dinî bilgi, ezan okuma, hutbe, Kur'an okuma gibi yarışma, seminer, kurs ve konferanslarda da din görevlileri bölgesel veya genel olarak bir araya gelmektedir. Bölgeler arası ve final yarışmalarına katılım daha fazla olmaktadır. Ataşelik ve bölgeler nezdinde yapılan bu tür çalışmalar, din görevlilerinin sosyal ve kültürel etkileşimi açısından önemlidir. Ancak din görevlilerinin kişisel ve mesleki açıdan kendilerini geliştirmelerinin önünde kişisel ve çevre faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Bölgesel ve sınırlı da olsa Din Müşavirliği, Ataşelikler nezdinde dil kurslarının açılması, hizmet içi eğitim seminerlerinin düzenlenmesi olumlu olarak göze çarpan etkinlikler arasında yer almaktadır. Kişisel olarak gelişime kapalı olan din görevlilerinin varlığının yanında, çevrede gidebilecek nitelikli dil kurslarının olmaması da dil gelişimi açısından önemli bir engel olarak görülmektedir. Bu hususla ilgili bir din görevlisinin şu sözleri de bu durumu desteklemektedir:

Bulduğumuz bölge itibariyle kurs imkânlarımızın kısıtlı olmasından dolayı kurslara katılamıyoruz. İmkânlar olsaydı kurs imkânlarından en iyi şekilde faydalanırdık. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Din görevlilerden bazılarının, lisans tamamlama, seminer ve konferanslara katılma gibi kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayan etkinliklerde bulunduğunu belirtmekle birlikte bunların sayısının çok az olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin çoğunluğunun yaşadıkları yerlerin üniversite ve yüksek okulların olduğu bölgelere oldukça uzak olması ve dil bilmemelerinden dolayı, bilimsel ve kültürel etkinliklere katılamamaları da kişisel gelişimleri açısından önemli bir eksikliklerdir.

Bu sonucun ortaya çıkmasında, Almanya'da görevli din görevlilerinin çoğunluğunun erkek olmasının da etkisi bulunmaktadır. Ayrıca bayan din görevlileri için, çevre şartlarının kurs, seminer ve konferanslara katılmalarını olumsuz olarak etkilediğini göz ardı etmemek gerekir.

4.3.1.38. Görev Yaptığı Bölgenin Sosyo-Kültürel ve Dinî özellikleri Hakkında Yeterince Bilgi Sahibi Olma Yeterliği

Aşağıda Tablo 4.53’de din görevlilerinin “görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma yeterliği” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.53. Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	2	1,8
Biraz yeterliyim	18	15,8
Orta derecede yeterliyim	44	38,6
Oldukça yeterliyim	43	37,7
Tam yeterliyim	7	6,1
Toplam	114	100,0

“Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma” yeterlik ifadesi, DGYÖ’de sondan dördüncü sırada yer almaktadır. Söz konusu madde ($\bar{x}=3,31$) ortalaması ile din görevlilerinin kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri bir yeterlik ifadesidir.

Tablo 4.53’de görüleceği üzere din görevlilerinin sadece yüzde 6,1’i söz konusu yeterlik hususunda kendilerini “tam yeterli” görmektedir. Araştırmaya katılanların yarısından fazlasının (yüzde 54,4) bahsi geçen konuda kendilerini “biraz veya orta derecede yeterli” görmesi, din görevlilerinin daha önce geçen yeterlik konularına nazaran, bu konuda kendilerinde eksiklikler gördükleri anlamına gelmektedir. Konu ile ilgili yaptığımız görüşmeler daha iyi bir analiz yapmamıza olanak sağlayacaktır.

Din görevlilerinin çoğunluğunun yurtdışındaki ilk görevleri olmasından dolayı pratikte görev yaptıkları bölge hakkında bilgi sahibi olmaları düşünülemez. Din görevlilerinin aldıkları din eğitimi ve öğretimi sayesinde dinler ve mezhepler hakkında teorik olarak ne kadar bilgi sahibi oldukları da değerlendirilmesi gereken ayrı bir konudur. Ayrıca görev yapılan her bölgenin kendine has özelliklerinin olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda bölgenin özelliklerinin yerinde incelenmesinin faydalı olacağı muhakkaktır. Daha önce yurtdışında görev yapanlar da dâhil din görevlilerinin büyük bir kısmı yabancı dil bilmediğinden, onlardan görev bölgelerindeki diğer din

mensupları ile sağlıklı bir iletişim kurmalarını beklemek fazla iyimser bir beklenti olacaktır. Din görevlilerine bu konuda yönelttiğimiz, “çalıştığımız bölgeye gelmeden önce bölgenin sosyal-kültürel ve din özellikleri hakkında bilginiz var mıydı?” sorusuna verilen cevaplardan bir kısmı aşağıdadır:

Evet, yeterli bilgim vardı. Bu noktada hem zorluklar açısından hem de mesleğin kazandıracağı kazanımlar açısından seminerlerde yeterli ve detaylı bilgiler verildi. (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 9 yıllık kıdeme sahip, 36 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

DİB tarafından gerekli ön bilgilendirme yapıldı. Daha önce Almanya’da görev yaptığımdan dolayı uyum konusunda bir sıkıntı yaşamadım. (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız, 16 yıllık kıdeme sahip, 45 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Daha önce 3 aylık bir görevle kısa dönem olarak geldiğimden neyle karşılaşacağımı biliyordum. Ayrıca çalıştığım bölgedeki Türklerin çoğunluğu geldiğim bölge insanı olduğu için çok fazla zorlukla karşılaşmadım. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

“Hizmet içi eğitime katılmadığımdan bir bilgim yoktu. Kendim de bir araştırmaya girmedim.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Avrupa’ya daha önce gelmediğimden ortam hakkında bilgim yoktu.” (Bayan, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 10 yıllık kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

“Hiç yoktu. Onun için sıkıntı yaşıyorum.” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 27 yıllık kıdeme sahip, 46 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Sadece seminerden aldığım bilgiler vardı. Yeni gelecek olan din görevlilerine görev yapacakları ortamla ilgili bilmeleri gereken durumlar hakkında seminerler verilmelidir. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 17 yıllık kıdeme sahip, 38 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Sadece seminerden aldığımız bilgiler vardı ancak yeterli değildi. Yeni gelecek olanlara gidecekleri yerdeki cemaatin kozmopolit olduğunun hatırlatılması gerekir. Ayrıca cemaat ve dernek ilişkisi hakkında daha ayrıntılı seminerler verilebilir. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 19 yıllık kıdeme sahip, 41 yaşında, yurtdışında 3. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Seminer almıştım ama yeterli görmüyorum. Buraya gelecek din görevlilerinin cemaat yapısı yani Türkiye’nin hangi bölgesinden oldukları,

öğrencilerin öğrenim ve yaş durumu, cemaatin hangi ülke insanından olduğu ve gençlerin durumu hakkında bilgilendirilmeleri gerekir. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 27 yıllık kıdeme sahip 52 yaşında, yurtdışında 4. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Din görevlilerinin yukarıda ifade ettikleri görüşler dört başlıkta toplanabilir:

- Daha önce yurtdışında çalıştığı için çalışacağı ortamla ilgili bilgisi olanlar.
- Göreve başlamadan önce aldıkları uyum seminerinin çalışacağı ortamla ilgili yeterli bilgiyi sağladığını belirtenler
- Göreve başlamadan önce seminer alanlar ancak seminerin bu hususta yeterli olmadığını belirtenler.
- Çalışacağı ortamla ilgili hiçbir bilgisi olmayan ve seminer almadıklarından dolayı da kendilerini bu hususta yetersiz olarak görenler.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere din görevlilerinin çalışacakları ortamla ilgili seminer almaları yeterli olmasa bile fayda sağlamaktadır.

“Çalıştığınız bölgenin sosyal-kültürel ve dinî özelliklerinden dolayı ne tür sıkıntılar yaşadınız” sorusuna verilen cevaplardan bir kısmı şu şöyledir:

“...çalışılan ortam ve duyarsızlık”, (Erkek, yüksek lisans mezunu, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, vaiz).

“...anlayış farklılıkları, yaşam farklılıkları, anlaşamama” (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Alman kültürü ve arkadaş çevresi çocukları menfi olarak çok etkiliyor”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

“Öğrenci ve vatandaşlarla uyum” (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, vaiz).

“Diğer milletlerden insanlar ve Müslümanlarla anlaşma konusunda sıkıntı” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, din görevlilerinden bazıları çalıştıkları bölgedeki insanlarla anlaşma konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Din görevlilerinin birçoğu anlayış ve yaşam farklarından dolayı problem yaşadığını dile getirmiştir. Din görevlilerinin göreve başladıkları ilk yıllarında bu tür problemlerin

olması doğal olarak kabullenilebilir. Ancak sonraki yıllarda da aynı problemin devam etmesi din görevlilerinin, çevrenin sosyal-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir.

Din görevlilerinin çoğunluğunun, görev yaptıkları bölgenin sosyo-kültürel özelliklerini bilme konusunda eksikliklerinin devam etmesi, üzerinde durulması gereken bir sorun olmaya devam etmektedir.

4.3.1.39. Müslümanlara ve Diğer Dinlere Mensup Kişi veya Kurumlara (Kilise, Rahipler vb) Görevinin Gerektirdiği Düzeyde İslam'ın Evrensel Değerlere, Barış ve Uzlaşma Kültürüne Katkılarını Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.54'te din görevlilerinin “Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme” hususundaki yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.54. Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	3	2,6
Biraz yeterliyim	21	18,4
Orta derecede yeterliyim	41	36,0
Oldukça yeterliyim	42	36,8
Tam yeterliyim	7	6,1
Toplam	114	100,0

DGYÖ'de en düşük puana sahip yeterlik ifadelerinden biri de “Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme”dir. Söz konusu yeterlik ifadesi ($\bar{x}=3,25$) puan ortalaması ile din görevlilerinin kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri anlamına gelmekte olup, yeterlik ölçeğinin genel ortalamasına nazaran önemli derecede farklılaşmaktadır. Din görevlilerinin cemaatten çocuk, genç ve yetişkinlerle iletişim kurabilme yeterliği açısından kendilerini “orta düzeyde yeterli” görmeleri yurtdışında yürütülen din hizmetlerinin niteliği ve amaçları açısından sorgulanması gerekir.

Din görevlileri cami içi din hizmetlerinin yanında, buldukları ülkede diğer dinlere mensup kişi ve kurumlarla da görevlerinin gereği iletişim içerisinde bulunurlar. Buldukları camilerde hem İslam dinini hem de DİTİB'i temsil eden en yetkili makamda bulunan din görevlilerinin, İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını en iyi şekilde anlatmaları beklenir. Bu soruya cevap veren din görevlilerinin çoğunluğu, kendilerini “orta derecede yeterli” görmektedirler.

Tablo 4.54'te görüldüğü üzere, din görevlilerinin yüzde 6,1'i bahsi geçen hususta kendilerini “tam yeterli”, yüzde 36,8'i “oldukça yeterli” görmektedir. Orta ve daha aşağı derecede bir yeterlik düzeyine sahip olanların oranlarının yüksek olması (yüzde 57) söz konusu yeterlik ifadesi hakkında daha ayrıntılı bilgi elde etmemiz gerektiğini göstermektedir. Almanca dil bilgisi konusunda din görevlilerin çoğunluğun kendilerini “yetersiz” olarak algıladığını göz önünde bulundurduğumuzda, din görevlilerinin diğer din mensuplarıyla yeterli ve sağlıklı bir iletişimde bulunmalarının oldukça güç olduğu anlaşılmaktadır.²⁴²

Yaptığımız yeterlik algı çalışmasında ortaya çıkan sonucun sebebi olarak, din görevlilerinin bu konuda içe dönük bir hizmet anlayışıyla cami içi faaliyetlere yoğunlaşıp sosyal çevre ile çok fazla ilgilenmemeleri veya diğer din mensuplarının cami ziyaretleri ve davetlerine katılmayı yeterli görmelerinin etkisi olduğunu düşünüyoruz.

Söz konusu madde ile ilişkisi açısından “Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme” maddesinin de değerlendirilmesi önem arz etmektedir . Din görevlilerinin kendilerini “oldukça yeterli” gördükleri ancak ortalaması ile ($\bar{x}=3,44$) ölçeğin genel ortalamasının altında bir yeterlik puanına sahip “Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme” maddesi her ne kadar yeterlik ölçeğinde sondan yedinci sırada yer alsada önemine binaen değerlendirmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu maddede özellikle kendisini “tam yeterli” görenlerin sayısının diğer maddelere göre en düşük seviyede olması ve “biraz yerliyim” diyenlerin oranının ise en yüksek seviyede olması bize din görevlilerinin bu konuda sıkıntı yaşadıklarını göstermektedir. Din görevlilerine yöneltilen “Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını

²⁴² Din görevlilerinin dil yeterlikleri için bk. Tablo 4.56.

açıklayabilme” sorusu ile bu soru arasında bir bağlantının olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü din görevlileri yaşadıkları çevrede mevcut olan diğer din mensupları ile iletişimde sorun yaşadıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca din görevlilerinin yine genel kültür yeterliklerinden en düşük algıya sahip oldukları “Almanca’yı bilme ve etkili kullanma” yeterliklerinin de bu konu ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Görev yaptığı çevrenin dilini konuşmakta zorluk çeken ve diğer din mensupları ile etkili bir iletişime geçemeyen din görevlilerinin, yaşadığı yerdeki veya dünyadaki mevcut dinî akımları yeterince açıklaması beklenemez.

4.3.1.40. Öğrencilerin Sorunlarını Tespit Etmek İçin (Gözlem Formu, Tanıma Kartı, Problem Tarama Testi vb) Kullanma

Aşağıda Tablo 4.55’te din görevlilerinin “öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma” hususundaki algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.55. Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	4	3,5
Biraz yeterliyim	26	22,8
Orta derecede yeterliyim	34	29,8
Oldukça yeterliyim	39	34,2
Tam yeterliyim	11	9,6
Toplam	114	100,0

DGYÖ’de en düşük puana sahip ikinci yeterlik ifadesi “Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma” maddesidir. Din görevlilerinin kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri söz konusu yeterlik ifadesi ($\bar{x}=3,24$) puan ortalaması ile ölçeğin toplam puan ortalamasından ($\bar{x}=3,78$) farklılaşmaktadır.

Tablo 4.55’te görüldüğü üzere din görevlilerinin yüzde 9,6’sı söz konusu yeterlik hususunda kendilerini “tam yeterli” görmektedir. Kendilerini “oldukça yeterli” görenlerle beraber bu oran yüzde 43,8 olmaktadır. Ancak söz konusu yeterlik alanında orta ve daha düşük bir algıya sahip din görevlilerin oranı da (yüzde 56,1) oldukça

yüksektir. Dolayısıyla bu sonuçlardan, din görevlilerinin genel olarak öğrenci sorunlarını tespit etme (gözlem formu, tanıtım kartı, problem tarama testi vb) konularında kendilerini “orta düzeyde yeterli” görmekte birlikte eksikliklerinin olduğu sonucunu da elde etmekteyiz.

Konu ile ilgili görüştüğümüz din görevlilerinin ifadeleri de din görevlilerinin söz konusu yeterlik düzeyi ile ilgili sorunlarının olduğunu göstermektedir. Yurtdışında görev yapan din görevlileri, Türkiye şartlarından farklı bir ortamda bulduklarından öğrencilerle sağlıklı bir iletişim kuramadıklarını ve derslerde istenilen verimi alamadıklarını belirtmektedirler. Baden-Württemberg Eyaleti’nde de din görevlileri, DİTİB bünyesinde hafta sonları ve yıl içerisindeki tatillerde hafta içi günlerde çocuklara ve gençlere yönelik dinî bilgiler ve Kur’an öğretimi kursları düzenlemektedirler. Camilerin ve çevrenin özelliklerine göre öğrenci sayıları değişmektedir. Türklerin çok olduğu yerlerdeki camilerde öğrenci sayıları yüzü geçmektedir. Resmi din görevlilerinin yanında DİTİB cami cemiyeti tarafından görevlendirilen kişiler tarafından öğrencilere kurs verilmektedir. Bu kurslarda not olmadığı gibi devam zorunluluğu da yoktur. Din görevlisi, cemaat ve cemiyetin gayretleri ile yapılan bu kurslara ilginin fazla olduğunu söyleyebiliriz. Aileler, çocuklarını çevrenin etkisinden kurtarmak için temel dinî bilgileri alabilecekleri neredeyse tek yer olan camiye göndererek, üzerlerindeki sorumluluğu attıklarını düşünmektedirler. Bu durumda en büyük sorumluluk din görevlisine düşmektedir. Dinî bilgiler ve Kur’an öğrenmek için gelen çocukların sorunlarının Türkiye’deki çocuklardan çok farklı olduğunu, çalışacağı ortama geldikten sonra öğrenen pek çok din görevlisi çocukları tanıma, sorunlarını tespit etme ve çözüm bulma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Din görevlilerinin aşağıdaki ifadeleri bu soruna işaret etmektedir:

“Öğrenci velilerimizin ve öğrencilerimizin eğitim-öğretimin ciddiyetinin farkında olmayışı ve ilgisiz kalması”, (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız, 26 yıl üstü kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Öğrencilerle yaşanan sorunlar (derse adapte olamama vb.)”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 6-10 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Okuyan gençlerin derse devamsızlığı, (...), çocukların aşırı hırçın ve dengesiz oluşları”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Öğrencilerin derse devamı”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Çocukların farklı kültürlerde yetişmesi, ailelerin iş yüzünden çocukları ile fazla ilgilenmemeleri” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 26 yıldan daha fazla kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

“...Aileler çocukları konusunda maddi doyumu sağlamış, manevi boşluğu doldurma konusunda çok ilgisiz kalıyorlar” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üzeri kıdeme sahip, İmam-Hatip).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere din görevlileri derslerde çocuk ve gençlerle sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Din görevlileri, çocukların içinde bulunduğu ortam, aile ve bireysel sorunları hakkında rehberlik yapma veya öğrencilerin sorunlarının tespitine yönelik çalışmalar yaptıklarına değinmemişlerdir. Din görevlileri, öğrenci sorunlarını tespit etmede genellikle gözlemlerine dayanmaktadırlar. Gözlem formu, tanıma kartı ya da problem tarama testi gibi öğrenciyi tanıma yöntemlerinden faydalanmadıkları anlaşılmaktadır.

4.3.1.41. Almancayı Bilme ve Etkili Biçimde Kullanabilme

DGYÖ’de en düşük puanına sahip olan yeterlik ifadesi “Almancayı bilme ve etkili biçimde kullanabilme”dir. Söz konusu yeterlik ifadesinin puan ortalaması açısından ($\bar{x}=1,59$) din görevlilerinin kendilerini “yetersiz” gördükleri tek madde olduğu da tespit edilmiştir. Aşağıda Tablo 4.56’da din görevlilerinin söz konusu hususta kendilerini ne oranda yeterli algıladıklarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.56. Almancayı bilme ve etkili biçimde kullanabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersizim	66	57,9
Biraz yeterliyim	31	27,2
Orta derecede yeterliyim	16	14,0
Tam yeterliyim	1	,9
Toplam	114	100,0

Tablo 4.56’da görüleceği üzere din görevlilerinin sadece yüzde 0,9’u bahsi geçen hususta kendilerini “tam yeterli” görürken, kendilerini “orta derecede yeterli” görenlerin oranı da yüzde 14 ile oldukça düşüktür. Kendilerini “oldukça yeterli” gören din görevlisi bulunmamaktadır. Kendilerini “yetersiz” görenlerin (yüzde 57,9) oranına “biraz yeterli” görenleri de (yüzde 27,2) eklediğimizde, din görevlilerinin neredeyse tamamının (yüzde 85,1) “Almancayı bilme ve etkili biçimde kullanabilme” hususunda kendilerini yetersiz gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Din görevlilerinin, misyonları açısından görev yaptıkları bölgedeki cemiyetler ve Türkçe bilmeyen kişilerle de iletişim için Almancayı bilmeleri ve etkili kullanmaları gerekmektedir. Ancak bundan daha önemli olan Almanya’da yaşayan Türklerin çoğunluğunun Almancayı Türkçeden daha fazla kullanmasıdır. Özellikle Almanya’da eğitim gören gençlerin çoğunluğu aralarında Almanca konuşmaktadır. Din görevlilerinin cemaatiyle iyi bir iletişim kurabilmesi için de Almancayı bilmesi ve etkili kullanmasına bağlıdır. Din görevlilerinin neredeyse tamamının dil konusunda yetersiz olması iletişim, dinin evrensel değerlerini içinde yaşanılan topluma aktarma ve kültürel etkinliklerde etkin rol alma konularında sıkıntı yaşamalarına sebep olmaktadır. Din görevlilerinin yaşadıkları problemler ile ilgili sorduğumuz açık uçlu soruya verilen cevaplarda da dil probleminin iletişim, eğitim, sosyal ve kültürel etkinliklerde varlığını hissettirdiğini görmekteyiz. Din görevlilerinin konuya ait bazı görüşleri şöyledir:

“Dil problemi” (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 26 yıldan daha fazla kıdeme sahip, K.Kursu öğreticisi).

“Dil, uyum ve ortam”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Öğrenciler ve Almanlarla iletişimde sıkıntı yaşıyorum dil sorunu”, (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 26 yıl üstü kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Dil, çocukların eğitiminde uyum...”, (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, vaiz).

“Yabancı dil eksikliğinden dolayı çocuklarla iletişim problemi” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 6-10 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Dil problemi (sadece yabancı öğrencilere karşı)” (Erkek, yüksek lisans mezunu, hafız değil, 11-15 yıl arası kıdeme sahip, vaiz).

“En büyük sorunumuz dil problemi, yeni nesil ile anlaşma sıkıntısı yaşıyoruz.” (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız, 16-20 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Anlayış farklılıkları, yaşam farklılıkları ve dilde anlaşamama”. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 6-10 yıl arası kıdeme sahip, İmam-Hatip).

“Dil konusunda sıkıntı yaşıyorum. Çocukların eğitiminde de dilden dolayı sıkıntı yaşıyorum.” (Erkek, lisans (İlitam) mezunu, hafız değil, 12 yıllık kıdeme sahip, 32 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Dil konusunda sıkıntılar yaşadım. Buraya gelmeden önce 400 saatlik Almanca dil kursuna tabi tutulduk ancak aldığımız kurs, sadece gündelik hayatta işimizi görmemizde bize fayda sağladı, dinî terimler konusunda hala sıkıntı yaşıyorum. (Erkek, İlahiyat ön lisans mezunu, hafız değil, 31 yıllık kıdeme sahip, 50 yaşında, yurtdışında 5. yılı, hizmet içi eğitim almış).

Cemaatle ve çocuklarla bir problemim yok ama dil konusunda sıkıntı yaşadığımdan iletişim sorunu yaşıyorum. Almanlarla aracı vasıtasıyla konuşuyorum. Onun da ne kadar sağlıklı olduğunu bilmiyorum. (Erkek, İlahiyat lisans mezunu, hafız değil, 14 yıl kıdeme sahip, 40 yaşında, yurtdışında 2. yılı, hizmet içi eğitim almamış).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere görüş bildiren din görevlilerinin hepsi dil bilmediğinden insanlarla iletişimde sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Yaşadığı çevreye uyum ve ortam ile ilgili problemlerin de dil ile bağlantısı olduğu düşünüldüğünde dil probleminin başka problemleri de beraberinde getirdiği ve din görevlilerinin bu konudaki eksikliklerinin mesleki gelişim ve performanslarına da etki ettiğini söyleyebiliriz. Öğrencilerin eğitimi, çocuk ve yetişkinlerle iletişim, yabancılarla

iletişim, yeni nesil ile anlaşamama gibi pek çok konuda din görevlileri, dil yetersizliğinden dolayı sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Dilin, kültürün yanı sıra dînin de taşıyıcısı olduğunu varsaydığımızda din görevlilerinin sadece Türkçe dilini kullanarak iletişim kurarak duygu ve düşüncelerini aktarmalarının çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Almancayı bilme ve etkili kullanma konusunda din görevlilerinin yeterlik ortalamalarının ortaya çıkardığı sonucu da göz önünde bulundurduğumuzda, din görevlilerinin büyük bir kısmının bu hususta sorun yaşadığını söyleyebiliriz.

4.3.2. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterliklerine Yönelik Algıları ile İlgili Bulgular

Araştırmamızın konusu olan din görevlilerinin kendi bakış açılarıyla kendilerini değerlendirmelerinden sonra şimdi de cemaate yönelik faaliyetler açısıyla din görevlilerinin değerlendirilmesini yapacağız. Aşağıda Tablo 4.57’de din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili olarak cemaat ölçeğinde yer alan yeterlik ifadelerinin cemaate göre ortalaması büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Tablo 4.57. CAÖ puan ortalaması

Cemaat Algı Ölçeği (CAÖ)				
		Frekans	Ortalama	Algı Düzeyi
1	Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme	241	4,01	Oldukça Yeterli
2	Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme	241	3,95	Oldukça Yeterli
3	Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme	241	3,73	Oldukça Yeterli
4	Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma	241	3,67	Oldukça Yeterli
5	Türkçe’yi doğru ve etkili biçimde kullanabilme	241	3,58	Oldukça Yeterli
6	Dini bilgi ve Kur'an öğretimini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme	241	2,68	Orta Düzeyde Yeterli
7	Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma	241	2,58	Biraz Yeterli
8	Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme	241	2,47	Biraz Yeterli

Tablo 4.57. CAÖ puan ortalaması

9	Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını açıklayabilme	241	2,45	Biraz Yeterli
10	İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme	241	2,39	Biraz Yeterli
11	Dinî ve ahlaki konuları açıklarken dinî bilimlerle diğer bilimlerin arasında ilişki kurabilme	241	2,33	Biraz Yeterli
12	Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme	241	2,30	Biraz Yeterli
13	Vaaz ve irşat faaliyetlerini cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme	241	2,13	Biraz Yeterli
14	İtikadi ve fihhi mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme	241	2,12	Biraz Yeterli
15	Aile hayatı(evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb) konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	241	2,12	Biraz Yeterli
16	Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme	240	2,03	Biraz Yeterli
17	Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma	241	2,01	Biraz Yeterli
18	Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma	241	1,98	Biraz Yeterli
19	Vaaz ve sohbetlerinde yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak onların seviyesine uygun yöntem ve teknikler kullanabilme.	241	1,98	Biraz Yeterli
20	Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme	241	1,92	Biraz Yeterli
21	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.	241	1,89	Biraz Yeterli
22	Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araçlardan yararlanma ve öğrenenin ilgisini sürekli canlı tutma	241	1,88	Biraz Yeterli
23	Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme	241	1,87	Biraz Yeterli
24	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçlarını tespit edebilme.	241	1,87	Biraz Yeterli
25	Çocukların ve gençlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak	239	1,69	Yetersiz
26	Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme	241	1,67	Yetersiz
27	Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde amaca ulaşıp ulaşılmadığını tespit etme	241	1,66	Yetersiz
28	Almanca'yı bilme ve etkili kullanma	241	1,40	Yetersiz
ORTALAMA		241	2,37	Biraz Yeterli

Tablo 4.57'de DİTİB cami cemaatinin din görevlileri ile ilgili CAÖ yer almaktadır. Bu tabloda ortaya çıkan sonuca göre CAÖ ortalaması " $\bar{x}=2,37$ " olarak tespit

edilmiştir. Bu sonuç bize cemaatin, din görevlilerinin “biraz yeterli” oldukları algısına sahip olduklarını göstermektedir . Hâlbuki din görevlileri yeterlik ölçeği ortalaması sonuçlarına göre din görevlilerinin kendilerini “oldukça yeterli” ($\bar{x}=3,78$) gördüklerini tespit etmiştik. Din görevlilerinin kendilerini “oldukça yeterli” görmelerinin aksine hizmet verdikleri cemaatin, din görevlilerinin “biraz yeterli” oldukları algısına sahip olmaları önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sonucun sebeplerini tespit etmek için, din görevlileri ve cemaate uyguladığımız din görevlileri yeterlik ölçeklerinden elde ettiğimiz sonuçların karşılaştırılması büyük önem taşımaktadır. Din görevlileri ve cemaatten elde ettiğimiz tüm verileri ortaya koyduktan sonra yapacağımız değerlendirmeden önce, cemaate uyguladığımız din görevlileri yeterlik ölçeğindeki (CAÖ) ifadeleri, görüşmelerden elde ettiğimiz verilerden faydalanarak ele alacağız. CAÖ’de, cemaate yönelik faaliyetleri açısından din görevlilerinin yeterlik düzeyleri, ölçekteki maddelerin puan sırasına göre ele alınacaktır.

4.3.1.1. Önemli Gün ve Gecelerde Program Düzenleyebilme

Din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili cami cemaatinden katılımcılara uyguladığımız ölçekte en yüksek puanla ilk sırada yer alan yeterlik ifadesi “önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme”dir. Aşağıda Tablo 4.58’de din görevlilerinin “önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme” yeterlikleri hususunda cemaatin algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.58. Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	6	2,5
Biraz yeterli	9	3,7
Orta derecede yeterli	49	20,3
Oldukça yeterli	90	37,3
Tam yeterli	87	36,1
Toplam	241	100,0

CAÖ ortalamasınının ($\bar{x}=2,37$) “biraz yeterli” olduğunu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu maddenin ($\bar{x}=4,01$) “oldukça yeterli” olarak algılanması önemli bulunmuştur. Ayrıca Tablo 4.58’de görüleceği üzere araştırmaya katılan

cemaatin yüzde 73,4'ü din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça veya tam yeterli” olarak algıladıkları görülmektedir. Söz konusu hususta din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” olarak algılayan cemaatin oranı da (yüzde 6,2) oldukça düşüktür. Bu sonuca göre Bayram, Kandil ve Cuma günü gibi önemli zamanlarda din görevlileri tarafından düzenlenen programdan cemaatin memnun olduğu anlaşılmaktadır. Aynı soruyu sorduğumuz din görevlilerinin de kendilerini “oldukça yeterli” olarak görmesi ve söz konusu yeterlik ifadesinin din görevlileri ölçeğinde en yüksek puana sahip beşinci ifade olması dikkate değer bir durumdur.²⁴³ Hem hizmet veren hem de alanların aynı görüşte olması söz konusu yeterlik konusunda tutarlı bir sonucun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sonuç ile önemli gün ve gecelerde cemaatin beklentilerinin karşılandığı anlaşılmaktadır.

4.3.2.2. Nikâh, Nişan, Hatim, Açılış vb. Törenlerde Yapılacak Duaları Usulüne Uygun Yapabilme

Aşağıda Tablo 4.59’da din görevlilerinin “nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme” yeterlikleri hususunda cemaatin algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.59. Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	5	2,1
Biraz yeterli	17	7,1
Orta derecede yeterli	50	20,7
Oldukça yeterli	83	34,4
Tam yeterli	86	35,7
Toplam	241	100,0

CAÖ ortalamasına ($\bar{x}=2,37$) göre yüksek bir değere sahip olan ifadelerden ikincisi, “ $\bar{x}=3,95$ ” ortalaması ile “nikâh, nişan hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme”dir. Bu sonuç ile cemaatin, söz konusu alanda din görevlileri hakkında “oldukça yeterli” oldukları algısına sahip olduğunu anlıyoruz. Tablo 4.59’da görüleceği üzere cemaatin yüzde 70,1’i din görevlilerini bahsi geçen yeterlik hususunda “oldukça veya tam yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerini

²⁴³ Bk. Tablo 4.20.; ayrıca bk. Tablo 4.15.

“yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı ise yüzde 9,2 ile düşük bir oranda kalmaktadır.

Din görevlilerine yönelttiğimiz aynı yeterlik ifadesinde din görevlilerinin kendilerini büyük oranda “oldukça veya tam yeterli” olarak gördüklerini tespit etmiştik.²⁴⁴ CAÖ’de hiçbir yeterlik ifadesinin “tam yeterli” seviyede bulunmaması ve yeterlik ifadeleri içinde en yüksek puana sahip ikinci ifadenin “Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme yeterliği” olması dikkate değer bir durumdur. Söz konusu yeterlik konusunda din görevlilerinin kendilerini yeterli bulmaları ile cemaatin din görevlilerini “oldukça yeterli” görmeleri, hizmet ve beklentilerin büyük oranda birbirini dengelediğini göstermektedir.

4.3.2.3. Hz. Peygamberin Hayatını Ana Hatları ile Açıklayabilme

CAÖ’de en yüksek değere sahip üçüncü ifade ise “Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme”dir.

Tablo 4.60. Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	5	2,1
Biraz yeterli	24	10,0
Orta derecede yeterli	60	24,9
Oldukça yeterli	93	38,6
Tam yeterli	59	24,5
Toplam	241	100,0

CAÖ algı ortalamasının üzerinde yer alan bu ifade, ($\bar{x}=3,73$) din görevlilerinin söz konusu hususta “oldukça yeterli” kabul edildiğini göstermektedir. Din görevlilerine yönelttiğimiz aynı yeterlik ifadesinin de en yüksek puana sahip üçüncü yeterlik ifadesi olarak karşımıza çıkmış olması dikkate değerdir.²⁴⁵ Tablo 4.60’da görüldüğü üzere, cemaatten din görevlilerini “oldukça yeterli” görenlerin oranı (yüzde 38,6) yüksektir. Din görevlileri söz konusu yeterlik konusunda “tam yeterli” algısına sahipken, cemaatin aynı kanaatte olmadığı ve bu konuda din görevlilerini “oldukça yeterli” gördüklerini söylemekte fayda vardır. Algılar arasında fark olmakla birlikte söz konusu yeterlik

²⁴⁴ Bk. Tablo 4.16.

²⁴⁵ Bk. Tablo 4.15.

hususunda din görevlilerinin, cemaatin beklentilerini büyük oranda karşıladığı söylenebilir.²⁴⁶

4.3.2.4. Sahip Olduğu Bilgi, Beceri, Görgü ve Aile Hayatı ile Çevresine Örnek Olma

Din görevlilerinin, kişisel ve ailevi yönden örnek olup olmadıkları hususunda cemaatin çoğunluğunun iyi bir algıya sahip olduklarını görmekteyiz.

Tablo 4.61. Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	9	3,7
Biraz yeterli	25	10,4
Orta derecede yeterli	60	24,9
Oldukça yeterli	89	36,9
Tam yeterli	58	24,1
Toplam	241	100,0

Cemaatin söz konusu hususta din görevlilerini “oldukça yeterli” olarak değerlendirdiklerini madde puan ortalamasından ($\bar{x}=3,67$) anlıyoruz.²⁴⁷ Tablo 4.61’de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 61’i din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 24,9’u ise “orta derecede yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı ise yüzde 14,1 olarak düşük bir düzeydedir. Din görevlilerinin kendilerini aynı hususta “oldukça ve tam yeterli” görmesi bu yeterlik ifadesinde de cemaatten daha yüksek bir algıya sahip olduklarını göstermektedir.²⁴⁸ Ancak din görevlilerinin ve cemaatin bu husustaki algı ortalamalarının yüksek olduğunu ve cemaatin beklentilerinin karşılandığını söyleyebiliriz.

Din görevlilerinin toplumda saygıdeğer bir yerinin olmasının bir tezahürü olan bu sonuç, diyanet personeli açısından önemli bir ayrıcalıktır. Ahlaki davranış açısından bozulmaların olduğu, insanların örnek alacağı insanlara ihtiyaç duyduğu bir toplumda din görevlilerinin şahısları ve aileleri ile çevrelerine örnek davranışlar sergilemeleri

²⁴⁶ Din görevlilerinin % 85,9’u “Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme” hususunda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmektedirler. Bk. Tablo 4.18.

²⁴⁷ Bk. Tablo 4.57.

²⁴⁸ Bk. Tablo 4.21.

söylemlerinden daha fazla etkili olacaktır. Cemaatin din görevlilerini bu konuda “oldukça yeterli” görmeleri örnek din görevlilerine olan ihtiyacın da işaretidir. Bu algının oluşmasında cemaatin, din görevlilerinin şahsi ve ailevi niteliklerine gösterdiği saygının yanında, devletlerine olan minnet duygularının da önemli bir yeri vardır.

4.3.2.5. Türkçeyi Doğru ve Etkili Biçimde Kullanabilme

DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin Türkçe dilini doğru ve etkili bir şekilde kullanması konusunda cemaatin algısının olumlu olduğunu cemaat ölçeğinden elde ettiğimiz sonuçtan çıkarabiliriz. CAÖ ortalamasına ($\bar{x}=2,37$) göre oldukça yüksek çıkan söz konusu yeterlik ifadesi “ $\bar{x} =3,58$ ” ortalama puanı ile din görevlilerinin “oldukça yeterli” görüldüklerini göstermektedir.

Aşağıda Tablo 4.62’de din görevlilerinin “Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme” hususundaki yeterlikleri hususunda cemaatin algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.62. Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	27	11,2
Biraz yeterli	30	12,4
Orta derecede yeterli	41	17,0
Oldukça yeterli	62	25,7
Tam yeterli	81	33,6
Toplam	241	100,0

Tablo 4.62’de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 59,3’u din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça veya tam yeterli” olarak algılamaktadır. Söz konusu yeterlik konusunda din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı da yüzde 23,6 olarak tespit edilmiştir. Aynı soruyu sordüğümüz din görevlilerinin bu husustaki yeterlik algılarının daha yüksek olduğunu belirtmekle beraber elde edilen bu sonucun din görevlilerinden elde ettiğimiz veriler ile örtüştüğünü belirtmekte fayda görüyoruz.²⁴⁹

²⁴⁹ Din görevlilerinin “Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme” yeterlikleri konusunda bk. Tablo 4.17.

Türkçe konuşma ve kendini ifade etme konusunda gençlerin ve çocukların problem yaşadıkları bir toplumda din görevlilerinin “oldukça yeterli” görülmeleri araştırılmaya değer bir konudur. Bu sonuçta, din görevlilerinin yeterliklerinin yanında değerlendirmede bulunan cemaatin Türkçe dil seviyesinin düşüklüğünden dolayı sağlıklı bir değerlendirme yapmalarının da rolü olabilir. Cemaatin din görevlilerini bu konuda kendilerine kıyasla değerlendirmiş olabileceklerini göz ardı etmemek gerekir.

Din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili cemaatin cevapladığı algı ölçeğinde ilk beş maddenin “oldukça yeterli” çıkması, devamında gelen maddenin “orta düzeyde yeterli” , diğer maddelerin ise “biraz yeterli” veya “yetersiz” çıkması da ilk beş ifadenin din görevlilerinin yeterlikleri açısından diğer maddelere oranla oldukça yüksek olarak algılandığını göstermektedir.

4.3.2.6. Dinî Bilgi ve Kur'an Öğretimini Kolaydan Zora, Bilinenden Bilinmeyene Şeklinde Düzenleme

Aşağıda Tablo 4.63’de din görevlilerinin “dinî bilgi ve Kur’an öğretimini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.63. Dinî bilgi ve Kur'an öğretimini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	25	10,4
Biraz yeterli	72	29,9
Orta derecede yeterli	100	41,5
Oldukça yeterli	42	17,4
Tam yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.63’de görüleceği üzere, araştırmaya katılan cemaat, yüzde 18,2 oranında din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça veya tam yeterli” olarak algılamaktadır. Cemaatin yüzde 41,5’i din görevlilerini söz konusu yeterlik alanında “orta derecede yeterli” görmektedirler. Bu orana “oldukça veya tam yeterli” görenleri de kattığımızda cemaatin yüzde 59,7’sinin söz konusu yeterlik hususunda din görevlilerini “yeterli”

veya en az “orta derecede yeterli” gördüğünü söyleyebiliriz. “Yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı ise yüzde 40,3’tür. Dolayısıyla araştırmaya katılan cemaatin büyük bir çoğunluğunun, din görevlilerini bu hususta yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. DGYÖ’de de ilk sıralarda yer alan bu ifade din görevlilerinin bu husustaki algıları ile örtüşmektedir.²⁵⁰

4.3.2.7. Belli Başlı Türkçe Meal, Tefsir, Hadis, İtikat, İbadet, Siyer ve İslam Tarihi ile İlgili Kaynaklardan Yararlanma

Aşağıda Tablo 4.64’te din görevlilerinin “belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.64. Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	20	8,3
Biraz yeterli	84	34,9
Orta derecede yeterli	114	47,3
Oldukça yeterli	23	9,5
Toplam	241	100,0

Tablo 4.64’te görüldüğü üzere cemaatin yarıya yakını (yüzde 47,3) din görevlilerini söz konusu hususta “orta derecede yeterli” olarak görmektedir. Din görevlilerini bu hususta “tam yeterli” olarak gören olmazken, “oldukça yeterli” görenlerin oranı da (yüzde 9,5) oldukça düşüktür. Araştırmaya katılanların yüzde 34,9’u da din görevlilerini söz konusu yeterlik hususunda “biraz yeterli” olarak görmektedir. Din görevlilerinin bu konudaki yeterlik düzeyleri hususunda cemaatin daha düşük bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Ancak cemaatin genel olarak din görevlilerinin yeterlik düzeyleri hakkında düşük bir algıya sahip olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda bu ifade ile ilgili sonucun olumsuz olmadığını söyleyebiliriz.

²⁵⁰ Bk. Tablo 4.29.

4.3.2.8. Ayet ve Hadisleri Yorumlarken Günün Şartları, İhtiyaçları ve Sorunlarıyla İlişki Kurabilme

Aşağıda Tablo 4.65’te din görevlilerinin “ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.65. Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	22	9,1
Biraz yeterli	109	45,2
Orta derecede yeterli	85	35,3
Oldukça yeterli	24	10,0
Tam yeterli	1	,4
Toplam	241	100,0

Tablo 4.65’te görüldüğü üzere, cemaatin sadece yüzde 10,4’ü din görevlilerini söz konusu hususta “oldukça veya tam yeterli” görmektedir. Cemaatin yarıdan fazlasının (yüzde 54,3) din görevlilerini bahsi geçen yeterlik konusunda “yetersiz veya biraz yeterli” gördükleri anlaşılmaktadır. Aynı konuda din görevlileri, kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak algıladıklarını belirtmişlerdir.²⁵¹ Cemaatin bu husustaki algılarının olumsuz olmasında, özellikle birinci kuşaktan sonra yetişen neslin anadil ve kültürel açıdan yaşadıkları sıkıntılarının da etkili olduğu ifade edilebilir.

4.3.2.9. Kur’an-ı Kerim’den Namazda Okuduğu Sure ve Ayetlerin Anlamalarını Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.66’da din görevlilerinin “Kur’an-ı Kerim’den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamalarını açıklayabilme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

²⁵¹ Bk. Tablo 4.33.

Tablo 4.66. Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	31	12,9
Biraz yeterli	93	38,6
Orta derecede yeterli	97	40,2
Oldukça yeterli	18	7,5
Tam yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.66'da görüldüğü üzere cemaatin yüzde 8,3'ü din görevlilerini söz konusu yeterlik hususunda "oldukça veya tam yeterli" görürken, yüzde 40,2'si "orta derecede yeterli" görmektedir. Sözü edilen yeterlik konusunda cemaatin yüzde 51,5'i din görevlilerini "yetersiz veya biraz yeterli" olarak algılamaktadır. Cemaatin yüzde 48,5'inin din görevlilerini "orta derecede, oldukça veya tam yeterli" gördükleri bu sonucu, din görevlilerinin kendi algıları ile karşılaştırdığımızda cemaatin din görevlilerini daha az yeterli olarak algıladığını görüyoruz.²⁵² Cemaatin yarıya yakınının din görevlilerini bahsi geçen hususta "orta veya üst derecede yeterli" görmesini olumlu olarak yorumlamak gerekir. Ancak din görevlilerinin bu hususta eksikliklerinin olduğunu da bu sonuçtan çıkarabiliriz.

4.3.2.10. İslam İnanç, İbadet ve Ahlakının Temel Esas ve İlkelerini Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.67'de din görevlilerinin "İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme" hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.67. İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	41	17,0
Biraz yeterli	80	33,2
Orta derecede yeterli	106	44,0
Oldukça yeterli	14	5,8
Toplam	241	100,0

²⁵² Din görevlilerinin bu husustaki algıları için bk. Tablo 4.27.

Tablo 4.67’de görüldüğü üzere, cemaatten hiç kimse din görevlilerini bahsi geçen hususta “tam yeterli” görmezken, yüzde 5,8’i “oldukça yeterli” görmektedir. Cemaatin yüzde 44’ü bu hususta din görevlilerini “orta derecede yeterli” görürken, “yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı ise (yüzde 50,2) oldukça yüksektir. Aynı soruyu sorduğumuz din görevlileri, bu hususta kendilerini yüzde 86 oranında “oldukça ve tam yeterli” olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.²⁵³ Her ne kadar din görevlileri kendilerini yeterli olarak görseler de cemaatin çoğunluğunun aynı görüşte olmaması, İslam’ın temel ilke ve esaslarını açıklayabilme hususunda din görevlilerinin eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

4.3.2.11. Dinî ve ahlaki Konuları Açılarken Dinî bilimlerle Diğer Bilimler Arasında İlişki Kurabilme

Aşağıda Tablo 4.68’de din görevlilerinin “dinî ve ahlaki konuları açıklarken dinî bilimlerle diğer bilimler arasında ilişki kurabilme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.68. Dinî ve ahlaki konuları açıklarken dinî bilimlerle diğer bilimler arasında ilişki kurabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	38	15,8
Biraz yeterli	93	38,6
Orta derecede yeterli	103	42,7
Oldukça yeterli	6	2,5
Tam yeterli	1	,4
Toplam	241	100,0

Tablo 4.68’de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 2,9’u din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça ve tam yeterli”, yüzde 42,7’si ise “orta derecede yeterli” olarak algılamaktadır. Cemaatin yarıdan fazlası (yüzde 54,4) söz konusu yeterlik konusunda din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerini bu hususta “orta derecede yeterli” olarak görenlerin oranının da

²⁵³ Bk. Tablo 4.19.

yüksek olduğunu göz önünde bulundurulduğunda bu sonucun, din görevlilerinin algıları ile büyük bir çelişki oluşturmadığı söylenebilir.²⁵⁴

4.3.2.12. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Ayet ve Hadislerin Yanı Sıra, İbretli/Hikmetli Söz, Kıssa, Menkıbe, Mesel, Şiir, Güvenilir Tarihi Bilgiler ile Zenginleştirme

Aşağıda Tablo 4.69’da din görevlilerinin “vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme” konusu ile ilgili cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.69. Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	35	14,5
Biraz yeterli	109	45,2
Orta derecede yeterli	86	35,7
Oldukça yeterli	11	4,6
Toplam	241	100,0

Tablo 4.69’da görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 4,6’sı din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça yeterli” görürken, “tam yeterli” gören olmamıştır. Cemaatin yüzde 14,5’i “yetersiz”, yüzde 45,2’si ise “biraz yeterli” olarak görmüştür. Bu hususta din görevlilerini “orta derecede yeterli” değerlendirenlerin de yüksek olduğu (yüzde 35,7) görülmektedir. Bu orana “biraz yeterli” değerlendirenleri de eklediğimizde cemaatin yüzde 80,9’unun söz konusu yeterlik hususunda din görevlilerini “biraz yeterli veya orta derecede yeterli” olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Cemaatin din görevlilerini “biraz veya orta derecede yeterli” gördüğü bu alanda din görevlilerinin kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak algıladığını tespit etmiştik.²⁵⁵ Ancak yaptığımız görüşmelerde din görevlilerinin vaazlarını zenginleştirmek için Kur’an ve Hadis dışında başvurdukları kaynaklardan bahsetmemeleri, bu konuda bazı sıkıntıların yaşandığını

²⁵⁴ Aynı konuda din görevlilerinin yarısından fazlasının kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak gördüklerine ilişkin tespit için bk. Tablo 4.46.

²⁵⁵ Bk. Tablo 4.38.

göstermektedir.²⁵⁶ Din görevlileri ve cemaatin bu husustaki algıları arasındaki fark da buna işaret etmektedir.

4.3.2.13. Vaaz ve İrşat Faaliyetlerini Cemaatin İlgi, İhtiyaç ve Beklentilerini Dikkate Alarak Düzenleyebilme

Aşağıda Tablo 4.70’de din görevlilerinin “vaaz ve irşat faaliyetlerini cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme” hususu ile ilgili cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.70. Vaaz ve irşat faaliyetlerini cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	43	17,8
Biraz yeterli	131	54,4
Orta derecede yeterli	62	25,7
Oldukça yeterli	3	1,2
Tam yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.70’de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 2’si söz konusu yeterlik hususunda din görevlilerini “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 25,7’si ise “orta derecede yeterli” olarak algılamaktadır. Söz konusu hususta din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” gören cemaatin oranı yüzde 72,2 ile oldukça yüksek bir düzeydedir. Din görevlilerine bu hususla ilgili olarak yönelttiğimiz, “vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme” sorusuna “oldukça veya tam yeterli” cevabını verenlerin oranı yüzde 78,1 olmuştur.²⁵⁷ Bu oran ile cemaatin beklentilerinin örtüşmediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar din görevlileri bu hususta kendilerini yeterli görseler de beklentilerin büyük oranda karşılanmadığı görülmektedir.

²⁵⁶ Bk. 127-128.

²⁵⁷ Bk. Tablo 4.30.

4.3.2.14. İtikadî ve Fikhî Mezhepleri Ana Hatlarıyla Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.71’de din görevlilerinin “itikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme” hususu ile ilgili cemaatin yeterlik algıları yer almaktadır.

Tablo 4.71. İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	51	21,2
Biraz yeterli	121	50,2
Orta derecede yeterli	63	26,1
Oldukça yeterli	2	,8
Tam yeterli	4	1,7
Toplam	241	100,0

Tablo 4.71’de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 2,5’i din görevlilerini söz konusu hususta “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 26,1’i ise “orta derecede yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı ise (yüzde 71,4) oldukça yüksektir. Din görevlilerinin kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak gördükleri bu hususta cemaatin aynı fikirde olmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar din görevlileri bahsi geçen hususta kendilerini yeterli görseler de eksikliklerinin olduğu kendileriyle yaptığımız görüşme sonuçlarından anlaşılmaktadır.²⁵⁸ Dolayısıyla din görevlilerinin cemaatin beklentilerini karşılamadığını söyleyebiliriz.

4.3.2.15. Aile Hayatı (Evlenme, Eş Seçimi, Eşler-Arası İlişkiler, Ailede Rol ve Değer Çatışmaları Boşanma, Aile İçi Sorunlar vb) Konularında Ailelere Rehberlik ve Dinî danışmanlık Yapma

Din görevlilerinin “aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları, boşanma, aile içi sorunlar vb) konularında ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma” konularına ilişkin cemaatin yeterlik algılarına aşağıda Tablo 4.72’de yer verilmiştir.

²⁵⁸ Bk. 126.

Tablo 4.72. Aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları, boşanma, aile içi sorunlar vb) konularında ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	44	18,3
Biraz yeterli	133	55,2
Orta derecede yeterli	56	23,2
Oldukça yeterli	6	2,5
Tam yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.72’de görüldüğü üzere cemaatin yüzde 3,3’ü bahsi geçen hususta din görevlilerini “oldukça veya tam yeterli”, yüzde 23,2’si ise “orta derecede yeterli” olarak görmektedir. Din görevlilerini bahsi geçen hususta “yetersiz veya biraz yeterli” görenlerin oranı ise yüzde 73,5 ile oldukça yüksektir. Din görevlilerinin bu hususta kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak gördüklerini tespit etmiştik.²⁵⁹ Ancak yaptığımız görüşmelerde din görevlileri bu hususta sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdi.²⁶⁰ Dolayısıyla cemaatin beklentilerinin büyük oranda karşılanmadığı bu hususta, din görevlilerinin gerekli donanımına sahip olabilmeleri için en azından hizmet içi eğitim yoluyla yetiştirilmelerinin gerektiğini söyleyebiliriz.

4.3.2.16. Vaaz, Sohbet ve Dinî bilgi Öğretiminde, Konuları Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İhtiyaçları ve Günlük Yaşamları İle İlişkilendirme

Vaaz, sohbet ve dinî bilgi konularının cemaatin ihtiyaçları ve günlük yaşantısı ile bağlantısının kurulması, konuların anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi bu konulara ilgiyi de artırır. Bu bağlamda ele aldığımız din görevlilerinin “vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ait veriler aşağıdaki Tablo 4.73’te yer almaktadır.

²⁵⁹ Bk. Tablo 4.41.

²⁶⁰ Bk. 130-132.

Tablo 4.73. Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	58	24,1
Biraz yeterli	121	50,2
Orta derecede yeterli	58	24,1
Oldukça yeterli	3	1,2
Toplam	240	99,6
Hata	1	,4
Toplam	241	100,0

Tablo 4.73'te görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 1,2'si din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça yeterli” bulurken, “tam yeterli” olarak algılayan olmamıştır. Cemaatin yarısının (yüzde 50,2) bu hususta din görevlilerini “biraz yeterli”, yüzde 24,1'inin ise “yetersiz” algıladığını görüyoruz. Dolayısıyla din görevlileri hakkında “yetersiz veya biraz yeterli” algısına sahip olanlar yüzde 84,3 gibi oldukça yüksek bir orana denk gelmektedir. Din görevlileri aynı konuda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak algıladıklarını belirtmişlerdir.²⁶¹ Din görevlileri ile yaptığımız görüşme sonuçları da gösteriyor ki bu konuda din görevlileri ile cemaat arasında muhataba uygun bir anlatım hususunda sıkıntılar yaşanmaktadır.²⁶²

4.3.2.17. Görev Yaptığı Bölgenin Sosyo-Kültürel ve Dinî özellikleri Hakkında Yeterince Bilgi Sahibi Olma

Aşağıda Tablo 4.74'te din görevlilerinin “görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.74. Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	65	27,0
Biraz yeterli	113	46,9
Orta derecede yeterli	58	24,1
Oldukça yeterli	5	2,1
Toplam	241	100,0

²⁶¹ Bk. Tablo 4.44.

²⁶² Bk. Sayfa 135-136.

Tablo 4.74'te görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 2,1'i söz konusu hususta din görevlilerini "oldukça yeterli" algılayarak, "tam yeterli" algılayan olmamıştır. Cemaatin büyük çoğunluğunun (yüzde 73,9) din görevlilerini bu hususta "yetersiz veya biraz yeterli" algıladığını görmekteyiz. Bu hususta din görevlilerinden kendilerini "biraz veya orta derecede yeterli" olarak görenlerin oranının yüksek olması, cemaatin algıları ile örtüşmektedir.²⁶³ Görüşlerine başvurduğumuz din görevlilerinin de görev yaptıkları bölgeyi sosyal-kültürel ve dinî özellikler açısından fazla tanımadıklarını söylemeleri, bahsi geçen hususun önemli bir sorun oluşturduğunu göstermektedir.²⁶⁴

4.3.2.18. Toplumsal Uyum ve Helal-Haram, Farklı Dinden İnsanlarla İlişkiler Gibi İçinde Yaşanılan Toplumla İlgili Sorunlarda Cemaatine Rehberlik ve Dinî Danışmanlık Yapma

Aşağıdaki Tablo 4.75'te din görevlilerinin "toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinlerden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma" hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.75. Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	70	29,0
Biraz yeterli	117	48,5
Orta derecede yeterli	47	19,5
Oldukça yeterli	4	1,7
Tam yeterli	3	1,2
Toplam	241	100,0

Tablo 4.75'te görüldüğü üzere cemaatin yüzde 2,9'u bahsi geçen hususta din görevlilerini "oldukça veya biraz yeterli", yüzde 77,5 gibi büyük bir kısmı ise "yetersiz veya biraz yeterli" olarak algılamaktadır. Bu orana din görevlilerini "orta derecede yeterli" görenleri de eklersek cemaatin tamamının, din görevlilerinin söz konusu yeterlikleri hakkında olumsuz bir algıya sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu sonuç, din

²⁶³ Bk. Tablo 4.53.

²⁶⁴ Bk. 149-152.

görevlilerinin yüksek oranda kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak görmeleri ile çelişmektedir.²⁶⁵ Ancak görüşlerine başvurduğumuz din görevlilerinin ifadeleri cemaatin algılarını doğrular niteliktedir.²⁶⁶

4.3.2.19. Vaaz ve Sohbetlerinde Yetişkinlerin Özelliklerini Göz Önünde Bulundurarak Onların Seviyesine Uygun Yöntem ve Teknikler Kullanabilme.

Yetişkin din eğitiminde eğitilecek kişilerin biyolojik, psikolojik, sosyal ve dinî özelliklerini göz önünde bulundurarak onlara uygun metotların kullanılması esastır.²⁶⁷ Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin vaaz ve sohbetlerinde cemaatin ilgi, ihtiyaç, yaş, öğrenim durumu gibi özelliklerini göz önünde bulundurarak muhataplarına uygun yöntem ve teknikler kullanması önemlidir. Bu çerçevede din görevlilerinin “Vaaz ve sohbetlerinde yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak onların seviyelerine uygun yöntem ve teknikler kullanabilme” hususuna yönelik cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler aşağıda Tablo 4.76’da yer almaktadır.

Tablo 4.76. Vaaz ve sohbetlerinde yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak onların seviyesine uygun yöntem ve teknikler kullanabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	63	26,1
Biraz yeterli	122	50,6
Orta derecede yeterli	54	22,4
Oldukça yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.76’da görüldüğü üzere cemaatin yüzde 0,8’i din görevlilerini bahsi geçen hususta “oldukça yeterli” algıarken, “tam yeterli” gören olmamıştır. Cemaatin yarısının din görevlilerini bu hususta “biraz yeterli” ve yüzde 26,1’inin de “yetersiz” algıladığı anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre cemaatin çoğunluğunun, yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak vaaz ve sohbetlerinde onlara uygun yöntem ve

²⁶⁵ Bk. Tablo 4.35.

²⁶⁶ Bk. 122-123.

²⁶⁷ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi ...*, 204.

teknikler kullanma konusunda din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

4.3.2.20. Yaşadığı Yerde ve Dünyada Mevcut Olan Dinî Akımları Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.77’de din görevlilerinin “yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.77. Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	68	28,2
Biraz yeterli	128	53,1
Orta derecede yeterli	42	17,4
Oldukça yeterli	3	1,2
Toplam	241	100,0

Tablo 4.77’de görüldüğü üzere cemaatin yüzde 18,6’sı din görevlilerini bahsi geçen hususta “orta derecede ve oldukça yeterli” görmektedir. Bu konuda din görevlilerini “tam yeterli” algılayan olmazken cemaatin çoğunluğunun (yüzde 81,3) “yetersiz veya biraz yeterli” algısına sahip olduğunu görmekteyiz. Din görevlilerinin bu konuda kendilerini “orta derecede yeterli” olarak gördüklerini tespit etmiştik.²⁶⁸ Din görevlilerinin bu konuda eksikliklerinin olmasına rağmen cemaate göre daha yüksek bir algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak din görevlilerinin genel olarak kendileriyle ilgili yüksek bir algıya sahip olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda bahsi geçen hususta cemaat ve din görevlileri algılarının birbirine yakın olduğunu söyleyebiliriz. Yaptığımız görüşmelerde ise din görevlileri bu konuda sıkıntılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir.²⁶⁹ Sonuç olarak, her iki gruptan elde ettiğimiz veriler tam olarak birbirini doğrulaması da din görevlilerinin bahsi geçen hususta istenen yeterlik seviyesinde olmadığını söyleyebiliriz.

²⁶⁸ Bk. Tablo 4.50.

²⁶⁹ Bk. 143-145.

4.3.2.21. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Özelliklerini Tespit Edebilme

Aşağıda Tablo 4.78'de din görevlilerinin "Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme" hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.78. Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	64	26,6
Biraz yeterli	142	58,9
Orta derecede yeterli	33	13,7
Oldukça yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.78'de görüldüğü üzere cemaatin yüzde 14,5'i bu hususta din görevlilerini "orta derecede veya oldukça yeterli", yüzde 85,5'i ise "yetersiz veya biraz yeterli" olarak algılamaktadır. Din görevlilerini bahsi geçen hususta "tam yeterli" gören olmazken cemaatin çoğunluğunun olumsuz bir algıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Cemaatin bu olumsuz algısının tersine din görevlileri yüzde 80,17'si aynı hususta kendilerini "oldukça ve tam yeterli" olarak görmüştür.²⁷⁰ Bu kadar farklı bir sonucun ortaya çıkmasında din görevlilerinin Türkiye'den farklı olarak yurtdışında çok geniş bir çalışma konumunda olmasının etkisinin olduğu da düşünülebilir. Ayrıca cemaatin beklentilerinin Türkiye'ye nazaran farklı olmasının da bu sonuçta etkili olduğu söylenebilir. Gerek cemaatin bu husustaki algıları gerekse din görevlilerinin kendi görüşlerinden elde ettiğimiz nitel veriler, din görevlilerinin, "Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme" hususunda eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

²⁷⁰ Bk. Tablo 4.23.

4.3.2.22. Vaaz, Sohbet, Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Bilgisayar, İnternet, Projeksiyon Gibi Araçlardan Yararlanma ve Öğrenenin İlgisini Sürekli Canlı Tutma

Aşağıda Tablo 4.79’da din görevlilerinin “vaaz, sohbet, Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araçlardan yararlanma ve öğrenenin ilgisini sürekli canlı tutma” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.79. Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araçlardan yararlanma ve öğrenenin ilgisini sürekli canlı tutma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	75	31,1
Biraz yeterli	125	51,9
Orta derecede yeterli	35	14,5
Oldukça yeterli	6	2,5
Toplam	241	100,0

Tablo 4.79’da görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 17’si bahsi geçen hususta din görevlilerini “orta derecede veya oldukça yeterli”, yüzde 83’ü ise “yetersiz veya biraz yeterli” olarak algılamaktadır. Bu sonuçtan cemaatin büyük çoğunluğunun, din görevlilerinin vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretimini destekleme ve öğrenenlerin ilgisini canlı tutma konularında eksikliklerinin olduğu algısına sahip oldukları sonucunu çıkarabiliriz.

4.3.2.23. Müslümanlara ve Diğer Dinlere Mensup Kişi veya Kurumlara (Kilise, Rahipler vb) Görevinin Gerektirdiği Düzeyde İslam’ın Evrensel Değerlere, Barış ve Uzlaşma Kültürüne Katkılarını Açıklayabilme

Aşağıda Tablo 4.80’de din görevlilerinin “Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam’ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.80. Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	85	35,3
Biraz yeterli	106	44,0
Orta derecede yeterli	47	19,5
Oldukça yeterli	3	1,2
Toplam	241	100,0

Tablo 4.80'de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 20,7'si bahsi geçen hususta din görevlilerini “orta derecede veya oldukça yeterli”, yüzde 79,3'ü ise “yetersiz veya biraz yeterli” olarak algılamaktadır. Araştırmaya katılanlardan din görevlilerini bu hususta “tam yeterli” gören cemaat ise olmamıştır. Aynı hususta din görevlilerine yönelttiğimiz soruda yeterlik oranı DGYÖ ortalamasına göre oldukça düşük çıkmıştı. DGYÖ ortalamasında en düşük beş ifade içerisinde yer alan söz konusu hususta din görevlilerinin orta derece ve daha aşağı bir yeterlik düzeyine sahip olduğunu tespit etmiştik.²⁷¹ Sonuç olarak söz konusu yeterlik hususunda cemaat ve din görevlilerinin aynı fikirde olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin bu konuda eksikliklerinin farkında olduğu, cemaatin ise beklentilerinin karşılanmadığı anlaşılmaktadır.

CAÖ'de en düşük yeterlik puanına sahip son beş yeterlik ifadesi ise aşağıda yer almaktadır.

4.3.2.24. Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Cemaatin (Çocuk, Ergen, Yetişkin) İhtiyaçlarını Tespit Edebilme

Yaygın eğitimde öğretimi planlama, hazırlama, düzenleme, değerlendirme ve rehberlik hususlarında cemaatin ihtiyaçlarını tespit etmek önem arz etmektedir. DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin ihtiyaçlarını tespit edip etmediklerini söz konusu yeterlik ifadesi ile ölçmeye çalıştık. Bu ifadenin ortalamasınının ($\bar{x}=1,87$), CAÖ toplam puan ortalamasına ($\bar{x}=2,37$) göre düşük bir puana sahip olduğunu gördük. Bu sonuç bizi, cemaatin din görevlilerini söz konusu yeterlik konusunda “biraz yeterli” olarak algıladıkları sonucuna ulaştırmaktadır.

²⁷¹ Bk. Tablo 4.54.

Aşağıda Tablo 4.81’de din görevlilerinin “Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçlarını tespit edebilme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.81. Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçlarını tespit edebilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	68	28,2
Biraz yeterli	140	58,1
Orta derecede yeterli	30	12,4
Oldukça yeterli	3	1,2
Toplam	241	100,0

Tablo 4.81’de görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 13,6’sı bahsi geçen hususta din görevlilerini “orta derecede veya oldukça yeterli”, yüzde 86,3’ü ise “yetersiz veya biraz yeterli” olarak algılamaktadır. Din görevlilerini bu konuda “tam yeterli” algılayan katılımcı olmamıştır. Din görevlilerinin kendilerini yüzde 79,8 oranında “oldukça veya tam yeterli” olarak gördükleri bu yeterlik ifadesinde cemaatin algısının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır.²⁷² Dolayısıyla bu sonuçtan, cemaatin beklentilerinin karşılanmadığı ortaya çıkmaktadır. Cemaatin çocuk ve gençler hususunda din görevlilerinden beklentilerinin fazla olmasının da bu sonuca etki ettiğini söyleyebiliriz.²⁷³

4.3.2.25. Çocukların ve Gençlerin Sorunlarını Çözmeye Yardımcı Olabilmek İçin Velilere Rehberlik Yapma

İnsanlara yol gösterecek, dinî konularda bireysel destek sağlayacak olan din görevlilerinin en önemli görevlerinden biri hiç şüphesiz rehberliktir. Rehberlik, bireyin uyum sağlaması, rahatlama, karar verebilmesi, sıkıntısını giderebilmesi ve tercihte bulunabilmesi için sistematik olarak aldığı yardım süreci olarak ifade edilebilir.²⁷⁴ Din görevlilerinin sahip olmaları gereken temel yeterlikler, alan yeterlikleri, genel kültür yeterlikleri, eğitim-öğretim yeterlikleri ve özel yeterliklerin yanında manevi

²⁷² Bk. Tablo 4.28.

²⁷³ Yurtiçinde farklı kişiler tarafından yürütülen din hizmetlerinin yurtdışında tek bir kişi tarafından yürütülmesi ve yurtdışında muhatap olunan cemaatin yapısından dolayı din görevlilerinden beklentilerin oldukça fazla olduğu hususunda bk. Latifoğlu, *Yurt Dışında...*, 8-9.

²⁷⁴ Cebeci, *Dinî Danışma...*, 23.

danışmanlık ve rehberlik yeterliklerine sahip olmaları gerekir.²⁷⁵ Din görevlilerinin çocuk ve gençlere rehberliği kadar velilere rehberlik ve danışmanlık yapmaları da önemlidir.

Velilere rehberlik için din görevlilerinin iletişim kurallarını da bilmeleri gerekir. Yeterlik ölçeğinden elde ettiğimiz sonuçlara göre din görevlilerinin cemaatle etkili bir iletişime sahip olmadıklarını göz önünde bulundurduğumuzda rehberlik konusunda da sorunlarının olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim cemaate uyguladığımız ölçek sonuçlarına göre din görevlilerinin velilere rehberlik hususunda ($\bar{x}=1,69$) “yetersiz” görülmesi de tezimizi doğrulamaktadır.

Aşağıda Tablo 4.82’de din görevlilerinin, “çocukların ve gençlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.82. Çocukların ve gençlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	99	41,1
Biraz yeterli	115	47,7
Orta derecede yeterli	25	10,4
Toplam	239	99,2
Hata	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.82’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanlardan hiçbiri din görevlilerini bu hususta “oldukça veya tam yeterli” değerlendirmezken, “orta derecede yeterli” olarak değerlendirenlerin oranı ise yüzde 10,4’dür. Büyük çoğunluğun (yüzde 88,8) bu hususta din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” olarak değerlendirdiğini görmekteyiz. Aynı hususta din görevlilerinin kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak değerlendirdiklerini tespit etmiştik.²⁷⁶ Konuyu daha detaylı olarak incelemek için görüştüğümüz din görevlileri ise öğrenci sorunları hususunda velilerle görüştiklerini ancak olumlu bir sonuç elde edemediklerini belirtmişlerdi. Din görevlilerinin kendilerini “oldukça veya tam yeterli” olarak gördükleri bu hususta cemaatin

²⁷⁵ Topuz, *Manevi Danışmanlık...*, 247.

²⁷⁶ Bk. Tablo 4.43.

çoğunluğunun olumsuz görüşte olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla din görevlilerinin çabalarını göz önünde bulundurmakla beraber bu çabaların yetersiz kaldığını da söylemekte yarar görüyoruz. Her ne kadar din görevlileri bu hususta cemaatin duyarsızlığını dile getirse de elde edilen sonuçlar, din görevlilerinin de bu konuda sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir. Sonuç olarak, eğitimci olan din görevlilerine daha fazla görev düştüğünü belirtmekte fayda görüyoruz.

4.3.2.26. Cemaatle (Çocuk, Ergen, Yetişkin) Etkili Bir İletişim Kurabilme

İletişim, insanlar arasında öğrenmelere bağlı bir tepki, bilgi alış verişidir.²⁷⁷ Cemaate dinî bilgi ve davranışları anlatma ve yaşantı yoluyla gösterme görevini üstlenen din görevlilerinin bu amaca yönelik bilgi alış verişlerine de dinî iletişim diyebiliriz. Dolayısıyla din görevlilerinin, cemaate cami içinde ve dışında bilinçli olarak dinî bilgi, duygu ve düşüncelerini aktarması etkili bir dinî iletişim sayesinde olabilir. Bir din ne kadar güzel ve ideal olursa olsun onun pratikteki değeri ancak ortaya konuluş şekline bağlıdır.²⁷⁸

Din görevlilerinin resmi olarak üstlendikleri görevlerin yanında bir din müntesibi olarak da insanlarla en güzel şekilde iletişim içinde olması gerekir. DİTİB cemaatinin, CAÖ sonucunda elde ettiğimiz toplam puana göre ($\bar{x}=2,37$) din görevlilerinin “cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme” hususunda ($\bar{x}=1,67$) “yetersiz” oldukları algısına sahip olduklarını ölçeğin ilgili madde ortalamasından anlıyoruz.

Aşağıda Tablo 4.83’te din görevlilerinin, “cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme” hususunda cemaatin yeterli algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

²⁷⁷ Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme...*, 28, 29.

²⁷⁸ Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme...*, 307.

Tablo 4.83. Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	105	43,6
Biraz yeterli	114	47,3
Orta derecede yeterli	19	7,9
Oldukça yeterli	3	1,2
Toplam	241	100,0

Tablo 4.83'te görüldüğü üzere cemaatten din görevlilerini bahsi geçen hususta “tam yeterli” gören kimse olmadığı gibi, “oldukça yeterli” görenlerin oranı ise yüzde 1,2 ile oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır. Din görevlilerini “orta derecede yeterli” görenlerin oranı da yüzde 7,9 civarındadır. Söz konusu alanda cemaatin çoğunluğunun (yüzde 90,9) din görevlilerini “yetersiz veya biraz yeterli” gördükleri anlaşılmaktadır. Aynı konuda din görevlilerine yönelttiğimiz soruya çoğunluğun kendilerini büyük oranda yeterli gördüklerin tespit ettik.²⁷⁹ Ancak din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde bu konuda sıkıntıların yaşandığı sonucuna ulaşmış; din görevlilerinin başta dil olmak üzere iletişim sorunları yaşadıklarını tespit etmiştik. Böyle bir sonucun göz önünde bulundurulması, cemaatin bu konudaki algılarını anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

4.3.2.27. Vaaz, Sohbet, Kur'an ve Dinî bilgi Öğretiminde Amaca Ulaşıp Ulaşılmadığını Tespit Etme

DİTİB camilerinde yapılan yaygın din eğitimi faaliyetleri içerisinde sayabileceğimiz vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde genç ve yetişkinlere yönelik öğretim faaliyetlerinde hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını tespit etmek önem taşımaktadır. Öğretim faaliyetlerindeki eksikliklerin tespiti için öğretim esnasında veya sonunda yapılması gereken değerlendirmeler sonucunda öğretimdeki eksikliklerin tespit edilmesi, öğretimin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesine katkı sağlayabilir.

Cemaatin, din görevlilerini söz konusu yeterlik maddesi ile ilgili “yetersiz” gördüklerini madde ortalamasının ($\bar{x}=1,66$), CAÖ genel ortalamasından ($\bar{x}=2,37$) oldukça düşük bir yeterlik puanına sahip olmasından anlayabiliriz. Aşağıda Tablo

²⁷⁹ Bk. Tablo 4.31.

4.84'te din görevlilerinin “vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde amaca ulaşım ulaşılmadığını tespit etme” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.84. Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde amaca ulaşım ulaşılmadığını tespit etme

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	114	47,3
Biraz yeterli	97	40,2
Orta derecede yeterli	28	11,6
Oldukça yeterli	2	,8
Toplam	241	100,0

Tablo 4.84'te görüldüğü üzere, cemaatin yüzde 12,4'ü bahsi geçen hususta din görevlilerini “orta derecede veya oldukça yeterli” olarak algılamaktadır. Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu (yüzde 87,5) söz konusu yeterlik hususunda din görevlilerini “yetersiz veya az yeterli” görmektedir. Bu hususta araştırmaya katılanlardan hiçbiri din görevlilerini “tam yeterli” görmemiştir.

4.3.2.28. Almancayı Bilme ve Etkili Kullanma

Cemaatin din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili algılarında en düşük seviyedeki yeterlik ifadesi din görevlilerinin yabancı dili bilmeleri ve etkili bir şekilde kullanmaları ile ilgili maddedir. Ölçeğin ortalamasının ($\bar{x}=2,37$) altında yer alan ve ($\bar{x}=1,40$) madde ortalaması ile “yetersiz” olarak görülen söz konusu hususta cemaatin din görevlileri ile aynı fikirde olduğu görülmektedir. Söz konusu yeterlik maddesi için din görevlileri ölçeğinde elde ettiğimiz sonuç ile cemaat ölçeğinde elde ettiğimiz sonuçların örtüşmesi dikkate değer bulunmuştur.²⁸⁰

Aşağıda Tablo 4.85'te din görevlilerinin “ Almancayı bilme ve etkili kullanma” hususunda cemaatin yeterlik algılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

²⁸⁰ Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Yeterlik Algılarına İlişkin Puanların Ortalaması için bk. Tablo 4.15.

Tablo 4.85. Almanca'yı bilme ve etkili kullanma

	Frekans	Yüzde
Yetersiz	163	67,6
Biraz yeterli	64	26,6
Orta derecede yeterli	11	4,6
Oldukça yeterli	2	,8
Tam yeterli	1	,4
Toplam	241	100,0

Tablo 4.85'te görüldüğü üzere cemaatin yüzde 1,2'si bahsi geçen hususta din görevlilerini "oldukça veya tam yeterli" ve yüzde 4,6'sı ise "orta derecede yeterli" olarak algılamaktadır. Araştırmaya katılan cemaatin çoğunluğu (yüzde 94,2) bu hususta din görevlilerini "yetersiz veya biraz yeterli" görmektedirler. Bu maddenin, CAÖ'de en düşük yeterlik puanına sahip olmasının sebeplerine bakmak gerekir. DGYÖ ve görüşmelerde din görevlilerinin konu ile ilgili ifadelerine baktığımızda, din görevlilerinin kendilerinin de aynı görüşte olduklarını görmekteyiz. DGYÖ'de din görevlilerinin kendilerini yetersiz olarak gördükleri tek madde olması açısından da bu yeterlik hususu değerlendirilmesi gereken bir konudur.²⁸¹

4.4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİNE YÖNELİK BULGULAR VE YORUMLAR

4.4.1. Din Görevlilerine Yönelik Problemlere İlişkin Bulgular

4.4.1.1. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Yaşları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.86. Yaş değişkenine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Yaş Durumu	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar. Farklar*
25-30	2	3,378	0,327	4/109	0,517	0,723	a
31-35	18	3,716	0,561				a
36-40	31	3,871	0,650				a
41-45	23	3,801	0,546				a
45 ve üzeri	40	3,745	0,572				a

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. (p>0,05)

²⁸¹Bk. Tablo 4.56.

Din görevlilerinin, yaşları ile kendilerini yeterli bulmaları arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit etmek için yaptığımız “Anova testi” sonuçları [F(4,109)=0,517, P>0,05] yaş ve yeterlik arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu sonucun daha önce belirlediğimiz, “**H1.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile yaşları arasında fark vardır” şeklindeki hipotezi doğrulamadığı görülmektedir. Din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili olduğumu düşündüğümüz çalışmaların tamamında aynı sonucun alınmamış olması ve elde ettiğimiz verilerde de yaşın artmasıyla yeterlik arasında (anlamlı bir farklılık oluşturmasa bile) artışın olduğu göz ardı edilmemelidir. İlgili çalışmalara göz atacak olursak, Nazıroğlu ve Kaya’nın, Samsun ve Rize’de din görevlileri ile yaptıkları; “Din Görevlilerinin Mesleki Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler” çalışmasında elde edilen sonuçlar da din görevlilerinin yaşlarının, din görevlilerinin mesleki tutum ve motivasyon düzeyine etkisinin olmadığını göstermiştir.²⁸²

İnsanları Allah’ın yoluna davet etmede peygamberin mirasçısı olan İslam âlimleri ve din görevlilerinin, toplumumuzda saygın bir yeri vardır. Dinî tebliğ, rehberlik ve örneklik açısından din görevlilerinin rolü her geçen gün daha da önem arz etmektedir. İnsanların çoğunluğunun din görevlilerinin söz ve davranışlarına itibar ettiği günümüzde din görevlilerinin liderlik rolü de ön plana çıkmaktadır. Din hizmetlerinin cami ile sınırlı olmadığı günümüzde din görevlilerinin kişisel donanım ve mesleki yeterlikler açısından da kendisini geliştirmesi gerekmektedir. Topluma lider olarak önemli bir konuma sahip olan din görevlilerinin liderlik kabiliyetini ölçebilecek kesin bir test olmamakla birlikte bir liderde bulunması gereken ortak özellikler bilinmektedir. Yaş da liderliğin özellikleri arasında önemli bir yere sahiptir.²⁸³ Toplumumuzda olgunluk ve yetişkinliğin bir göstergesi olan yaş ile din görevlilerinin yeterlikleri arasındaki ilişkinin tespiti çok önemlidir. Din görevlilerinin belirli bir yaş olgunluğunda bulunmasının toplumsal bir kabul gördüğü varsayıldığında, yurtdışı görevinde bulunan din görevlilerinin avantajlı olduğu söylenebilir.²⁸⁴

²⁸² Mevlüt Kaya, Bayramali Nazıroğlu, “Din görevlilerinin mesleki tutum ve motivasyon Düzeylerini etkileyen bazı faktörler” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, sy. 26,27 (2008): s. 38.

²⁸³ Karasakal, *Lider Olarak...*, 39-44.

²⁸⁴ Latifoğlu, *Yurt Dışında...*, 3.

Din görevlileri ve Kur'an Kursu öğreticilerinin tükenmişliği üzerine yapılan bir araştırmada da yaş değişkeninin din görevlilerinin tükenmişlikleri arasında anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁸⁵ Ancak Albayrak'ın, Giresun ilinde din görevlilerine uyguladığı, din görevlilerinin mistik tecrübe düzeyleri anketinde yaş değişkeni ile içe dönük mistisizm arasında farklılaşma görülmezken, dışa dönük mistisizm arasında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada 30-39 yaş arasındaki din görevlilerinin dışa dönük mistik düşünce puanlarının 20-29 yaş arasındaki din görevlilerinin mistik düşünme puanlarına nazaran oldukça yüksek olduğu görülmektedir.²⁸⁶ Buyrukçu da, din görevlilerinin mesleki yaşayış ve vazifelerini yerine getirmeleri hususundaki cevaplarından yola çıkarak, olumsuz cevapların genç ve hizmette yeni olan din görevlilerinden geldiğini belirtmiştir. Buradan hareketle insanın gelişiminin ve mesleki tecrübesinin olumlu anlamda etkisine değinmiştir.²⁸⁷

Balıkesir'de, İmam-Hatiplerin mesleki yeterliliği ve yaygın din eğitimindeki rolü üzerine yapılan çalışmada da, din görevlilerinin yaşlarının artışıyla kendilerini mesleki yeterlik açısından daha yeterli gördükleri sonucuna varılmıştır.²⁸⁸ Tavukçuoğlu'nun Avusturya'da, din görevlilerinin yeterlikleri üzerine yaptığı çalışmada da din görevlilerinin yaşlarının ilerlemesiyle kendilerini daha yeterli buldukları tespit edilmiştir.²⁸⁹

4.4.1.2. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Cinsiyetleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.87. Cinsiyet değişkenine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Cinsiyet Durumu	N	X	S	Sd	t	P
kadın	11	3,498	0,607	112	-1,700	0,092
erkek	103	3,809	0,573			

²⁸⁵ Muammer Cengil, "Din Görevlileri ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10, sy. 1 (2010): 92.

²⁸⁶ Ahmet Albayrak, "Din Görevlilerinin Mistik Tecrübe Düzeyleri(Giresun Yöresi Örneği)", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IX, sy. 1 (2009): 174.

²⁸⁷ Buyrukçu, *Din Görevlisinin...*, 313-314.

²⁸⁸ Ahmet Ali Çanakçı, "Balıkesir Ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 105,106.

²⁸⁹ Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk...*, 94-95.

Din görevlilerinin cinsiyetlerinin yeterlik açısından bir farklılığa yol açıp açmadığını öğrenmek için yaptığımız t-testi sonucuna göre $[t(112) = -1,700; p > 0,05]$ anlamlı bir farklılaşmanın olmadığını ancak ortaya çıkan sonuçtan, bayanlara nispeten erkek din görevlilerinin kendilerini daha yeterli gördüklerini söyleyebiliriz. Bu durum “**H2.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile arasında fark vardır.” hipotezini desteklememektedir. Din görevlilerinin yeterlikleri ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olduğunu düşündüğümüz, mesleki gelişim ve tükenmişlik düzeyi gibi konularda yapılan çalışmalara, yaptığımız çalışmaya katkı sağlayacağını düşünerek aşağıda yer verdik. Buna göre; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde cinsiyet faktörünün “kişisel ve mesleki değerler-mesleki gelişim” açısından bir farklılık oluşturup oluşturmadığına dair yapılan bir araştırmanın sonucunda, cinsiyetin farklılaşmaya yol açmadığı tespit edilmiştir. Ancak yapılan gözlem ve yüz yüze görüşmelerde kadın öğretmenlerin mesleklerini benimseme, meslekleri ile ilgili değerlere sahip olma ve mesleki gelişimi izleme açısından erkek öğretmenlere göre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.²⁹⁰

Din görevlilerinin iletişim becerilerini ölçmek için Süleyman Demirel Üniversitesi’nden din görevlisi adayı 215 öğrenciye uygulanan ölçek sonucunda da kadınlar lehine anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir.²⁹¹ Şanlıurfa’da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyi üzerine yapılan bir çalışmada ise bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla kişisel başarı yönünden daha yüksek bir tükenmişlik puanına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durum, bayan öğretmenlerin bedensel ve psikolojik olarak erkeklerden farklı olmaları ve insanlarla etkileşimlerinde daha duyarlı davranmaları ile izah edilmiştir.²⁹²

Eğitim ve özellikle din eğitimi alanında yapılan çalışmaların birçoğunda cinsiyet faktörünün bağımsız bir değişken olarak ele alınmasının yanında, din görevlilerinin mesleki yeterlikleri üzerine yapılan bazı araştırmalarda ise cinsiyetin bağımsız bir

²⁹⁰ Ahmet Koç, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8, sy. 19 (2010): 125-126.

²⁹¹ Zafer Yıldız, “Din Görevlisi Adaylarının İletişim Becerisi Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 sy. 29 (2016/1): 122.

²⁹² Hüseyin İbrahim Yeğin, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy.58 (Kış 2014): 323.

değişken olarak ele alınmadığını görmekteyiz.²⁹³ Bayan din görevlisi sayısının az olması ve alanda yapılan bazı çalışmalarda cinsiyetin bağımsız bir değişken olarak yer almamasının, yeterlik hususunda belirleyici bir sonucun ortaya çıkmasına engel olduğu söylenebilir.

4.4.1.3. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Öğrenim Düzeyleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.88. Eğitim durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Eğitim Durumu	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar.Farklar*
İlahiyat Ön lisans	46	3,542	0,551	2/111	7,136	0,001	a
İlahiyat Fakültesi	48	3,928	0,564				b
Yüksek Lisans	20	3,968	0,521				b

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. (p<0,05)

Din görevlilerinin eğitim durumlarının yeterlik düzeylerine etkisini tespit etmek için yaptığımız Anova testi sonuçları bize eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte yeterlik düzeyinin olumlu yönde arttığını göstermektedir. Buna göre [F(2,111)=7,136;p<0.05] elde ettiğimiz sonuç bize eğitim durumu ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılığın meydana geldiğini göstermektedir. Bu sonuç, “**H3.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile öğrenim düzeyleri arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi desteklemektedir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yaptığımız Tukey HSD testi sonucunda, “İlahiyat ön lisans” mezunları ile “İlahiyat fakültesi” ve “yüksek lisans” mezunları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu duruma göre “yüksek lisans” mezunları ve “İlahiyat Fakültesi” mezunlarının yeterlik algılarının “İlahiyat ön lisans” mezunlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

²⁹³ Cinsiyetin bağımsız bir değişken olarak yer aldığı çalışmalar için bk. *Koç Din Kültürü ve Ahlak...*, 107-149.; Yıldız, *Din Görevlisi Adaylarının...*, 107-130; Yeğin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin...*, 315-332.; Cinsiyetin bağımsız bir değişken olarak yer almadığı çalışmalar için bk. Kaya ve Küçük, *Din Görevlilerinin...*, 1-18; Turan, *Din Görevlilerinin...*, 56-60.

Benzer çalışmalarda da yüksek öğrenim görmüş din görevlilerinin, İmam-Hatip mezunlarına göre kendilerini daha yeterli gördükleri tespit edilmiştir.²⁹⁴ İlahiyat ön lisans mezunlarının ortaöğretimden sonra örgün yüksek öğretim kurumlarından yüz yüze eğitim almamış olmalarının, din görevlilerinin yeterliklerini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.²⁹⁵

Din hizmetlerini yürüten İmam-Hatip Lisesi mezunlarının mesleğine yönelik ön lisans seviyesinde eğitim almaları için YÖK tarafından 29 Aralık 1988’de İlahiyat Fakültelerine bağlı iki yıllık İlahiyat Meslek Yüksek Okulları kurulmuş ancak 1998-1999 yıllarından itibaren bu okullara öğrenci alınmamıştır. İhtiyacı karşılamak için bu okulların yerine Anadolu Açık Öğretim Fakültesi’ne bağlı aynı nitelikte ancak yüz yüze eğitim vermeyen yüksek okullar açılmıştır.²⁹⁶ Eğitim konusu ve yeterlik konusunda görüşlerini aldığımız DİTİB genel sekreteri Alboğa ise, din görevlilerinin mutlaka pedagojik formasyon almalarının yanında mesleki olarak kendilerini geliştirmelerini önermiştir.²⁹⁷

²⁹⁴ Tavukçuoğlu’nun, din görevlilerinin yeterliği ile ilgili Avusturya’da yaptığı araştırmada; öğrenim durumu göre din görevlilerinin yeterlikleri incelendiğinde, birinci derecede Yüksek okul mezunları, ikinci derecede ise İmam-Hatip mezunları mesleklerinde kendilerini yeterli görmüşlerdir. Yapılan çalışmada Yüksek Lisans ve Doktora yapmış din görevlisine rastlanmamıştır. Tavukçuoğlu’nun yaptığı araştırmada 1989-1990 yıllarına ait bir çalışma olması ve katılımcı olarak da Avusturya’daki Türk dernekleri bünyesinde bulunan camilerde özel veya resmi görev yapan din görevlileri seçildiğinden dolayı İmam-Hatip mezunlarının da görev yaptığı görülmektedir. Bu çalışma, bu yönüyle bizim çalışmamızdan ayrılmakla birlikte din görevlilerinin öğrenim seviyelerinin artmasıyla yeterlikleri arasında olumlu anlamda bir artışın olması yönünden bağdaşmaktadır. Bk. Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk...*, 14,95.

²⁹⁵ Aşıkoğlu, uzaktan eğitimle ön lisans mezunu olan din görevlileri ile örgün eğitimi tamamlayıp göreve başlayanlar arasında nitelik açısından farkların bulunduğunu şöyle izah etmektedir. Başlangıçta DİB Personelinin eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla açılan uzaktan öğretimle İlahiyat ön lisans Programı daha sonra programın herkese açık olması ve yeni ön lisans mezunlarının istihdamı ile sorun oluşturmaya başlamıştır. Çünkü İlahiyat Fakültelerinde yüz yüze verilen derslerin sınırlı bir kısmının verildiği ve yüz yüze eğitimin olmadığı bu programlar kaliteyi düşürmektedir. Yapılan bu yanlış düzeltmek adına İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) programları açılarak yeni bir yanlışa düşülmüştür. Bu durum mevcut örgün İlahiyat Fakültelerini işlevsiz hale getirmektedir. Bk. Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, “İlahiyat Fakültelerinin Programları ve Akademik Yapıları Üzerine Düşünceler”, *Din Eğitiminde Kalite*. Ed. Fahri Kayadibi, (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 50. Nitekim yeterlik ölçeğimizde de ortaya çıkan sonuç bize İlahiyat ve yüksek lisans mezunlarının kendilerini ön lisans mezunlarından daha yeterli gördüklerini göstermektedir. Din Hizmetlerinde görevlendirilen din görevlilerini doğrudan ilgilendiren ülkemizdeki Yüksek Din Öğretimi’nin niteliğinin artırılması hususunda Köylü de, İLİTAM türü uzaktan öğretim programlarının kapatılmasını önermektedir. Bk. Mustafa Köylü, “Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi: Nicelik mi? Nitelik mi?”, *Din Eğitiminde Kalite*, Ed. Fahri Kayadibi, (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 81.

²⁹⁶ Ahmet Okutan, *Camiler ve Din Görevlileri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 135.

²⁹⁷ Din görevlileri görev yerine gelmeden önce pedagojik formasyonu mutlaka almalıydılar. Din görevlilerinin kendilerini geliştirmesi için yüksek lisans veya doktora yapma şansları çok zor. Ancak büyük yerleşim yerlerinde bu mümkündür. Din görevlilerinin mesleki ve kültürel olarak kendilerini geliştirmeleri için tek yol da bu değildir. Özellikle mesleki gelişimleri için alanda yazılmış kitapları okumaları da çok fayda sağlayabilir. Diyanetin üç ayda bir çıkardığı ilmi dergiyi takip etmeleri bile onlara

4.4.1.4. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Hafızlık Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.89. Hafızlık durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Hafızlık Durumu	N	X	S	Sd	t	P
Evet	40	3,803	0,542	112	0,320	0,749
Hayır	74	3,766	0,604			

Her ne kadar yurtdışındaki din görevlileri için en az ön lisans mezunu olması şartı aranıyorsa da, ön lisans ve lisans eğitimini uzaktan eğitim yoluyla tamamlayan din görevlilerinin varlığını da göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Ön lisans veya lisans öğrenimini uzaktan eğitim yoluyla tamamlayan din görevlileri, şayet okuldaki eğitimleri dışında Kur'an kursu, hizmet içi eğitim veya özel ders almamışlar ise Kur'an kıraatinde zorluk çekecekleri söylenebilir. Bu durumun tespiti için yurtdışında DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinden hafız olanlar ile diğerleri arasında yeterlik açısından anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek gerekmektedir. Bunun için yaptığımız t-testi sonucuna göre [$t(112)=0,320$; $p>0,05$] hafızlık ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Bu sonuç, “**H4.:** Din Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile hafızlık durumları arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi doğrulamamaktadır. Hafız olan din görevlilerinin ortalama puanları hafız olmayanlara oranla biraz yüksek olmakla birlikte farklılaşmaya neden olacak kadar farklılığın olmaması dikkate değerdir.

Din görevlilerinin mesleki bilgi olarak Kur'an-ı Kerim'i ezbere ve yüzünden okuması önem arz etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da İmam-Hatipler için belirlediği kriterler arasında Kur'an'ın ezbere ve yüzünden okunması ile ilgili yeterlik maddeleri bulunmaktadır.²⁹⁸ Özellikle imamların namazda ezbere okudukları ayet ve sureleri kıraat ve ses yönünden pekiştirmeleri, imamlık için en önemli şart olarak görülmektedir. Bununla beraber namaz dışında dinî tören ve merasimlerde de

çok şey kazandırır. DİTİB Genel Sekreteri 'Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.

²⁹⁸ İmam-Hatiplerin yeterlikleri arasında; “1-Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okur. 2-Yasin, Mülk, Rahman ve Nebe sureleriyle Buruc'dan Nâs'a kadar olan sureleri, Bakara Suresi 1-5, 255, 285-286, Haşr Suresi 20-24. ayetleri ezbere okur” maddeleri için bk. DİB, *Personel Yeterlikleri*, 23.

imamlarda aranan en önemli özellik Kur'an okuyuşlarıdır. Din görevlisi için hafız olma şartı olmadığından, İmam-Hatip Lisesi mezunu olup yeterli kıraat dersi alamamış din görevlilerinin bu hususta daha fazla sıkıntı yaşadıkları görülmüştür.²⁹⁹ Buyrukçu'nun, din görevlilerinin Kur'an-ı Kerim okuyuşlarının kalitesi (yeterli veya yetersizliği), yüzünden ve ezbere Kur'an okuyuşları, ezberlerinin çeşitliliği ve hafız olmasının gerekli olup olmadığı gibi genel ve özel sorularla din görevlilerinin görüşlerine yer verdiği çalışmada, imamların çoğunluğunun üzerinde durduğu nokta, Kur'an'ın en iyi şekilde okunmasıdır. Hem yüzünden hem de ezbere en iyi şekilde Kur'an okumanın ise Kur'an'a hâkimiyetle mümkün olduğu belirtilmiştir. Ancak imamların çoğunluğunun gerek yüzünden gerekse ezbere okuyuş zenginliği bakımından yetersiz kaldıkları tespit edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma, yeterli ezbere sahip olma, Kur'an okurken sıkılmadan, makam ve usulüne uygun olarak okuyabilme ve sesini iyi kullanabilme hususlarında; özel hocalardan ders alan, Kur'an kurslarında belirli bir süre okuyan, hafız olan veya hafızlığa çalışmış olanların, bilhassa göreve yeni başlayan İmam-Hatip Lisesi mezunu din görevlilerinden daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür.³⁰⁰

Tavukçuoğlu'nun Avusturya'da yaptığı çalışmada din görevlilerinin ezberlerinin fazla olması ile yeterlikleri arasında doğru bir orantının olduğu tespit edilmiştir.³⁰¹ Hafız olan din görevlilerinin yeterlik algılarının daha yüksek olduğunu gösteren bu sonucun yanında Fransa'da yapılan diğer bir çalışmada ise katılımcılar, din görevlilerini güzel Kur'an okumada yeterli gördüklerini belirtmişlerdir.³⁰²

Yaptığımız çalışma sonucunda hafızlık ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmaması, hafızlığın din görevlileri için önemli bir avantaj sağladığı gerçeğini göz ardı edemez. Ancak çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz veriler de bizlere DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin Kur'an okuma açısından kendilerini oldukça yeterli gördüklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durumun daha detaylı bir araştırmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmekle birlikte, hafızlık ile yeterlik arasında anlamlı

²⁹⁹ Buyrukçu, *Din Görevlisinin...*, 143-156.

³⁰⁰ Buyrukçu, *Din Görevlisinin...*, 143-146.

³⁰¹ Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk...*, 96.

³⁰² Fransa'da yapılan bir çalışmada katılımcılar, güzel kuran okumada DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin, %67,2'sini yeterli, %23,2'sini kısmen yeterli görürken %9,5'ini ise yetersiz gördüğünü tespit etmiştir. Bk. Sağlam, *Fransa'daki Türklerin...*, 288-289.

bir farklılaşmanın çıkmamasında DİTİB camilerinde görev yapacak din görevlilerinin seçiminde aranan kıdem, sınav ve eğitim düzeyinin etkili olduğu söylenebilir.

4.4.1.5. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Kıdemleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.90. Kıdem durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Kıdem Durumu	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar. Farklar*
1-5 yıl arası	5	3,643	0,727	5/108	0,869	0,505	a
6-10 yıl arası	14	3,574	0,612				a
11-15 yıl arası	28	3,839	0,560				a
16-20 yıl arası	17	3,975	0,577				a
21-25 yıl arası	12	3,739	0,485				a
26 yıl ve yukarısı	38	3,754	0,599				a

*Farklı harfle gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0,05$)

Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin kıdem ve yeterlikleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu tespit etmek için yeterlik ölçeğinden elde ettiğimiz verileri analiz ettik. Din görevlilerinin kıdem durumları ile yeterlikleri arasında yaptığımız Anova testi sonuçları [$F(5,108)=0,869, p>0.05$] bize din görevlilerinin kıdem durumları ile yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığını gösterdi. Bu sonuç, “**H5.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile mesleki kıdemleri arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezimizi doğrulamamaktadır.

Mesleki kıdem ve buna bağlı olarak mesleki tecrübenin din görevlilerinin yeterlik algılarına etkisi konumuz açısından önem arz etmektedir. Başarıda önemli bir etken olan mesleki tecrübenin mesleki kıdemle olan ilişkisi konusunda yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kaya ve Küçük’ün, Safranbolu’da görev yapan din görevlileri üzerine yaptıkları çalışmada, din görevlilerinin mesleki yeterlikleri ile kıdemleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Ancak varyans analizine göre anlamlı bir farklılaşmanın olmamasına rağmen; 10 yıllık görev yapan din görevlilerinin mesleki yeterlik puanlarının düşük, 15-20 yıl arasında kıdeme sahip olan din görevlilerinin mesleki yeterlik puanlarının ise yüksek olduğu sonucuna

ulaşmıştır. 20 yıldan fazla kıdeme sahip olan din görevlilerinin mesleki yeterlik puanlarında ise bir düşme tespit edilmiştir.³⁰³

Kılıç'ın, bayan vaizlerin mesleki özyeterlik algıları çalışmasında elde ettiği sonuca göre; bayan vaizlerin genel kültür ve iletişim bilgileri yeterliği ile kıdemleri arasında doğru orantılı bir artışın olduğu sonucu elde edilmiştir. Bunun yanında mesleki formasyon yeterliği ve alan bilgisi yeterliği ile kıdem arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.³⁰⁴ Yeğin'in Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlikleri üzerine yaptığı araştırmada, öğretmenlerin kıdem değişkenine göre tükenmişlik düzeyleri ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri 11 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerden daha yüksek çıkmıştır.³⁰⁵

Koç, Din Kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmenlerinin yeterliklerini “kişisel ve mesleki değerler-mesleki gelişim”, “öğrenciyi tanıma ve öğrenciyle ilişkiler” ve “okul, aile ve toplumla ilişkiler” olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Bu üç boyuttan öğrenciyi tanıma ve öğrenciyle ilişkiler ile kıdem arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken diğer iki boyutta kıdem artışına bağlı olarak ortalama puanların arttığı tespit edilmiştir. En düşük ortalama ise her iki boyutta da kıdemi en düşük olan 1-5 yıl arası gruba ait olduğu ortaya çıkmıştır.³⁰⁶

Latifoğlu'nun, Almanya'da görev yapan din görevlilerinin problemlerini ele aldığı çalışmada, “*cemaatin din görevlilerinden beklentilerinin çok fazla olduğu hissedilmektedir*” görüşüne katılma oranının kıdemle ilişkisi ele alınmış ve en çok problemi 10 yıl ve daha aşağı kıdeme sahip din görevlilerinin yaşadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla kıdem arttıkça tecrübenin arttığı ve sonuç olarak da yurtdışında görev yapan din görevlilerinin cemaatin beklentilerini daha iyi karşıladıkları sonucuna varılmıştır.³⁰⁷

³⁰³ Kaya ve Küçük, *Din Görevlilerinin...*, 13.; DİTİB genel sekreteri Bekir Alboğa da yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin, en az 10 görev yapmış dolayısıyla mesleki tecrübesi olmalarının önemli olduğunu belirtmiştir. DİTİB Genel Sekreteri Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.

³⁰⁴ Ayşe İnan Kılıç, “Bayan Vaizlerin Mesleki Özyeterlik Algıları”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14, sy. 3 (2014): 22-29.

³⁰⁵ Yeğin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin...*, 326.

³⁰⁶ Bk. Koç, *Din Kültürü ve Ahlak...*, 107-149.

³⁰⁷ Bk. Latifoğlu, *Yurt Dışında...*, 9.

Her ne kadar bilimsel bilgi, formasyon ve alan bilgisi ile desteklenmeyen tecrübenin yeterlik için pozitif bir etkisinin olduğunu söylemek güç olsa da yeterlik düzeyini ölçmeye çalıştığımız din görevlilerinin, en az ön lisans mezunu olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda tecrübenin önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.³⁰⁸ Her meslek grubunda tecrübenin önemli bir yeri olmakla birlikte din görevlilerinin yurtdışında üstelenecekleri görevler göz önünde bulundurulduğunda göreve yeni başlayan din görevlilerinde belirli bir tecrübeye sahip olmaları daha da önem arz etmektedir. Nitekim DİB yurtdışında görevlendireceği din görevlilerinde kıdem şartını ön koşul olarak kabul etmiştir.³⁰⁹

Din görevlilerinin kıdem ve yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte 10 yıldan az kıdeme sahip olan din görevlilerinin yeterlik algı ortalamaları kıdemi 10 yılın üzerinde olan diğer din görevlilerinin ortalamalarından düşük çıkmıştır. Yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinde kıdem, eğitim ve sınav gibi önemli kriterlerin aranması elde ettiğimiz sonuçla örtüşmektedir.³¹⁰

³⁰⁸ Bilimsel bilgiyle desteklenmeyen, pedagojik formasyonu olmayan, yaygın din eğitimi sürecini bilimsel olmayan birtakım geleneksel anlayış ve uygulamalarla sürdüren öğreticilerin tecrübelerinin nitelik açısından sorgulamaya muhtaç olduğu hususunda bk. Korkmaz, *Kur'an Kursu...*, s. 351.

³⁰⁹ Yurtdışında uzun süreli görevlendirilecek bay veya bayan din görevlileri için aranan şartlar arasında kıdem şartı şu şekilde belirlenmiştir: “d) Başvurunun son günü itibarıyla; lisansüstü diploması olanlar için 3 (üç) yıl, dört yıllık dinî yükseköğrenim mezunları için 4 (dört) yıl, iki yıllık dinî yüksek öğrenim mezunları için 6 (altı) yıl fiili olarak Başkanlık teşkilatında görev yapmış olmak. Süre hesaplanırken 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4. maddesine göre sözleşmeli statüde çalışılan süreler ile vekil imam-hatiplik, vekil müezzin-kayyımlik ve vekil Kur'an kursu öğreticiliğinde geçen süreler fiili görev süresine dâhil edilecek fakat askerlikte ve ücretsiz izinde geçen süreler hariç tutulacaktır.

e) Başvurunun son günü itibarıyla fiilen son 3 (üç) yıldır Başkanlık teşkilatında çalışıyor olmak.” Bk. DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı 2014*, erişim tarihi: 10 Mayıs 2016, <http://www2.diyane.gov.tr/DisliskilerGenelMudurlugu/Documents/20141229/duyuru.pdf>

³¹⁰ Yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinde aranan şartlar için bk. DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı 2014*, erişim tarihi: <http://www2.diyane.gov.tr/DisliskilerGenelMudurlugu/Documents/20141229/duyuru.pdf>

4.4.1.6. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Görev Yılları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.91. Görev yılı durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Görev Durumu	Yılı	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ars. Farklar*
1 yıl		38	3,594	0,578	4/109	1,682	0,159	a
2 yıl		22	3,840	0,608				a
3 yıl		25	3,851	0,585				a
4 yıl		15	3,840	0,613				a
5 yıl		14	3,994	0,422				a

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0,05$)

Yurtdışında görev yapan din görevlileri kısa süreli görevle iki, uzun süreli görevle en fazla beş yıl görev yapmaktadırlar.³¹¹ Görevlendirilecek personelin sayısı, nitelikleri, görev süreleri, aylıkları, izinleri ve geri çağrılmaları “*Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu*” tarafından belirlenmektedir.³¹² Din görevlileri için, bu sürenin hangi yıllarının mesleki yeterlik açısından daha verimli geçtiğini tespit etmek;

³¹¹2016 yılında Diyanet’in Yurtdışı Kısa Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı duyurusunda kısa süreli görevlendirilecek din görevlileri için süre en fazla iki yıla sınırlandırılmıştır. “Başkanlığımızca, uzun süreli din görevlisi talepleri, kontenjan yetersizliği nedeniyle karşılanamayan yurtdışı cami derneklerinde Ramazan ayı münasebetiyle veya 3 aydan 2 yıla kadar kısa sürelerle görevlendirilmek üzere, uçak bilet ücreti ile yurt dışı aylık ücreti talep eden derneklerce karşılanmak kaydıyla sınavla 500 (Beş yüz) bay/bayan din görevlisi seçilecektir. Personelin görevlendirileceği ülke, bölge, yer ve zaman ihtiyaç durumuna göre Başkanlıkça belirlenecektir.” Duyuru için bk. DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Kısa Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı 2016*, erişim tarihi: 17 Ekim 2017, <http://www2.diyaret.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/SiteAssets/Lists/DuyurularListesi/manset/Duyuru%20metni%20i%C3%A7in%20t%C4%B1klay%C4%B1n%C4%B1z.pdf>;

2017 yılında Diyanet’in Yurtdışı Uzun Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı duyurusunda bu süre şu şekilde yer almaktadır; ABD, Avrupa Ülkeleri, Avustralya, Japonya ve Kanada ülkelerine görevlendirilmek üzere 300 (üç yüz) din görevlisi, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Müslüman Topuluklarının buldukları ülkelere görevlendirilmek üzere 50 (elli) din görevlisi sınavla seçilecektir. Görevlendirme süresi 1 (bir) yıl olup başarılı olunması halinde her defasında birer yıl olmak üzere en fazla 5 (beş) yıla kadar uzatılabilecektir..” Duyuru için bk. DİB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Uzun Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı 2017*, erişim tarihi: 17 Ekim 2017, <http://www2.diyaret.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/SiteAssets/Lists/DuyurularListesi/manset/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu.pdf>

³¹² Bakanlıklar arası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas Ve Usulleri İle Bu Komisyon Tarafından Yurtdışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri İle Hak Ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Karar, Resmi Gazete, sy. 25157, Tarih: 3 Temmuz 2003.; bk. MEB, Mevzuat, *Bakanlıklar arası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurtdışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri ile Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Karar*, erişim tarihi: 12 Mayıs 2016, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25157_1.html

yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin seçimi, hizmet içi eğitim durumu ve istihdam durumu açısından faydalı olacaktır.

Yurtdışında özellikle Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'ndeki DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin görev yılı durumları ile yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için yeterlik ölçeğimizden elde ettiğimiz verileri analiz ettik. Din görevlilerinin görev yılı durumları ile yeterlikleri arasında yaptığımız Anova testi sonuçları [(F(4,109)=1,682;p>0.05] bize din görevlilerinin görev yılı durumları ile yeterlikleri arasında bir farklılaşmanın olmadığını göstermiştir. Bu sonuç, “**H6.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile yurtdışındaki görev yılı durumları arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezimizi doğrulamamaktadır.

Tavukçuoğlu'nun Avusturya'da din görevlileri ile yaptığı çalışmada, yurtdışında 1-2 yıl gibi kısa bir kıdem süresinin yeterli olduğu tespit edilmiştir.³¹³ Yaşar da Almanya'da bu konu ile DİTİB cemaatinden görüşlerini aldığı tüm kişilerin, din görevlilerinin görev yapacakları toplumu ve ihtiyaçlarını daha iyi bilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca DİTİB'lere gönderilen din görevlilerinin, görev yapacaklara toplumla uyumları için kısa süreliğine gönderilmemeleri gerektiğini belirtmiştir.³¹⁴

Her ne kadar bir yıl görev yapan din görevlilerinin yeterlik algıları iki ve daha fazla yıl çalışan din görevlilerine göre düşük çıksa da, bu fark istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmayı ortaya koymamıştır. İlk yıldaki bu durumu, din görevlilerinin yurtdışı tecrübelerinin olmaması, Almanya'daki camilerin fonksiyonun Türkiye'deki camilerden farklı olması ve din görevlilerinin görev alanlarının genişlemesi ile izah edebiliriz.³¹⁵ Yeterlik ölçeğinden elde ettiğimiz bu sonuç, din görevlilerinin çalışacakları yeni ortama bir yıl gibi kısa sürede uyum sağladıklarını ortaya çıkmaktadır

³¹³ Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk...*, 96.

³¹⁴ Yaşar, *Die DITIB Zwischen...*, 193.

³¹⁵ Almanya'daki camilerin ibadet yeri dışında çok amaçlı sosyal-kültürel ve sportif faaliyetlerin de yapıldığı birer kültür merkezleri olduğu ve din görevlilerinin görev alanlarının genişlemesi hususunda bk. DİB, *Görev ve Çalışma Yönergesi*, 50-52.; Tosun, *Din ve...*, 37-41; Latifoğlu, *Yurt Dışında...*, 13; Coştu ve Ceyhan, *DİTİB'in Din Eğitimi...*, 43.; Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 84.; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği...*, 141.

4.4.1.7. Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri ve Hizmet İçi Eğitim Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.92. Hizmet içi eğitim durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Hizmet Durumu	İç Eğitim	N	X	S	Sd	t	P
Evet		72	3,908	0,472	110	2,972	0,004
Hayır		40	3,579	0,694			

Araştırma alanımızda görev yapan din görevlilerinin göreve gelmeden önce hizmet içi eğitim alıp almadıklarını tespit etmek için sorduğumuz soruya, din görevlilerinin yüzde 63,2'si yut dışı görevi için hizmet içi seminer aldığını, yüzde 35,1'i ise seminer almadığını ifade etmiştir. yüzde 1,8 ise soruyu cevaplamamıştır.³¹⁶ Din görevlilerinin hizmet içi eğitim durumları ile yeterlikleri arasında bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek için yaptığımız t-testi sonucuna göre ise $[t(110)=2,972;p<0,05]$ hizmet içi eğitim durum ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu sonuç “**H7.:** Din görevlilerinin yeterlik düzeyleri ile hizmet içi eğitim durumları arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi doğrulamaktadır.

Günümüzde birçok toplumda, tek bir din veya medeniyetin izlerini taşıyan eğitim anlayışının yerini farklılıklara duyarlı, kendi kimliğini kaybetmeden bütün insanlarla iyi ilişkiler kurmanın yolunu gösteren eğitim anlayışı almaktadır. Yurtdışındaki vatandaşlarımıza da içinde yaşadıkları toplumla sağlıklı bir diyalog kurabilmeleri için, diğer toplumları ve kültürleri tanıma, dinsel ve mezhepsel farklılıkları anlama ve farklı ortamlarda kendi din ve kültürünü yaşatabilecek eğitimin verilmesi önem arz etmektedir.³¹⁷ Almanya'ya işçi göçüyle birlikte çok kültürlü, çok dinli ve farklı etniğe mensup toplumların karşı karşıya kalmalarını sağlamıştır. Etnik ve kültürel farklılıkları dile getirmek için çokkültürlülük kavramı kullanılmaya başlanmıştır.³¹⁸ Çokkültürlü toplumlarda çokkültürlü ve çok dinli din eğitimine de yer

³¹⁶ Bk. Tablo 4.7.

³¹⁷ Muhammet Şevki Aydın ve Cemil Osmanoglu, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), 92-95.

³¹⁸ Celalettin Yanık, *Dünyada ve Türkiye'de çokkültürlülük*, (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013), 40,41.

verilmektedir.³¹⁹ Her ne kadar millî birlik ve beraberliği tehdit ettiği Batılı teorisyenlerce de dillendirilse de çokkültürlü din eğitimi Almanya ve birçok ülkede varlığını sürdürmektedir.³²⁰

Almanya’da görevlendirilecek din görevlilerinin birçok din, dil ve kültürü içinde barındıran bir ortamda çalışacak olması, din görevlilerinin çalışacakları ortama gelmeden önce uyum seminerlerine tabi tutulmasını gerekli kılmaktadır. Hökelekli, din hizmetlerinde yöntemle ilgili sorunları dile getirdiği makalesinde, yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin yabancı dili yeterince konuşamadıkları, değişik kesimlerle iletişime geçemedikleri, etkinlik ve organizasyonlarda yer almadıklarını belirtmektedir. Çözüm olarak yabancı dili ve gittikleri ülkenin kültürünü iyi bilen din görevlilerinin tespit edilmesini, bu hususta İlahiyat Fakültelerinden yardım alınmasını önermektedir.³²¹

Yılmaz da, yurtdışı din hizmetlerini uzmanlık gerektiren bir alan olarak tanımlayarak, Diyanet İşleri Başkanlığı’na yönelik önerilerinde, yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerine hizmet içi eğitim yoluyla Hıristiyanlık ve mezheplerinin çok iyi bir şekilde öğretilmesi gerektiğini belirtmektedir. Din görevlilerine gidecekleri ülkenin dilinin yoğun bir kurs ile öğretilmesini, görev yerinde de bu konuda desteklenmesini önermektedir.³²²

Çekin, meslek ve sosyal boyutuyla yurtdışı din görevliliği üzerine yaptığı araştırmada; yurtdışında bünyesinde müftü, vaiz, Kur’an Kursu öğreticisi gibi değişik ünvanlarda görevli bulunduran bir kurum olmadığından, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin bu görevleri üstlenmelerinin yanında dernek ve cemaatin beklentilerine de cevap vermek konumunda olduklarını vurgulamaktadır. Cami içi ve dışı sosyal, kültürel

³¹⁹ Hans-Georg Ziebertz, “Çokkültürlü Bir Toplumda Din Eğitimi”, *Çokkültürlülük Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*, Ed. Recep Kaymakcan, Dem Yay. İstanbul 2013, s. 155-156.

³²⁰ Bir göçmen ülkesi olan Almanya’da çokkültürlülük kavramı, farklı toplumların büyük toplum olan Almanya içerisinde kabul edilmesi ile bağlantılıdır. Ulus kavramının diğer Avrupa ülkelerine oranla daha fazla vurgulandığı Almanya’da çokkültürlülük düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır. Bk. Yanık, age., ss. 184-191; Çokkültürlü toplumlarda baskın kültürün göçle gelen diğer kültürlerle uyumu noktasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu soruna çözüm olarak günümüzde farklı kültürlerin eşit düzeyde etkileşim içerisinde olacağı, saygı ve diyalog yoluyla ortak kültürel ifadelerin geliştirilmesine imkân tanıyan kültürlerarasılık kavramı her geçen gün önem kazanmaktadır. Bk. Aydın ve Osmanoglu, *Kültürlerarası...*, 14.

³²¹ Hayati Hökelekli, “Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar”, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Der. Hayrullah Köken, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 66-67.

³²² Yılmaz, *Yurt Dışı Cami...*, 260.

faaliyetlerde de aktif katılımı beklenen din görevlilerinin cemaat ve içinde bulunduğu yerel kurumlarla iletişim için yabancı dili de iyi bilmelerinin çok önemli olduğunu vurgulayan Çekin, din görevlilerinin daha rahat bir hizmet sunabilmeleri için Diyanet İşleri Başkanlığı'na şu önerilerde bulunmaktadır; Yurtdışına gönderilecek din görevlilerine hizmet içi kurs yoluyla görev yapacakları ülkenin temel dil bilgisi eğitiminin yanında görev yapacakları yerin sosyal, politik, dinî, siyasi ve ekonomik yapısı hakkında da bilgi verilmelidir. Hizmet içi kurslarda, modern ve gelişmiş bir ülkede yaşamının vatandaşlarımıza avantajlarla beraber getirdiği sorunlar, vatandaşlarımızın din görevlilerinden beklentileri hakkında da bilgi verilmelidir. Görev yapılan yerde bulunan diğer din ve organizasyonları dikkate alarak, dinî çoğulculuk içinde bir görev yapma bilinci oluşturulmalıdır. Din görevlileri, görev yapacakları ülkelerin yerel ve genel yönetimleri ile iyi bir ilişki için hizmet içi eğitim yoluyla bilgilendirilmelidirler.³²³

Bu konuda görüşlerini aldığımız DİTİB genel sekreteri Alboğa, yurtdışında görev yapan din görevlilerinden ancak yarısının tam bir yeterliğe sahip olduğunu vurgulamış, gelen din görevlilerinin hepsinin bu misyonu üstlenecek yeterlikte olmalarına rağmen eksikliklerinin olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca seminerlerle din görevlilerinin görev yapacakları yerlerde karşılaşacakları sorunlara çözüm önerilerinin sunulmasını önermiştir.³²⁴ Bu öneriler ve din görevlileriyle yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz verilere göre, yurtdışında görev yapacak din görevlilerinin dil başta

³²³ Yaşar, bu konuda 2009 yılında Göç ve Mülteciler Federal Ofisi, Goethe Enstitüsü ve DİTİB şemsiye organizasyonu "Entegrasyon için İmamlar" için ülke çapında model proje başlattığını ve bu proje ile din görevlilerine göçmenler ile çoğunluk toplumu arasında köprü kurucu ve araçlar" olarak entegrasyonu destekleyici önemli bir rol verildiğini belirtmektedir. Ancak var olan hazırlık kursları ve eğitimin Alman kültürü ve dili alanında imamların bilgisini istenilen seviyeye yükseltmek için yeterli olmadığını da belirtmiştir. Bk. Yaşar, *Die DITIB Zwischen...*, 130-131.

³²⁴ %50'si şartları yerine getirebilir. Bunlar da Türkiye'de farklı görevleri yaptıklarından dolayı yeterli oluyorlar. Ama en az %50'sinin eksiklikleri mevcut. Bu sorunu çözmek için buraya gönderilen din görevlileri DİTİB tarafından cemaat yoğunluğu göz önünde bulundurularak camilere görevlendiriliyor. Gelen hocaların hepsinin bu yeterliklere sahip olması beklenir. Din görevlilerinin kalite ve kalifiyenin yükseltilmesi, buradaki cemaate ve hizmet alanlarına hitap etmesi gerekir. Buradaki hizmet Türkiye'den farklılıklar arz etmektedir. Ancak şunu söyleyebilirim yapılan harcama karşılığında başarı profesyonelce değerlendiriliyor. Açık toplumda insanların İslam dinine mensubiyetlerini sürdürmeleri için işin hikmetini bilmelidirler. Din görevlileri seminerlerinde fıkıh, ayet ve hadislerin hikmet boyutunu göz önünde bulundurarak, İslam'a saldırılan noktalarda (cihat, kısas vb.) hocaları bilgilendirmek gerekir. İslam'ı anlatırken muhatapların anlayacağı şekilde bir ifade tarzı geliştirmelidir. Biz misyonerlik için değil İslam'ı anlatma ihtiyacını karşılamak için din görevlilerini istiyoruz. Çocuklarımız uyumu zaten yaşıyor, Almanlar daha fazla entegrasyon istiyor. Din görevlilerimiz buradaki gençlerin radikalleşmesine engel olma noktasında uyuma en büyük faydayı sağlıyorlar. DİTİB Genel Sekreteri 'Bekir Alboğa ile yazarın yaptığı görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.

olmak üzere görev yapacakları çevre ve görev alanı ile ilgili göreve başlamadan önce hizmet içi seminere katılmasının çok önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Ölçekten elde ettiğimiz bu sonuç, din görevlilerinin de hizmet içi eğitimi faydalı bulduklarını göstermesi açısından önemlidir. Yurtdışı görevine hazırlık amacıyla yabancı dil kursuna ek verilen seminerin, içerik olarak iyi planlandığını belirtmekle beraber, süre olarak yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.³²⁵ Ayrıca ölçeğimizi cevaplayan din görevlilerinden 1\3'ünden fazlasının göreve gelmeden önce hizmet içi eğitim almadığını belirtmesi üzerinde durulması ve çözüm üretilmesi gereken bir konudur. Bu durumun, din görevlilerinin yeterlikleri açısından önemli bir değişken olduğunu söyleyebiliriz.

DİB'in, yurtdışı din hizmetleri açısından bu kadar önemli olan bir problemi çözmek için öncelikle göreve yeni başlayan din görevlilerini mutlaka hizmet içi eğitim seminerini almaları öncelik arz etmektedir. Halen görevde olan din görevlilerinden hizmet içi semineri almayanlara ise buldukları ülkede bu seminerin verilmesi gerekmektedir.

4.4.2. Cemaatin Din Görevlileri Yeterlik Algıları ile İlişkili Problemlere Yönelik Bulgular

4.4.2.1. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Yaşları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.93. Cemaatin yaşına göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Yaş Durumu	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ars.Farklar*
15-20	24	2,142	0,245	4/236	3,260	0,013	a
21-30	27	2,350	0,432				bc
31-40	59	2,389	0,436				bc
41-50	72	2,432	0,337				c
50 yaş ve üzeri	59	2,444	0,357				c

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılıkları göstermektedir. (p<0,05)

³²⁵ İki hafta olarak planlanan “Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı” için bk. Ek:3

Cemaatin yaşları ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için cemaate sorduğumuz ölçeğin “Anova testi” sonuçlarına göre $[F(4,236)=3,260, P<0,05]$ cemaatin yaşı ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını söyleyebiliriz. Cemaat ölçeğinin yeterlik alt boyutlarından elde edilen yeterlik puan ortalamasına baktığımızda aritmetik ortalamanın yaş arttıkça yükseldiği görülmektedir.

Cemaate uygulanan yeterlik ölçeğinden elde edilen bulgulara göre, yaş ile din görevlilerinin yeterlik düzeyleri arasında önemli farklılaşmanın olduğunu görmekteyiz. Yaş grupları arasındaki farklılığı anlamak için yaptığımız Tukey HSD testi sonuçlarına göre ise, yeterlik ölçeğini dolduran ‘15-20 yaş’ ile ‘41-50 yaş’ ve ‘50 ve üzeri yaş’ grupları arasında farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Tukey testinde elde ettiğimiz veriler aslında yaşın ilerlemesine paralel olarak yeterlik düzeyinin arttığını göstermektedir. Ancak anlamlı bir farklılık yukarıda belirttiğimiz yaş grupları arasında görülmektedir. Bu sonuç da bize daha önce belirlediğimiz, “**H.8:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile yaş durumları arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi doğrulamaktadır.

Coştu’nun, toplumsallaşan bireylerin dindarlık yönelimi ve dinî toplumsallaşma biçimi üzerine Samsun il örneğinde yaptığı araştırmada, ankete katılan bireylerin dinî yönelimleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu ortaya çıkmıştır.³²⁶ Yaş ile dindarlık arasında elde edilen sonuçlar, yaşın artmasıyla kişilerin dinî yönelimlerinin de arttığını göstermektedir. Bu çalışmada, yaş ve dindarlık yönelimi arasındaki ilişkiden elde edilen sonuçlar ile din görevlilerinin yeterlikleri çalışmamızdan elde ettiğimiz cemaatin yaşı ile din görevlilerinin yeterliği arasında benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır.

DGYÖ’de elde ettiğimiz sonuçlar, din görevlilerinin yaşlarının, yeterlikleri için farklılaşmaya neden olacak bir değişken olmadığını ortaya çıkarmıştır. Din görevlilerinin yurtdışı görevi için belli bir yaş ve mesleki tecrübeye sahip olmasının bu sonuçta etkisi olduğunu düşünüyoruz. CAÖ’de cemaatin yaşı ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmasında ise katılımcıların gençlik,

³²⁶ Yakup Coştu, *Toplumsallaşma ve Dindarlık (Samsun Örneği)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 146,147.

yetişkinlik ve yaşlılık evrelerinin etkisinin yanında dinî eğitimi, tecrübesi ve camiye gitme sıklığı gibi kişisel farklılıkların da etkisi olduğunu düşünüyoruz.³²⁷ Ayrıca genç yaşta olan cemaatin ihtiyaç ve beklentilerinin farklılıklarının yanında din görevlileri ile iletişimde sorunlar yaşamalarının da bu sonuca etkisinin olduğu söylenebilir.

4.4.2.2. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Cinsiyetleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.94. Cemaatin cinsiyetine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Cinsiyet Durumu	N	X	S	Sd	t	P
kadın	48	2,316	0,360	239	-1,445	0,150
erkek	193	2,404	0,383			

Cinsiyetin yeterlik açısından bir farklılığa yol açıp açmadığını öğrenmek için cemaate uyguladığımız yeterlik ölçeği verilerine göre yaptığımız t-testi [$t(239) = -1,445$; $p > 0,05$] cinsiyet ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığını göstermektedir. Bu durum, “**H9.**: Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile cinsiyet arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi doğrulamamaktadır. Cami içi ve dışında dinî pratikleri yerine getirmede erkeklerin kadınlardan daha fazla yer aldığını göz önünde bulundurduğumuzda, erkeklerin din görevlilerini gözleme ve değerlendirme açısından daha avantajlı ve isabetli görüş bildirebilecekleri beklenebilir.

Her ne kadar erkeklerin yeterlik algıları kadınlara oranla yüksek olsa da toplam puan ortalamaları arasında belirgin bir farklılaşmanın olmamasının birkaç sebebi

³²⁷ Farklı görüşler olmasına rağmen çocukluktan yetişkinliğe geçişte 17-22 yaş ilk yetişkinlik yılları olarak bir insan yaşamında bir dönüm noktasıdır. Psikologlar ve gerontologlar arasında yetişkinlik dönemi evreleri konusunda kabul edilmiş bir ayrım olmasa da, genellikle kabul edilen görüşe göre ilk yetişkinlik (20-35), orta yetişkinlik (35-50) ve son yetişkinlik (55 ve yukarısı) olmak üzere üç temel safhaya ayrılmıştır. Bk. Köylü, *Yetişkinlik Dönemi...*, 45-46.; yaşla birlikte kişi gerçek bir kişilik ve “tamamlanmış” bir varlık haline gelir... Tecrübe sayesinde yaşlılar genel olarak bilgelik (wisdom) denilen daha iyi karar ve hüküm verme yetisi geliştirirler... Yaşlı insanlar, genç kişilerin sahip olamayacağı bir his ve duyguya sahiptirler... Gençlere oranla hayatın ne anlama geldiği konusunda daha derin bir anlayışa sahip olabilirler. Yaşla birlikte kişinin fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden geliştiğini kabul edersek, cami cemaatinden yetişkin ve yaşlı olanların gençlere oranla din görevlileri hakkında daha tutarlı cevap vermiş olduklarını varsayabiliriz. Ayrıca tecrübenin de yaş doğru orantılı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, genç cemaate kıyasla yetişkin cemaatin din görevlilerinin yeterliklerini daha olumlu bulmalarını daha iyi anlarız. Ayrıca yaptığımız gözlemler sonucunda da cami cemaatinin çoğunluğunun yetişkin ve yaşlılardan oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bk. Köylü, *Yetişkinlik Dönemi...*, 85-86

olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, Almanya’da camilerin işlevlerinin Türkiye’den farklı olmasından dolayı kadınların cami içindeki ve dışındaki faaliyetlere daha fazla katılmaları sebebiyle din görevlilerini tanıma ve değerlendirme fırsatlarının olması.³²⁸ İkincisi, Kur’an, dinî bilgi öğretimi ve bölgelerde vaizlik için görevlendirilen bayan din görevlilerinin bayanlarla cami içi ve cami dışı etkinliklerde beraber olmasından dolayı bayanların da din görevlileri hakkında en azından erkekler kadar görüş belirtecek konumda olmaları.³²⁹ Son olarak da, erkek ve bayan din görevlilerinin yurtdışı görevi için öğrenim durumu, kıdem ve sınav gibi belirli yeterliklere sahip olarak gelmelerinin cemaat üzerindeki olumlu etkisini sayabiliriz.³³⁰

Sonuç olarak hem din görevlileri hem de cemaat açısından cinsiyet ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmaması, hizmet sunan din görevlilerinin yeterlikleri açısından önemli bir sonuç ortaya çıkarmadığı görülmektedir. Ancak Almanya’da görev yapan bayan din görevlilerinin sayısının erkeklere oranla oldukça az olmasından dolayı, bayanlara yönelik dinî, sosyal ve kültürel faaliyetlerin erkeklere yönelik faaliyetlere oranla az olmasının ciddi bir sorun olarak önümüzde durduğunu da belirtmek gerekir.

³²⁸ Avrupa ülkelerinde camilerin Türkiye’deki camilerden yapısal ve fonksiyonel olarak daha geniş bir yer tuttuğu ve Türklerin dinsel ve sosyal gereksinimlerini karşıladığı hususunda bk. Altıntaş, *Dış-Göç...*, 119,260.; camilerin, dinî tören ve din eğitimi dışında yürüttüğü işlevlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir; a. Danışma Merkezleri Olarak Camiler; camiler her yaştan ve her kesimden insanların rahatlıkla gelebildikleri, çay ve sohbet salonlarının olduğu, sorunlarına çözüm için danışman bulunabilen mekânlardır. b.Kurs Yeri Olarak Camiler; Almanca, Türkçe dil kursu, meslek kursları, spor kursları ve okul derslerine yardım kursları gibi kursların verildiği mekanlardır. c.Kütüphane Olarak Camiler; camiler, halk tarafından yeterince ilgi olmamasına rağmen hemen hemen her camide halkın dinî ve kültürel ihtiyacını karşılayacak kütüphanelerin olduğu merkezlerdir. d.Diğer faaliyetlerin Yapıldığı Yerler Olarak Camiler; Almanya’da camilerin bir kısmı, düğün, sünnet merasimleri, bilgi yarışmaları, seminerler ve kermeslerin düzenlendiği çok amaçlı faaliyet merkezleridir. bk.Tosun, *Din ve...*, 37.; DİTİB’lerin, eğitim, kültür kursları ve kültürel –bilimsel etkinlikleri için bk. Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 84.

³²⁹ Sağlam’ın Fransa’da yaptığı bir araştırmada, Batı Avrupa’da yaşayan Türklere göre din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterli çalışmasında, cinsiyet değişkenine camide bayanlara yönelik eğitim programlarını kadınlar %42,5, erkekler ise %37,2 oranla yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir. Bk. Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 216.

³³⁰ Yurtdışı görevi için başvuruda bulunan din görevlilerinde aranan şartlar ve sınavlar hakkında bk. DİBBYS, *Diyanet Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı Nasıl Yapılıyor? 2017*, erişim tarihi: 14 Eylül 2017, <http://www.dibbys.net/node/376>; yurtdışı görevi için görevlendirilen din görevlilerinin, cinsiyet ayrımı yapılmadan eşit şartlara, belirli bir kıdeme ve tecrübeye sahip olarak Avrupa’ya gelmelerinden dolayı kendilerinden beklenen performansı gösterdiklerini düşünüyoruz. Ölçeğimizi dolduran bayan ve erkek katılımcıların, din görevlileri yeterlik algılarının birbirine yakın olması da bu sonucu desteklemektedir.

4.4.2.3. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Doğum Yerleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.95. Cemaatin doğum yerine göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Doğum Yeri	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar.Farklar*
Türkiye	172	2,414	0,392	2/238	1,539	0,217	a
Almanya	66	2,319	0,347				a
Diğer	3	2,309	0,109				a

*Farklı harfler arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0,05$)

Cemaatin doğum yeri ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek için yaptığımız Anova testinden elde ettiğimiz [$F(2,238)=1,539;p>0.05$] sonuç bize farklılaşmanın olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, “**H10.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile doğum yerleri arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi doğrulamamaktadır.

Almanya’da yaşayan Türklerden, Türkiye doğumlu olanlarının çoğunluğu işçi olarak gelen birinci kuşak veya aile birleşiminden onların yanına gelen eş ve çocuklarından oluşmaktadır.³³¹ İşçi alımının durdurulmasından sonra evlilik veya diğer yollardan gelenlerin sayısı ise oldukça azdır.³³² Dolayısıyla burada yaşayan Türklerden ister Almanya doğumlu olsun isterse Türkiye doğumlu olsun her iki katılımcı grubun uzun yıllardan beri Almanya’da bulunmalarından dolayı, Almanya’daki DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinden beklentilerinin birbirine yakın çıkmasını, içinde yaşanılan toplumun şartları ve toplum içerisindeki ortak beklentilerden kaynaklandığını göstermektedir. Cemaatin doğum yeri ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın çıkmamasında, Türkiye ve Almanya dışında doğan

³³¹ 1961 yılında F.Almanya ile yapılan anlaşma ile konuk işçi olarak gelen Türkler, 1973 yılında konuk işçi alımının durdurulmasına rağmen geri dönme eğiliminde olmamış, aile birleşimi ve yeni kuşakların orada büyüyüp yetişmesiyle yeni yurtlarında kalmayı tercih etmişlerdir. Bk. Altıntaş, *Dış-Göç...*, 81.

³³² Almanya’ya yasal olarak işçi göçü ve aile birleşiminden sonra özellikle 1980 yılından sonra siyasal göç veya kaçak yollardan gidenler olsa da, kitlesel bir göç olmamıştır. Hatta TÜİK’in verilerine göre 2006-2009 yılları arasında Almanya’ya giden vatandaş sayısı 114.272 iken, 136.602 vatandaşın ise Türkiye’ye döndüğü tespit edilmiştir. Dünyada 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz dünya ekonomisinde ve Almanya’da da etkisini göstermiştir. Daha fazla fedakârlık göstermek istemeyen ve ekonomik şartları iyileşen göçmen işçiler için, Türkiye’ye dönüşler daha cazip hale gelmiştir. Bk. Adıgüzel, *Yeni Vatanda...*, 33-39.

katılımcı sayısının az olmasının yanında bu katılımcıların beklentilerinin de farklı olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

4.4.2.4. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Medeni Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.96. Cemaatin medeni durumu göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Medeni Durum	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar. Farklar*
Evli	183	2,427	0,379	2/238	4,663	0,010	a
Bekar	48	2,245	0,352				b
Boşanmış	10	2,309	0,378				bc

*Farklı harfler arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0,05$)

Cemaatin medeni durumu ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için Anova testi yaptık. Sonuç olarak elde ettiğimiz [$F(2,238)=4,663;p < 0.05$] veriler, cemaatin medeni durumu ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın varlığını göstermektedir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yaptığımız Tukey testi sonuçlarına göre, “evli” ve “bekâr” cemaat arasında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir.

Bu sonuca göre cemaatten “bekâr” olanlar, din görevlilerinin yeterlik düzeylerinin daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Elde ettiğimiz bu veri; “**H11.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile medeni durumları arasında fark vardır.” hipotezini kısmen doğrulamaktadır. Kurt’un yaptığı araştırma sonuçlarına göre, kişinin evli, bekâr veya dul olmasının dinle irtibatı açısından önemli bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de dinî pratikleri yerine getirme açısından evlilerin bekârlardan daha dindar olduğu belirtilerek evlilik ile dindarlık arasında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar evli erkek veya kadınların bekar veya dullara nispeten daha güçlü bir dindarlık eğiliminde olduklarını gösterirken Batı’da yapılan araştırmalarda ise farklı sonuçlar elde edilmiştir. Birçok araştırmada az da olsa evli olanlar lehine sonuçlar elde

edilmişken bir araştırmada bekar kadınların kiliseye devam etme oranları evli olanlara göre daha yüksek çıkmıştır.³³³

Baynal, yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığını çeşitli değişkenlerle değerlendirdiği araştırma sonuçlarında, medeni duruma göre evli olanların daha dindar olmasının nedenlerini; evli olanların çocuklarını iyi yetiştirmek için iyi örnek olma düşüncesinde olmaları, çocuk ve aileyi koruma içgüdüğü ve evlilikle birlikte daha düzenli bir hayata adım atmanın ibadetleri yerine getirmede sağladığı kolaylıklar olarak sıralamıştır.³³⁴

Kişinin dindarlık eğiliminde olması aynı zamanda dinî pratikleri yerine getirme, cami içi ve dışı etkinliklere katılımını da olumlu olarak etkilemektedir. Dolayısıyla din görevlilerini görme, dinleme ve yakından tanıma fırsatı bulan kişilerin, din görevlileri ve cami ile daha az irtibatlı olup aynı zamanda daha az dindarlık eğiliminde olanlara nispeten din görevlilerini objektif değerlendirmeleri beklenir. Bu açıdan baktığımızda evli cemaatin bekar ve dul olanlara oranla, din görevlilerini daha yeterli bulmalarını anlamlı buluyoruz.

4.4.2.5. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Öğrenim Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.97. Cemaatin eğitim durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Eğitim Durumu	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar. Farklar*
İlkokul Mezunu	38	2,508	0,280	6/234	7,213	0,000	a
Ortaokul-Lise Mezunu	81	2,461	0,376				a
Meslek Lisesi Mezunu	76	2,382	0,364				a
Ön lisans Mezunu	23	2,354	0,335				ab
Lisans Mezunu	15	2,047	0,392				c
Yüksek Lisans Mezunu	6	1,898	0,292				c
Doktora Mezunu	2	1,607	0,050				c

*Farklı harfler arası önemli farklılığı göstermektedir. (p<0,05)

³³³ Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, sy. 2 (2009): 12,13.

³³⁴ Fatma Baynal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4, sy. 1 (2015): 214.

Cemaatin eğitim durumu ile din görevlilerinin yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını tespit etmek için yaptığımız Anova testi sonuçları bize eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte yeterlik düzeyinin azaldığını göstermektedir. Buna göre $[F(6,234)=7,213;p<0.05]$ elde ettiğimiz sonuç bize cemaatin eğitim durumu ile yeterlik arasında anlamlı bir farklılığın meydana geldiğini göstermektedir.

Bu sonuç, “**H12.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile öğrenim durumları arasında fark vardır.” şeklindeki hipotezi desteklemektedir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yaptığımız Tukey HSD testi sonucunda; “ilkokul”, “ortaokul-lise” ve “meslek lisesi” mezunları ile “lisans”, “yüksek lisans” ve “doktora” mezunları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir.³³⁵ Bu sonuca göre cemaatin eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak din görevlilerinin yeterlikleri konusundaki algıları azalmaktadır.³³⁶ Eğitim seviyesinin artmasıyla din görevlilerinden beklentilerin de arttığını ve beklentilerin tamamen karşılanmadığını, katılımcıların eğitim seviyesinin artmasıyla din görevlilerinin yeterliklerinin ters orantılı olarak azalmasından anlayabiliriz.

Sonuç olarak, hem din görevlilerinde hem de cemaatte eğitim seviyesinin, din görevlilerinin yeterlikleri açısından önemli bir değişken olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Eğitim seviyesinin artmasıyla din görevlileri kendilerini daha fazla

³³⁵ Bu tablodan katılımcıların %15,8’inin ilkököl, %33,6’nın ortaokul-lise,31,5’inin meslek lisesi,%9,5’inin ön lisans, %6,2’sinin lisans, %2,5’inin yüksek lisans ve %0,8’inin de doktora eğitimi aldığını görmekteyiz. 1989-1990 yılları arasında Almanya’da yapılan benzer bir çalışmada, katılımcıların %61’inin ilkököl, %18,2’sinin ortaokul, %8,9’unun lise, 5,5’inin üniversite ve %6,4’ünün ise hiç öğrenim görmediği tespit edilmiştir. Bk. Tosun, *Din ve...*, 49.; Fransa’da 2007-2008 yılları arasında yapılan benzer bir çalışmada ise katılımcıların %39,2’sin ilkököl, %15,7’sinin İlköğretim-Ortaokul, %33,7’sinin lise, %8,2’sinin üniversite, %2,3’ünün ise lisansüstü öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Bk. Sağlam, *Batı Avrupa’da...*, 58. Bu sonuçlar bize Avrupa’da yaşayan Türklerin öğrenim durumlarının gün geçtikçe yükseldiğini göstermektedir. 1. ve 2. kuşaktaki soydaşlarımızın öğrenim durumlarının ilkököl ve ortaokul seviyesinde olduğu gözlemlenirken, 3. neslin öğrenim seviyesinin gözlemlenebilir şekilde arttığını söyleyebiliriz.

³³⁶ Fransa’da yapılan benzer bir çalışmada din görevlilerini bilgi ve donanım açısından yeterli görme oranları, ilköğretim /ortaokul mezunları için %65,5, ilkököl mezunları için %59,8, lise mezunları için %53, lisans mezunları için %51 ve lisansüstü mezunları için %50 olarak tespit edilmiştir. İlköğretim/ ortaokul mezunları ile ilkököl mezunlarının din görevlilerini yeterli görme oranları genel ortalama olan %57,4’ün üstünde yer aldığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada lise, lisans ve lisansüstü mezunlarının din görevlilerini yeterli bulma oranlarının, genel ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Bk. Sağlam, *Fransa’daki Türklerin...*, 284. Bu çalışmada ortaya çıkan, eğitim seviyesi artan katılımcıların din görevlilerini yetersiz bulması arasındaki ilişki yaptığımız çalışmayla sonuç açısından benzerlik göstermektedir.

yeterli görürken, cemaatin eğitim seviyesinin artmasıyla da beklentiler artmakta ve daha nitelikli hizmetler beklenmektedir. Din görevlilerinin eğitim seviyelerinin yukarıya çekilmesi ve hizmet içi eğitimle görülen eksikliklerin giderilmesi durumunda, yurtdışındaki vatandaşlarımızın beklentilerinin daha iyi karşılayabileceklerini düşünüyoruz.

4.4.2.6. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Meslek Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.98. Cemaatin meslek durumuna göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Meslek Durumu	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar. Farklar*
Müteşebbis	13	2,436	0,216	5/235	4,539	0,001	ab
Emekli	23	2,385	0,407				ab
Teknik Eleman	43	2,284	0,337				a
İşçi	96	2,473	0,378				b
İşsiz	9	2,702	0,482				b
Diğer	57	2,258	0,357				c

*Farklı harfler arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0,05$)

Cemaatin meslek durumu ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için Anova testi yaptık. Testin sonucunda elde ettiğimiz [$F(5,235)=4,539;p < 0,05$] veriler, bize bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir. Farklılaşmanın hangi meslek grupları arasında olduğunu tespit etmek için Tukey testine başvurduk.

Bu testin sonuçlarına göre “işsiz” ile “teknik elaman” ve “diğer” meslek grupları arasında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Teknik eleman ve diğer meslek grubunda olanların, din görevlisi yeterlik algısı işsiz olanlara oranla daha düşük seviyede yer almaktadır. Yine “işçi” mesleği ile “diğer” meslek grubu arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. “diğer” meslek grubunda olanların din görevlisi yeterlik algısının işçi mesleği grubuna göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. “Diğer” meslek grubunu seçen katılımcılardan bir kısmı lisans veya lisansüstü öğrenim gördüğünü, bir kısmı mühendis veya mimar olduğunu, bir kısmı resmi kurumlarda (öğretmen, hemşire vb) çalıştığını belirtirken çoğunluğu ise yaptığı işi

belirtmemiştir. Dolayısıyla “diğer” meslek grubunu seçenlerin işçi veya işsiz grubuna nispeten daha iyi bir mesleğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bu sonuç, “**H13.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile meslek durumları arasında fark vardır.” hipotezini doğrulamaktadır. Yaptığımız görüşmelerden çıkardığımız sonuçlara göre, emekli olanların çoğunluğu ilkokul veya ortaokul-lise mezunu olduğunu belirtmiştir. İşçi olarak Almanya’ya gelen ve birçoğu bugün emekli olan katılımcıların eğitim durumunun düşük olduğunu söyleyebiliriz. Teknik eleman, müteşebbis ve diğer meslek grubunu seçenlerin çoğunluğunun üçüncü veya ikinci kuşaktan olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla eğitiminin neredeyse tamamını Almanya’da tamamlamış ve en az ortaöğretim mezunu olan katılımcıların, din görevlileri yeterlik algılarının düşük olduğunu görmekteyiz.

Cemaatin eğitim seviyesinin artmasıyla din görevlilerinin yeterlikleri arasında ters bir orantı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda meslek durumu iyi olan katılımcılarla din görevlilerinin yeterlikleri arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamlandırabiliriz. Sağlam’ın Fransa’da yaptığı araştırma sonuçlarına göre, meslek durumu değişkeni ile din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından yeterli bulma oranlarında, yüksek öğrenim görmüş olanların yeterlik algılarının düşük olduğu tespit edilmiştir.³³⁷ Bu veriler de tezimizi doğrular niteliktedir.

³³⁷ Meslek durumu değişkenine göre, din görevlilerinin dinî bilgi donanım yeterliklerini yeterli bulma oranları en yüksek orandan en düşük orana göre şu şekilde değişmektedir; ev hanımları %64,2, öğrenciler %63,2, teknik eleman %51,7, diğer %43,8, diğer %43,8. Ortalamanın %57,6 olarak çıktığı bu çalışmada teknik eleman ve diğer meslek grubunda olanların din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından ortalamanın altında yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. “Diğer” meslek grubunda olanların mesleklerini; sekreter, tercüman, öğretmen, mühendis, hemşire, bankacı gibi meslek grubundan olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan da yaptığımız çalışma ile benzerlikler taşıyan bu çalışma, eğitim seviyesinin artmasıyla din görevlilerinin yeterlikleri arasındaki düşüşü teyit etmektedir. Bk. Sağlam, *Fransa'daki Türklerin...*, 285-286.

4.4.2.7. Cemaatin Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyi Algıları ile Camiye Gitme Sıklıkları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Tablo 4.99. Cemaatin camiye gitme sıklığına göre din görevlilerinin yeterlik puanlarının istatistiksel analizi

Camiye Gitme Sıklığı	N	X	S	sd	F	P	Grp.Ar. Farklar*
5 vakit namazı camide kılarım	14	1,969	0,259	3/237	12,431	0,000	a
Ara sıra giderim	140	2,337	0,353				b
Cuma ve Bayram namazlarına giderim	74	2,522	0,349				c
Vaktim olmadığından gidemiyorum	13	2,595	0,480				c

*Farklı harfler arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p<0,05$)

Cemaatin camiye gitme sıklığı ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek için yaptığımız Anova testi sonucu [$F(3,237)=12,431;p<0.05$], bize bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yaptığımız Tukey testi sonucunda ise “5 vakit namazı camide kılarım” diyen grup ile diğer gruplar arasında önemli bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir.

Vakit namazlarının hepsini camide kılan ve din görevlisini daha iyi gözlemleme imkânı olduğunu düşündüğümüz grubun, din görevlilerinin yeterlikleri hakkında oldukça düşük bir algıya sahip olmaları, din görevlilerinin kendilerini oldukça yeterli görmeleri ile çelişmektedir. Bu çelişkinin en önemli sebebinin, din görevlilerinin hizmet verdikleri cemaatin beklentileri konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıklarından kaynaklandığı söylenebilir. “Ara sıra camiye giderim” diyen grubun ise “cuma ve bayram namazlarına giderim” ve “vaktim olmadığından gidemiyorum” diyen gruplara nazaran daha az bir yeterlik algısına sahip olması, camiye daha fazla giden ve din görevlisini daha fazla gözlemleme imkânı olan cemaatin yeterlik algısının düşük olması da tezimizi doğrulamaktadır.

Bu sonuç, “**H14.:** Cemaatin din görevlilerinin yeterlik düzeyi algıları ile camiye gitme sıklıkları arasında fark vardır.” hipotezini doğrulamaktadır. Fonksiyonları itibarıyla mescitler/camiler İslamiyet’in ilk yıllarında İslam medeniyetinin temelini

teşkil ediyordu. Müslüman toplumun sosyal ve kültürel olarak gelişmesinde önemli bir fonksiyonu üstlenen mescitler/camiler, günümüzde de İslam müesseseleri arasındaki mümtaz yerini muhafaza etmektedir. Günümüzdeki camiler, Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemindeki işlevini tam olarak korumasa da, Müslümanlar için dinî ve sosyal alanda önemli bir yere sahip müesseseler olarak varlığını sürdürmektedir.³³⁸

Camiye ve cemaate devam etme; kişinin kendisini eğitmesi, sorgulaması, empati kurması, kendisini toplumun bir parçası olarak görmesi, davranış ve kıyafetine çekidüzen vermesi açısından önem arz etmektedir. Cami; zihinlerinde ideali gören kişilerin düşündüklerinden uzak, birbirine zıt birçok sosyal tabakadan gelen insanların kaynaştığı, kişinin sosyal ve fizyolojik ihtiyaçlarını giderdiği gerçekler dünyasıdır. Cemaati çeşitli sebeplerle hakir gören ve uzaklaşan kişiler, dinden istifade etme ve olgunlaşma açısından hazır olmadıkları gibi kendilerini arındırma ve eksikliklerini giderme hususunda zihinlerinde tasavvur ettikleri idealden uzaktırlar.³³⁹

Başlangıçtan günümüze kadar eğitim ve öğretim merkezi olarak yaygın din eğitiminin en önemli merkezleri olan camiler, örgün din eğitimi almamış olan birçok

³³⁸ Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde camilerin fonksiyonunu ana başlıklar olarak şu şekilde sıralayabiliriz: a. Mabet Olarak Cami; camiler başlangıçta eğitim-öğretim, askeri ve adli fonksiyonları yerine getirir de günümüze kadar değişmeyen en önemli ve asli fonksiyonu ibadet edilen mabet olmasıdır. b. Eğitim-Öğretim ve Kültür Merkezi Olarak Cami; İslam'ın öğrenmeye ve öğretmeye verdiği önem den dolayı mescitler, Peygamber zamanında en önemli eğitim-öğretim merkezi olmuştur. Raşid Halifeler döneminde de eğitim-öğretim faaliyetleri daha da artarak devam etti. Bu faaliyetler daha sonraki dönemlerde de önemini korudu. İslam Tarihi boyunca camilerde hem mihrap, minber ve vaaz kürsülerinde halka yönelik hutbe, vaaz ve sohbetlerle yaygın eğitim faaliyetleri sürdürülmüş hem de belli yaştaki öğrencilere örgün eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür. c. Devlet Müessesesi Olarak Cami; peygamber döneminde camiler elçilerin kabul edildiği, adli işlerin yürütüldüğü bir devlet müessesesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Camiler aynı zamanda savaşa karar verilen istişare ve karargâh olarak da fonksiyonlarını sürdürmekteydi. Hz. Peygamberin bu sünneti Raşid Halifeler döneminde de aynen uygulanmıştır. d. Adalet Dağıtım Merkezi Olarak Cami; gerek Peygamberimiz gerekse Raşid Halifeler döneminde camiler, adalet sarayı görevini de yerine getirmekteydi. e. Askeri Merkez Bakımından Cami; peygamberimiz ve Raşid Halifeler döneminde camiler, düşmana karşı mücadeleye hazırlanmada askeri bir karargah ve istişare etme merkezi olarak da bir fonksiyonu üstlenmişlerdir. f. Kamu Yönetimi Açısından Cami; Hz. Peygamber döneminde camilerin aynı zamanda bir sosyal yardım merkezi olarak da işlev gördüğünü söyleyebiliriz. Bunun yanında camiler devlet bütçesi ve harcamaların karşılaştırıldığı, vergilerin toplandığı ve ihtiyacı olanlara dağıtıldığı iktisadi birer merkez olarak da kamu yönetiminde önemli bir fonksiyonu üstleniyordu. Peygamberimizden sonraki dönemlerde de özellikle Raşid Halifeler döneminde de belirttiğimiz fonksiyonların birçoğunu üstlenen camiler zamanla kurumların oluşmasıyla birlikte bu fonksiyonlarından bazılarını yitirmiştir. Bk. Ziya Kazıcı, "Asr-ı Saadet ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Cami ve İfa Ettiği Hizmetler", *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, Ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 219-238.

³³⁹ Vejdi Bilgin, "Dinî Sosyalleşme ve Dinî Bilinçlenmede Camiinin Yeri ve Önemi", *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, Ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 197.

Müslüman için en önemli bilgi kaynaklarıdır.³⁴⁰ Özellikle Almanya'daki şartları göz önünde bulundurduğumuzda camilerin; dinî eğitim-öğretim faaliyetleri dışında sohbet salonu, çay ocağı, alış-veriş merkezi ve buna benzer birçok fonksiyonu bir arada yürüttüğünü söyleyebiliriz. Müslümanların dinî, sosyal ve kültürel toplanma merkezleri olan camilere günde beş defa veya en azından cuma ve bayram namazlarına giden cemaatin din görevlisini tanınması ve yapılan etkinlikleri değerlendirmesi ile camiye çok az devam eden bir kişinin değerlendirmesi elbette aynı olamaz.

Örgün veya yaygın eğitim kurumlarında dinî eğitim almamış ve camiye de az gelen kişilerin cami içinde ve dışında yapılan etkinlikler konusunda yeterli bilgisinin olması düşünülemez.³⁴¹ Camiye çok az gelen bu vasıftaki kişilerin, din görevlilerini yeterince tanıma ve onlar hakkında isabetli bir görüş bildirmesi de çok zordur. Yaptığımız görüşmelerde, camiye az gelen cemaatin din görevlisi hakkında sığ bilgilere sahip olduğunu ancak camiye gidemedikleri için de kendilerini mahcup hissettiklerini gözlemledik. Kendilerini dindar olarak gören bu kişiler, iş veya tembellikten dolayı camiye çok sık gidemediklerini belirtirken, din görevlileri hakkında övücü ifadeler kullanmaktadırlar. Dine ve din görevlilerine saygılarından şüphe duymadığımız ancak dinî bilgi ve pratik açısından kendilerini yetersiz gördüklerini ifade eden bu gruptaki kişilerin, din görevlilerini yeterlik yönünden daha olumlu değerlendirmelerinin iki sebebi olabilir. Bunlardan birincisinin, kendilerini dindar olarak ifade etmekle birlikte dinî ritüelleri yeterince yerine getirememenin vermiş suçluluk duygusu; ikincisinin ise, bu kişilerin kendi eksikliklerini bildiklerinden din görevlilerini yeterlik açısından değerlendirme yetkisini kendilerinde görmemeleri olduğunu söyleyebiliriz.

³⁴⁰ Okutan, *Camiler ve...*, 56-57.

³⁴¹ Çalışmamızı yaptığımız Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'nde genel olarak örgün eğitimde İslam din dersi resmi, seçmeli ya da velinin isteğine bağlı yöntemlerden hiçbiri ile verilmemektedir. Ancak okullarda velinin isteğine bağlı olarak yapılan Türkçe ve Türk Kültürü derslerinde yetersiz olmakla birlikte Türk kültürüyle birlikte İslam dinî ile ilgili bilgiler de verilmektedir. Görüştiğimiz öğrenci velileri Türkçe ve Türk Kültürü dersi öğretmenlerinden çoğunun dinî bilgi ve donanım açısından yeterli olmadığını ve çocuklara okulda yeterince dinî bilgi veremediklerini belirtmişlerdir. Okullarda din eğitimi yeterli bulmayan veliler, çocuklarını DİTİB camilerinde çocuklar için genellikle hafta sonları verilmekte olan cami kurslarına göndermektedirler. Bu konuda Tosun'un Almanya'da yaptığı araştırmada da velilerin çoğunlunun dinî bilgilerin temel seviyede olduğunu, velilerin çoğunluğunun bu konuda çocuklarına yardımcı olamadığı belirtilmiştir. Ayrıca okullarda bazı bölgelerde velilerin isteğine bağlı olarak verilen din dersinin de yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Türkçe ve Türk Kültürü öğretmenlerinin de bu açığı kapatacak donanıma sahip olmadığı vurgulanan bu çalışmada veliler tarafından dinî bilgi öğretimi için başvuru yegâne çözümün DİTİB camilerinde hafta sonları verilen kurslar olduğu belirtilmiştir. Veli ve öğrenci ve din görevlileri ve öğretim mekânlarındaki kaynaklanan sorunlardan dolayı bu kurslardaki başarının da istenen seviyede olmadığı tespit edilmiştir. Bk. Tosun, *Din ve...*, 137-158.

SONUÇ VE ÖNERİLER

➤ SONUÇLAR

Din görevlilerinin yüzde 99,1'inin evli olması ve yüzde 80,7'sinin ailesiyle birlikte görev yerine gelmesi, din görevlilerinin motivasyonu ve cemaatin beklentileri açısından önemlidir. Din görevlilerinin yüzde 17,5'inin yüksek lisans mezunu, geriye kalanların yarısının ön lisans mezunu olduğu, İlahiyat mezunlarının ise bir kısmının İlitam yoluyla lisans tamamlama eğitimi görmüş oldukları tespit edilmiştir. Eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak din görevlilerinin yeterliklerinin de artmasından dolayı elde edilen bu oran düşük bulunmuştur. Din görevlilerinin hafızlık oranının yüzde 35,1 ile Türkiye'deki orana nispeten yüksek olması cami içi ve dışı din hizmetlerinde din görevlilerine önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Son yıllarda Almanya'daki diğer cami derneklerinin de, DİTİB'den din görevlisi talebinde bulunması ve yeni camilerin yapılması, görevli sayısında artışa sebep olmuştur. Bölgede görev yapan din görevlilerinin 1/3'ünün ilk yılını çalışması da bunu desteklemektedir. Talebin artmasından dolayı yurtdışına gönderilen din görevlisi sayısındaki artış, kurum olarak DİTİB'in ve kurumu temsil eden kişiler olarak din görevlilerinin saygınlığını arttırmaktadır. Yurtdışında 5 yıllık süre ile görevlendirmelerin, din görevlilerinin uyumu, çalışmaları açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı görülürken, 2 yıllık kısa dönem görevlendirmelerde beklentilerin karşılanmadığı görülmüştür. Bayanlara yönelik vaaz, sohbet ve dini bilgiler kursları için yurtdışında görev yapacak bayan din görevlisi sayısının ihtiyacı karşılamadığı tespit edilmiştir.

Din görevlileri ve cemaat ölçekleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Din görevlileri, kendilerini $\bar{x}=3,78$ puan ortalaması ile "oldukça yeterli" olarak, cemaat ise din görevlilerini ($\bar{x}=2,37$) "biraz yeterli" olarak değerlendirmektedir.

Din görevlilerinin, DGYÖ'de kendilerini "tam yeterli", "oldukça yeterli" "orta derecede yeterli", "biraz yeterli" ve "yetersiz" olarak algıladığı ifadeler, cemaatin aynı konudaki algıları ve nitel verilerle birlikte aşağıda yer almaktadır.

Ölçeklerden (DGYÖ ve CAÖ) Elde Edilen Bulgular:

- “Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme”. Din görevlilerinin kendilerini “tam yeterli” olarak algıladıkları, cemaatin ise bu konuda din görevlilerini “oldukça yeterli” gördükleri tespit edilmiştir.
- “Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme”. Din görevlilerinin kendilerini “tam yeterli” olarak gördükleri bu konuda, cemaat “oldukça yeterli” olarak algılamaktadır.
- “Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme”. Din görevlilerinin kendilerini “tam yeterli” olarak gördükleri son ifade de cemaatin algısı yine “oldukça yeterli” şeklindedir.
- “Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme”. Hem cemaatin hem de din görevlilerinin bu konudaki algıları “oldukça yeterli” şeklindedir.
- “İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme”. Din görevlilerinin kendilerini “oldukça yeterli” olarak gördükleri bu konuda ise cemaatin algısı “biraz yeterli” şeklide olup, diğer dört ifadeye daha düşük bir düzeye sahiptir.
- “İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme”. Din görevlileri İslam’ın itikadî ve fikhî mezhepleri konusunda temel ön bilgilere sahip olduklarını düşünmekle beraber, çok kültürlü bir toplumda bu bilgilerinin yeterli olmadığını da belirtmişlerdir.
- “Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam Tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma” konusunda din görevlileri kendilerini yeterli görmektedirler.
- “Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme”. Din görevlilerinin görev yaptıkları yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme konusunda sıkıntılar çektikleri tespit edilmiştir. Din görevlilerinden bir kısmı dinler ve mezhepler konusunda üniversitede öğretilen bilgilerin yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Daha önce Almanya’da bulunan din görevlilerinin bu konuda kendilerini daha yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Din görevlileri, bu konuda kendilerini yeterli bulmadıklarından görev yaptıkları

bölgelerde yaşayan diğer din ve mezhep mensupları ile ilişkileri karşılıklı ziyaretlerle sınırlı kalmıştır.

- “Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme”. Din görevlilerinden İlahiyat veya yüksek lisans eğitimi alanların ön lisans mezunlarına kıyasla, ayet ve hadisleri yorumlarken muhataplarının ihtiyaçları, günün koşulları ile bağlantı kurmaya çalıştıkları ve bu konuda kendilerini geliştirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.
- “Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme”. Din görevlileri vaaz ve irşat faaliyetlerini genellikle ayet ve hadisler ışığında düzenlemeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.
- “Yetişkinlerin eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme” konusunda görüşme yaptığımız din görevlileri, muhataplarının anlamada güçlük çektikleri, öğrendiklerini unuttukları, zamanın kısıtlı oluşu ve yanlışların düzeltilmesi gibi sorunlardan bahsetmişlerdir.
- “İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme”. Din görevlilerinin çoğunluğunun vaaz sunumundan daha çok vaaz hazırlama üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Vaaz hazırlamada daha çok kolay erişilebilir hazır vaazları ve interneti kullanan din görevlileri, sunum konusunda muhatapın durumunu göz önüne alma, soru sorma, dikkat çekme ve görsel öğelerden yararlanma gibi konulara değinmemişlerdir.
- “Vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme”. Elde edilen verilerden din görevlilerinin cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak vaaz ve irşat faaliyetlerinde buldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu hususta din görevlilerinin algılarının tersine cemaatin beklentilerinin karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Cemaat bu konuda din görevlilerini “biraz yeterli” olarak algılamaktadır.
- “Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme”. Din görevlileri vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

- “Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme”. Çocuk ve gençlerle anadil konusunda iletişim sorunu yaşayan din görevlileri, toplumun yapısı ve bilgi seviyelerinin de iletişimde sorun oluşturduğunu belirtmişlerdir. CAÖ’de cemaatin bu konuda din görevlilerini “yetersiz” olarak görmeleri de bunu desteklemektedir.
- “Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma”. Din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerden, yurtdışında görev yapan din görevlilerinin cemaatin helal-haram, toplumsal uyum ve farklı dinlerle ilişkilerinde yaşadıkları sorunlara bireysel çözümler üretmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Din görevlileri, rehberlik ve danışmanlık konusunda bilgi ve tecrübe açısından eksikliklerinin olduğunu tespit edilmiştir. Cemaatin din görevlilerini “biraz yeterli” görmeleri de bu sonucu destekler niteliktedir.
- “Aile hayatı (evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları, boşanma, aile içi sorunlar vb) konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma”. Bu konuda cemaatin din görevlilerini “biraz yeterli” olarak gördükleri tespit edilmiştir. Din görevlilerinin yurtdışında evlenme, boşanma, çocuk ve eşlerle ilişkiler gibi aile hayatı ile ilgili konularda sorunlarla karşılaştıklarını anlaşılmaktadır.
- “Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.” Din görevlileri ile yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz sonuçlara göre; din görevlilerinin, öğrencilerin özelliklerini tespit etme konusunda gayretlerinin olduğu ancak kullanacakları yöntem ve teknikler konusunda bilimsel ve pedagojik yeterliğe sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Cemaatin de din görevlilerini bu hususta “biraz yeterli” görmesi bu sonucu desteklemektedir.
- “Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme.” Din görevlilerinin, Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde özellikle çocuk ve gençlerin ilgi ve ihtiyacını tespit etme konusunda daha çok öğrencilerin sorunlarını dile getirdikleri, ancak öğrenci ihtiyaçları ile bağlantısını kurmada sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Cemaatin bu konudaki

algısının “biraz yeterli” olması da din görevlilerinin bu konuda sorunlar yaşadığını göstermektedir.

- “Dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme” Din görevlileri bu konuda daha çok ders materyalleri ile ilgili sorunlarını dile getirmişlerdir. Din görevlilerinin eğitim ve öğretimi planlama konusunda eksikliklerinin olduğu anlaşılmaktadır.
- “Kur’an öğretim yöntemlerini (Küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupta öğretim) bilme ve uygulama”. Din görevlilerinin genellikle grup çalışması ve gösterip yaptırma gibi yöntemleri kullandıkları, bunun yanında ezber dinleme ve tekrar gibi öğretim yöntem ve tekniklerinin işlem basamaklarını öğretim yöntemi olarak gördükleri tespit edilmiştir.
- “Öğretimde zamanı iyi kullanma”. Din görevlileri ile muhatapları arasındaki anadil ve uyum sorunlarının; öğretimde planlama, uygulama ve zamanı iyi kullanmayı olumsuz olarak etkilediği görülmektedir.
- “Öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma”. Din görevlilerinin derslerinde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araç gereçlerden faydalandığı, öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.
- “Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme”. Din Görevlileri, derslerde amaca ulaşıp ulaşmadığını kontrol etmek için genellikle ezber dinleme, tekrar etme, çizelge tutma ve uygulamalı ders işleme gibi ölçme ve değerlendirmenin işlem basamaklarını kullandıklarını belirtmişlerdir.
- “Ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma”. Yurtdışında Kur’an ve dinî bilgiler kurslarında öğrencilere not ve belge verme zorunluluğu olmadığından genellikle ölçme ve değerlendirme yapılmamaktadır. Din görevlilerinin, öğrencilerin ödev, sınav vb. etkinliklerinin kayıtlarını tutma konusundaki çalışmalarının ise bireysel gayretlere bağlı olduğu tespit edilmiştir.
- “Öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildirimini yapılması”. Din görevlileri, öğrencilerde sağlanan gelişmeler konusunda dönüt alamadıklarını belirtmişlerdir.

- “Öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak”. Din görevlileri öğrencilerin öğrenim ve disiplin sorunları üzerinde yoğunlaşmakta ve bu konularda velilerin duyarsızlığını dile getirmektedirler. Cemaatin, bu konuda din görevlilerini “yetersiz” olarak algılaması da din görevlilerinin bu konuda sıkıntılar yaşadığını göstermektedir.
- “Kişisel ve mesleki gelişimime katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma”. Bu konuda din görevlileri kendilerini “orta düzeyde yeterli” olarak algılamaktadırlar. Ancak din görevlilerinin çoğunluğunun görev alanları, üniversite ve nitelikli kurs merkezlerine uzak olduğundan kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak etkinliklere katılmadıkları tespit edilmiştir.
- “Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma”. Din görevlilerinin kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri bu alanda cemaatin algısı “biraz yeterli” şeklindedir. Din görevlilerinin göreve başlamadan önce hazırlık semineri almaları ya da daha önce yurtdışında çalışmanın, çalışılacak bölgenin sosyal-kültürel özellikleri tanıma konusunda fayda sağladığı tespit edilmiştir. Ancak şu an görev yapan din görevlilerinin çoğunluğunun çalıştıkları bölgenin sosyal-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir.
- “Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb.) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam’ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme”. Din görevlilerinin kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri bu alanda cemaatin algısı “biraz yeterli” şeklindedir. DGYÖ’de en düşük yeterlik puanına sahip üç ifadeden biridir. Din görevlilerinin dil sorunu ve görev yaptıkları çevrenin özelliklerini yeterince bilememelerinden dolayı diğer din mensupları ile İslam’ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklamada sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir.
- “Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için (gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb.) kullanma”. DGYÖ’de en düşük yeterlik puanına sahip üç ifadeden biridir. Din görevlileri öğrenci sorunlarını tespit etmek için genellikle

gözlemlerine dayanmaktadırlar. Gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama gibi öğrencileri tanıma yöntem ve tekniklerini kullanmamaktadırlar.

- “Almancayı bilme ve etkili biçimde kullanabilme”. Bu ifade DGYÖ ve CAÖ ölçeklerinde en düşük puana sahip yeterlik ifadesidir. Hem din görevlileri hem de cemaat bu konuda “yetersiz” bir algıya sahiptir. Ayrıca din görevlilerinin kendilerini “yetersiz” olarak gördükleri tek yeterlik ifadesi olması açısından da önemlidir.

Dil konusunda görüş bildiren din görevlilerin tamamı sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dil problemi, aynı zamanda din görevlilerinin yaşadıkları çevre ile uyumlarını da olumsuz etkilemektedir. Din görevlilerinin, dil sorununa bağlı olarak özellikle çocukların din eğitimi, gençlerle ve yabancılarla iletişim konularında da sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Din görevlilerinin yurtdışına gelmeden önce aldıkları A1 seviyesindeki dil kursu ve DİTİB tarafından bazı bölgelerde düzenlenen Almanca kurslarının başlangıç için fayda sağladığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın Problemlerine Yönelik Sonuçlar:

1. Din Görevlilerinden Elde Edilen Sonuçlar:

- Din görevlilerinin yeterlikleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.
- Din görevlilerinin yeterlikleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.
- Din görevlilerinin öğrenim seviyelerinin artmasının yeterliklerine olumlu katkı sağladığı görülmekle beraber yeterlik ile öğrenim düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.
- Din görevlilerinin yeterlikleri ile hafızlık durumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.
- Din görevlilerinin yeterlikleri ile mesleki kıdem durumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.
- Din görevlilerinin yeterlikleri ile görev yılları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Din görevlileri genelde cami cemaati ile muhatap olmalarından dolayı kısa sürede görev yaptıkları yere uyum sağladıkları görülmüştür. Din görevlerinin cami dışındaki toplum ve cemiyetlerle ilişkilerinin ise beklentileri karşılamadığı tespit edilmiştir.

- Din görevlilerinin yeterlikleri ile hizmet içi eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Hizmet içi eğitimin din görevlilerinin görev yapacakları yere daha kısa sürede uyum sağlamalarına olumlu etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir.

2. Cemaatten Elde Edilen Sonuçlar:

- Cemaatin din görevlilerinin yeterlik algıları ile yaşları arasında anlamlı bir farkın olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre cemaatin yaşının artışı ile din görevlilerinin yeterlikleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
- Cemaatin din görevlilerinin yeterlik algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.
- Cemaatin din görevlileri yeterlik algıları ile eğitim seviyeleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Cemaatin eğitim seviyesinin yükselmesi ile din görevlileri yeterlik algıları arasında negatif bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir.
- Cemaatin din görevlileri yeterlik algıları ile doğum yerleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.
- Cemaatten evli olanlar bekâr ve dul olanlara oranla din görevlilerini daha yeterli olarak görmektedirler. Evlilik ile dindarlık ve camiye daha sık gitme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür.
- Cemaatin din görevlileri yeterlik algıları ile mesleki durumları arasında anlamlı farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Daha iyi bir mesleğe sahip olan cemaatin, din görevlileri yeterlik algıları, işsiz veya diğer meslek gruplarına oranla daha düşük olduğu tespit edilmiştir.
- Camiye gelme sıklığı daha fazla olan cemaatin, camiye daha az gelenlere oranla din görevlileri yeterlik algılarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Camiye daha az gelenlerin, din görevlilerini iyi tanınamalarının da bu sonuca etki ettiği belirlenmiştir.

➤ ÖNERİLER

- Yurtdışına gönderilecek din görevlilerine en az İlahiyat mezunu ve pedagojik formasyona sahip olmaları şartı getirilmelidir.
- Yurtdışına gönderilecek din görevlilerine, mesleklerinde en az on yıl çalışmış olma şartı getirilmelidir.
- Yurtdışına gönderilmek üzere seçilen din görevlilerinde hafız olanlara öncelik verilmelidir.
- Yurtdışı görevinde bölgeyi tanıma ve uyum için geçen süreler göz önünde bulundurularak görevlendirilecek din görevlilerin görev süreleri en az beş yıl olmalıdır. Daha önce yurtdışında çalışanlara öncelik verilmelidir.
- Yurtdışında bayanlara yönelik sohbet, öğretim, rehberlik ve danışmanlık gibi alanlarda ihtiyacın her geçen gün artmasından dolayı, bu görev yapacak donanımına sahip bayan din görevlisi sayısının artırılması faydalı olacaktır.
- Göreve hazırlık ve görev esnasında düzenlenecek hizmet içi eğitim kurslarında din görevlilerinin görev yapacakları bölgeleri çok iyi tanıyan uzmanlardan yararlanılmalıdır. Din görevlileri vaizlik, rehberlik ve manevi danışmanlık gibi konularda hizmet içi eğitim yoluyla bilgilendirilmelidirler.
- Din görevlilerinin yurtdışında görev yapacakları bölgenin sosyal-kültürel ve dinî yapıları hakkında yeterince bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda yurtdışındaki camilerin birer kültür merkezi konumunda oldukları göz önünde bulundurularak, buralara görevlendirilecek din görevlilerinin mesleki yeterliklerinin yanında sosyal bilimler alanında donanımlı olmaları sağlanmalıdır.
- Her ne kadar yurtdışında din görevlisi olarak çalışan diyanet personelinin tamamı Kur'an kursu öğreticisi olmasa da camilerde özellikle hafta sonu ve tatillerde verilen kurslarda görev yapmaları yönüyle eğitim-öğretim yeterlikleri açısından değerlendirilmelerinin faydalı olacağını düşünüyoruz.
- Diyanet İşleri Başkanlığı ve DİTİB, din hizmetleri veren diğer derneklere birlikteliği sağlayıcı, bütünleştirici faaliyetler konusunda öncülük yapmalıdır.
- Bu çalışma ile mevcut din görevlilerinin eksikliklerinin giderilmesi ve bundan sonra görevlendirilecek olanların da niteliklerinin artırılması için yapılması gerekenler konusunda tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerinin yeterliklerini din görevlileri, cemaat bağlamında ele aldığımız bu çalışmanın; DİTİB, DİB, İlahiyat Fakültelerine, alanda yapılacak bilimsel çalışmalara ve din görevlilerinin niteliklerinin arttırılmasına olumlu katkı sağlamasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Yusuf. *Yeni Vatanda Dinî ve İdeolojik Yapılanma Almanya'daki Türk Kuruluşları*. İstanbul: Şehir Yayınları, 2011.
- Aktay, Yasin. "Almanya'da Çokkültürlülük Bağlamında Din-Devlet-Toplum İlişkisi". *Almanya'da Müslümanlar Toplumsal Etkileşim Sürecinde Sorun ve Perspektifler*. Ed., Yılmaz Bulut, 36-58. Ankara: Kadim Yayınları, 2014.
- Akyürek, Süleyman. "Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.18 (2005/1): 175-192.
- Akyürek, *Türkiye'de Din Hizmetlerini Yürütenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri (Vaizlik Örneği)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Albayrak, Ahmet. "Din Görevlilerinin Mistik Tecrübe Düzeyleri (Giresun Yöresi Örneği)". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IX*, sy. 1 (2009): 153-185.
- Alboğa, Bekir. DİTİB Genel Sekreteri. Yazar tarafından yapılan görüşme, 12 Şubat 2018, Köln, yazılı kayıt, Köln DİTİB, Almanya.
- Altaş, Nurullah. *Din Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Altıntaş, İsmail. *Dış-Göç ve Din (Almanyadaki Türklerin Dinî Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme)*, İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Altıntaş, Halil. "Sosyal Açılımlı Din Hizmeti", *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 214 (2008): 4-7.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlikler Üzerine". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VIII/2*, (2004): 17-24.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. "İlahiyat Fakültelerinin Programları ve Akademik Yapıları Üzerine Düşünceler" . *Din Eğitiminde Kalite*. Ed. Fahri Kayadibi, 43-58. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Bir Din Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

- Aydın, Muhammet Şevki ve Cemil Osmanoğlu. *Kültürlerarası Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2011.
- Başkurt, İrfan. *Federal Almanya'da Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, No:101, 1995.
- Başkurt, İrfan. "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi". *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy.12 (2009-2): 81-94.
- Başkurt, İrfan. *Din Eğitimi Açısından Kuran Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- Baynal, Fatma. "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4, sy. 1 (2015): 206-231.
- Bilgin, Vejdi. "Dinî Sosyalleşme ve Dinî Bilinçlenmede Camiinin Yeri ve Önemi". *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*. Ed. Bedrettin Çetiner, 187-209. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Bulut, Mehmet. "Yaygın Din Eğitimi". *Diyanet İlmi Dergi* 29, sy.3 (1993): 1-9.
- Bursalıoğlu, Ziya. *Eğitim Yöneticisinin Yeterlikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.
- Buyrukçu, Ramazan. *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Büyüköztürk, Şener. *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.
- Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz ve Funda Demirel. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Cebeci, Suat. *Dinî Danışma ve rehberlik*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Cebeci, Suat. *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*. İstanbul: İz yayıncılık, 2003.

- Cengil, Muammer. “Din Görevlileri ve Kur’an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10, sy. 1 (2010): 79-101.
- Coştu, Yakup. *Toplumsallaşma ve Dindarlık (Samsun Örneği)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Coştu, Yakup ve M. Akif Ceyhan. “DİTİB’in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Hitit Üniversitesi*, sy.1 (Haziran 2015): 39-51.
- Çağrı, Mustafa. “Din Görevlileri: Toplumdaki Yeri, Görevi ve Eğitimi”. *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*. Ed. Bedrettin Çetiner, 241-258. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Çanakçı, Ahmet Ali. “Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Çekin, Ahmet. “Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği”. *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. Der. Hayrullah Köken, 265-300. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Çelebi, Ahmet. *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Çev: Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.
- Çelikkaya, Hasan. *Din Eğitimi İhtiyacı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Dam, Hasan. “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”. *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü, 13-63. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.
- DİB*, Görev ve Çalışma Yönergesi, 2017.
- DİB*, Personel Yeterlikleri, Ankara 2014.
- Doğan, Recai, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”. *Din Eğitimi El Kitabı*. Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, 267-282. Ankara: Grafiker Yayınları. 2012.
- Engin, Havva. *Heidelberg Veli Akademisi Veli El Kitabı*. Heidelberg: Zentrum für Migrationsforschung und Transkulturelle Pädagogik-Hei-Mat, Reihe Heidelberger Schriften zur Migrationsforschung und Transkulturalität, Nr. 1. 2014.

- Engin, Havva. *Çocuğumu Okula Hazırlıyorum Anadilin Önemi*, Heidelberg: Heidelberg Zentrum für Migrationsforschung und Transkulturelle Pädagogik-Hei – Mat, Reihe Heidelberg Schriften zur Migrationsforschung und Transkulturalität, Nr.2, 2014.
- Ev, Halit. “İslam Din Dersleri Hakkında Görüşler (Kuzey Ren- Westfalen Örneği)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XVI (2002): 277-306.
- Feindt-Riggers Nils und Udo Steinbach. *Islamische Organisationen in Deutschland Ein aktuelle Bestandsaufnahme und Analyse*, Hamburg: Deutsches Orient-Institut Hamburg, 1977.
- Funcke, Liselotte. *Die zweite Ausländergeneration : soziale und politische Aspekte, Integration der Kinder Ausländischer Arbeitnehmer? Probleme und Antworten auf eine Herausforderung*, Köln: Hanns Martin Schleyer-Stiftung, 1982.
- Gemici, Nurettin. “Uluslararası İlahiyat Projesi ve Diyanet İşleri Türk- İslam Birliği (DİTİB)’nin Almanya’daki Din Hizmetlerine Katkısı”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 12, sy.30 (Aralık 2015): 181-211.
- Genç, Adem. “Din Görevlilerinin Halkla İlişkileri (Su Şehri ve Akıncılar İlçesi Örneği)”. Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Gündoğar, Hüseyin. “Almanya’da Göçmen Dillerine Yönelik Politikalar ve Bu Politikaların Türklerin Sosyal Yaşamına Etkisi”. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012.
- Güven, Şahin. “Din Görevlilerinin Yeterlilikleri -Tartışmalı İlmî Toplantı- (11-12 Mart 2004 /Kayseri)”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 19, sy. 2 (2006): 402-408.
- Hökelekli, Hayati. “Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar”. *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. Der. Hayrullah Köken, 51-68. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karasakal, Şaban. “Lider Olarak Din Görevlilerimiz”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2, sy.4 (2014): 39-53.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

- Kaya, Mevlüt ve Bayramali Nazıroğlu. “Din görevlilerinin mesleki tutum ve motivasyon Düzeylerini etkileyen bazı faktörler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, sy. 26,27 (2008): 25-53.
- Kaya, Mevlüt ve Nurettin Küçük. “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri: Safranbolu’da Görev Yapan Din Görevlileri Üzerine Bir Araştırma”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5 (2015) : 1-18.
- Kazımcı, Ziya. “Asr-ı Saadet ve Hulefa-iRaşidin Döneminde Cami ve İfa Ettiği Hizmetler”. *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*. Ed. Bedrettin Çetiner, 219-238. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Keskin, Hakkı. *Türklerin Gölgesinde Almanya (Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler)*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2011.
- Kılavuz, Mehmet Akif. *Kuşaklararası Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Yayınları, 2011.
- Kılıç, Ayşe İnan. “Bayan Vaizlerin Mesleki Özyeterlik Algıları”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14, sy. 3 (2014): 7 -34.
- Koç, Ahmet. “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8, sy. 19 (2010): 107-149.
- Koca, Ferhat. “Din Görevlisi ve Cemaat İlişkisi”. *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 214 (2008): 16-19.
- Koca, Mehmet. “Din Görevlilerinin İletişim Becerileri Konusunda Cami Cemaatinin Algıları Ve Beklentileri”.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Korkmaz, Mehmet. *Kur’an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Köylü, Mustafa. *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Köylü, Mustafa. “Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.4 (1990): 135-153.
- Köylü, Mustafa. “Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi: Nicelik mi? Nitelik mi?”. *Din Eğitiminde Kalite*. Ed. Fahri Kayadibi, 59-81. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Kurt, Abdurrahman. “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, sy. 2 (2009): 1-26
- Kuş, Elif. *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2003.

- Küçük, Nurettin. “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri İle Mesleki Tutum Ve Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Karabük İli Örneği)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Latifoğlu, Fatma. “Yurt Dışında Görev Yapan Din Görevlilerinin Problemleri: Almanya Örneği”. *PESA International Journal of Social Studies* 1, Issue. 2 (2015): 1-15.
- Lemmen, Thomas. *Islamische Vereine und Verbrände in Deutschland*. Bonn: Frierich Ebert Stiftung, 2002.
- Okutan, Ahmet. *Camiler ve Din Görevlileri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Onay, Ahmet. “Cami Ekseni Din Hizmetleri”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, sy. 4 (2006): 149-175.
- Önder, Mustafa. “Camilerde Sunulan Hizmetlerin Rehberlik ve İletişim Açısından Değerlendirilmesi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Spring II (2016): 233-248.
- Özdemir, Şuayip. “Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dinî danışmanlık”. *Dinî danışmanlık ve Din Hizmetleri*. Ed. Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü, 271-296. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Peker, Hüseyin. “Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dinî danışmanlık ve Din Hizmetleri”. *Dinî danışmanlık ve Din Hizmetleri*. Ed. Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü, 301-315. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Perşembe, Erkan. *Almanya 'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Resmi Gazete, sy. 12038 Tarih: 02 Temmuz 1965.
- Resmi Gazete, sy. 27214, Tarih: 29 Nisan 2009.
- Resmi Gazete, sy. 28096, Tarih: 26 Ekim 2011.
- Resmi Gazete, sy. 28151, Tarih: 23 Aralık 2011.
- Resmi Gazete, sy. 28633, Tarih: 30 Nisan 2013.
- Saban, Ahmet. *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000.
- Sağlam, İsmail. *Batı Avrupa 'da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği (Fransa Örneği)*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.

- Sağlam, İsmail. “Fransa'daki Türklerin Din Görevlilerini Mesleki Yeterlik Açısından Değerlendirmeleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy.1 (2010): 275-299.
- Sak, Ali. “Alman Eğitim Sisteminde Fırsat Eşitliği ve Çok Kültürlülük”. *Almanya ve Göç 50. Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu*, (2011): 216-217
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Sevinç, İrfan. “Hollanda’da Cami Eksenli Din Hizmetleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Seyhan, Ahmet Emin. “Din Hizmetlerinde Verimlilik ve Kalite Açısından Hizmet İçi Eğitimin Rolü ve Önemi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 14 (2011/2): 231-248.
- Srğa, Gudrun. “Almanya’da İslam Din Dersleri Konusundaki Tartışmalar”. *Türkiye ve Almanya’da İslam Din Dersi Tartışmaları*. Ed. Hasan Coşkun. Mehmet Zeki Aydın. Lars Peter Schmidt ve Helga Schwenk, 41-50. Ankara: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, 2000.
- Şahin, Mehmet. “Öğretmenlerin Mesleki, Sosyal Ve Ekonomik Koşullarına İlişkin Sorunları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, sy. 81, (2018): 103-115.
- Şen, Faruk. Sauer Martina und Halm Dirk. *Euro-İslam Eine Religion Etabliert Sich in Europa Stand, Perspektiven , Herausforderungen*, Stiftung Zentrum für Türkeistudien. Institut an der Universität Duisburg-Essen: Zft –Aktuell 2004.
- Tavukçuoğlu, Mustafa. *Avrupa’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları 2000.
- Tavukçuoğlu, Mustafa. *Belçika’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları 2000.
- Tetik, Hayati. “Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri-Cemaat İletişiminin Önemi”. *Diyanet İlmi Dergi* 34, sy. 2 (1998): 99-108.
- Topuz, İlhan. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik 1*, Ed. Ali Ayten, Mustafa Koç, ve Nuri Tınaz, 237-258. Ankara: Dem Yayınları, 2016.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Tosun, Cemal. *Din ve Kimlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

- Tosun, Cemal. "Almanya'da Türk-İslam Kültür Merkezleri: Camiler". *Journal of Islamic Research* 6, Issue 3 (1992): 173-180.
- Tosun, Cemal. "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXVI, sy. 1 (1997): 179-221.
- Tunç, Yasemin. "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dinî Hayatındaki Önemi".
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Turan, İbrahim. "Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13, sy. 1 (2013): 47-73.
- Turgut, Bahattin. "Etkin Bir İletişim Aracı Olarak Vaaz", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 1 (2015): 67-85.
- Yanık, Celalettin. *Dünyada ve Türkiye'de çokkültürlülük*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Yaşar, Aysun. *Die DITIB Zwischen der Turkei und Deutschland*. Würzburg: Ergon-Verlag GmbH, 2012.
- Yavuzer, Hasan. "Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sy. 18 (Eylül 2008): 175 – 199.
- Yeğin, Hüseyin İbrahim. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri". *Ekev Akademi Dergisi*, sy.58 (Kış 2014): 315-332.
- Yerkazan, Hasan. "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri". *Diyanet İlmi Dergi* 2, (2017): 175-209.
- Yıldız, Zafer. "Din Görevlisi Adaylarının İletişim Becerisi Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 sy. 29 (2016/1): 107-130.
- Yılığın, Mehmet. "Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Yılmaz, Hüseyin. "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 sy. 2 (2001) : 329-356
- Yılmaz, Hüseyin. "Cami Eksenli Din Eğitimi". *Din Eğitimi El Kitabı*. Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, 315-337. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

- Yılmaz, Ömer. “Yurt Dışı Cami ve Cami Dışı Din Hizmetleri”. *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. Der. Hayrullah Köken, 233-264. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Yüzbaşı, Demet Vural. “Türkiye’de Beliren Yetişkinlik: Yetişkinlik Kriterlerinin Ve Yetişkinlik Statülerinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Zengin, Halise Kader. “Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri (Bavyera Eyaleti Örneği)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Zengin, Zeki Salih. “İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi: İslam’da Eğitim ve Öğretim”. *Din Eğitimi El Kitabı*. Ed.; Recai Doğan ve Remziye Ege, 17-33. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Ziebertz, Hans-Georg. “Çokkültürlü Bir Toplumda Din Eğitimi”. *Çok kültürlülük Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*. Ed. Recep Kaymakcan, 155-180. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ACADEMIC, *Deutsch Wikipedia*, erişim 15 Kasım 2017, <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/1435169>
- ADÜTDF, *Föderation der Türkisch-Demokratischen Idealistenvereine in Deutschland e. V. (Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu)*, erişim 14 Kasım 2017, <http://www.verfassungsschutz-bw.de/Lde/Startseite/Arbeitsfelder/ADUeTDF>
- ATİB, *Kuruluş*, erişim 14 Kasım 2017, <http://www.atib.org/unterseite-1.html>
- Avrupa Türk Birliği, *ATB*, erişim 16 Kasım 2017, <http://www.atb-europa.com/ATB>
- Almanya Türk Federasyon, *Hakkımızda*, erişim 14 Kasım 2017, <http://turkfederasyon.com/avrupa-turk-federasyonu/kurulusu>
- Baden-Württemberg.de, *Geografie*, erişim tarihi: 20 Aralık 2018, <https://www.baden-wuerttemberg.de/de/unsere-land/land-und-leute/geografie/>

- Baden-Württemberg Statistisches Landesamt, *Eckdaten zur Bevölkerung*, erişim 14 Aralık 2017,
<https://www.statistikbw.de/BevoelkGebiet/Bevoelkerung/99025010.tab?R=LA>
- Bundesamt Für Migration und Flüchtlinge, *Almanya Federal Göçmenler ve Mülteci Ofisi verileri*, erişim 31 Mart 2017,
http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Broschueren/bundesamt-in-zahlen-2016.pdf?__blob=publicationFile
- DESTATIS, *Almanya Federal İstatistik Dairesi (Statistisches Bundesamt)*, erişim 14 Kasım 2017,
https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Tabellen/Zensus_Geschlecht_Staatsangehoerigkeit.html
- DİB, *Yurtdışı Kısa Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı*, erişim 29 Mart 2017,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/SiteAssets/Lists/DuyurularListesi/manset/Duyuru%20metni%20i%C3%A7in%20t%C4%B1klay%C4%B1n%C4%B1z.pdf>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Mevzuat*, erişim 01 Aralık 2015,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/Mevzuat.aspx>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Eğitim ve Öğretim Hizmetleri*, erişim 01 Aralık 2015,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/yurtdisiEgitim.aspx>
- DİB, *İstatistikler*, erişim 07 Mayıs 2016,
<http://www.diyamet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı*, erişim 10 Mayıs 2016,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Documents/2014122/duyuru.pdf>
- DİB, “İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü”, *Kadro Bülten ve Mevzuatı*, erişim 11 Mayıs 2016,
http://www2.diyamet.gov.tr/InsanKaynaklariGenelMudurlugu/Documents/KADRO/kadro_bulteni.pdf

- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı*, erişim 11 Mayıs 2016,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Documents/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu%20.pdf>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınav Duyurusu*, erişim 11 Mayıs 2016,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/HaberDetay.aspx?rid=9&lst=DuyurularListesi>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınav Duyurusu*, erişim 11 Mayıs 2016,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Documents/Duyurular/duyuru20140328.pdf>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı*, erişim 04 Nisan 2017,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Documents/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu%20.pdf>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Kısa Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı*, 2016, erişim 17 Ekim 2017,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/SiteAssets/Lists/DuyurularListesi/manset/Duyuru%20metni%20i%C3%A7in%20t%C4%B1klay%C4%B1n%C4%B1z.pdf>
- DİB, “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, *Yurtdışı Uzun Süreli Bay/Bayan Din Görevlisi Sınavı*, erişim 17 Ekim 2017,
<http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/SiteAssets/Lists/DuyurularListesi/manset/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu.pdf>
- DİB, “İç Denetim Birimi Başkanlığı”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği*, erişim 20 Kasım 2017,
http://www2.diyamet.gov.tr/IcDenetimBirimiBaskanligi/Documents/hizmet_ici_egitim.pdf

- DİB, “Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü”, *Eğitim Merkezleri*, erişim 23 Kasım 2017,
<http://www2.diyamet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Egitim-Merkezleri.aspx>
- DİB, “Hukuk Müşavirliği- Mevzuat-“ *Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dinî bilgiler Kursları Yönergesi*, erişim 16 Aralık 2015,
http://www.diyamet.gov.tr/UserFiles/foyyolant/5_yonergeler/13.pdf,
- DİB, “Strateji Geliştirme Başkanlığı”, *2016 Yılı Faaliyet Raporu*, erişim 15 Ocak 2017,
<http://www2.diyamet.gov.tr/StratejiGelistirme/Faaliyet/2016%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
- DİB, *Kuruluş ve Tarihi Gelişim*, erişim 15 Kasım 2017,
<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyamet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>
- DİBBYS, *Diyanet Yurtdışı Din Görevlisi Sınavı Nasıl Yapılıyor?*, erişim 04 Nisan 2017,
: <http://www.dibbys.net/node/376>
- DİTİB, *Din Eğitimi ve Din Hizmetleri*, erişim 16 Aralık 2015,
<http://www.DİTİB.de/default1.php?id=6&sid=1&lang=en>
- DİTİB, *Kuruluş ve Teşkilat Yapısı*, erişim 14 Kasım 2017,
<http://www.DİTİB.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>
- DİTİB, *Derneklerimiz*, erişim 11 Mayıs 2016,
<http://www.DİTİB.de/default.php?id=13&lang=en>
- DİTİB, *Kuruluş ve Teşkilat yapısı*, erişim 17 Kasım 2017,
<http://www.DİTİB.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>
- DİTİB, *DİTİB'ten Hizmet içi Eğitim Seminerleri*, 12 Aralık 2017,
<http://DİTİB.de/detail2.php?id=537&lang=en>
- DİTİB, *Din Eğitimi ve Din Hizmetleri*, erişim 17 Kasım 2017,
<http://www.DİTİB.de/default1.php?id=6&sid=1&lang=en>
- DİTİB, *Hizmet Alanlarımız*, erişim 20 Kasım 2017,
<http://www.DİTİB.de/default.php?id=6&lang=en>
- DİTİB, *DİTİB Federal Kadın Birliği*, erişim 23 Ocak 2017,
<http://www.DİTİB.de/default1.php?id=6&sid=12&lang=en>

- DİTİB, “Türkisch Islamische Gemeinde zu Kirn e.V.”, *DİTİB Dernekler Tüzüğü*, erişim 23 Ocak 2018, (<http://www.DİTİB-kirn.de/tuezuek.html>)
- IGMG, *Hakkımızda*, erişim 14 Kasım 2017, <https://www.igmg.org/tr/hakkimizda/2/>
- Haberbayern.de, *DİTİB'ten Din Görevlileri İçin Mesleki Gelişim Semineri*, erişim 12 Aralık 2017, <http://www.haberbayern.de/DİTİBten-din-gorevlileri-icin-mesleki-gelisim-semineri--4323h.htm>
- Konsolosluk Randevu Alma, *Almanya'da Kaç Türk Yaşıyor? Almanya'da ki Türklerin Sayısı 2017*, erişim 14 Kasım 2017, <http://konsoloslukrandevualma.com/almanyada-kac-turk-yasiyor-almanyada-ki-turklerin-sayisi-2017/>
- MEB, *Bakanlıklar arası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas ve Usulleri İle Bu Komisyon Tarafından Yurtdışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri İle Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Karar*, erişim 12 Mayıs 2016, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25157_1.html
- MEB, *Yurt Dışında Görevlendirilecek Öğretmenlerin Mesleki Yeterlilik Sınavı ve Temsil Yeteneği Mülakatı Başvuru Kılavuzu (2015-II)*, erişim 16 Nisan 2018, http://www.meb.gov.tr/sinavlar/dokumanlar/2015/kilavuz/YurtDisiOgrtSnavKlavuz_2015_II/ABDIGMSnavKlavuzu2015_II.pdf
- MEB, *Öğretmenlik-Mesleği-Genel Yeterlikleri*, erişim 17 Aralık 2015, <http://otmg.meb.gov.tr/YetGenel.html>
- MEB, “Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü”, *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*, erişim 14 Aralık 2017, https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YRETMENTL_YK_MESLEY GENEL YETERLYKLERY.pdf
- Memurlar.net, *Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği yayımlandı*, erişim 26 Nisan 2017, <http://www.memurlar.net/haber/9171/diyanet-isleri-baskanligi-atama-ve-yer-degistirme-yonetmeliği-yayimlandi.html>

T.C.Stuttgart Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlisi ve Derneklerimiz*,
erişim 15 Kasım 2014,

[www.stuttgartdinataseligi.com/FileUpload/bs642623/File/din_gorevlisi -
dernek bilgileri 2014 site kasim 2014.pdf](http://www.stuttgartdinataseligi.com/FileUpload/bs642623/File/din_gorevlisi_-_dernek_bilgileri_2014_site_kasim_2014.pdf)

T.C.Stuttgart Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlisi ve Derneklerimiz*,
erişim 06 Mayıs 2016,

http://www.stuttgartdinataseligi.com/FileUpload/bs642623/File/din_gorevlisi_2016.pdf

T.C.Karlsruhe Başkonsolosluğu Din Ataşeliği, *Din Görevlilerimiz*, erişim06
Mayıs 2016,

<http://www.karlsruhedinataseligi.com/ataşeliğimiz/din-görevlilerimiz/>

TRT Diyanet, *Görmez, Yurtdışında Görev Yapacak Din Görevlileriyle Bir Araya Geldi*,
erişim 22 Kasım 2017, [http://www.diyamet.tv/gormez-yurtdisinda-gorev](http://www.diyamet.tv/gormez-yurtdisinda-gorev-yapacak-din-gorevlileriyle-bir-araya-geldi/)

[yapacak-din-gorevlileriyle-bir-araya-geldi/](http://www.diyamet.tv/gormez-yurtdisinda-gorev-yapacak-din-gorevlileriyle-bir-araya-geldi/)

VIKZ, *Organisation*, erişim 15 Kasım 2017,

<http://www.vikz.de/index.php/ueber-uns.html>

EKLER

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKET FORMU

DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİKLERİ

(ALMANYA BADEN-WÜRTTEMBERG EYALETİ ÖRNEĞİ)

Mahmut GÜZEL

Hitit Üniversitesi

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

EK-1: Din Görevlilerine Ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

ALMANYA BADEN-WÜRTTEMBERG 2016

DİN GÖREVLİLERİ YETERLİK ÖLÇEĞİ (DGYÖ)

Din Görevlileri İçin

Bu ölçek form, Almanya Baden-Württemberg Eyaleti'nde DİTİB Camilerinde görev yapan din görevlilerinin halka yönelik yaptıkları din hizmetlerini ilmi bir araştırma ile tespit edip; halkın din görevlilerinden beklentilerini, din görevlilerinin görevlerini yürütürken karşılaştıkları problemleri tespit ederek bundan sonra yapılacak çalışmaların daha verimli yapılabilmesi için katkı sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.

“Din Görevlilerinin Yeterlikleri (Almanya Baden-Württemberg Eyaleti Örneği)” konulu Ölçeğimiz, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'na bağlı doktora çalışması olarak yürütülmektedir. Ölçek formda isim belirtilmeyeceği için şahısları ilgilendirecek bir durum söz konusu olmayacaktır. Bu araştırma ilmi araştırma dışında hiçbir siyasi, ekonomik vb. gaye taşımamaktadır.

Sorularımız iki bölümden oluşmaktadır. Şıklı sorularda seçeneğinizi (X) işaretleyiniz, boş bırakılan yerleri doldurunuz ve gerekli açıklamalarda bulununuz. Bize zaman ayırıp görüşlerinizi yansıtan cevapları işaretlemede göstereceğiniz hassasiyet, yapacağımız çalışmada doğru sonuçlar elde etmemiz açısından önem arz etmektedir.

Yardımlarınız için şimdiden teşekkür eder saygılar sunarım.

Mahmut GÜZEL
Hitit Üniversitesi
Din Eğitimi Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi
mgmalatya@hotmail.com

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

BİRİNCİ BÖLÜM (Kişisel Bilgiler)

1- Yaşınız?

- a. () 25-30 yaş arası
- b. () 31-35 yaş arası
- c. () 36-40 yaş arası
- d. () 41-45 yaş arası
- e. () 45 yaş ve üzeri

2- Doğum yeriniz?

- a. () Türkiye
- b. () Almanya
- c. ()

3- Cinsiyetiniz?

- a. () Kadın
- b. () Erkek

4- Medeni durumunuz?

- a. () Evli
- b. () Bekar

5- Almanya'da eşiniz ve çocuklarınızı da getirdiniz mi?

- a. () Evet
- b. () Hayır

6-En Son Mezun Olduğunuz Okul?

- a. () İmam-Hatip Lisesi
- b. () İlahiyat Ön lisans
- c. () İlahiyat Fakültesi
- d. () Yüksek Lisans
(alan:.....)
- e. () Doktora
(alan:.....)

7- Hafızlık durumunuz

- a. () Evet hafızım
- b. () Hayır hafız değilim

8-Meslekteki Kıdeminiz?

- a- () 1-5 yıl arası
- b- () 6-10 yıl arası
- c- () 11-15 yıl arası
- d- () 16-20 yıl arası
- e- () 21 -25 yıl arası
- f- () 26 yıl ve yukarısı

9- Almanya'ya gelmeden önce Türkiye'de hangi görevdeydiniz?

- a. () İmam-Hatip
- b. () Müezzin-Kayyım
- c. () Vaiz
- d. () Müftü
- e. () K.Kursu Öğreticisi
- f. () Diğer

10-Kaç yıldır Almanya'da görevlisiniz? Tam yıl olarak yazınız.yıl.

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

11- Din Görevlisi olarak Almanya’da azami görevlendirme süreniz ne kadar?

- a. () 2 yıl b. () 5 yıl

12- Daha önce Almanya’da bulundunuz mu?

Evet	Hayır
()	()

13- Almanya’ya gelmeden önce çalışacağınız ortamla ilgili seminer aldınız mı?

Evet	Hayır
()	()

14- Almanya’ya gelmeden önce Diyanet İşleri Başkanlığı’nca verilen seminerler, çalışacağınız ortam ve çalışma şartları ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmanızı katkı sağladı mı?

Evet	Kısmen	Hayır
()	()	()

15-Almanca dil bilginiz yeterlimidir?

Tamamen yeterli	Kısmen yeterli	Yetersiz
()	()	()

16-Almanca bilginiz “yeterli” ise nerede öğrendiniz?

Türkiye’de	Almanya’da
()	()

17- Yurtdışı görevinde, mesleki açıdan karşılaştığınız problemlerin çözümünde sıkıntı çekiyor musunuz? Cevabınız evet ise maddeler halinde yazınız.

Evet	Hayır
()	()

Karşılaştığım Problemler:

- 1.
- 2.

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Buradaki sorulara size uygun olan “yetersizim”, “biraz yeterliyim”, “orta derecede yeterliyim”, “oldukça yeterliyim” veya “tam yeterliyim” ifadelerden birini işaretleyiniz.

Tablo E1.1. Din Görevlileri Yeterlik Ölçeği (DGYÖ)

		Yetersizim	Biraz Yeterliyim	Orta Derecede Yeterliyim	Oldukça Yeterliyim	Tam Yeterliyim
1	Din bilimleri ile diğer bilimler arasında ilişki kurabilme					
2	Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma					
3	Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme					
4	Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme					
5	Almanca'yı bilme ve etkili biçimde kullanabilme					
6	Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilme					
7	Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme					
8	Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma					
9	İnanç-İbadet-Ahlak ilişkisini açıklayabilme					
10	İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme					
11	İtikadi ve fıkhi mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme					
12	Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme					
13	Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme					
14	Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme					
15	İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunabilme					
16	Vaaz ve irşat faaliyetlerini hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme					
17	Mesleğiyle ilgili güncel gelişmeleri ve yayınları takip edebilme					
18	Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma					
19	Cemaatle(çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme					

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

		Yetersizim	Biraz Yeterliyim	Orta Derecede Yeterliyim	Oldukça Yeterliyim	Tam Yeterliyim
20	Aile hayatı(evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb)konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma					
21	Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma					
22	Kişisel ve mesleki gelişimime katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılma					
23	Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme					
24	Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme					
25	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.					
26	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını tespit edebilme.					
27	Dersin amaçlarını ve öğrenci kazanımlarını belirleme ve öğrenenlere bildirme					
28	Yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri bilme					
29	Yetişkinlerin Eğitim ve öğretimine ilişkin temel ilke ve kavramları, yaygın din eğitimi uygulamalarında kullanabilme					
30	Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme					
31	Öğretimin içeriğini kolaydan zora, bilinenen bilinmeyene şeklinde düzenleme					
32	Kur'an öğretim yöntemlerini(Küçük adımlar, kelime ve metin gruplama, ikili ve grupla öğretim) bilme ve uygulama					
33	Amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmek için kullanılacak ölçme araç ve gereçleri ile değerlendirme tekniklerini bilme, dersin sonunda öğrenme düzeyini tespit etme					
34	Öğretimde bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araç gereçlerden yararlanma ve öğrenci ilgisini ders boyunca canlı tutma					
35	Öğretimde zamanı iyi kullanma					
36	Öğrenme ürün ve çabalarını destekleme					
37	Ödev, sınav vb. etkinliklerin ve sağlanan gelişmenin kayıtlarını tutma					
38	Öğrencilerde (çocuk, ergen, yetişkin) sağlanan gelişmenin geri bildirimini yapılması					
39	Ulaşılan sonuçlara göre öğretim etkinliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması					
40	Öğrencilerin sorunlarını tespit etmek için(gözlem formu, tanıma kartı, problem tarama testi vb) kullanma					
41	Öğrencilerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak					

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

DİN GÖREVLİLERİ YETERLİK ÖLÇEĞİ (CAÖ)

Cemaat İçin

Size sunulan bu yeterlik ölçeği çalışması bilimsel bir araştırmaya veri elde etmek için hazırlanmıştır. “**Din Görevlilerinin Yeterlikleri (Almanya Baden-Württemberg Eyaleti Örneği)**” konulu ölçeğimizin amacı; Baden-Württemberg Eyaleti’nde DİTİB camilerinde görev yapan din görevlilerimizden cemaat olarak beklentilerinizin neler olduğunu ve bu beklentilerin hangi ölçüde karşılandığını tespit ederek çözüm önerileri geliştirmektir. Sizden ankete adınızı, soyadınızı veya adresinizi yazmanızı istemiyoruz. Önemli olan vereceğiniz doğru bilgilerdir.

Soruları dikkatle okuduktan sonra, bölüm altındaki açıklamaları göz önünde bulundurarak durumunuza uygun cevabı vermeniz sağlıklı bir sonuç almamız açısından çok önemlidir.

Görüşlerinizi bizimle paylaşma nezaketinizden ve yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Mahmut GÜZEL

Hitit Üniversitesi

Din Eğitimi Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

mgmalatya@hotmail.com

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

BİRİNCİ BÖLÜM (Kişisel Bilgiler)

Bu bölümde yer alan kişisel bilgileriniz hakkında sizin durumunuza uygun olan sıkı parantez içerisine (X) işareti koyarak cevaplayınız. Bazı sorulardaşeklinde bırakılan boşlukları doldurunuz.

1. Yaşınız?

- a. () 15-20 yaş arası
- b. () 21-30 yaş arası
- c. () 31-40 yaş arası
- d. () 41-50 yaş arası
- e. () 50 yaş ve üzeri

2. Doğum yeriniz?

- a. () Türkiye
- b. () Almanya
- c. () Diğer

3. Cinsiyetiniz?

- a. () Kadın
- b. () Erkek

4. Medeni durumunuz?

- a. () Evli
- b. () Bekar
- c. () Boşanmış

5. Öğrenim Durumunuz?

- a. () İlkokul Mezunu
- b. () Ortaokul-Lise Mezunu
- c. () Meslek Lisesi Mezunu
- d. () Ön Lisans Mezunu
- e. () Üniversite Mezunu
- f. () Yüksek Lisans (alan:.....)
- g. () Doktora (alan:.....)

6. Mesleğiniz?

- a. () Müteşebbis
- b. () Emekli
- c. () Teknik eleman
- d. () İşçi
- e. () İşsiz
- f. () Diğer.....

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

7. Camiye gitme durumunuz?

- a. () 5 vakit namazı camide kılarım
b. () Ara sıra giderim
c. () Cuma ve bayram namazlarına giderim
d. () Vaktim olmadığından gidemiyorum
e.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde din görevlilerinin yeterlikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Buradaki sorulara size uygun olan “yetersiz”, “biraz yeterli”, “orta derecede yeterli”, “oldukça yeterli” veya “tam yeterli” ifadelerden birini işaretleyiniz.

Tablo E 1.2. Cemaat Algı Ölçeği (CAÖ)

		Yetersiz	Biraz Yeterli	Orta Derecede Yeterli	Oldukça Yeterli	Tam Yeterli
1	Dinî ve ahlaki konuları açıklarken dinî bilimlerle diğer bilimler arasında ilişki kurabilme					
2	Görev yaptığı bölgenin sosyo-kültürel ve dinî özellikleri hakkında yeterince bilgi sahibi olma					
3	Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanabilme					
4	Almanca'yı bilme ve etkili kullanma					
5	Müslümanlara ve diğer dinlere mensup kişi veya kurumlara (kilise, rahipler vb) görevinin gerektirdiği düzeyde İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklayabilme					
6	Kur'an-ı Kerim'den namazda okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını açıklayabilme					
7	Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurabilme					
8	Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanma					
9	İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklayabilme					
10	İtikadi ve fıkhi mezhepleri ana hatlarıyla açıklayabilme					
11	Hz. Peygamberin hayatını ana hatları ile açıklayabilme					
12	Yaşadığı yerde ve dünyada mevcut olan dinî akımları açıklayabilme					
13	Vaaz ve irşat faaliyetlerini ayet ve hadislerin yanı sıra, ibretli/hikmetli söz, kıssa, menkıbe, mesel, şiir, güvenilir tarihi bilgiler ile zenginleştirme					

EK-1: Din Görevlilerine ve Cemaate Uygulanan Nicel Anket Formları (Devam)

		Yetersiz	Biraz Yeterli	Orta Derecede Yeterli	Oldukça Yeterli	Tam Yeterli
14	Vaaz ve irşat faaliyetlerini cemaatin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak düzenleyebilme					
15	Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örnek olma					
16	Aile hayatı(evlenme, eş seçimi, eşler-arası ilişkiler, ailede rol ve değer çatışmaları boşanma, aile içi sorunlar vb)konularda ailelere rehberlik ve dinî danışmanlık yapma					
17	Cemaatle (çocuk, ergen, yetişkin) etkili bir iletişim kurabilme					
18	Toplumsal uyum ve helal-haram, farklı dinden insanlarla ilişkiler gibi içinde yaşanılan toplumla ilgili sorunlarda cemaatine rehberlik ve dinî danışmanlık yapma					
19	Önemli gün ve gecelerde program düzenleyebilme					
20	Nikâh, nişan, hatim, açılış vb. törenlerde yapılacak duaları usulüne uygun yapabilme					
21	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) özelliklerini tespit edebilme.					
22	Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçlarını tespit edebilme.					
23	Vaaz ve sohbetlerinde yetişkinlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak onların seviyesine uygun yöntem ve teknikler kullanabilme.					
24	Vaaz, sohbet ve dinî bilgi öğretiminde, konuları cemaatin (çocuk, ergen, yetişkin) ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirme					
25	Dinî bilgi ve Kur'an öğretimini kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene şeklinde düzenleme					
26	Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde bilgisayar, internet, projeksiyon gibi araçlardan yararlanma ve öğrenenin ilgisini sürekli canlı tutma					
27	Vaaz, sohbet, Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde amaca ulaşıp ulaşılmadığını tespit etme					
28	Çocukların ve gençlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olabilmek için velilere rehberlik yapmak					

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları

(DİN GÖREVLİLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞME TUTANAĞI)

Tarih	Yer	Görüşme Yapan	
Cinsiyeti	Yaşı	Hafızlık Durumu	Yurtdışında Çalıştığı Yıl
Meslekteki Kıdemi	Hizmet içi Eğitim Alıp Almadığı	Mezuniyeti	

Saygıdeğer Din Görevlisi;

Bu görüşme “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” kapsamında bilimsel amaçla yapılmakta olup, vereceğiniz bilgiler isim verilmeden değerlendirilecektir. DİTİB camilerinde görevli mevcut din görevlilerinin sorunlarını ve mevcut durumlarını değerlendirmek, içtenlikle vereceğiniz cevaplara bağlıdır. Görüşlerinizden dolayı teşekkür ederim.

Mahmut GÜZEL
Hitit Üniversitesi
Din Eğitimi Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi
mgmalatya@hotmail.com

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

SORULAR

1. Almanya'ya gelmeden önce mesleğiniz açısından çalışacağınız ortamla ilgili yeterli bilginiz var mıydı?

“çalıştığınız bölgeye gelmeden önce bölgenin sosyal-kültürel ve din özellikleri hakkında bilginiz var mıydı?”

2. Cami dışında ne tür dinî-sosyal-kültürel hizmetleriniz oluyor? (sportif faaliyet-seminer veya kurslara katılıyor musunuz?)

3. Bir vaaz hazırlarken nasıl hazırlanırsınız?

“ Vaazlarınızın içeriğini zenginleştirmek için hangi kaynaklardan faydalaniyorsunuz?”

“Vaaz ve sohbetlerinizde konuları cemaatin ihtiyaçları ve günlük yaşamları ile ilişkilendirebiliyor musunuz?”

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

4. Dinler ve mezhepler hakkında kendinizi yeterli görüyor musunuz?

“Görev bölgenizdeki dinî akımlar hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?”

“Diğer din ve mezhepleri tanıma konusunda sıkıntı yaşıyor musunuz?”

“Görev bölgenizde diğer din ve mezheplerle iletişiminiz nasıldır?”

“İtikadî ve fikhî mezhepler hakkında bilgilerinizi yeterli görüyor musunuz?”

5. Almanya’da görev yapan bir din görevlisi olarak hangi alanda kendinizi yetersiz görüyorsunuz?

6. Kuran ve dinî bilgi kurslarında hangi kaynaklardan faydalanıyorsunuz?

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

7. Kuran ve dinî bilgi öğretiminde hangi yolu izliyorsunuz?

“Kur’an ve dinî bilgi öğretiminde dersin amacını ve öğrenci kazanımlarını belirleme hususunda hangi yolu izliyorsunuz?”

“Ders amaç ve hedeflerini belirlemede ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?”

“ Öğrencilerinizin ilgilerini ders boyunca canlı tutmak hangi teknolojik araçlardan faydalanıyorsunuz?”

8. Kuran ve din bilgi öğretiminde hangi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?

“ Kur’an ve dinî bilgiler derslerinde zamanı verimli kullanabiliyor musunuz?”

“ Kur’an ve dinî bilgiler derslerinin zamanı verimli kullanmada hangi sorunları yaşıyorsunuz?”

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

9. Öğrencilerin başarısını değerlendirmek için hangi yolu izliyorsunuz?

“Öğretimde amaca ulaşip ulaşmadığınızı kontrol etmek için hangi ölçme araç-gereçlerinden faydalaniyorsunuz?” “ Öğrencilerin öğrenim seviyelerini tespit etmek için dersin sonunda hangi yolu takip ediyorsunuz?” “Öğrencilerin başarısını değerlendirmede nasıl bir yol izliyorsunuz?”“Derslerinize devam edenlerin sağladıkları gelişmeleri kendilerine bildiriyor musunuz?”

10. Öğrencileri tanımak için hangi yolu izliyorsunuz?

“ Kur'an ve dinî bilgi öğretiminde cemaatin (çocuk, ergen ve yetişkin) ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduruyor musunuz?”

11. Dinî rehberlik ve danışmanlık konularında ne tür sorunlar ve sıkıntılarla karşılaşıyorsunuz?

“öğrencilerin problemlerine yardımcı olabilmek için velilere rehberlik konusunda ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?”“ Görev yaptığınız bölgede aile hayatı ile ilgili sorunlara rehberlik ve danışmanlık yapıyor musunuz?” “ Ailelere rehberlik ve danışmanlık hususunda ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?”

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

(DİTİB GENEL SEKRETERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞME TUTANAĞI)

Tarih	Yer	Görüşme Yapan
Görevi		

Saygıdeğer DİTİB Genel Sekreteri;

Bu görüşme “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” kapsamında bilimsel amaçla yapılmakta olup, kurum adına isminiz zikredilecektir. DİTİB ve DİTİB camilerinde görevli mevcut din görevlilerinin sorunlarını ve mevcut durumlarını değerlendirmek, içtenlikle vereceğiniz cevaplara bağlıdır. Görüşlerinizden dolayı teşekkür ederim.

Mahmut GÜZEL

Hitit Üniversitesi

Din Eğitimi Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

mgmalatya@hotmail.com

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

SORULAR

1. DİTİB'e bağlı ne kadar dernek var?

2. DİTİB camilerinde görevli din görevlisi sayısı?

3. DİTİB'in diğer cemiyetlere görevlendirdiği görevli sayısı?

4. Kısa ve uzun süreli görevli sayısı?

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

5. Erkek ve bayan din görevlisi sayısı?

6. Yurt dışı görevi için seçilen din görevlileri kriterleri yeterli midir?

7. Din görevlilerinin yurt dışı görev misyonunu üstlenebilecek yeterliklere sahip midir?

EK-2: Araştırmada Kullanılan Nitel Görüşme Formları (Devam)

- 8. Din görevlilerinin nicelik ve niteliklerinde artış(eğitim, İLİTAM, hafızlık, kıdem, Türkiye'deki görev durumları, görevlendirilme süreleri, daha önce Almanya'da bulunma durumları, yabancı dil yeterlik...) hakkında bilgi?**

- 9. Din görevlilerinin ve cemaatin din görevlilerini yetersiz gördükleri, dil, iletişim, din eğitim-öğretimi, rehberlik, kişisel gelişim konularında hizmet içi eğitim düşünülüyor mu?**

- 10. Gelecekte din görevlisi ihtiyacını karşılamak için neler düşünöyorsunuz?**

EK-3: Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı**Çizelge E3.1. Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Çizelgesi****I.HAFTA**

PAZARTESİ	09.30-11.00	Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Din Hizmetleri Konsepti		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Din Hizmetleri Konsepti		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Etkili ve Verimli Cami Hizmetlerinde Yöntemler		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.15	Avrupa'da Müslüman-Türk Gruplar: Söylem ve Yapılanmaları		2

SALI	09.30-11.00	Helal Gıda ve Helal Kesim		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Etkili ve Sağlıklı İletişim Becerisi		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Etkili ve Verimli Cami Hizmetlerinde Yöntemler		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.15	Diyanet Çalışanlarının Sosyal Medya Kullanımı ve Doğurduğu Sonuçlar		2

EK-3: Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı (Devam)

ÇARŞAMBA	09.30-11.00	İslamofobi ve Ayrımcılık ile Mücadele Din Görevlilerinin Sorumlulukları		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Ülke Bilgisi (Atölye Çalışması)		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Yunus Emre Enstitüsü'nün Yurtdışı Hizmetleri ve İşbirliği İmkânları		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.15	Yurtdışında Namaz Vakitleri Sorunu ve Takvim Birliği		2
PERŞEMBE	09.30-11.00	Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği ve Din Hizmetleri		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Avrupa'da Müslüman-Türk Gruplar: Söylem ve Yapılanmaları		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Yurtdışında Karşılaşılan Güncel Dini ve Mezhebi Oluşumlar		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.15	Yurtdışında Karşılaşılan Güncel Dini ve Mezhebi Oluşumlar		2
CUMA	09.30-11.00	Yurtdışında Karşılaşılan Güncel Fıkhi Sorunlar ve Çözüm yolları I		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.30	Yurtdışında Karşılaşılan Güncel Fıkhi Sorunlar ve Çözüm yolları II		2
	12.45-14.00			
	14.15-15.45	Yurt Dışında Din Görevlileri İle Öğretmenlerin Müşterek Çalışma Alanları ve İşbirliği İmkânları		2

EK-3: Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı (Devam)**II.HAFTA**

PAZARTESİ	09.30-11.00	Başkanlığımızın Yurtdışı Eğitim Hizmetleri		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Verimli Din Hizmeti Açısından Din Görevlilerinin Dernek, Ataşelik ve Müşavirlikle İlişkileri		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Avrupa Türk Toplumunda Kadın ve Aile Sorunları		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.15	Temel Danışmanlık Becerileri/ Danışman/Mağdurla Görüşme Teknikleri		2

SALI	09.30-11.00	Din Görevlilerinin Yurtdışında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Protokol Yönetimi ve Nezaket Kuralları		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Avrupa'nın Dini Yapısı, Dini Kurumların İşleyişi ve Devlet ile İlişkileri		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.15	Avrupa'da Müslüman ve Gayr-i Müslim Dini Kuruluşlarla İlişkiler		2

EK-3: Yurt Dışı Göreve Hazırlık Eğitim Semineri Taslak Programı (Devam)

ÇARŞAMBA	09.30-11.00	Din Eğitiminde Oyun ve Drama		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	Din Eğitiminde Oyun ve Drama		2
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Avrupa’da Gençlik Daireleri ve Uygulamaları / YTB’nin Yurtdışı Hizmetleri ve İşbirliği İmkânları		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.00	T.D.V’nin Yurtdışı Hizmetleri, müşterek çalışma alanları, Kurban ve Yardım Organizasyonları		2

PERŞEMBE	09.30-11.00	Yaşayan Yahudilik ve Hristiyanlık		2
	11.00-11.15			
	11.15-12.45	KONFERANS		
	12.45-14.00			
	14.00-15.30	Yurt Dışında Camilerde Etkili Din Eğitimi		2
	15.30-15.45			
	15.45-17.00	TİKA’nın Yurtdışı Hizmetleri ve İşbirliği İmkânları		2

CUMA	09.30-11.00	Yurtdışında Gençlik ve Eğitim Sorunları – Yurtdışında Eğitim (Anaokulu vs)		2
	11.00-11.15			

